सुदूरपश्चिम
प्रदेश कृषि डायरी

२०८३

कृषि विकास निर्देशनालय

दिपायल, डोटी

सुदूरपश्चिम प्रदेश कृषि डायरी
२०८३

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

कृषि विकास निर्देशनालय

दिपायल, डोटी

सुदूरपश्चिम प्रदेश कृषि डायरी २०८३

Sudurpashchim Province Agriculture Dairy 2083

प्रकाशकः कृषि विकास निर्देशनालय

दिपायल, डोटी

Email: adddipayal@gmail.com,
add@sudurpashchim.gov.np
Website: add.sudurpashchim.gov.np,
सर्वाधिकारः कृषि विकास निर्देशनालय
मुल्यः निशुल्क

व्यक्तिगत विवरण

नामः ....

पदः ....

कार्यालयको नामः ....

ठेगानाः ....

फोनः ....

ईमेलः ....

वेभसाइडः ....

मोवाईल नं. ....

स्थायी ठेगानाः ....

फोन नं. ....

कर्मचारी संचयकोष नं. ....

नागरीक लगानी कोष नं. ....

चालक अनुमती पत्र नं. ....

नागरिकता नं./राहदानी नं. ....

सावधिक जिवन वीमा कोष नं. ....

जिवन विमा नं. ....

रक्त समुहः ....

कुनै दुर्घटना भएमा खवर गरिदिनुहोसः ....

....

....

....

विषयसूची **पेज**

१. कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी १
२. महत्वपूर्ण तथ्याङ्क २
३. कृषि तथा पशुपन्छी सम्वन्धी तथ्याङ्क ४
३.१ नेपालका प्रमुख कृषिजन्य वालीहरुको क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति ४
३.२ सुदूरपश्चिम प्रदेशको वालीहरुको क्षेत्रफल तथा उत्पादन स्थिति ६
३.३ नेपालको पशुपन्छी सम्वन्धी तथ्याङ्क १५
३.४ सुदूरपश्चिम प्रदेशको पशुपन्छी तथ्यांक १५
३.५ रासायनिक मल विक्री वितरणको स्थिति (परिमाण मे.टन) १६
३.६ नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदद्बारा निर्धारण गरिएको न्यूनतम समर्थन/खरिद मुल्य सम्वन्धी विवरण १६
३.७ उपभोग्य खाद्यान्न स्थिति (Cereal Balance Sheet) १७
३.८ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय मातहतका कार्यालयहरु १८
४. बिभिन्न कार्यालयको फोन, इमेल र वेबसाइट १९
४.१ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय १९
४.२ मन्त्रालय अन्तरगतका केन्द्रिय निकायहरु २०
४.३ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्गातरगतका आयोजनाहरु २०
४.४ कृषि विभाग तथा अन्तरगतका निकायहरु २२
४.५ पशु सेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरु २३
४.६ खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण विभाग २६
४.७ प्रदेशमा रहेका कृषिसँग सम्वन्धित मन्त्रालयहरु २६
४.८ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि सम्वन्धी कार्यालयहरु २६
४.९ सुदूरुपश्चिम प्रदेशमा रहेको कृषि सम्वन्धी अन्य कार्यालय तथा संघ/संस्थाहरु ३१
४.१० कृषि शिक्षण संस्थाहरु ३२
४.११ श्रोतकेन्द्रहरुको विवरण ३३
४.१२ नेपालमा मह उत्पादनको अवस्था ३५
४.१३ नेपालमा विगत ५ आर्थिक वर्षको मह निर्यात र आयातको तथ्याङ्क ३६
४.१४ नेपालमा कृषसँग सम्वन्धिति क्षेत्रमा कार्यरत अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरुको विवरण ३६
४.१५ कृषि प्राविधिकहरुको पेशागत संस्थाहरु ३६
४.१६ सुदूरपश्चिम प्रदेशका स्थानीय तहहरु तथा कृषि विकास शाखाहरुको विवरण ३८
५. कृषि सँग सम्बन्धित नीति तथा ऐन नियम ४३
६. सोह्रौ योजना (२०८१/०८२-२०८५/०८६) ४५
७. ADS को संक्षिप्त जानकारी ४६
८. PADS को संक्षिप्त जानकारी ५०
९. राष्ट्रिय कृषि आधुनिकिकरण कार्यक्रम ५३
१०. कृषि, पशुपन्छी तथा जडीवुटी वीमा ५५

११. कृषि जन्य वालीहरुको उन्मोचित/पञ्जिकृत वीउ वीजनहरुको विवरण ६२
१२. गुणस्तरीय वीउका विशेषताहरु एवं वीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका ९९
१३. माटो सम्बन्धी विवरण १०१
१३.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा १०१
१३.२ रासायनिक मलखादहरू १०२
१३.३ विभिन्न बाली नाली तथा फलफूलको लागि सिफारिस मलखाद मात्रा १०२
१३.४ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग १०४
१३.५ कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन १०५
१३.६ विभिन्न वालीहरुको लागी उपयुक्त माटोको पि.एच. १०५
१३.७ विभन्न मलखाद्यहरुको मापदण्ड तथा गुणस्तर १०६
१३.८ डिजिटल स्वायल म्याप (Digital soil Map–DSM) १०७
१३.९ रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश, २०५५ (दोस्रो संशोधन सहित) को अनुसूची १ उल्लेखित रासायनिक मलको सिरियल नम्वर र नाम १०७
१४. तरकारी खेती सम्बन्धी विवरण ११०
१४.१ तरकारी खेती प्रविधि तालिका ११०
१४.२ आलु खेती प्रविधी तालिका ११७
१४.३ मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका ११९
१४.४ पोष्ट हार्भेष्ट १२१
१५. फलफूल खेती सम्बन्धी विवरण १२२
१५.१ फलफूल खेती प्रविधि तालिका १२२
१५.२ कफी तथा चिया खेती प्रविधि तालिका १२९
१५.३ पुष्प खेती प्रविधि तालिका १२९
१६. वाली संरक्षण १३१
१६.१ विभिन्न वालीका रोग तथा किराहरु र तिनको व्यवस्थापन १३१
१६.२ नेपालमा पञ्जिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरु १६६
१६.३ पंजिकृत विषादीको सामान्य नाम तथा विषादी वालीमा प्रयोग गरि सकेपछि वाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागी पर्खनु पर्ने प्रतिक्षा अवधि १६८
१६.४ एकिकृत शत्रुजिव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम.) १६९
१७. कृषि औजार/उपकरणहरुको विवरण १७३
१८. भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयका निकायहरुबाट उपलब्ध हुने सेवाहरुको दररेट १७८
१९. किसान सूचिकरण कार्यक्रम १८२
२०. पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (NAFHA) १८३
२१. उच्च मुल्य कृषि वस्तु उत्थानशील कार्यक्रम (R–HVAP) १८५
२२. Some Important Formula १८७

१. कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी

परिचय

सुदूरपश्चिमको दिपायलमा २०४० सालमा क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयको स्थापना भएको थियो ।तत्कालीन श्री ५ को सरकारको मिति २०४९।४।१ को निर्णय अनुसार कृषि मन्त्रालय अन्तरगत साविकको कृषि विभाग र पशु सेवा विभागको एकिकरण भई कृषि विकास विभाग र क्षेत्रियस्तरमा क्षेत्रीय कृषि विकास निर्देशनालय नामाकरण गरिएतापनि २०५२ सालमा कृषि विभागको नयाँ संरचना अनुरुप कृषि विभाग अन्तरगत क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयको स्थापना भएको थियो ।

नेपालको संविधान २०७२ अनुसार राज्यको पुनःसंरचना र राज्य शक्तिको बाँडफाँड र तिन तहका सरकारहरु गठन भए पश्चात प्रदेश सरकारको गठन संगै भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको स्थापना भइ कृषि विकासको निर्देशनालयको संगठन संरचना नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदबाट मिति २०७५/३/२६ मा स्विकृत भई आ.ब. ०७५/०७६ को श्रावणमा कृषि विकास निर्देशनालयको स्थापना भयो ।

कृषि विकास निर्देशनालयको संगठन लाई अनुगमन एवं सुपरिवेक्षण कार्यमा बढी सक्षम र सुदृढ बनाउनको साथै विभिन्न कार्यविधिहरु तयार पार्ने र कृषि विकासका कार्यक्रमलाई एकिकृत रुपमा संचालन गराउन कृषि विकास निर्देशनालयमा प्रमूखको व्यवस्था गरिएको छ ।यस अन्तरगत सुदूरपश्चिम प्रदेशका ९ वटा जिल्लामा रहेका कृषि ज्ञानकेन्द्रहरु, माटोतथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, बाली संरक्षण प्रयोगशाला, बिउ बिजन प्रयोगशाला, तरकारी जर्म प्लाज्म सम्वर्द्धन वीउ उत्पादन केन्द्र, र सुख्खा फलफूल विकास केन्द्र कृषि विकास निर्देशनालयको प्रशासनिक नियन्त्रणमा रहन्छन।हाल यस निर्देशनालयमा ९ वटा शाखाहरुबाट कार्यक्रम संचालन तथा अनुगमन, मुल्यांकनको कार्यहरु हुदै आएको छ।

कृषि विकास निर्देशनालयको कार्यविवरण

- प्रदेश अन्तरगत कृषि वाली/वस्तुको विकास एवं विस्तारका लागि आवश्यक नीति तथा व्यवसायीक योजना तर्जूमा तथा कार्यान्वियन गर्ने तथा सोमा सहयोग गर्ने ।
- खाद्य सुरक्षाको अवस्थाको अनुगमन तथा विश्लेषण गरी प्रदेश सरकार लाइ पृष्टपोषण गर्ने।
- खाद्यसुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपुर्णको पहिचान गरी विकास एवं प्रवर्दन गर्ने ।
- संघीय कृषि विकास कार्यक्रमको संयोजन र समन्वय गर्ने ।
- कृषि सम्वन्धी तथ्यांक संकलन एवं अद्यावधिक गर्ने ।
- कृषि विकासमा संलग्न निकायहरु वीच समन्वय गर्ने गराउने ।
- वजार तथा अन्य कृषि पुर्वाधार विकास नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वियन गर्ने ।
- कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन गर्ने ।
- पोष्ट हार्भेष्ट व्यवस्थापनका लागि आवश्यक नीति, योजना तथा मापदण्ड वनाइ कार्यान्वन गर्ने ।
- कृषि उपज वजारस्थलको व्यवस्था गर्ने ।
- उपयुक्त रणनीतिक स्थानमा थोक, खुद्रा तथा हाट वजार, संकलन केन्द्र तथा अन्य बजार पुर्वाधार विकास गर्ने।
- प्रदेश अन्तरगतका कृषि व्यवसायीहरुलाइ विभिन्न सेवा सुविधा एवं सहुलियत उपलव्ध गराउने ।
- प्रदेश स्तरीय मल, वीउ लगायतका कृषि सामाग्रीको आपुर्तिस्थितिको नियमित अनुगमन तथा नियमन सम्वन्धी कार्य गर्ने।
- प्रदेश स्तरमा कृषि प्रसार कार्यक्रम सूचना तथा संचार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगलाइ वढावा दिने नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वियन गर्ने।
- बाली संरक्षण तथा व्यवसायीक कीट विकास सम्वन्धी उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वियन गर्ने ।
- स्थान विशेषका आधारमा मौरीपालन, रेशम खेती, च्याउ उत्पादन कार्यक्रम संचालनका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- प्रदेश स्तरको माटो सुधार सम्वन्धी नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वियन ।
- प्रदेश स्तरमा माटोको उर्वराशक्ती नक्सा तयार गरी सोको आधारमा उर्वराशक्ति सुधारका लागि आवश्यक कार्य गर्ने ।
- कृषि क्षेत्रको संघिय तथा प्रादेशिक नीति, मापदण्ड कार्यान्वयन तथा पृष्ठपोषण गर्ने ।

२. महत्वपूर्ण तथ्याङ्क

कुल क्षेत्रफल

क्र.स.	क्षेत्र	नेपाल क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत	सुदूरपश्चिम प्रदेश क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	हिमाली क्षेत्र	५१,८१७	३५	७,९३२.८३४	४०.६०
२	पहाडी क्षेत्र	६१,३४५	४२	६,७४८.७७०६	३३.५४
३	तराई क्षेत्र	३४,०१९	२३	४,८५७.३९५४	२४.८६
		१,४७,१८१	१००	१९,५३९	१००

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

भू-उपयोग

क्र.स.	क्षेत्र	क्षेत्रफल (००० हेक्टर)	प्रतिशत
१	खेती गरिएको जमिन	३०९१	२१
२	खेती नगरिएको खेती योग्य जमिन	१०३०	७
३	वनजंगल	४२६८	२९
४	झाडी	१५६०	१०.६
५	चरन खर्च	१७६६	१२.००
५	पानी	३८३	२.६
६	अन्य	२६२०	१७.८०
जम्मा		१४७१८	१००

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2021/2022

भू-उपयोग (सुदूरपश्चिम प्रदेश)

क सं	विवरण	तथ्यांक
१	कुल खेति योग्य जमिन (हेक्टर)	३,६९,७९६
२	खेति गरिएको क्षेत्रफल (हेक्टर)	३,१८,५२६
३	कृषि पेशामा निर्भर जनसंख्या (प्रतिशत)	८४
४	कुल सिंचित क्षेत्रफल जम्मा (हेक्टर)	५७.४५
५	प्रति कृषक परिवार खेतियोग्य जग्गा उपलब्धता (हेक्टर)	०.५३

श्रोतः कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०८१/०८२

भू-उपयोग (सुदूरपश्चिम प्रदेश जिल्ला अनुसार)

जिल्ला	कुल क्षेत्रफल (हे.)	खेतीयोग्य जमिन (हे.)	खेती गरिएको जमिन (हे.)	सिचित क्षेत्रफल (हे.)	कैफियत
कैलाली	३२३५००	९००००	८६४५०	७६१८८	
कञ्चनपुर	१६१७४१	५९६०२	५६६०२	४१४४२	
अछाम	२११०८५	५६३४७	४२४१३	१०८४८	
डोटी	१९६०१८	३२२७६	२५५००	१४६७७	
डडेल्धुरा	१५३८००	११६१६	१०६६७	५०६०	
बैतडी	१४५११३	३१४८५	२५७००	१०९००	
बाजुरा	२१८८००	२४३१९	२०१५५	५२९०	
बझाङ	३६७८४५	३४६०७	२८२१४	१०८८१	
दार्चुला	२३२२००	२९५४४	२२८२५	७७०१	
जम्मा	२०१०१०२	३६९७९६	३१८५२६	१८२९८७	
प्रतिशतमा				५७.४५	

श्रोतः कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०८१/०८२

कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (प्रचलित मुल्यमा) (रु. दश लाखमा)

क्र स.	क्षेत्र	२०७९/०८०		२०८०/०८१ (संशोधित)		२०८१/०८२ (प्रारम्भिक)	
		मुल्य	प्रतिशत	मुल्य	प्रतिशत	मुल्य	प्रतिशत
१	कृषि क्षेत्र (कृषि, वन र मत्स्य पालन)	११४३१०१	२४.०३	१२४८६९४	२४.७१	१३५३७२९	२५.१६
२	गैह्र कृषि	३६१४२८९	७५.९७	३८०४७११	७५.२९	४०२५८६१	७४.८४
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/कुल मुल्य अभिवृद्धि (आधारभुत मुल्य)		४७५७३९१		५९५३४९६		५३७९५९१	
कुल गार्हस्थ उत्पादन (उत्पादकको मुल्यमा)		५३६६९९६		५७०९०९७		६१०७२२१	

श्रोतः राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय, २०८२

कूल गार्हस्थ उत्पादनको वार्षिक वृद्धिदर (औद्योगिक वर्गीकरणा अनुसार) (स्थिर मूल्यमा) (प्रतिशतमा)

क्र.स.	क्षेत्र	२०७९/०८०	२०८०/०८१ (संशोधित)	२०८१/०८२ (प्रारम्भिक)
१	कृक्षि क्षेत्र (कृषि, वन र मत्स्यपालन)	३.०२	३.३५	३.२८
२	गैह्रकृषि क्षेत्र	१.९८	३.३६	४.२८

श्रोतः राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय, २०८२

प्रादेशिक कुल ग्रार्हस्थ्य उत्पादन (आ.व. २०८२/०८३)

आर्थिक परिसुचक	कोशी प्रदेश	मधेश प्रदेश	बागमती प्रदेश	गण्डकी प्रदेश	लुम्बिनी प्रदेश	कर्णाली प्रदेश	सुदूरपश्चिम प्रदेश	नेपाल
कुल गार्हास्थ उत्पादन (प्रचलित मुल्य रु अर्वमा)	१०४३	८६३	२४२३	५९३	९३७	२७७	४६४	६६०९
राष्ट्रिय उत्पादनमा अंश (%)	१५.८	१३.१	३६.७	९	१४.२	४.२	७	१००
आर्थिक वृद्धिदर (आधारभुत मुल्यमा) प्रतिशत	३.१३	१.३१	५.४०	५.०१	२.८७	२.९४	३.२८	३.८५
प्रतिव्यक्ती आय (अमेरिकि डलर)	१४१०	९३४	२४४४	१६५१	१२०८	११०८	११७०	१५१३
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा प्राथमिक क्षेत्रको हिस्सा (प्रतिशत)	३२.४	३४.९	११.३	२५.७	२९.८	३१.५	३३.७५	२४.५
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा द्वितिय क्षेत्रको हिस्सा (प्रतिशत)	१७.७	१२.२	१२.२	१९.०	१५.३	१०.१	१३.१२	१३.७
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा तृतिय क्षेत्रको हिस्सा (प्रतिशत)	४९.९	५२.९	७६.५	५५.३	५४.९	५८.४	५२.६६	६१.८
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषिको योगदान (प्रतिशत)	२१.४	१९.०	१७.२	९.६	१७.६	५.५	९.८	२४.०३

श्रोतः आर्थिक सर्वेक्षण २०८२/०८३, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, २०८३

नेपालको जनसंख्या (२०७८)

जम्मा जनसंख्या		२,९१,६४,५७८
१	पुरुष	१,४२,५३,५५१ (४८.८७%)
२	महिला	१,४९,११,०२७ (५१.१३%)
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशतमा)		०.९२%
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.		१९८
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (वि.स. २०७८) औषत		५७.३%
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (पुरुष)		५३.६%
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (महिला)		४६.४%
कोरा जन्मदर हजारमा		१४.१६
कोरा मृत्यदर हजारमा		६.८
कुल प्रजनन दर (नेपाल वहुसूचक सर्वेक्षण, २०७६)		२.०
घर परिवार संख्या		६६,६६,९३७

श्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, २०८२

सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनसंख्या (२०७८)

जिल्ला	जनगणना २०६८	जनगणना २०७८					
	जनसंख्या	महिला	पुरुष	जम्मा	परिवार संख्या	परिवारको औषत आकार	जनघनत्व
बाजुरा	१३४९१२	७१४५३	६७०७०	१३८५२३	२८०६५	४.९४	६३
बझाङ्ग	१९५१५९	१००६१५	८८४७०	१८९०८५	३८०४८	४.९७	५५
दार्चुला	१३३२७४	६८८८६	६४४२४	१३३३१०	२८४१७	४.६९	५७
अछाम	२५७४७७	१२३५३३	१०५३१९	२२८८५२	४९५९५	४.६१	१३६
डोटी	२११७४६	१११२२७	९३६०४	२०४८३१	४५१८२	४.५३	१०१
बैतडी	२५०८९८	१२८२९३	११३८६४	२४२१५७	४९२४८	४.९०	१५९
डडेल्धुरा	१४२०९४	७३७०९	६५८९३	१३९६०२	३११९३	४.४८	९१
कैलाली	७७५७०९	४७१२१०	४३३४५६	९०४६६६	१९५९५७	४.६२	२८०
कञ्चनपुर	४५१२४८	२७३०७१	२४०६८६	५१३७५७	१११२१७	४.६२	३१९
सुदूरपश्चिम	२५५२५१७	१४२१९९७	१२७२७८६	२६९४७८३	५७७१०२	४.६७	१३८
नेपाल	२६४९४५०४	१४९११०२७	१४२५३५५१	२९१६४५७८	६६६६९३७	४.३७	१९८

३. कृषि तथा पशुपन्छी सम्वन्धी तथ्यांङ्क

३.१ नेपालको प्रमुख कृषिजन्य वालीहरुको क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति

(क) खाद्यान्न वाली **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

वाली	२०७९/०८०		२०८०/०८१		२०८१/०८२	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
धान	१४४७७८९	५४८६४७२	१,४३८,९८९	५,७२४,२३४	१४,२०,६३६	५९,५५,४७६
मकै	९४०२५६	२९६९२२२	९१६,०४४	३,१९३,८६९	९,१२,६३१	३२,७५,५९२
गहु	६९७७६२	२०९८४६२	६८१,८५१	२,०३५,५५९	६,८३,९७७	२०,५५,८११
कोदो	२२७९३४	३१०८४७	२२४,९३५	३००,७३२	२,१४,४७७	२,८४,३५२
जौ	१७६३६	२६०६९	१८,५९९	२४,९३१	१०,३४६	१३,६३६
फापर	११८५७	१५०८६	११,२५३	१४,५१६	१७,४१४	२२,२५४
जम्मा	३३४३२३५	१०९०६०१४	३,२९१,६७१	११,२९३,८४१	३,२५९,४८१	११,६०७,१२१

(ख) नगदे वाली **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

वाली	२०७९/०८०		२०८०/०८१		२०८१/०८२	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
तेलहन	२४४०४६	२७०४८२	२३९,०३३	२६२,५६१	२४८,४१२	२७३,१९७
आलु	२०३८१२	४८७८१६	२११,५०५	३,५२१,७९४	२२०,५९९	३,६८१,५१७
रवर	४०२	१९४				
उखु	६२८३३	३१३०१०९	५५,४४०	३,७६०,४९५	५३,५१२	३,६९४,०५०
जुट	७२२०	१०२०५	७,२१०	१०,२२०	७,१२६	१०,१२५
कपास	६०	६५	५६	५६	१३	१४

(ग) दलहन वाली **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

वाली	२०७९/०८०		२०८०/०८१		२०८१/०८२	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
मसुरो	१७३०११	२००७८७	१४५,९८४	१५२,९३६	१३२,६१९	१४१,२५७
चना	१०४०८	११९८०	८,९२९	९,९४०	८,६६८	९,८३६
रहर	११७४५	१२७१०	१२,४४७	११,६०५	११,६०१	१२,०७३
मास	२६२३९	२४७५४	२५,३६७	२३,७०२	२५,३९४	२३,५७१
खेसरी	५६४३	६४०४	५०४६	५५४६	४,३४८	४,९३३
गहत	६१०९	६०९७	५१३९	५२२८	६,०२७	६,१६५
भटमास	२६८४२	३६६७२	२२,५४९	२८,५२०	२५,०५०	३४,१०२
हिमाली सिमि	६५६०	८३३६	६,६७५	८,७१२	६,५६०	८,३८८
अन्य	२९७००	३२४६८	२६,१६४	३०,३३२	३१,२४९	३५,६७०
जम्मा	२९६२५७	३४०२०६	२५८,३००	२७६,५२०	२५१,५१६	२७५,९९५

(घ) अन्य वालीहरु **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

वाली	२०७९/०८०		२०८०/०८१		२०८१/०८२	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
फलफूल	१३९२०३	१५२७७००	१३९,२४६	१,५०८,७०१	१४३,३८३	१,५१२,८०५
तरकारी	३०२१३५	४३७६००७७	३११,८८५	४,४४०,११६	३२९,७२९	४,५७२,२६७
चिया	२०२३७	२६३७९	२०,७६०	२६,९८३,१७५	-	-
कफी	३६५९	३९४.४	४,३०५	५०१	५५०१.१	६४१.९
खुर्सानी	११३४९	८६९९२	८,३८२	४५,८६०	७,४२५	२९,५३९
अलैची	१५९७५	८६७४	१६,३८२	८,८०८	१६,०७७	८,३५७
अदुवा	२३८२९	३०९५३३	२,४३०	२८९,३३०	२२,११९	२८७,९९१
लसुन	९५७०	७३५६७	९,५५८	७२,३५९	९,१२३	७४,२७४
वेसार	९०२२	९०४२८	८,८०७	८९,८४०	९,४४८	९५,३९६
रेसम कोया	६४४	३.५	६००	३	६००	३
मह (मौरी घारसंख्या)	२४५०१०	४३०८			२७६,०००	४,२७८
च्याउ		१५११७		१८०००		२५३९२

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

३.२ सुदूरपश्चिम प्रदेशका वालीहरुको क्षेत्रफल तथा उत्पादन स्थिति (२०८१/०८२)

क) खाद्यान्न वाली — क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	चैते धान			वर्षे धान			जम्मा धान			मकै		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा		-		३,९२३	१०,३१७	२.६३	३,९२३	१०,३१७	२.६३	१,०३०	२,७३०	२.६५
बझाङ्ग		-		६,१५५	१६,३७२	२.६६	६,१५५	१६,३७२	२.६६	४,०६५	११,३०१	२.७८
दार्चुला		-		३,४५०	९,७९८	२.८४	३,४५०	९,७९८	२.८४	५,२१०	१४,६९२	२.८२
अछाम		-		१०,०२१	२४,६५२	२.४६	१०,०२१	२४,६५२	२.४६	५,३५०	१५,३५५	२.८७
डोटी	१३	४६	३.५२	७,०६५	१९,२१७	२.७२	७,०७८	१९,२६३	२.७२	३,६१०	१०,१४४	२.८१
बैतडी				५,१२५	१३,८३८	२.७०	५,१२५	१३,८३८	२.७०	८,६२०	२४,४८१	२.८४
डडेल्धुरा				३,६२०	१२,०९१	३.३४	३,६२०	१२,०९१	३.३४	३,७४०	१०,६९६	२.८६
कैलाली	१,५००	८,१००	५.२८	६८,५४१	३२४,८८४	४.७४	७०,०४१	३३२,९८४	४.७५	५,५७०	१४,०३६	२.५२
कञ्चनपुर	१५०	७९८	४.८२	४५,५००	२०९,७५५	४.६१	४५,६५०	२१०,५५३	४.६१	२,५५०	६,४५२	२.५३
जम्मा	१,६६३	८,९४४	५.३८	५३,४००	६४०,९२४	४.१८	५५,०६३	६४९,८६८	४.१९	३९,७४५	१०९,८८६	२.७६

खाद्यान्न वाली — क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	गहुँ			कोदो			फापर			जौ		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	६,४००	९,९२०	१.५५	२,५६५	३,६१७	१.४१	२०	१३	२०	९६०	९५८	१.००
बझाङ्ग	९,३६५	१७,७००	१.८९	२,२६०	२,८२५	१.२५	८	८	८	१,४४०	१,५५०	१.०८
दार्चुला	५९५५	११,४१५	१.९२	१,१९६	१,४९५	१.२५	२०	१७	२०	८०७	९०६	१.१२
अछाम	१०,७००	१७,२३१	१.६१	३,३३२	४,३६५	१.३१	१०	७	१०	३९१	३८३	०.९८
डोटी	१०,२८५	१४,५०२	१.४१	४,१२०	५,१५०	१.२५	५	४	५	२१०	१७२	०.८२
बैतडी	१२,३९०	१९,८२४	१.६०	३२०	५१८	१.६२				७००	४२०	०.६०
डडेल्धुरा	७,६००	१५,४८०	२.०४	३२५	५७९	१.७८				१६५	१८७	१.१४
कैलाली	३८,८४०	१३०,११४	३.३५	१०३	१२५	१.२१	-	-	-	२५	२५	१.००
कञ्चनपुर	३१,२१०	१०३,९२९	३.३३	-	-	-	-	-	-	७	९	१.२३
जम्मा	१३२,७४५	३४०,११४	२.५६	१४,२२१	१८,६७३	१.३१	६३	४९	६३	४,७०५	४,६१०	०.९८

ख) नगदे वाली

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	उखु			आलु		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	९	१९०	२१.११	१,९३५	२१,०७२	१०.८९
बझाङ्ग	३	६२	२०.८२	२,०००	३८,०००	१९.००
दार्चुला	६४	२,००२	३१.२८	६७५	९,१००	१३.४८
अछाम	२	७१	३५.२५	६७०	६,४४७	९.६२
डोटी	१५	५७०	३८.००	३,४८३	४२,३१८	१२.१५
बैतडी	२७०	४,५७६	१७.६०	८६०	१०,३८३	१२.२०
डडेल्धुरा	१३	२००	१५.३८	१,५००	३५,०००	२३.३३
कैलाली	२३४	९,९७०	४२.६१	५,३६६	९६,५८८	१८.००
कञ्चनपुर	५,६४५	४४,०६३	६०.९५	१,८१२	२८,०८६	१५.५०
जम्मा	६,२५५	३६१,७०४	५७.८३	१८,३०१	२८६,९९५	१५.६८

ग) तेल वाली

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	तोरी			सर्स्यौं			रायो			सुर्यमुखी		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	११२	५६	०.५	०	०	०	५	४.२५	०.८५	२	१.०७	०.५४
बझाङ्ग	१२५	९८	०.७८	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००
दार्चुला	५५	३६	०.६५	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००
अछाम	३००	१८९	०.६३	०	०	०	५	४.३५	०.८७	०	०	०.००
डोटी	६९५	५७०	०.८२	१	१	१	३	३	१	१	१.००	१.००
बैतडी	३४	२०	०.६	७	३.५	०.८	०	०	०	०	०	०.००
डडेल्धुरा	५२२	४३३	०.८३	०	०	०	०	०	०	४	३.५०	०.८८
कैलाली	१४१७३	१३८९०	०.९८	६	०	१.०२	३०	३६.३	१.२१	३२	४८.००	१.५०
कञ्चनपुर	६२००	६९४४	१.१२	२०	२२	१.१	१८	२१.६	१.२	४०	५०.८०	१.२७
जम्मा	**२२२१६**	**२२२३५**	**१.००**	**३४**	**२६.५**	**०.७८**	**६१**	**६९.५०**	**१.१४**	**७९**	**१०४.३७**	**१.३२**

तेल वाली

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	तील			वदाम			आलस		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	१०	५	०.५	२५	२०.६६	०.८३	०	०	०
बझाङ्ग	१७	१२	०.७	१२	९.६	०.८०	०	०	०
दार्चुला	१०	९	०.९	७	५.६७	०.८१	०	०	०
अछाम	४	४	०.९	११	१६.५	१.५०	०	०	०
डोटी	६	६	१.०	३०	५३.४	१.७८	०	०	०
बैतडी	४	२	०.५	१५	१२.३	०.८२	०	०	०
डडेल्धुरा	७	१	०.१	२०	३८	१.९०	०	०	०
कैलाली	११०	१३०	१.२	१६०	२४०	१.५०	७०	५६	०.८
कञ्चनपुर	२४०	२८८	१.२	७०	७०	१.००	२०	१७.८	०.८९
जम्मा	**४०८**	**४५७**	**१.१**	**३५०**	**४६६.१३**	**१.३३**	**९०**	**७३.८**	**०.८२**

घ. दलहन वाली

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	मसुरो			चना			रहर			मास		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	११८	७७	०.६५	-	-	-	८	४	०.५३	१३५	१४०	१.०४
बझाङ्ग	१७०	१५६	०.९२	-	-	-	-	-	-	५००	३७५	०.७५
दार्चुला	६८	४६	०.६८	१	१	१.२०	२	२	१.००	२३२	१७०	०.७३
अछाम	२८	२२	०.८०	६	७	१.०८	८	१०	१.१८	१२३	८५	०.६९
डोटी	८००	९४४	१.१८	-	-	-	२	२	१.००	६५६	७५४	१.१५
बैतडी	३००	१९२	०.६४	३	३	१.००	-	-	-	४००	३१८	०.८०
डडेल्धुरा	४३६	४७८	१.१०	-	-		-	-		३१०	३००	०.९७
कैलाली	९,२६३	८,६१५	०.९३	१३२	१५८	१.२०	१२०	१६८	१.४०	५३२	४७९	०.९०
कञ्चनपुर	४,७५९	३,७६०	०.७९	४०	५४	१.३५	४२	६३	२	२२३	२२३	१.००
जम्मा	**१५,९४२**	**१४,२८९**	**०.९०**	**१८२**	**२२३**	**१.२३**	**१८२**	**२४९**	**१.३७**	**३,१११**	**२,८४४**	**०.९१**

दलहन वाली

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	गहत			भटमास			सिमि		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	१४०	८४	०.६०	२५१	२९०	१.१६	१२०	११९	०.९९
बझाङ्ग	५००	४८०	०.९६	२००	२२०	१.१०	१२०	१२१	१.०१
दार्चुला	१४६	१३२	०.९०	५८०	४९८	०.८६	७५	८१	१.०८
अछाम	९१	८०	०.८८	२८३	२८५	१.०१	१०	१०	१.०२
डोटी	७५	६८	०.९०	१,६४१	३,११८	१.९०	५	६	१.१०
बैतडी	१५०	१२०	०.८०	२५०	३४२	१.३७	८३	६९	०.८३
डडेल्धुरा	१५६	१२८	०.८२	१,३२०	२,२००	१.६७	५०	६८	१.३६
कैलाली	१००	११२	१.१२	५४८	८८२	१.६१	१०५	१७२	१.६४
कञ्चनपुर	८१	९७	१.२०	५६५	८७०	१.५४			
जम्मा	**१,४३९**	**१,३०१**	**०.९०**	**५,६३८**	**८,७०६**	**१.५४**	**५६८**	**६४७**	**१.१४**

ङ. मसला वाली

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	अलैंची				अदुवा			लसुन		
	क्षेत्रफल	उत्पादनशिल क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	२	२	१	०.८३	५५	६७०	१२.१८	३७	३०२.६६	८.१८
बझाङ्ग	३	२	३	१.५	४८	४८०	१०.००	४८	५३७.६	११.२
दार्चुला	३	३	५	१.५	१००	१,२६०	१२.६०	७०	४९३.३	७.०५
अछाम	५.७	३	४	१.२५	२३	२११	९.०८	२२	७५.७	३.५२
डोटी	३	१	१	०.९६	८७५	१४,२६३	१६.३०	१९०	१४२५	७.५०
बैतडी	२	१	१	१	७३	५३१	७.२७	७८	३८६	४.९५
डडेल्धुरा			-		६५	७८०	१२.००	३३	३२०	९.७०
कैलाली			-		२१२	२,७१४	१२.८०	५५०	४९५०	९.००
कञ्चनपुर			-		१०७	८८८	८.३०	९०	९९०	११.००
जम्मा	**१८**	**१२**	**१४**	**१.२२**	**१,५५८**	**२१,७९६**	**१३.९९**	**१,११८**	**९,४८०**	**८.४८**

मसला वाली

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	बेसार			सुख्खा खुर्सानी		
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	३५	४२३	१२.०८	४०	२१	०.५३
बझाङ्ग	४०	४८०	१२.००	४०	२४०	६.००
दार्चुला	५५	४४७	८.१३	६७	१२०	१.७९
अछाम	६५	५७६	८.८६	२४.१५	१२९.२	५.३५
डोटी	२०२	२,६२६	१३.००	२३०	७२९.१	३.१७
बैतडी	८०	६१२	७.६५	३२	५५	१.७२
डडेल्धुरा	३२	५६०	१७.५०	१८	६३	३.५०
कैलाली	४१०	४,७०७	११.४८	१२०	२८९.२	२.४१
कञ्चनपुर	१८१	२,०८२	११.५०	१३१	६६८.१	५.१०
जम्मा	**१,१००**	**१२,५१२**	**११.३७**	**७०२**	**२,३१५**	**३.३०**

घ) फलफूल वालीः

सुन्तलाजात फलफुल

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	सुन्तला				मौसमी/जुनार				कागती			
	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	१८०	११०	७७५	७.०५	४२	१७	१३६	८.००	२८१	४०	३२४	८.१०
बझाङ्ग	११०	७०	८४७	१२.१०	१००	६०	६००	१०.००	१५०	१००	९९०	९.९०
दार्चुला	१५०	१४०	१,४५०	१०.३६	६५	६०	५५०	९.१७	३२	२७	२५०	९.२६
अछाम	३८०	१७८	१,१०४	६.२०	५४	१७	१२४	७.४९	७९	२२	४०३	१८.२१
डोटी	३६०	२६२	३,४०९	१३.०१	१८३	१५७	१,३४७	८.५८	१४०	७५	६५६	८.७५
बैतडी	३५	१६	१४८	९.२५	१३३	१२०	१,१४०	९.५०	५०	२२	१४३	६.५०
डडेल्धुरा	३४०	२५०	३,५००	१४.००	५१५	३६०	५,०००	१३.८९	११४	९०	७८०	८.६७
कैलाली	३५०	२६२	२,८८२	११.००	५०	३२	३८४	१२.००	१००	५५	३३०	६.००
कञ्चनपुर									८०	३५	२८८	८.२३
जम्मा	**१,९०५**	**१,२८८**	**१४,११५**	**१०.९६**	**१,१४२**	**८२३**	**९,२८१**	**११.२८**	**१,०२६**	**४६६**	**४,१६५**	**८.९३**

सुन्तलाजात फलफुल

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	अमिलो				अन्य			
	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	५०	२०	१२३	६.१५	२२	१५	८०	५.३३
बझाङ्ग	९०	६०	७५६	१२.६०	२०	८	९६	१२.०
दार्चुला	४८	३६	३२०	८.८९	९	७	५०	७.६९
अछाम	१६	२	४२	१७.९२	८	३	१३	४.२८
डोटी	२९०	१७५	१,२५३	७.१६				
बैतडी	६०	४४	२७६	६.२७	३०	८	४८	६.००
डडेल्धुरा	११२	८५	७४०	८.७१	२०	१५	११६	७.७३
कैलाली	५५	४१	२८७	७.००				
कञ्चनपुर								
जम्मा	**७२१**	**४६३**	**३,७९७**	**८.२०**	**१०९**	**५६**	**४०३**	**७.२०**

हिउदे फलफूलः

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	स्याउ				नासपति				ओखर			
	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	४२५	२००	१६००	८.००	३५	२०	२४५	१२.२५	३४५	२७	७०	२.५९३
बझाङ्ग	१००	६०	३८०	६.३३	४०	१५	१८०	११.००	११५	६५	२९९	४.६
दार्चुला	२२०	२१०	१५७०	७.४७६	२६	२३	२९०	१२.६१	१९०	१६६	९२०	५.५४
अछाम	१३.३६	५.११	२०.४	३.९९२	७७	४९.५८	४७२	९.५२	१७८	५७	१९१	३.७१
डोटी	७९	३८	२२८.३८	६.०१	५८	४२	३१५	७.५०	३०३	२००	६७२	३.३६
बैतडी	१९	१३	७४	५.६९२	१८	१५	१२०	८.००	५००	१६५	७२१	४.३७
डडेल्धुरा	५	२.५	१३	५.२	६४	३२	२५८	८.०६	२४५	१६०	१०००	६.२५
कैलाली	०	०	०	०	३१	२२	२१२	९.६४				
कञ्चनपुर												
जम्मा	८६१.३	५२८.६	३८८५.७	७.३५१	३४९	२१८.५	२०९२	९.५७	२३९६.३	८१२.२	३८७३.२	४.७६

हिउदे फलफुल

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	आरु				पुलम				खुर्पानी			
	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	२३	१४.५	९८	६.७६		५	३५	७.००	५	२	१३	६.४०
बझाङ्ग	१९	१०	८०	८.००	२५	१२	१५६	१३	९	६	५९	७.८०
दार्चुला	३८	३३	२५०	७.५८	२०	१८	१७०	९.४४४	४	४	३०	७.५७
अछाम	४९	३१	१७०	५.४७	९	३.१	११.३७	३.६७				
डोटी	४४	३९	२३६	६.०५	२५	२०	११०	५.५	१६	१३	१०३	७.९२
बैतडी	६२	५४.६	३८५	७.०५	४५	३६.७५	२६०	७.०७५	१६	१४	८५	६.०७
डडेल्धुरा	१००	३३	१९०	५.७६	३६	१८	१३०	७.२२२	४	३	१५	५.८०
कैलाली	५०	३५	२४५	७.००								
कञ्चनपुर												
जम्मा	३८४	२४९.१	१६४६.४	६.६०९	१६०	१०७.८	८३७.३७	७.७६४	५४	४१	३०४	७.४१

हिउदे फलफूल

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	अनार				आरुबखडा				किवी			
	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	१६	६	२८	५.००	१०	३	११	३.७५	१७	४	२२	६.३२
बझाङ्ग	१०	४	१८	४.५०	३	२	५	३.००	५	२	११	५.७१
दार्चुला	१०	६	३९	६.३०	३	२	७	३.२५	१०	८	४४	५.५५
अछाम	८	४	१५	४.१६	१०	६	२६	४.३८	२५	३	२२	७.४३
डोटी	७	४	२१	५.२५	४	२	७	३.५०	३०	१०	८१	८.१४
बैतडी	८	३	१२	३.६४	५	३	९	३.००	७	१	५	५.१३
डडेल्धुरा	८६	३२	२२०	६.८८	११	८	२९	३.५७	१९	११	८७	७.९१
कैलाली					-	-	-	-				
कञ्चनपुर					-	-	-	-				
जम्मा	**१४५**	**५८**	**३५२**	**६.०३**	**४६**	**२६**	**९३**	**३.५८**	**११३**	**३९**	**२७४**	**७.११**

वर्षे फलफूलः क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	आँप				केरा				अम्वा			
	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	३५	१५	६९	४.६	७४	५५	५७५	१०.४५	२३	१०	६८	६.७८
बझाङ्ग	१२	३	१३	४.३	८७	५७	६५१	११.४२	२०	१३	९६	७.३७
दार्चुला	६०	४०	१९६	४.९	८०	६५	७००	१०.७७	२३	२२	१५०	६.८२
अछाम	११०	३२	१७१	५.३	२३	१४	१४३	१०.१८	५१	२३	१९२	८.३६
डोटी	६०	३६	२४२	६.७	८६	५०	६६३	१३.२५	३०	२२	१९९	९.०५
बैतडी	३९	१४	८०	५.७	१७	१४	१३१	९.७१	१७	१४	११७	८.२८
डडेल्धुरा	१९०	१०५	७२३	६.९	३२१	१५५	२,०३५	१३.१३	५८	४०	३७१	९.२८
कैलाली	१,०००	८००	९,८४८	१२.३	१,०००	९००	१४,३३७	१५.९३	२०५	१९२	१,८३७	९.५७
कञ्चनपुर	३८५	३३७	४,२५०	१२.६	४९१	४४१	७,८५४	१७.८१	१२१	९८	९१८	९.३७
जम्मा	**१,८९१**	**१,३८२**	**१५,५९२**	**११.३**	**२,१७९**	**१,७५१**	**२७,०८८**	**१५.४७**	**५४८**	**४३४**	**३,९४८**	**९.१०**

वर्षे फलफूलः क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन/हे.

जिल्ला	मेवा				कटहर				लिचि			
	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उ. क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
बाजुरा	१०	१०	९२	९.२								
बझाङ्ग	१५	१३	१२१	९.३								
दार्चुला	१५	१४	१३७	९.८	१	१	८	७.८२	३	२	२१	१०.४४
अछाम	१०	८	७०	८.८	१	०	३	७.९२	४	२	२१	१०.३७
डोटी	३०	२८	२९७	१०.६	१२	१०	९१	९.०८	५	४	४६	११.४१
बैतडी	५	३	२६	८.६	८	५	५०	९.९२	८	५	५१	१०.२१
डडेल्धुरा	१०	५	५७	११.४	११	८	७७	९.६७	१७	१०	१२२	१२.१५
कैलाली	२०	१५	१८५	१२.३	२८	१६	१९७	१२.३३	९२	४५	५७७	१२.८२
कञ्चनपुर	२६	२२	२५३	११.५	२५	२०	२५१	१२.५७	१२८	१११	१,३२०	११.८९
जम्मा	**१४१**	**११८**	**१,२३७**	**१०.५**	**८६**	**६०**	**६७७**	**११.२२**	**२५७**	**१७९**	**२,१५६**	**१२.०५**

तरकारी   क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.रहे.

क्र.सं	जिल्ला	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	कैफियत
१	बाजुरा	६७४	५,८५९	८.६९	
२	बझाङ्ग	७३९	९,१९७	१२.४५	
३	दार्चुला	१,०७६	१३,०७३	१२.१५	
४	अछाम	१,०३४	१६,२३०	१५.६९	
५	डोटी	२,३८४	२७,८५१	११.६९	
६	बैतडी	१,१३४	१४,१४५	१२.४७	
७	डडेल्धुरा	१,४९२	१९,२७०	१२.९२	
८	कैलाली	६,६९४	७६,४२०	११.४२	
९	कञ्चनपुर	५,३९६	८२,६६७	१५.३२	
	जम्मा	**२०,६२३**	**२६४,७१३**	**१२.८४**	

च्याउ उत्पादन

क्र. सं.	जिल्ला	कुल टनेल (संख्या)	च्याउ उत्पादन (के.जी.)	कैफियत
१	कैलाली	१५००	१३५०००	
२	कञ्चनपुर	११२	१००८०	
३	अछाम	५५	७६००	
४	डोटी	१००	६७००	
५	डडेलधुरा	४०	१२०००	
६	बैतडी	१७	१७८३	
७	बाजुरा	८	१२००	
८	बझाङ	१०	१२००	
९	दार्चुला	११०	१३५००	
	जम्मा	**१९५२**	**१८९०६३**	

महं उत्पादन

क्र.सं.	जिल्ला	कुल घार (संख्या)	मह उत्पादन (के.जी.)	कैफियत
१	कैलाली	४०००	१०००००	
२	कञ्चनपुर	३०७	३०७०	
३	अछाम	१६१०	१७०१५	
४	डोटी	३७४०	२१५८०	
५	डडेलधुरा	१२८००	१०२४००	
६	बैतडी	३४१५	२०४९०	
७	बाजुरा	४११०	२००५०	
८	बझाङ	३१५०	१०३०	
९	दार्चुला	५८००	५८०००	
	जम्मा	**३८९३२**	**३४३६३५**	

स्रोतः कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०८१/२०८२

३.३ नेपालको पशुपन्छी सम्वन्धी तथ्याङ्क

(क) पशुपन्छी संख्या

क.स.	विवरण	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१	गाई/गोरु	४७५०३२९	५,१९८,३८८	५१४१३९१
२	भैसी/राँगो	३०८१०६२	३,३०७,०३१	३२९४७२४
३	भेडा/भेडी	५०१८४९	६३३,२२२	६५२७४२
४	वाखा/वोका/खसी	१४५४१२४४	१५,२८९,९५४	१५९५४०८१
५	सुंगुर/वंगुर	१३५७५०७	१,४९७,४११	१४८०८३२
६	कुखुरा	६५२०५२५०	५६,९१६,५६७	५६३९१६८०
७	हाँस	१३२५९९९	७९६,७५८	८३२२३६
८	दुधालु गाई	९१६५७९	१,०६३,१८९	१०५५८२८
९	दुधालु भैसी	८५१२७२	१,२५१,३२३	९६५९२०
१०	फुल दिने कुखुरा	१२७२५०५३	१३,४८७,१२२	१२४०५०२१
११	फुल दिने हाँस	६६१९३८	४४४,२९२	३२१९०८
१२	याक/नाक/चौरी	५३१९५	७१,९१३	७१३५४
१४	घोडा/खच्चड/गधा	१७३३२	३३,८५०	८००६

(ख) पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य उत्पादन विवरण

क.स.	विवरण	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१	दुध उत्पादन (मे..टन)	२६१३८४३	२,६८३,८७४	२७१८१७७
१.१	गाई	१२१४०४६	१,२८१,७१८	१३०२०९४
१.२	भैसी	१३९९७९७	१,४०२,१५६	१४१६०८३
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	४३००८५	४४७,७६७	४५६४३०
२.१	राँगो	११६५०३	१३८,२७१	१४१६४९
२.२	भेडा	१८७४	२,७६२	२७६६
२.३	वोका/खसी	७७१६२	८६,२८०	९०१८६
२.४	सुंगुर/वंगुर	३२५३३	३९,१८३	३८२७२
२.५	कुखुरा	२००६५८	१८०,०७६	१८२५१६
२.५	हाँस	१३५५	१,१९५	१०४१
३	अण्डा (गोटा हजारमा)	१६०७३३३	१,६४५,४०७	१६३२२८९
३.१	कुखुरा	१५४७१०३	१,६०२,७५५	१६०१९९७
३.२	हाँस	६०२२९	४२,६५२	३०२९२
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	३८११०६	३८९,७४२	३९९४३२
५	माछा (मे.टन)	११३७३६	१२३,४०३	१३१११२

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

३.४ सुदूरपश्चिम प्रदेशको पशुपन्छी तथ्यांक

क.स.	विवरण	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१	गाई/गोरु	१०१६५६०	१०१२९७०	१००९३८२
२	भैसी/राँगो	५०८६७०	५४१५१९	४१०८६५
३	भेडा/भेडी	९३५९०	९०९६०	८२४६२
४	वाखा/वोका/खसी	१०२६४३९	१५०५५६०	१५२७४५३
५	सुंगुर/वंगुर	४८२८२	१००६२३	१०१०९२
६	कुखुरा	३०७१०२३	३५७२०२४	३६६४६१९
७	हाँस	१३१२१	२५६५७	२६१६७
८	दुध दिने गाई	१५८६२०	२८३६३२	१६०२७४

क्र.स.	विवरण	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
९	दुध दिने भैसी	१५९५८०	२००३६२	१४२१०७
१०	फुल पार्ने कुखुरा	५१६२३१	१२५०२०८	१२५२२३४
११	फुल पार्ने हाँस	६७९९	१५३९४	१३५९१
१२	खरायो	८२१३	८२९४	८२९४
१३	घोडा/खच्चड/गधा	६८२०	५३५१	५३५१
१४	याक/नाक/चौरी	१२८०	२०२६	१९८७

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पशुजन्य उत्पादन

क्र.स	विवरण	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१	दुध उत्पादन (मे..टन)	२४९८६५	८०३६६३	३५८२५५
१.१	गाई	११३९८९	३८२९०३	१३९०४५
१.२	भैसी	१३५८७६	४२०७६०	२१९२१०
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	३७००६	४३७८९	४२७९८
२.१	राँगा/भैसी	२२९६७	२३०१५	१७८७६
२.२	भेडा	३७२	३८७	३७८
२.३	वोका/खसी	८८४५	१३५५०	८२२५
२.४	सुंगुर/वंगुर	१०९५	३३८१	३६०५
२.५	कुखुरा	३७११	३४२९	१२६९५
२.६	हाँस	१६.२	१९	१९
३	फुल उत्पादन (हजार)	४८७२३	३१५७४	१२०२७६
३.१	कुखुरा	४८१४३	२८८८०	११८५७८
३.२	हाँस	५८०	२६९४	१६९८
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	७९८९५	८९१४१	८६२१०
५	माछा उत्पादन (मे.टन)	१८२०	३२०३	३२०३

श्रोतः पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी, २०८२

३.५ रासायनिक मल विक्री वितरणको स्थिति (परिमाण मे.टन)

सामग्री	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
रासायनिक मल (जम्मा विक्रि)	३७६६२२.४८	२२७८३६	३४२७२३	४५८,३१८	४४१३१५.२
युरिया	२२३३५८.८५	१४३४८२.२०	२२६१४८	२५९,५४२	२७०१६१.१
डि.ए.पी.	१४०१६६.६३	७७७१९.८७	११०१२०	१८४,०४६	१५४४३९.५
पोटास	१३०९७.००	६६३३.८५	६४५५	१४,७३०	१६७१४.६

श्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

३.६ नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदद्वारा निर्धारण गरिएको न्यूनतम समर्थन/खरिद मुल्य सम्वन्धी विवरण

क्र.स.	वाली/वस्तु	समर्थन/खरिद मुल्य	एकाई	तोकिएको मुल्य			कैफियत
				आ.व. २०८०/०८१	आ.व. २०८१/०८२	आ.व. २०८२/०८३	
१	धान (मोटा)	न्यूनतम समर्थन मुल्य	रु. प्रति क्विण्टल	३१९८	३४१०।५१	३४६३।८१	
२	धान (मध्यम)		रु. प्रति क्विण्टल	३३६२	३५८०।६२	२६२८।३३	
३	धान (चैते)		रु. प्रति क्विण्टल	२७०७।२८	२८००।६९	-	१८ %सम्म चिश्यान भएको

४	गहुँ		रु. प्रति क्विण्टल	३६५०	३८६७।३८	३९४५	उद्योग, वाणिज्य आपुर्ति मन्त्रालयमा सिफारिस गरीएको
५	उखु	न्यूनतम खरिद मुल्य	रु. प्रति क्विण्टल	५६५	५८५	६२०	
		सरकारले उपलब्ध गराउने प्रवर्द्धन खर्च	रु. प्रति क्विण्टल	७०		७०	

श्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

आ.व. २०८२/०८३ का लागि कफीको न्यूनतम सहमत मुल्य

२०८२ मंशिर १ गते देदी लागु हुने गरी यस वर्षको कच्चा कफीको मुल्य निम्नानुसार तोकिएको छ ।

फ्रेस चेरी कफी

ग्रेड A रु १०५/०० प्रति केजी (नोटः ८०० मिटर भन्दा माथि, प्राङ्गारिक पद्धती अपनाएर उत्पादन गरिएको, ठिक्क पाकेको, पानीमा राख्दा डुव्ने, केलाएर छानिएको चेरीलाई ग्रेड A मानिनेछ ।

ग्रेड B रु ९५/०० प्रति केजी (नोटः ग्रेड A मा नपरेका अन्य कफीलाई ग्रेड B भनिन्छ)

पार्चमेन्ट कफी

ग्रेड A रु ५३५/०० प्रति केजी (नोटः ग्रेड A गुणस्तरको फ्रेस चेरीबाट उत्पादन भएको, पानीमा राख्दा डुव्ने, ११% चिश्यान भएको कफी पार्चमेन्टलाई ग्रेड A मानिनेछ)

ग्रेड B रु ४८२।– प्रति केजी (नोटः ग्रेड B गुस्तरको कफीबाट उत्पादन भएको पार्चमेन्टलाई ग्रेड B मानिनेछ ।

ड्राइ चेरी कफी

ग्रेड A रु २८०/०० प्रति केजी (नोटः ग्रेड A गुणस्तरको फ्रेस चेरीबाट उत्पादन भएको ड्राइ चेरीलाई ग्रेड A मानिनेछ)

ग्रेड B रु २४७।– प्रति केजी (नोटः ग्रेड B गुस्तरको फ्रेस चेरीबाट उत्पादन भएको ड्राइ चेरीलाई ग्रेड B मानिनेछ ।

विभिन्न वर्षहरुमा तोकिएको कफीको न्युनतम सहमत मुल्य

क.सं.	प्रकार	२०७९	२०८०	२०८१	२०८२
१	फ्रेस चेरी A	९५	१००	१०५	१०५
२	फ्रेस चेरी B	८५	९०	९५	९५
३	पार्चमेन्ट A	४७५	५००	५३५	५३५
४	पार्चमेन्ट B	४२०	४५०	४८२	४८२
५	ड्राइ चेरी A	१७०	२००	२८०	२८०
६	ड्राइ चेरी B	११५	१५०	२४७	२४७

श्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

३.७ उपभोग्य खाद्यान्न स्थिति (Cereal Balance Sheet)

आ.व. २०८०/०८१ मा नेपालमा खाद्यान्न उत्पादन उपलब्धता र वचत तथा न्यून अवस्था (मे.टन)

प्रदेश	जनसंख्या	प्रशोधित खाद्यान्न							आवश्यक खाद्यान्न	वचत वा न्यून
		चामल	मकै	कोदो	फापर	गहु	जौ	जम्मा		
कोषी	५१००३६९	७८७८०८	३४४९३	७२०४०	३९३०	१११९३१	३५९	१०१०५६२	९५८०४७	५२५१५
मधेश	६२८५८५५	७४१५८५	१९७६२१	७५७०	०	५१५८१९	१००	१४६२६९५	११३७७३९	३२४९५६
वाग्मती	६२८८१८४	२७६३१०	५१७९०९	६००१५	३४५९	११३०००	४३०	९७११२३	१२४४१६७	-२७३०४४
गण्डकी	२५३५५०५	२१४४९९	२९८३०३	६७०५६	१२९४	६२७८६	३०४	६४४२४१	५०१६५७	१४२५८४
लुम्विनी	५२६५५३४	७१९१५९	३७२६४९	९९०७	६८३	४३९६७८	९३२	१५४३००८	९७७५७४	५६५४३४
कर्णाली	१७३५७००	७९३२५	२०५४५१	१६०८०	२४६०	१२१५०५	२७२०	४२७५४१	३४२७७८	८४७६३
सुदूरपश्चिम	२७७०२५७	३२९२५०	९३०५९	१४८६३	११४	२८६०९३	२१०२	७२५४८०	५२२९२१	२०२५५९
जम्मा	२९९८१४०४	३१४७९३६	१७१९४८५	२४७५२९	११९४०	१६५०८१२	६९४६	६७८४६४८	५६८४८८३	१०९९७६५

श्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

सुदूरपश्चिम प्रदेशको खाद्यान्न वासलात (Cereal Balance Sheet) (आ.व. २०८१/०८२)

क्र. स.	जिल्ला	जनसंख्या	उत्पादन (मे.टन)							आवश्यक खाद्यान्न	बचत वा न्यून
			चामल	मकै	गहुँ	कोदो	जौं	फापर	जम्मा उपभोग्य खाद्यान्न		
१	दार्चुला	१३३३१०	६१६२	६८२२	८७१६	१००८	१९१		२२८९९	२५४६२	-२५६३
२	बझाङ्ग	१८९०८५	१४८३८	४४१८	१४९५१	२०३	८४८		३५२५९	३६११५	-८५६
३	बाजुरा	१३८५२३	८५४७	२१४८	११३४५	२३८७	२४२	६७	२४७३५	२६४५८	-१७२३
४	डडेल्धुरा	१३९६०२	७९३४	५६९६	११४७९	४६०	५९		२५६२८	२६६६४	-१०३६
५	अछाम	२२८८५२	१८९४६	११०२३	१६९५३	२६८३	७०	०	४९६७३	४३७११	५९६३
६	बैतडी	२४२१५७	६९१७	१२३६८	१७९६६	२४२	६१		३७५५३	४६२५२	-८६९९
७	डोटी	२०४८३१	१५२८७	६१३१	१२८१७	४३५३	३१	२	३८६२१	३९१२३	-५०१
८	कैलाली	९०४६६६	१६१३९२	१०१८७	८६८५७	१०३	१४३	०	२५८६८२	१७२७९१	८५८९०
९	कञ्चनपुर	५१३७५७	९६९०५	११८११	८२०३१	०	६१	०	१९०८०८	९८१२८	९२६८०
	सुप प्रदेश	**२६९४७८३**	**३३६९२८**	**७०६०३**	**२६३११६**	**११४३८**	**१७०४**	**६९**	**६८३८५८**	**५१४७०४**	**१६९१५५**

श्रोतः कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल, डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन, २०८१/०८२

३.८ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय मातहतका कार्यालयहरु

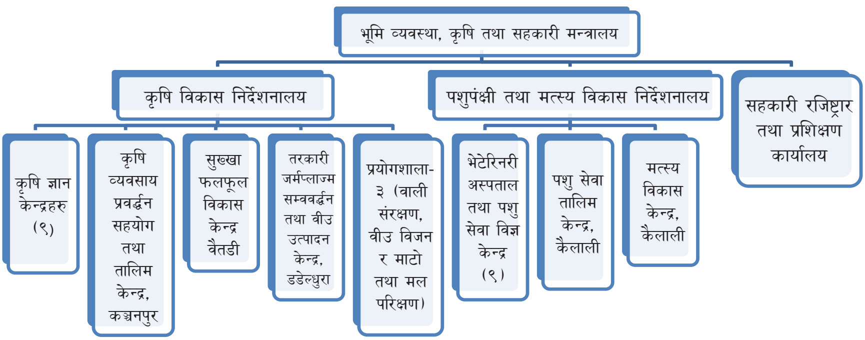

३.९ जिल्लागत रुपमा कृषिक्षेत्रको प्राथमिकीकरण

क्र.सं.	जिल्ला	प्राथमिकता १	प्राथमिकता २	प्राथमिकता ३	प्राथमिकता ४	प्राथमिकता ५
१	बाजुरा	आलु	स्याउ	जैतुन	तरकारी	
२	बझाङ्ग	गहुँ	आलु	तरकारी		
३	अछाम	आलु	मौरी	आँप	मकै	ओखर
४	डोटी	अदुवा	आलु	मकै/भटमास		
५	कैलाली	धान	दलहन	केरा	माछा	
६	कञ्चनपुर	गहुँ	तरकारी	माछा	केरा	
७	डडेलधुरा	आलु	तरकारी	मकै-बीउ	तरकारी-बीउ	
८	बैतडी	तरकारी-बीउ	मकै/भटमास	आलु	ओखर	मौरी
९	दार्चुला	मकै	आलु	तरकारी	भटमास	

४. विभिन्न कार्यालयको फोन, इमेल र वेबसाइट

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
मन्त्री	☎ ०१-४२११९२९	info@moald.gov.np www.moald.gov.np Toll free no: 1618-070-777779
माननीय मन्त्री ज्यूको निजि सचिवालय	☎ ०१-४२११९२९	
गुनासो व्यवस्थापन कक्ष	☎ ०१-४२११४७६	gunaso@moald.gov.np, info@moad.gov.np https://twwitter.com/hello_MOALD gunaso.moald
सचिव (कृषि तर्फ)	☎ ०१-४२११८०८	secretary.agri@moald.gov.np
सचिव (पशुसेवा तर्फ)	☎ ०१-४२११७०६	secretary@moald.gov.np
महाशाखाहरु		
क.प्रशासन महाशाखा	☎ ०१-४२११९३२	info@moald.gov.np
आन्तरिक प्रशासन (पशुपन्छी कर्मचारी प्रशासन समेत) शाखा	☎ ०१-४२३२८०९	info@moald.gov.np
कृषि कर्मचारी प्रशासन शाखा	☎ ०१-४२३२८०९	agriadmin@moald.gov.np
कानुन तथा फैसला कार्यान्वयन शाखा	☎ ०१-४२३२८०९	
आर्थिक प्रशासन शाखा	☎ ०१-४२०००४२	account@moald.gov.np
ख.कृषि विकास महाशाखा	☎ ०१-४२११६८७	
कृषि सामग्री व्यवस्थापन तथा प्रविधि शाखा	☎ ०१-४२११८२७	aims.moad@gmail.com
कृषि उत्पादकत्व व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२११८२७	budget.moad@gmail.com
कृषि विकास रणनीति समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११८२७	ads@moald.gov.np
ग.खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रविधि महाशाखा	☎ ०१-४२११९१५	fooddivision001@gmail.com
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा शाखा	☎ ०१-४२११९१५	
खाद्य प्रविधि एवं स्वच्छता शाखा	☎ ०१-४२११९१५	
कृषि जैविक विविधता तथा वातावरण शाखा	☎ ०१-४२११९१५	
घ.योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा	☎ ०१-४२११६६५	planning.moald1@gmail.com
नीति समन्वय शाखा		
बजेट तथा कार्यक्रम शाखा	☎ ०१-४२११८४१	budget.moald@gmail.com
विकास सहायता समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११९५०	
मानव संशाधन, लैङ्गिक विकास तथा समावेशी शाखा	☎ ०१-४२११९५०	hrd.gender@moald.gov.np
तथ्याङ्क तथा विश्लेषण शाखा	☎ ०१-४२११९५०	statistics@moald.gov.np
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन शाखा	☎ ०१-४२११९५०	me_moad@yahoo.com
ङ.कृषि तथा पशुपन्छी व्यवसाय प्रबर्द्धन महाशाखा	☎ ०१-४२११९४०	aglibpd.moald@gmail.com
कृषि कर्जा बिमा तथा विपद व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
कृषि व्यवसाय तथा बजार प्रबर्द्धन शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
कृषि भौगोलिक सुचना प्रविधि शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
कृषि यान्त्रिकरण तथा साना सिचाई शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
क्वारेन्टाइन समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
च.पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास महाशाखा	☎०१-४२११८३२, ४२११४७७	
नश्ल सुधार तथा अनुवांशिक श्रोत व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२११४८०	
पशुपन्छी उत्पादन तथा प्रविधि प्रबद्र्धन शाखा	☎ ०१-४२११४८०	
चरन तथा आहारा व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२११४८०	
मत्स्य विकास शाखा	☎ ०१-४२११७०६	moaldfisheries@gmail.com
छ.पशु स्वास्थ्य महाशाखा	☎ ०१-४२११४७४	ahd@moald.gov.np
पशु चिकित्सा तथा रोग समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११७०६	

भेटेरीनरी जनस्वास्थ्य एवं पशु कल्याण शाखा	☎ ०१-४२११७०६	
पशुपन्छी औषधी व्यवस्थापन तथा नियमन शाखा	☎ ०१-४२११७०६	
प्रवक्ता, सहसचिव कृषि विकास महा शाखा	☎ ९८५११२५४३४	
सूचना अधिकारी	☎ ९८५१३४१५१०	

४.२ मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रिय निकायहरु

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
१.कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र (AITC), हरिहरभवन	प्रमुख ☎ ०१-५५५५१२७, ☎ ०१-५४२२२५८, ५४२५६१७, ५५२२२४८, ५०१०१४१	info@aitc.gov.np aitc2075@ gmai.com www.aitc.gov.np kishan Call Center Toll free no: 16600195000
२. बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र (SQCC), हरिहरभवन	☎ ०१-५५२१३५९, ५४२६२७६, ९८५१२२१३५९, ९८५१२५४२७६	sqccnepal@gmail.com www.sqcc.gov.np
३. प्लान्ट क्वारेन्टीन एवम् बिषादी व्यवस्थापन केन्द्र (PQPMC), हरिहरभवन	☎ ०१-५०१०१११, ५४५३७९८, ९८५१३६४१३०, ९८५१००५९३५	info@npponepal.gov.np chief@npponepal.gov.np
३.१ क्वारेन्टीन कार्यालय काकड भित्ता	☎ ०२३-५६२०५७, ९८५२६६२०५७	kakarbhitta@npponepal.gov.np
३.२ क्वारेन्टीन कार्यालय, विराटनगर	☎ ०२१-४३५३०९, ९८५२०८०४७७	biratnagar@npponepal.gov.np
३.३ क्वारेन्टीन कार्यालय, वीरगन्ज	☎ ०५१-५२२९९६, ९८५५०१६०९६	birgunj@npponepal.gov.np
३.४ क्वारेन्टीन कार्यालय, भैरहवा	☎ ०७१-४१८०१२, ९८५७०१६३७१	bhairahawa@npponepal.gov.np
३.५ क्वारेन्टीन कार्यालय, नेपालगन्ज	☎०८१-४१२००७,९८५८०२७३२३	nepalgung@npponepal.gov.np
३.६ क्वारेन्टीन कार्यालय, गड्डाचौकी	☎ ०९९-४०२०७५, ९८५८७५८५३३	gaddachauki@npponepal.gov.np
३.७ क्वारेन्टीन कार्यालय, भन्टाबारी	☎ ९८२७००९३१०	bhantabari@npponepal.gov.np
३.८ क्वारेन्टीन कार्यालय, मलंगवा	☎ ०४६-४२१५१२, ९८४२६७२८६८	malangawa@npponepal.gov.np
३.९ क्वारेन्टीन कार्यालय, जलेश्वर	☎ ९८५४०३३३७३	jaleshwor@npponepal.gov.np
३.१० क्वारेन्टीन कार्यालय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	☎ ०११-५९०५०६, ९८५१३३५३४०	tatopani@npponepal.gov.np
३.११ क्वारेन्टीन कार्यालय, टिमुरे, रसुवा	☎ ०१०- ५४३१०९, ९८६३१९५१३०	timure@npponepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, (त्रि. अ. वि., काठमाडौं)	☎ ०१-४११२३८१	tiaktm@npponepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, कृष्णनगर, कपिलवस्तु	☎ ०७६-५२०८४५, ९८५७०५३८४५	krishnanagar@npponepal.gov.np
३.१३ क्वारेन्टीन कार्यालय, झुलाघाट, बैतडी	☎ ९८५८७२६५४३	jhulaghat@npponepal.gov.np
३.१४ क्वारेन्टीन कार्यालय, लोमाङथाङ, मुस्ताङ	☎ ९८५७८४९०९१	lomangthang@npponepal.gov.np

४.३ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्गतरगतका आयोजनाहरु

कार्यालयको नाम	फोन नं	इमेल/वेवसाईट	कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरु
राष्ट्रिय कृषि आधुनिकिकरण परियोजना (PMAMP) खुमलटार ललितपुर	☎ ०१-५४४६९०६, ५५२०३४६, ९८५१४१३१९९	pmamp.pmu@gmail.com, info@pmamp.gov.np www.pmamp.gov.np	सबै जिल्ला
रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना (RJKIP), कृषि कार्यक्रम कार्यान्वयन एकाइ, टिकापुर, कैलाली तेस्रो फेज	☎ ०९१- ५६१४१४ ९८५८४८५६०३, ९८५८४८७१८१	rjkis2ndagriculture@ gmail.com www.aciu.rjkip.gov.np	कैलाली

नेपाल कृषि वजार विकास कार्यक्रम	०१-५५२८५०८ ५४४८८३०		कोशी प्रदेशका सबै जिल्लाहरु
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना-२, (FANSEP-2): हरिहरभवन, ललितपुर आयोजना क्लष्टर इकाई • राजविराज, सप्तरी • जनकपुर, धनुषा • चौतारा, सिन्धुपाल्चोक • गोरखा वजार, गोरखा	☎०१-५५५२९७१ ९८५१४०८३१८ ९८५२८२१२३१ ९८६९६६५१९९ ९८५१०५४२४१	fansep2018@gmail. com www.fansep.moald. gov.np fansepsaptari@gmail. com	(८ जिल्ला) सिराहा र सप्तरी धनुषा र महोत्तरी सिन्धुपाल्चोक रदोलखा गोरखा र धादिङ्ग
पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल आयोजना (Nuts and Fruit in Hilly Areas Project-NAFHA) केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन एकाइ, किर्तिपुर, काठमाण्डौ आयोजना कार्यान्वयन एकाइहरु: आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, कोशी (मोरङ्ग) आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, वागमती (मकवानपुर) आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, गण्डकी, (कास्की) आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, कर्णाली (सुर्खेत) आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, सुदूरपश्चिम (डोटी) आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, नार्क, खुमलटार	०१-५९०५०३७, ५९०५७४२, ५९०५०३५ ०२१-५९१२१७ ०५७-५९०५८८ ०६१-५७०२७२ ०८३-५२०३०५ ०९४-४४०४१४ ०९४-४४०४१४	cpmu.nafha@gmail.com https://nafha.gov.np piup1.nafha@gmail. com piubagmati.nafha@gmail.com piugandaki.nafha@gmail.com piukarnali.nafha@gmail.com piusudurpashchim.nafha@gmai.com nafhanarc@gmail.com	कोशी प्रदेश, बागमती प्रदेश, गण्डकी प्रदेश, कर्णाली प्रदेश र सुदुरपश्चिम प्रदेशका १०० वटा स्थानिय तहहरु।
उच्च मुल्य कृषि वस्तु उत्थानशील कार्यक्रम (RHVAP), किर्तिपुर	☎ ०१-५३२३०३० ९८५१४२१०३०	rhvapnepal.pco@gmail.com	१ लुम्बिनि प्रदेश: जिल्ला ७ स्थानिय तह ३१ २ कर्णाली प्रदेश: जिल्ला ८ स्थानिय तह ३२ ३ सुदूरपश्चिम प्रदेश: जिल्ला ५ स्थानिय तह १७
Climate Resilient Transformation of Rice Based Farming and Food System in Eastern Terai, Nepal (CRAFT Nepal)	(०१-५२१३२३	doanepal2014@gmail.com doanepal.gov.np	नवलपरासी पश्चिम, नुवाकोट, सर्लाही र महोत्तरीका ८ वटा पालिकाहरु
Value Chain Development for Fruits and Vegetables Project, Second phase in nepal			बाँके, दाङ, कपिलवस्तु, रुपन्देही, पाल्पा र गुल्मी जिल्लाका १९ वटा स्थानिय तहहरु

४.४ कृषि विभाग तथा अन्तरगतका निकायहरु

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
महानिर्देशक	☎ ०१-५५२१३२३	doa.agri2014@gmail.com www.doenepal.gov.np
उपमहानिर्देशक (योजना अनुगमन तथा व्यवस्थापन महाशाखा)	☎ ०१-५०१०१२४	
प्रशासन शाखा उपसचिव	☎०१-५५२१०९१	
प्रशासन शाखा	☎०१-५५२१६४८	doa.agri2014@gmail.com
लेखा शाखा	☎०१-५५२५२४३	doa.ac2070@gmail.com
स्टोर		
योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा	☎०१-५५२४२२९	planning235@gmail.com
बजार विकास आर्थिक विश्लेषण तथा तथ्यांक शाखा	☎०१-५४२१०७६	
उपमहानिर्देशक (कृषि उत्पादकत्व महाशाखा)	☎ ०१-५५२११२७	doa.agri2014@gmail.com
बागवानी विकास शाखा		
बाली विकास शाखा		
व्यावसायिक किट विकास शाखा		
माटो व्यवस्थापन शाखा		
उपमहानिर्देशक (प्रविधि तथा समन्वय महाशाखा)	☎ ०१-५०१०२२१	
प्रविधि विस्तार शाखा		prabidhibistar2075@gmail.com
कृषि इन्जिनियरिगं तथा पोष्ट हार्भेष्ट शाखा		
कृषि उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन शाखा		doaproduction18@gmail.com
बाली संरक्षण शाखा		
उपमहानिर्देशक (केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन इकाई)		cpmu.doa@gmail.com

कृषि विभाग मातहतका निकायहरु

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./ फ्याक्स	इमेल/वेवसाईट
१	राष्ट्रिय फलफुल विकास केन्द्र, किर्तिपुर	☎ ०१-५९०५७४२, ५०५३, ५०३५	www.ncfd.gov.np ncfd.gov.np@gmail.com
१.१	उष्ण प्रदेशिय बागवानी केन्द्र नवलपुर सर्लाही	☎ ०४६–५०११०१	tropicalhorticuluture123@gmail.com
१.२	समशितोष्ण बागवानी केन्द्र, किर्तिपुर	☎ ०१–४३३०५४९, ४३३०४०४, ४३३०५५०	chckirtipur@gmail.com www.wthc.gov.np
१.३	सुन्तला जात फलफुल विकास केन्द्र तानसेन पाल्पा	☎ ०७५–५२०१४७ ९८५७०७७१४७	info@cdcpalpa.gov.np www.cdcpalpa.gov.np
१.४	कफि विकास केन्द्र अपिचौर गुल्मी	☎ ०७९– ६९११९६ ९८५७०८११९६	cofeegulmi@gmail.com www.cdcgulmi.gov.np
१.५	सितोष्ण बागवानी केन्द्र, मार्फा मुस्ताङ्ग	☎ ०६९–४०००३४ ९८५७६३२०१५	thdc.marpha@gmail.com www.thdcmustang.gov.np
२	राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसला बाली विकास केन्द्र किर्तिपुर	☎ ०१-५९०७०१५, ७०१२, ९८५११३८८६	info@ncpvs.gov.np vdd.gov.np@gmail.com www.vdd.gov.np
२.१	तरकारी बाली विकास केन्द्र खुमलटार, ललितपुर	☎ ०१-५५२३१४१, ९८४९९२९२२४	vcdckhumaltar@gmail.com www.cvspc.gov.np
२.२	तरकारी बीउ उत्पादन केन्द, चापा, रुकुम	☎ ०८८-४९०१०७, ९८५७८२४२७२	rukumfarm@gmail.com www.vspcrukum.gov.np
२.३	आलु बाली विकास केन्द्र, निगाले सिन्धुपाल्चोक	☎ ०११-६८५८१६, ९८५१२३५८१६, ९८५१३४१०३९	nigalefarm@gmail.com
२.४	अलैंचि बाली विकास केन्द्र, फिक्कल इलाम	☎ ०२७-५४०१३२, ९८५२६८०९६७,	alaichibikash033@gmail.com
३	केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला (माटो, बिउ, बाली संरक्षण) हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५२०३१४ ९८५१२२५७७३	centralaglab.sspp@gmail.com www.centralaglab.gov.np
४	कृषि पुर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण	☎ ०१-५५२२४३९,	campid2075@gmail.com

क.सं.	कार्यालय	फोन नं./ फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	प्रवर्द्धन केन्द्र ललितपुर	५५२४२२७, ५५२४२२८, ५५२१६४७	www.caidmp.gov.np
४.१	कृषि यान्त्रीकरण प्रबर्द्धन केन्द्र नक्टाझिझ, धनुषा	☎ ९८५४०३०३३७ ९८५४०२९३३७	ampcnaktajhij@gmail.com www.ampcnaktajhij.gov.np
५	व्यावसायिक किट विकास केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५२४२२५, ५५१००९० ९८५११८८८१३	doiednepal@gmail.com www.cied.gov.np
५.१	मौरी विकास केन्द्र गोदावरी ललितपुर	☎ ०१-५१७४१३८, ५१७४०५२, ९८५११५५९०८	bgodawari@gmail.com www.apidc.gov.np
५.२	रेशम विकास केन्द्र खोपासी, काभ्रे	☎ ०११-४४०३१४, ४१००२५ ९८५११६१३२५	khopasisericulture2032@gmail.com www.sdc.gov.np
६	बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र श्रीमहल, पुल्चोक	☎ ०१ ५५२११५१, ५५५०२२६	www.doacrop.gov.np cdabc2018@gmail.com
६.१	कृषि विकास फार्म चन्द्रडाँगी, झापा	☎ ९८५२६५५८७०	adfchandradangi@gmail.com
६.२	कृषि विकास फार्म, सुन्दरपुर	☎ ९८५८७५०३९५	kbfsundarpur@gmail.com

४.५ पशु सेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरु

शाखा	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेवसाइट
महानिर्देशक	☎ ०१-५५२२०५६ ९८५११५२७०५, ९८५१२३६२४२	dg@dls.gov.np www.dls.gov.np
पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा (उपमहानिर्देक)	☎ ०१-५५२१६१०	dls.adicd@gmail.com
महामारी, रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२६११६५	
भेटेनरी ईपिडिभयोलोजि शाखा	☎ ०१-४२५०७१७	vetepi@net.gov.np
एकिकृत स्वास्थ शाखा	☎ ०१-५५२१६१०	
पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा (उपमहानिर्देक)	☎ ०१-५५५४११२	caqoktm@gmail.com
जोखिम विश्लेषण शाखा	☎ ०१-५५५४११२	
आन्तरिक तथा सिमा पशु क्वारेन्टाइन व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-५५५४११२	
आयात निर्यात नियमन शाखा	☎ ०१-५५२५४७९	
पशुपन्छी आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा उपमहानिर्देक	☎ ०१-५५२२०५९	agrcandeadls@gmail. com
पशुपन्छी तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा	☎ ०१-५५२२०५९	
पशुपन्छी उद्योग व्यवसाय विकास प्रवर्द्धन शाखा	☎ ०१-५५२२०५९	
मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण शाखा	☎ ०१-५५२२०५९	
आयोजना समन्वय इकाइ	☎ ०१ -५४४२९१५	pcu@dls.gov.np
योजना तथा अनुगमन शाखा	☎ ०१-५५२१६१०	dlsplanningmonitoring @gmail.com
प्रशासन शाखा	☎ ०१-५५२२४७९	

पशुसेवा विभाग मातहतका निकायहरु:

क.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेवसाईट
१	केन्द्रीय मत्स्य प्रबर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र बालाजु, काठमाण्डौ	☎ ०१-४३५०६०९, ४३८५८५४,४३५०८३३	dofnep@gmail.com
१.१	मत्स्य मानव संशाधन विकास तथा प्रविधि परीक्षण केन्द्र जनकपुरधाम, धनुषा	☎ ०४१-५२०१५६	fdtcjnk@gmail.com
१.२	प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रबर्द्धन एवं संरक्षण केन्द्र हेटौंडा, मकवानपुर	☎ ०५६-५२०५६७	fdchetauda@gmail.com
१.३	मत्स्य शुद्ध नश्ल संरक्षण तथा प्रवद्र्धन श्रोतकेन्द्र ठुटेपिपल, रुपन्देही	☎ ०७१-४२९३१६	fdcbhairahawa@yahoo.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेवसाईट
२	केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५३१२१४३ ०१-५३१२१७६	Info@cvl.gov.np
२.१	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरङ्ग	☎ ०२१-४७०२०८	rvlbrt@gmail.com
२.२	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर, धनुषा	☎ ०४१-५२०७२४	inforvljanakpur@gmail.com
२.३	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	☎ ०६१-५२०४१९	rvl.pokhara@gmail.com
२.४	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०२५०	rvlsurkhet@gmail.com
२.५	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी, कैलाली	☎ ०९१-५२२१८२	rvldhn@gmail.com
३	खोरेत तथा सिमाविहिन पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाला वुढानिलकण्ठ, काठमाण्डौ	☎ ०१-४३७०६५७, ४३७२५०८, ४३७०६५०	nfmdnepal@gmail.com
४	राष्ट्रिय पन्क्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला चितवन	☎ ०५६-५२७५४१	nalchitwan@gmail.com
५	केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय, त्रिपुरेश्वर काठमाण्डौ	☎ ०१-५३६१३८२, ५३६८१५३	crvhnepal@gmail.com, www.crvh.gov.np
६	भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला, वुढानिलकण्ठ, काठमाण्डौ	☎ ०१-४६५०४५७, ४६५०८३३	vsdrlktm@gmail.com
७	राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५३१५७०३, ५३५२३४८	info@nvpl.gov.np
८	**पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरु**		
८.१	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काकरभिट्टा कः चेकपोष्ट पशुपतिनगर, इलाम खः चेकपोष्ट, भद्रपुर झापा गः चेकपोष्ट गौरीगंज, झापा घः चेकपोष्ट काकाडभित्ता झापा	☎ ०२३-५६२१४८	aqojhapa@gmail.com
८.२	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विराटनगर क. चेकपोष्ट, रानी मोरङ्ग ख. चेकपोष्ट, भण्टाबारी सनसरी गं चेकपोष्ट, माडर सिराहा	☎ ०२१-४३५५०१ ०२०-४४४०११ ०२५-४६००५४ ०३३-४०००६५	aqobrt@gmail.com
८.३	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, जनकपुर, धनुषा क. चेकपोष्ट, जठरी धनुषा ख. चेकपोष्ट, भिठ्ठामोड महोत्तरी ग. चेकपोष्ट, मलंगवा सर्लाही	☎ ०४१-५२०७२६ ०४१-५२०२२८ ०४६-५२०४३६	quajpr@gmail.com
८.४	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विरगंज पर्शा क. चेकपोष्ट, औरीया रौतहट ख. चेकपोष्ट, मटिअर्वा, वारा ग. चेकपोष्ट, पथलैया वारा घ. चेकपोष्ट, जितपुर पर्सा	☎ ०५१-५२८५२० ०५१-५२८९७० ०५३-५२०४०४ ०५६-५२०९८३	pashuoffice@gmail.com,
८.५	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, भैरहवा रुपन्देही क. चेकपोष्ट, वेलहिया रुपन्देही ख. चेकपोष्ट, कृष्णनगर कपिलवस्तु ग. चेकपोष्ट, महेशपुर, नवलपरासी घ. गौतमवुद्ध अन्तराष्ट्रिय विमानस्थल भैरहवा, रुपन्देही	☎ ०७१-५२०३०६ ०७१-४१८११० ०७६-५२०५७६ ९८५७०१७८५२	aqobhairahawa@gmail.com,
८.६	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, नेपालगंज, वाके क. चेकपोष्ट, नेपालगंज, वाके	☎ ०८१-५३६९९५	aqonepalgunj@gmail.com nepalgunj@dls.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेवसाईट
	ख. चेकपोष्ट, गुलरिया, वर्दिया ग: चेकपोष्ट, भालुवाङ्ग, दाङ्ग	०८१-४१२०११ ०८१-५२०४९१	gulriya@dls.gov.np
८.७	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काठमाण्डौ वुढानिलकण्ठ, काठमाण्डौ क. चेकपोष्ट, तातोपानी ख. चेकपोष्ट, त्रि.अ.वि., काठमाडौं ग. चेकपोष्ट, रामनगर चितवन घ. अस्थायी चेकपोष्ट, नागढुङ्गा ङ. अस्थायी चेकपोष्ट, टिमुरे रसुवा	☎ ०१-४३७७१५३ ०११-४८०२१८ ०१-४४६८१५६ ०५६-५९९१७०	ktmquarantine@gmail.com
८.८	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, गड्डाचौकी क. चेकपोष्ट गड्डाचौकी, कन्चनपुर ख. चेकपोष्ट, धनगढी ग. चेकपोष्ट, दार्चुला घ. चेकपोष्ट, बेलौरी कञ्चनपुर	☎ ०९९-४०२१३३ ९८५८७७७१३३ ९८५८७८७१३४ ९८५८७८७१३६ ९८५८७८७१३७ ९८५८७८७१३५	animalquarentinekanchanpur@gmail.com, aqogaddachauki@gmail.com aqcpdhn123@gmail.com belauricheckpost4@gmail.com
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, पोखरा क. पोखरा अन्तराष्ट्रिय विमानस्थल कास्की ख. कोरला, मुस्ताङ्ग		
९	राष्ट्रिय पशुपन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५२२०३१ ५५४२९१४, ५५४२०१६	nlrmpo.gov.np info@nlrmpo.gov.np
९.१	याक अनुवांशिक श्रोतकेन्द्र स्याङ्गबोचे, सोलुखुम्बु	☎ ०३८-५४०१२४	yakfarm2075@gmail.com
९.२	भेडा अनुवांशिक श्रोतकेन्द्र पानसयखोला, नुवाकोट	☎ ०१०-५६०४६२ ९८४७८४४५७०	sheepgenetic@gmail.com
९.३	बाखा अनुवांशिक श्रोतकेन्द्र बुढीतोला, कैलाली	☎ ०९१-५२९३४२ ९८५८४२५३४२	gdfbuditola@gmail.com
९.४	घाँसेबाली अनुवांशिक श्रोत केन्द्र रंजितपुर, सर्लाही	☎ ०४६-५०११०८, ५०११७६,	charan_ranjitpur@yahoo. com
९.५	गाई अनुवांशिक श्रोत केन्द्र जिरी, दोलखा	☎ ०४९-४०००६६	cgrcjiri@gmail.com
१०	राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभेष्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५०१००५९, ५०१००५६	naflqml2004@gmail.com
११	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, मालेपाटन पोखरा	☎ ०६१-६२२२८४, ०६१-५०५३९१	nlbc.pokhara@gmail.com
१२	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय लहान सिराहा	☎ ०३३-५३३२७३	nlbolahan@gmail.com
१३	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय नेपालगंज वाके	☎ ०८१-५२१०२०	nlbo.nepalgunj@gmail.com
१४	राइजोबियम तथा घाँसेबाली विउविजन प्रयोगशाला, जनकपुर	☎ ०४१-५२१६८६	seeddhanusa@dls.gov.np
१५	सार्क आर. एस. यु., त्रिपुरेश्वर काठमाडौं	☎ ०१-४२६४६२२	saarcrus@gmail.com
१६	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद	☎ ०१-५३६१२१० ५३५९१४४	info@vcn.gov.np
१७	पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसायी षरिषद, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५३६१५२१ ९८४९४५४००६	www.ahlspc.gov.np ahlspc2080@gmail.com

४.६ खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण विभाग

पद	फोन नं.	इमेल/वेवसाईट
महानिर्देशक	☎ ०१-४२६२३६९	info@dftqc.gov.np
उप- महानिर्देशक राष्ट्रिय खाद्य तथा दाना रेफरेन्स प्रयोगशाला	☎ ०१-४२५८७५३	dftqclab@gmail.com
उप- महानिर्देशक खाद्य तथा दाना स्वच्छता एवं गुणस्तर नियमन महाशाखा	☎ ०१-४२६३४३०	qcddftqc@gmail.com
उप- महानिर्देशक खाद्य प्रविधि विकास तथा पोषण महाशाखा	☎ ०१-४२६२७३९	rijal.somkanta@gmail. com

४.७ प्रदेशमा रहेका कृषिसँग सम्वन्धित मन्त्रालयहरु

प्रदेश	कार्यालयको नाम	फोननं.	इमेल/वेवसाईट
कोशी	उद्योग, कृषि तथा सहकारीमन्त्रालय, विराटनगर	☎ ०२१-४७०१५८	molmacbiratnagar@gmail.com
मधेश	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, जनकपुरधाम	☎ ०४१-४२६१११	info.molmac@madhesh.gov.np
वागमती	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय हेटौडा	☎ ०५७-५२५६४२, ५२५६४७	molmac@bagamati.gov.np
गण्डकी	कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय, पोखरा	☎ ०६१-४६७८८५	molmacprovince4@gmail.com
लुम्वीनी	कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय, देउखुरी	☎ ०७१-५४००५१	molmac.butwal@gmail.com
कर्णाली	भुमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विरेन्द्रनगर	☎ ०८३-५२२५९५, ५२००८२, ५२०२७३	molmacp6@gmail.com
सुदूरपश्चिम	भुमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, धनगढी	☎ ०९१-४१६६२१, ४१७२२५, ४१६१६८	molmac7@gmail.com www.molmac.p7.gov.np

४.८ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि सम्वन्धी कार्यालयहरु

४.८.१ कोशी प्रदेश

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, विराटनगर, मोरङ्ग	☎ ०२१-५११३५८, ९८५२०८०२७८	doadprovince1@gmail.com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, झुम्का, सुनसरी	☎ ०२१-५६२०२२, ९८५२०५५७७१ ९८५२०५२७४३	abpstcjhumkap1@gmail.com
१.२	वीउ विजन प्रयोगशाला झुम्का, सुनसरी	☎ ०२५-५६२००४, ९८५२०६३१३५ ९०८४९९५५१५६	seedlabp1jhumka@gmail.com
१.३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरङ	☎ ०२१-४७०७३२, ९८५२०२९५५९ ९८५२०७०७३२	plantprotectionlabp1@gmail.com
१.४	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, झुम्का, सुनसरी	☎ ०२५-५६२०९९, ९८५२०६३२८३ ९८५२०७६५३१	soillabp1jhumka@gmail.com

कृषि ज्ञान केन्द्रहरु

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पाँचथर	☎ ०२४-४६०१३०, ९८५२६८१४६८	akcpachthar@gmail.com
२	ईलाम	☎ ०२७-५२००४६, ५२३०४७	akcillam@gmail.com
३	झापा	☎ ०२३-४५५०५६, ४५५५४६	akcjhapa@gmail.com
४	भोजपुर	☎ ०२९-४२०१३०	akcbhojpur130@gmail.com
५	संखुवासभा	☎ ०२९-५६०१३०,५६०४८७	akcsankhuwasabha@gmail.com
६	धनकुटा	☎ ०२६-५२२२२६	akcdhankuta@gmail.com
७	सुनसरी	☎ ०२५-५६०१२४, ५६०१०६	akcsunsari@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
८	मोरङ्ग	☎ ०२१-५९०८५२, ५९०८५३	akcmorang@gmail.com
९	खोटाङ्ग	☎ ०३६-४२०१३०, ४२०६२९	khotangakc@gmail.com
१०	सोलुखुम्बु	☎ ०३८-५२०१३०, ५२००१५	akcsolukhumbu@yahoo.com
११	ओखलढुङ्गा	☎ ०३७-५२०१३०, ५२०६०६	akcokhaldhunga@gmail.com
१२	उदयपुर	☎ ०३५-४२०१३०, ४२२२६३	akcudaypur@gmail.com
१३	तेह्रथुम	☎ ०२६-४६०१३०	akcterhthum@gmail.com
१४	ताप्लेजुङ्ग	☎ ०२४-४६०१३०	akcudaypur@gmail.com

४.८.२ मधेश प्रदेश

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, नक्टाझिज, धनुषा	☎ ०४१-५९१७९४ ९८५४०२००६३	addmadheshpradesh@gmail.com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, नक्टाझिज, धनुषा	☎ ९८५४०२६२५०	ratcnaktajhij@gmail.com
१.२	उष्ण प्रदेशिय बागवानी नर्सरी विकास केन्द्र, जनकपुर धनुषा	☎ ०४१-५२०२४७ ९८५४०३३६५५ ९८५४०२९६२० ९८५४०६०४१४	bagwanijanakpur@gmail.com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, राजविराज, सप्तरी	☎०३१-५२१६१५, ९८५२८५४६१६ ९८१२२७०३१९	soillabsaptari@gmail.com
१.४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सिराहा	☎०३१-५२००५० ९८५२८२१००२ ९८५२८२१००३	pplsiraha@gmail.com
१.५	वीउ विजन प्रयोगशाला, जलेश्वर, महोत्तरी	☎ ९८५४०२२४२५	seedlabprovince2@gmail.com

कृषि ज्ञान केन्द्रहरु

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
सप्तरी	☎ ०३१-५२००५०, ९८४१२८८९२४	akcsaptari@gmail.com
सिराहा	☎ ९८४४४०२१४९३	akcsiraha@gmail.com
धनुषा	☎ ०४१-४२०३७९, ९८५४०२७७३९	akcdhanusha@gmail.com
सर्लाही	☎ ०४६-५२००३०, ०९८५५०३५९०७	sarlahiakc@gmail.com
महोत्तरी	☎ ९८५४०३२२४५	akcmahottari@gmail.com
बारा	☎ ०५३-५५००१७, ९८५५०२५०२८	dado.bara@yahoo.com
रौतहट	☎ ०५५-५२०२८८, ९८५५०९४५७७	dadorauthat.gmail.com
पर्सा	☎ ०५१-५२१८७९, ९८६५१०९०९३	agrisciencеparsa@gmail.com

४.८.३ वागमती प्रदेश

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-५२११०४, ९८५५०१६४६६	addhetaudap3@gmail.com
१.१	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५३६४६२, ९८५११७६८३९ ९८५१३१२०६४	p3ppl2075@gmail.com
१.२	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-४१२५३५, ९८४१५९३०९८	rstl_hetauda@yahoo.com
१.३	वागवानी विकास केन्द्र, बोंच, दोलखा	✆ ९८५४०४५४१२	boanch.gov@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
		९८५४०४५४१३	
१.४	पुषप विकास केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर	☎ ०१-५१७४२६०, ९८५१२०४२६०	pdkgodawari@gmail.com
१.५	वागवानी विकास केन्द्र, नुवाकोट	☎ ९८५१२३००६९ ९८५१२१९०६९	horticentertrishuli@gmail.com
१.६	वागवानी विकास केन्द्र, दामन मकवानपुर	☎ ०५७-६२०४४९, ९८५५०१०४४९	thncdaman@gmail.com
१.७	वागावानी विकास केन्द्र, सिन्धुली	☎ ०४७-५२०१२२, ९८५४०४१३२० ९८५४०४७१२२	kandamulsindhuli@gmail.com
१.८	वागवानी विकास केन्द्र, पाँचखाल, काभ्रे	☎ ०११-४९९०५५, ९८५११८४६०० ९८५१२७९२९२	scdcpanchkhal@gmail.com
१.९	व्यवसायीक किट विकास फार्म, भण्डारा, चितवन	☎ ०५६-५८००९१, ९८५५०५६००२	kimbunarsarybhandara@gmail.com
१.१०	व्यवसायीक किट विकास फार्म, धुनिवेशी धादिङ	☎ ०१०-४०१११, ९८९८५११९७९११	pssc.dhunibesi@gmail.com
१.११	व्यावसायिक किट विकास फार्म चित्तापोल भक्तपुर	☎ ०१-५११६०२४, ९८५१३३५८५४	silkbhaktapur024@gmail.com
१.१२	मौरीपालन विकास कार्यक्रम, भण्डारा चितवन	☎ ०५६-५५०६५३, ९८५५०६६६५३	beekeeping_bhandara@yahoo.com
२	कृषि तालिम केन्द्र, भण्डारा, चितवन	☎०५७-५२११०४, ९८५१२७९७५२	abpstc.p3@gmail.com
३	प्रदेश बीउ बीजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र, हिटौडा, मकवानपुर	☎०५७-४१२५५१, ९८५५०६७४५१	seedlabhetauda@gmail.com

कृषि विकास कार्यालयहरु

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
ललितपुर	☎ ०१-५५३४५७३, ९८५१२१६४३६	akclalitpur@gmail.com
काभ्रे	☎ ०११-४९०२०१, ९८५११९१५८९	akckavre@gmail.com
नुवाकोट	☎ ०१०-५६०१२८, ९८५११५०१२८	akcnuwakot@gmail.com
धादिङ्ग	☎ ०१०-५२०१२८, ९८५११३९१२८	akcdhading@gmail.com
रामेछाप	☎ ०४८-५४०३०८, ९७५४०२४५७९	akc.ramechhap2075@gmail.com
सिन्धुली	☎ ०४७-५२०१६६, ९८५४०४२२६६	akcsindhuli@gmail.com
चितवन	☎ ०५६५२०११५, ९८५५०५९५७०	akcchitwan@gmail.com

४.८.४ गण्डकी प्रदेश

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन, प्रशिक्षण तथा श्रोत केन्द्र, डुम्रेबोट, कास्की	☎ ०६१-५२५४४८, ९८५६०११४६५	abpstcpokhara@gmail.com
२	प्रदेश कृषि प्रयोगशाला, पोखरा	☎ ०६१-४६१५४५, ९८५६०३५१८७	provinceagrilab@gmail.com
३	व्यावसायिक कीट विकास केन्द्र, वन्दीपुर, तनहु	☎ ०६५-५२०१०४, ९८५६०६३१०४	cie.gandaki77@gmail.com
४	कृषि विकास श्रोत केन्द्र, वालिङ्ग, स्याङ्गजा	☎ ०६३-४२०१३०, ९८५६०८०१०३	adrcsyangja@gmail.com

कृषि ज्ञान केन्द्रहरु

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
लमजुङ	☎ ०६६-५२०१३०, ९८५६०८०१४०	akclamjung@gmail.com
गोरखा	☎ ०६४-४२०११३, ९८५६०३०६४९	akcgorkha@gmail.com
तनहुँ	☎०६५-५६०१३०, ९८५६०६४१३०	akctanahun@gmail.com
नवलपरासी (ब.सु.पू.)	☎९८५७०८८१५४	akcnawalpur@gmail.com
स्याङजा	☎०६३-४२०१३०, ९८५६०५४०८५	akcsyangja@gmail.com
कास्की	☎०६१-४६१२५०, ९८५६०२८४४४	akckaski@gmail.com
म्याग्दी	☎ ०६९-५२०१३०, ९८५७६२१६३०	akcmyagdi@gmail.com
पर्वत	☎ ०६७-४२०१३०, ९८५७६४११३०	akcparbat@gmail.com
वाग्लुङ्ग	☎ ०६८-५२०२९०, ९८५७६६५९७८	akcbaglung77@gmail.com

कृषि तथा पशु विकास कार्यालयहरु

मनाङ्ग	☎ ०६६-४४०२१३, ४४०११३ ९८५६०३०२७४, ९८५६०३६४४५	akcmanang@gmail.com | vhl.manang@gmail.com
मुस्ताङ्ग	☎ ०६९-५९०००६, ४४०१२१ ९८५७६५७१५७, ९८५७६५११२१	akcjomsom@gmail.com | vhl.mustang@gmail.com

४.८.५ लुम्बिनी प्रदेश

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल/वेवसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, वुटवल, रुपन्देही	☎ ०७१-५३३१०५ ९८५७०२२०८५ ९८५७०२२०८३	doad.p5@gmail.com, doadplanning.p5@gmail.com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, खजुरा, वाके	☎ ०८१-५६०४४२	abpstckhajura@gmail.com
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	☎ ०८१-५६०००२, ९८५८०२८४५६ ९८५८०६३००२	rpplkhajura@gmail.com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	☎ ०८१-५६०४२३, ९८५८०६०४३५ ९८५८०६०४३६	rstlsmd2@gmail.com
१.४	बीउ बिजन प्रयोगशाला, रुपन्देही भैरहवा	☎ ०७१-४२१०२०, ९८५७०११२५५ ९८५७०७९०२०	bhairahawaseedlab@gmail.com
१.५	बीउ बिजन प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	☎ ०८१-५६०४५०, ९८५८०४०२३४ ९८५८०४४२३४	seedlabkhajura@gmail.com

कृषि ज्ञान केन्द्रहरु

कार्यालय	फोन नं.	
नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	☎ ०७८-५२०१२६, ९८५७०४५१०६	akcnawalparasi@gmail.com
गुल्मी	☎ ०७९-५२०१२६, ९८५७०६७२२६	akcgulmi2075@gmail.com
अर्घाखाँची	☎ ०७७-४२०१२६, ९८५७०६३९२६	akcarghakhanchi@gmail.com
पाल्पा	☎ ०७५-५२०२९४, ९८५७०६५२९४	akcpalpa@gmail.com
रुपन्देही	☎ ०७१-५९०१३०, ९८५७०५२९२८	akcrupandehi@gmail.com
कपिलवस्तु	☎ ०७६-५२००६३, ९८५७०५३०६४	akckapilvastu@gmail.com
दाङ	☎ ०८२-५६०१३०, ९८५६०३०३६४	akcdang@gmail.com
बाँके	☎ ९८५८०४००२७, ९८५८०४००२७	akcbanke@gmail.com
रोल्पा	☎ ०८६-४४०३०२, ९८५७८२४५०५	akcrolpa@gmail.com

४.८.६ कर्णाली प्रदेश

क.स	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०३०५, ९८५८०७१३०५	doadsurkhet@gmail.com
१.१	वागवानी विकास केन्द्र, जुफाल, डोल्पा	☎ ०८७-५५१०४६ ९८६७४९७६६६, ९८६३१२२५३४	hdcdolpa@gmail.com
१.२	वागवानी विकास केन्द्र, दार्मा, हुम्ला	☎ ९७४२९६०२५२, ९८५२००४३१०, ९८५२०७३३०८	hdchumla50@gmail.com
२	कृषि तथा पशुपन्छी व्यवसाय प्रवर्द्धन प्रशिक्षण केन्द्र, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०४६८ ९८५८०३३४७७, ९८५७६२३६९३	abpstcsurkhet2075@gmail.com
३	एकिकृत कृषि प्रयोगशाला, सुर्खेत	☎०८३-५२३७२१, ९८५८०७७१७०	integratedaglabskt@gmail.com

कृषि विकास कार्यालयहरु

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
सल्यान	☎ ०८८-५२०१३०, ९८५७८२२२५७	adosalyan2081@gmail.com
पश्चिम रुकुम	☎ ०८५-८३००१९, ९८५७८२०००३७	akcrukum@gmail.com
दैलेख	☎ ०८९-४२०१४५, ९८६७१३२११६	adodailekh76@gmail.com
जाजरकोट	☎ ०८९-४३०१२५	akcjajarkot@gmail.com
डोल्पा	☎ ०८७-५५००९९, ९८५८०२९६२८	akcdolpa@gmail.com
हुम्ला	☎ ०८७-६८००११, ९८५८३९१६४०	akchumla@gmail.com
जुम्ला	☎ ०८७-५२००२७	akcjumla@gmail.com
मुगु	☎ ०८७-४६००८६, ९८५८३२२०९६	akcmugu@gmail.com
कालीकोट	☎ ०८७-४४०११८, ९८५८०९१९९५	adokalikot@gmail.com

४.८.७ सुदूरपश्चिम प्रदेश

क.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	☎ ०९४-४४०१८७,, ९८५८४८७३७७	adddipayal@gmail.com add@sudurpashchim.gov.np
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०९२५, ९८६८१२६८११, ९८४८६७७३३५	ratc.sundarpur@gmail.com apbstc@sudurpashchim.gov.np
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०९२५, ९८४५७२०९९२, ९८५८७५०३९३	pplsundarpur2007@gmail.com ppl@sudurpashchim.gov.np
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, , कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०६८९, ९८५८७८४८२४ ९८६८८६५८८१	rstlsundarpur@gmail.com soillab@sudurpashchim.gov.np
१.४	विउ विजन प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	☎ ०९९-५२०५८४, ९८५८७८४८१६, ९८४८७०७६७९	rstlsnp@gmail.com seedlab@sudurpashchim.gov.np
१.५	सुख्खा फलफुल विकास केन्द्र, सतबाँझ बैतडी	☎ ०९५-६९०५७१ ९८५८७७६८९९	dfdcbaitadi@yahoo.com dfdc@sudurpashchim.gov.np
१.६	तरकारी जर्मप्लाज्म सर्म्बद्धन तथा विउ उत्पादन केन्द्र, डडेल्धुरा	☎ ०९६-४२०१७५, ९८५८७८०४५५ ९८५८७८०३५५	vspc.tarkari@gmail.com vgpcspc@sudurpashchim.gov.np

कृषि ज्ञान केन्द्रहरु

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
बैतडी	☎ ०९५-५२०१५४, ९८५८७८१२५४	akcbaitadi2075@gmail.com, akcbaitadi@sudurpashchim.gov.np
दार्चुला	☎ ०९३-४२०३४०, ९८५८७८४८१३	akcdarchula@gmail.com, akcdarchula@sudurpashchim.gov.np
डडेल्धुरा	☎ ०९६-४१०१७९, ९८५८७७७५९१	akcdadeldhura@gmail.com,, akcdadeldhura@sudurpashchim.gov.np
डोटी	☎ ०९४-४१११२६, ९८५८४८४१२६	akcdoti@sudurpashchim.gov.np, dotiakc@gmail.com
अछाम	☎ ०९७- ६२०११८७, ९८५८४९१०२०	akcachham@gmail.com, akcachham@sudurpashchim.gov.np
बझाङ	☎ ०९२-४२१०४५, ९८५८४८०१२८	akcbajhang@gmail.com, akcbajhang@sudurpashchim.gov.np
बाजुरा	☎०९७-५४५४१०१४, ९८५८४९१९१४	akcbajura@gmail.com, akcbajura@sudurpashchim.gov.np
कञ्चनपुर	☎ ०९९-५२२१८३, ९८५८७८५९८०	akckanchanpur@gmail.com,akckanchanpur@sudurpashchim.gov.np
कैलाली	☎ ०९१-५२३२८९, ९८५८४७७२८९	akckailali@gmail.com, akckailali@sudurpashchim.gov.np

पशुपन्छी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	☎ ०९४-४०१४६	dolfddoti@gmail.com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, धनगढी	☎ ०९१-५२१३३९ ९८५८४८६८६६, ९८४८७४६७९६	rltcdhangadhi@gmail.com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, गेटा कैलाली	☎ ०९१-५७५१२०	fdckalali@gmail.com

भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरु

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
कञ्चनपुर	☎ ०९९-५२११७६	vethospitalkan@gmail.com
कैलाली	☎ ०९९-५२१११४	vhlkailali@gmail.com
डडेल्धुरा	☎ ०९६-४१०११४	vethospitaldadeldhura@gmail.com
दार्चुला	☎ ०९३-४२०१०४	vethospitaldarchula@gmail.com
बैतडी	☎०९५-६२०१०२	dlsopatan.baitadi@yahoo.com
डोटी	☎०९४-४२०११४	vethospitaldoti@gmail.com
बाजुरा	☎ ०९७-५४१०६४	vethospitalbajura@gmail.com
अछाम	☎ ०९७-६२०१०२	vethos22achham@gmail.com
बझाङ्ग	☎ ०९२-४२१०५०	bajhangvhlsec@gmail.com

४.९ सुदूरुपश्चिम प्रदेशमा रहेको कृषि सम्वन्धी अन्य कार्यालय तथा संघ/संस्थाहरु

क्र.स.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेवसाइट
१	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश, भागेतडा, डोटी	☎०९४-४१२१६२ ४४०१६२	arsdoti@gmail.com
२	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, धनगढी कैलाली	☎ ०९१-५२२९७२	rftqc091@gmail.com
३	खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालय धनगढी कैलाली	☎०९१-४१७०३९	fieqcodhi2075@gmail.com
४	खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालय महेन्द्रनगर कञ्चनपुर	☎०९९-४०२०५१	fqlmnr@gmail.com
५	खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण डिभिजन कार्यालय दशरथचन्द बैतडी	☎ ०९५-५२०६७३	ftqcdobai@gmail.com
६	खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण डिभिजन कार्यालय सिलगढी डोटी	☎ ०९४-४२०३२४	ftqcdivdoti@gmail.com
७	खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण डिभिजन कार्यालय अमरगढी डडेल्धुरा	☎ ०९६-४२००३३	ftqcdo096ddl@gmail.com
८	कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड प्रादेशिक कार्यालय, धनगढी	☎ ०९१-५२१३१०	dhangadhi@ksel.gov.np
९	उपशाखा कार्यालय, महेन्द्रनगर	☎ ०९९-५२१३४३	mahendranagar@ksel.gov.np
१०	उपशाखा कार्यालय, डोटी	☎ ०९४-४४०२८०	doti@kscl.gov.np
११	धनगढी दुग्ध वितरण आयोजना कैलाली	☎ ०९१-५५१२९३	dmssddc@gmail. com

४.१० कृषि शिक्षण संस्थाहरु

क्र.स.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेवसाइट
१	कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन (AFU)	☎ ०५६-५९१६५५, ५९१७७७,	info@afu.edu.np Post Box No. 13712
२	कृषि तथा वन विश्वविद्यालयका आङ्गिक कलेजहरु		
३	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, मरिण, कपिलाकोट, सिन्धुली	☎ ९८५५०७८१०९	cnrmsindhuli@afu.edu. np
४	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, पाखीवास, धनकुटा	☎ ९८५५०६४३६२ ०२६-५४०५१६४	pakhribas@afu.edu.np
५	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, पुरनचौर, कास्की	☎ ०६१-५०३००७, ९८४५०६६६७	cnrmkaskiadmin.afu. edu.np
६	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, किसाननगर, महोत्तरी	☎ ९८५५०५३८०३	cnrmbardibas@afu. edu.np
७	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, टिकापुर, कैलाली	☎ ९८४५०४६७४६	tikapur@afu.edu.np
८	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, खजुरा, वाके	☎ ९८५८०३४४३२	cnrmkhajura@afu.edu.np
९	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, दुल्लु दैलेख	☎९८५८०४५४४५	cnrmdullu@afu.edu.np
१०	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, माडिचौर रोल्पा	☎९८६७४०४८६२	cnrmmadichaur@afu. edu.np
२	**कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, किर्तिपुर, डिनको कार्यालय, काठमाण्डौ**	☎ ०१-४३३०६००	info@iaas.edu.np
	आङ्गिक कलेजहरु/ Constltuent Campus		
१	लमजुङ्ग क्याम्पस, सुन्दरवजार लम्जुङ्ग	☎ ०६६-४०२०३७	lamjungiaas@gmail.com
२	पब्लीहवा क्याम्पस, पव्लिहवा, रुपन्देही	☎ ०७१-५०६००९१	info.iaas.pc@gmail.com info@iaaspc.edu.np
३	गौरधार कृषि क्याम्पस, गौरादह झापा	☎ ०२३-४८०२७५	kgauradaha22@gmail.com
४	रामपुर क्याम्पस, खैरेनी, चितवन	☎ ०५६-५८३००२	rampurcampus@iaas. edu.np info@rc.tu.adu.np
	सम्वद्ध कले/Affilated Colleges and Programs		
१	कृषि तथा पशुविज्ञान सामुदायिक क्याम्पस, गोकुलेश्वर, वैतडी	☎ ०९३-४०००४४	info@gaasc.edu.np
२	College of Life Sciences, Tulsipur-6 Dang	☎ ०८२-५२२९७८, ५२२९५७	info@mari.edu.np
३	प्रिथु प्राविधिक कलेज, लमही, देउखुरी, दाङ्ग	☎ ९८५७८४१३३५	ptc.iaas@gmail.com
४	महेन्द्ररत्न वहुमुखी क्याम्पस, (B.Sc.Hort.Program) इलाम	☎ ०२७-५२००२०, ५२०६६५, ५२१६५३	mrmcampus_ilam@yahoo.com
३	**पुर्वाञ्चल विश्वविद्यालय अन्तर्गतका कलेजहरु**		
१	Girija Prasad Koirala Collage of Agriculture and Research Center (GPCAR), Biratnagar, Morang	☎ ०२१-४२५०११, ९८५२०२३४००, ९८२०७२५१११	pugpcar@gmail.com
२	हिमालयन कलेज अफ एग्रीकल्चर साइन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी	☎ ०१-५१९५३४१	info@hicast.edu.np
३	Nepal Polytechnic Institute, Bhaktpur, Chitwan	☎ ०५६-५२४९८६	info@npi.edu.np
४	**काठमाण्डौ विश्वविद्यालय अन्तरगतका कलेजहरु**		
१.१	प्राविधिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, सानोठिमि, भक्तपुर	०१-६६३०१८७, ६६३०४०९	info@titi.gov.np
५	**सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय कृषि विज्ञान संकाय, डिनको कार्यालय, टिकापुर कैलाली**	☎ ०९१-५६०२६५	dean@fwuagricultre.edu.np
६	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायीक तालिम परिषद, सानोठिमि, भक्तपुर	☎ ०१-६६३०४०८, ६६३०७६९	info@ctevt.gov.np research@ctevt.org.np

४.११ श्रोतकेन्द्रहरुको विवरण

४.११.१ च्याउ श्रोतकेन्द्र

क्र.स.	कार्यालय	ठेगाना	फोन नं.
१	ARES Mushroom	च.न.पा.-४, काठमाण्डौ	☎ ९८५११५५८१८
२	विजय कृषिफर्म	महालक्ष्मीन.पा.-४	☎ ९८४१०७३७३७
३	ललितपुर च्याउको बिउ उत्पादन केन्द्र	महालक्ष्मीन.पा.-१	☎ ९८४१६१३७४८
४	बज्रवाराहिच्याउ बीउ उद्योग	गोदावरीन.पा.-११	☎ ९८४१५९३३७९
५	वि.वाइ.पि. च्याउ केन्द्र	नागार्जुन न.पा.-७	☎ ९८१३६३९४१८
६	हिमालयन च्याउ फर्म	पोखरा	☎ ९८४६०३३४१५
७	ए एण्ड सी मसरुम	पोखरा ५, कास्की	☎ ९८४६०४९६९०
८	ग्रिन बायोटेक एण्ड रिसर्च सेन्टर	पोखरा १४, कास्की	☎ ९८५६०२३७३५
९	माछापुच्छ्रे च्याउ तथा बिउ उत्पादन	माछापुच्छ्रे २ कास्की	☎ ९८४६७७७४९८
१०	बादूगा एग्रो बिजनेश	देबचुली २ नवलपरासी (स.पु)	☎ ९८०३०४३२७६
११	मस नेपाल प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-१२, काठमाण्डौ	☎ ९८५१०३३८९८
१२	बिग एग्रीकल्चर प्रा.लि.	हेलम्बु ४, सिन्धुपालचोक	☎ ९८५११६८०४२
१३	गोकर्णेश्वर च्याउ बिउ उत्पादन प्रयोगशाला एण्ड रिसर्च सेन्टर	गोकर्णेश्वर-४, काठमाण्डौ	☎ ९८५१३३८१९८
१४	विलङ् कृषि फर्म प्रा.लि.	तारकेश्वर न.पा.-०२	
१५	मसरुम सीड नेपाल एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.	मध्यपुर ठिमी ३	☎ ९८४१४०९२६९
१६	लुम्बिनी च्याउ फर्म	बुटवल उप.म.न.पा. १२	☎ ९८४७१५५१९४
१७	सवल च्याउ तथा कृषि उद्यम समुह	बुटवल उप.म.न.पा. १३	☎ ९८५७०७२९४५
१८	एलिशा च्याउ तथा बीउ उत्पादन फर्म	कोहलपुर ५, बाँके	☎ ९८०४५५४७६१
१९	धुर्व कृषि फर्म प्रा. लि.	कोहलपुर २, बाँके	☎ ९८५५०४४८८९
२०	उद्यमशील कृषि बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.	लमही ४, दाङ्ग	
२१	यू.स. कृषि फर्म	लमही६. दाङ्ग	☎ ९८४७८२९४७८
२२	एग्रो इन मसरुम	चन्द्रागिरीन.पा.-१, काठमाण्डौ	☎ ९८४१२००५०३
२३	क्वालिटी मशरुम स्पाम प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-१२. काठमाण्डौ	☎ ९८४१२२९२७७
२४	आ.र. मशरूम एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि.	गोदावरीन.पा.-१२ ललितपुर	☎ ९८५१११७३१७
२५	बहुउद्देश्य कृषि तथा च्याउ खेति फर्म	राप्ती गा.पा. ०४ दाङ्ग	☎ ९८५७८३१९६१
२६	सिन्धुली च्याउ फर्म	कमलामाई न.पा.-६ सिन्धुली	☎ ९८४९५०४८०२
२७	मिराज च्याउ बीउ उत्पादन केन्द्र	जोशीपुर गा.पा. -०६ कैलाली	☎ ९८१२६९६११९
२८	फार वेस्टर्न एग्रो फर्म	धनगढी उप.म.न.पा. ३ कैलाली	☎ ९८४९६३३५६९
२९	मनकामना च्याउ फर्म	हेटौंडा उप.म.न.पा.-११ मकवानपुर	☎ ९८५५०७१४३४
३०	श्रेष्ठ एग्रिकल्चर फर्म	भरतपुर - २७ चितवन	☎ ९८४१३२३८९२
३१	सोनिट मशरुम एण्ड स्पाम हाउस प्रा.लि.	चन्द्रागिरी न.पा.-०२, काठमाण्डौ	☎ ९८४१३२३८९२
३२	एग्रीमुन बायोटेक नेपाल	रामग्राम न.पा.-०५ नवलपरासी (सु. पश्चिम)	☎ ९८४७५४६१५६
३३	ओम केदार च्याउ तथा तरकारी फर्म	धनगढी उप.म.न.पा. १२ कैलाली	☎ ९८४८४४९९३३
३४	विज्ञान च्याउ उधोग	भद्रपुर १०, झापा	☎ ९८०४९१८३४५
३५	पाथिभरा च्याउ उधोग	विर्तामोड ०३, झापा	☎ ९८२४९६९५११
३६	नेपाल च्याउ उधोग	बुढीगंगा,०७, मोरङ	☎ ९८०४००४८१०
३७	नेपाल ब्रदर्श मशरुम एण्ड एग्रो रिशर्च प्रा.लि.	सुन्दरहरैचा, ०४, मोरङ	☎ ९८६२३०९७०७
३८	आधुनिक च्याउ उधोग	उर्लावारी, ०७, मोरङ	☎ ९८४४६४७३६९
३९	गौरी च्याउ उधोग	चन्द्रपुर-०५, रौतहट	
४०	दिलमाया च्याउ उधोग	चन्द्रपुर- ०५, रौतहट	☎ ९८५५०४३७१०
४१	नेपाल च्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	ललितपुर-२८, हरिसद्धि	☎ ९८५११७६७७४
४२	हरिसद्धि च्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	ललितपुर- २८, हरिसद्धि	☎ ९८५१२०६११२

क्र.स.	कार्यालय	ठेगाना	फोन नं.
४३	सीड ल्याण्ड नेपाल प्रा.लि.	सुर्यविनायक -०५, भक्तपुर	☎ ९८४१८४८३२७
४४	एग्री फस्ट प्रा.लि.	सुर्यविनायक -०९, भक्तपुर	☎ ९८४१२८६११८
४५	युनिक च्याउ उधोग	मध्यपुर ठिमी-०३ भक्तपुर	☎ ९८५१०५५०९९
४६	माँ दुर्गा मसरुम इनडष्ट्री	चन्द्रगिरि- १२ काठमाण्डौ	
४७	Agro business centre for research and development	रवि भवन	☎ ९८५१०३१६१७
४८	मि.सि. आई. पशु तथा कृषि फर्म	खाँदवारीन.पा.-१, संखुवासभा	☎ ९८६०७३८०५८
४९	नवयुग प्रेरणा एग्रीकल्चर प्रा.	शारदा न.पा.-१३ सल्यान	☎ ९८६१८८८५८६
५०	शिवाकोटी एग्रो हव प्रा.ली.	विर्तामोड १०, झापा	☎९८०१४४४०००
५१	पुष्पा च्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	गौरादह ९, झापा	☎९८०६०१७५७६
५२	ढुङ्गाना च्याउ उद्योग	गौरादह ९, झापा	☎९८१६९६४४९२
५३	अब्राहम मल्टि प्रपोज कृषि फर्म	कोहलपुर २, वाके	☎९८४१३५२१२३
५४	टासि वहुउद्धेश्यिय कृषि तथा पशुपन्छी फर्म	दिक्तेल रुपाकोट मजुवागढी-१३, खोटाङ	☎९८२९९७९६६७
५५	क्वालिटि च्याउ उद्योऊ	कचनकवल गा.पा.-६	☎९८५१०३३८०८
५६	चिश्मा च्याउ उद्योग	ग्रामथान-४	☎९८६२०२३८२६
५७	धनवर्षा कृषि फर्म प्रा.ली.	आदर्श गा.पा. सिरहा	☎९८५५०४४८८९
५८	तिलोत्तमा हिमाली फुड प्रोडक्सन एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.ली.	भिमेश्वर न.पा.-८, दोलखा	☎९८५११३४६४६
५९	गंगा फसरुम फर्म	हेटौडा-१९, मकवानपुर	☎९८४३६४२९४८
६०	आ.र.वि.मसरुम एण्ड स्पान ल्याव	ललितपुर म.न.पा-२८, ललितपुर	☎९८५१३१६३४५
६१	शुभ विजय कृषि फर्म	महालक्ष्मी-११, ललितपुर	☎९८४१०७३७३७
६२	आर के मसरुम एण्ड रिसर्च सेन्टर	गोदावरी-११, ललितपुर	☎९८५१११७३१७
६३	सारथी कृषि फर्म	महालक्ष्मी-४, ललितपुर	☎९८६२३०९७०७
६४	ललितपुर एग्रीकल्चर भिलेज	ललितपुर म.न.पा-२८, ललितपुर	☎९८६२३०९७०७
६५	एग्रो विजनेस सेन्टर फर रिसर्च एण्ड डेभलपमेन्ट प्रा.ली.	काठमाण्डौ म.न.पा.-४, काठमाण्डौ	☎९८६२३०९७०७
६६	युथ मसरुम	भक्तपुर	☎९८४९९२८६००
६७	सुर्यविनायक एकिकृत किसान समुह	सुर्यविनायक -०१, भक्तपुर	
६८	तिवारी कृषि तथा पशु वहुउद्धेश्यिय फर्म	कोहलपुर-८, बाँके	☎९८४८०२१२०४
६९	व्यवसायिक किट विकास केन्द्र, वन्दिपुर	बन्ददिपुर, तनहुँ	☎०५६-५२०१०४
७०	गृष्मा च्याउ उत्पादन तथा एकीकृत कृषि फर्म	बुद्दभूमि-२, कपिलवस्तु	☎९८६३६६३६०७
७१	ग्लोवल च्याउ	बीरेन्दद्रनगर न. पा.-१२, सुर्खेत	☎९८४४८१९८६८
७२	मनिष वहुउद्धेश्यिय कृषि फर्म	शैल्यशिखर न.पा.-४, दार्चुला	☎९८६५९८५९५७
७३	नवराज वहुउद्धेश्यिय एकीकृत फर्म	जयपृथ्वी न. पा. -७, बझाङ	☎९८४८५८९६४६
७४	अशिग्राम च्याउ उत्पादन फर्म	अमरगढी न.पा.-५, डडेल्धुरा	☎९८४८८०२८७३

४.११.२ मौरी श्रोत केन्द्रको संलग्न संघसंस्थाहरुको विवरण

क्र.स.	श्रोत केन्द्रको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्वर
१	नर्सिङ्ग मौरीघार उद्योग	सिफल ७, काठमाण्डौ	☎९८४३१२५१९१
२	वावा मौरीपालन श्रोत केन्द्र	रत्ननगर २, चितवन	☎०५६-५६००७५
३	चितवन मौरीपालन श्रोत	भरतपुर ९, चितवन	☎९८५५०५८१५५
४	गोरखा मौरीपालन	भरतपुर ९, चितवन	☎९८५५६५६१७०
५	लक्ष्मी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	प्रगतीनगर ३, नवलपरासी	☎०७८-५७५०१८
६	माउन्टेन वी कन्सर्न	धापाखेल, ललितपुर	☎९८६०५७४१६१
७	माउन्ट एभरेष्ट हनी प्रोडक्ट एको वी प्रोडक्ट	पिठुवा ३, चितवन	☎९८४५०२४२९९
८	रासी एपिकल्चर सेन्टर	घोराही ११, दाङ्ग	☎०८२-२५६२४१६
९	सागर मौरीघार उद्योग	गैडाकोट ८, नवलपरासी	☎०५६-५०११५६

क्र.स.	श्रोत केन्द्रको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्वर
१०	ढकाल मौरीपालन श्रोतकेन्द्र	भक्तपुर, सुनसरी	☎९८४४०३४६९१
११	सत्यवती वी कन्सर्न	मणिग्राम २, रुपन्देही	☎०७१-५७०२७५
१२	शिवशक्ती वी इन्डष्टिज	भरतपुर १०, चितवन	☎०५६-५२०२८६
१३	त्रिगाँउ सिटि वी फार्मिङ्ग केन्द्र	अर्जुनधारा ७, झापा	☎०२३-५४०९४५
१४	गार्डन सिटि वी फार्मिङ्ग केन्द्र	लेखनाथ ३, कास्की	☎०६१-५६१२५९, ९८५६०२२४६०
१५	मौरीपालन वर्कस तथा मौरी उकरण श्रोत केन्द्र	गोदावरी ५, ललितपुर	☎९८४१२३१६०१
१६	गण्डकी वी कन्सर्न	गोगवु, काठमाण्डौ	☎९८५१०९३२५९
१७	मणी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मदनपोखरा ५, पाल्पा	
१८	सामना मौरी तथा मह उत्पादन केन्द्र	प्युठान ६, प्युठान	☎९८४७९२८५७६
१९	स्वर्गद्वारी मौरीपालन उद्योग	तुलसीपुर न.पा. १०, दाङ्ग	
२०	शिवशक्ती मौरीपालन श्रोत केन्द्र	घोराही ११, दाङ्ग	☎९८४७८१०९५७
२१	दाङ्ग हनी प्रोडक्सन सेन्टर	घोराही १, दाङ्ग	☎९८५७८३१८४०
२२	प्राकृतिक मह उत्पादन तथा मौरीपालन फर्म	तुलसीपुर न.पा. ६, दाङ्ग	☎९८५७८२२५६८
२३	युनिक मौरीपालन उद्योग	मनहरी ३, मकवानपुर	☎९८५५०६८३०४
२४	सामुहिक मौरीपालन श्रोत केन्द्र	नेत्रगञ्ज ३, सर्लाही	☎९८५४०३७५७९
२५	नेपाल बी कन्सर्न	भरतपुर १०, चितवन	☎९८५११२८८००
२६	सितारा बी कन्सर्न	खैरहनी ४, चितवन	☎९८५५०६३५९३
२७	वाणगंगा मौरीपालन समुह	कपिलवस्तु	☎९८४७००८८०३
२८	मनकामना मौरीपालन श्रोतकेन्द्र	जाते ९, मोरङ्ग	☎९८४२०४८८७०
२९	सुर्यमुखी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मसुरिया ७, कैलाली	☎९८४६१२८१११
३०	धौलागीरी वी कन्सर्न	देउराली ६, म्याग्दी	☎०८५-१०११११११
३१	आचार्य वी फर्म	विरेन्द्रनगर ११, सुर्खेत	☎९८४८०३८६६२
३२	गौरीसंकर मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मसुरिया ७, कैलाली	☎९८५८४२१७६९
३३	ओम शिवशक्ती मौरीपालन उद्योग	कोहलपुर ११, वाके	☎९८४८३५१०२५
३४	मौरीपसल	मिनभवन, ललितपुर	☎०१-५५४७२७८
३५	गार्डेन एपियरी	नारायण स्थान, काठमाण्डौ	☎९८४१८६१३३०
३६	लुम्वीनी एपिकल्चर सेन्टर, ललितपुर	कुसुन्ती १३, ललितपुर	☎९८४१३६०१४१
३७	सुजिता मौरीपालन तथा घार उद्योग	सुन्दरवजार, लमजुङ्ग	☎९८१६६५३२६६
३८	लक्ष्मी बिकिपिडिया वर्कसप	इलाम न.पा. ८, इलाम	☎९८४४६७२९८७
३९	विजय मौरीपालन तथा कृषि फर्म	चाँगुनारायण न.पा.-८, भक्तपुर	☎९८५१०५८५०७

४.१२ नेपालमा मह उत्पादनको अवस्था

वर्ष	मौरी घार/गोला संख्या	उत्पादन (मे.टन)
२०७७/०७८	२,४९,६८०	४,०६२
२०७८/०७९	२,४८,९९५	५,१६८
२०७९/०८०	२,४५,०१०	४,३०८
२०८०/०८१	२,७६,५३०	४,९४५
२०८१/०८२	२,७२,०१३	४२७८.७२

श्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८१ र महको उत्पादन, खपत र वजारीकरण सम्वन्धी प्राविधिक प्रतिवेदन २०८२

४.१३ नेपालमा विगत ५ आर्थिक वर्षको मह निर्यात र आयातको तथ्याङ्क

आर्थिक वर्ष	आयात परिमाण के.जी.	जम्मा आयात रु हजारमा	निर्यात परिमाण के.जी.	जम्मा निर्यात रु हजारमा	व्यापार घाटा रु हजारमा
२०७७/०७८	१५,९५,५१४	२,९३,९७९	४,५५३	१२,६२६	-२,८१,३५२
२०७८/०७९	१४,३८,०६५	३,०४,०१०	१४,८९२	२९,५३९	-२,७४,४७१
२०७९/०८०	६,१८,९८०	१,५०,३४२	५,४३४	१८,४९१	-१,३१,८५१
२०८०/०८१	८,०८,४७१	१,७६,१७८	१०,८७९	५७,४७५	-१,१८,७०३
२०८१/०८२	४,७८,०६५	१,४०,२५०	८,५०७	५७,४५३	-८२,७९७
२०८२/०८३	४,११,४३५	१,०६,२१६	४,२१४	३१,०१५	-७५,२०१

श्रोतः भन्सा विभागका विभिन्न वर्षका तथ्याङ्क

४.१४ नेपालमा कृषसँग सम्वन्धिति क्षेत्रमा कार्यरत अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरुको विवरण

अ.गै.स.सं.को नाम/ठेगाना	सम्पर्क नं.	ईमेल
Heifer Project International, USA	☎ ०१ ५२५०५५४	heifer.nepal@heifer.org
Practical Action, UK	☎०१ ४४२३६३९, ४४२३६४०	info@practicalaction.org.np
Mennonite Central Committee (MCC), Canada	☎ ०१ ५४३२३३८, ६९२४७६२	nepalinfo@mcc.org
AMDA MINDS, Japan	☎०१-४५२९२९९	amdaminds.nepaloffice@ gmail.com
Adventist Development and Relief Agency international in Nepal (ADRA), USA	☎०१-५४५५९१३/१४, ९८४१११९८४१	Leighton.fletcher@adranepal. org
Association for International solidarity in ASIA (ASIA ONLUS-Italy)	☎ ०१-४००१६५०	n.acharya@asia-ngo.org
Catholic Relief Services (CRS), USA	☎ ९८०६५५४५५४	katherine.price@crs.org
Deutsche Welthungerhilfe e. V., Germany	☎ ०१-५४५२०६०	seema.luitel@ welthungerhilfe.de
Foundatiion for International Development/Relief(FIDR), Japan	☎ ०१-४४२०६२४	fidrnepal@fidr.org.np
Handicap International Federation, France	☎ ०१-४३७८४८२, ९८०१९०७७००	hinepal@hi-nepal.org
IM Swedish Development Partner, Nepal	☎ ०१-५५५१४१९, ९८०३८९१०७४	maria.kempe@imsweden.org
International Foundation for Electoral Systems (IFES), USA	☎ ०१-४४१५६३०, ४४४१५४८	rregmi@ifes.org
Japan Association and Asia Friendship Society (JAFS), Japan	☎ ०१-४३५३१६५	jafsnepal7@gmail.com
Swisscontact, Switzerland	☎ ०१-५५२८५०८, ५५४८८३०	sanjay.karki@swisscontact. org
International Development Evterprises (IDE), USA	☎ ९८५११२१०५७	cohara@ideglobal.org

श्रोतः समाज कल्याण परिषद.(अन्तराष्ट्रिय शाखा) २०८२

४.१५ कृषि प्राविधिकहरुको पेशागत संस्थाहरु

संस्था	फोन	इमेल/वेवसाईट
नेपाल कृषि प्राविधिक एशोसिएशन (NATA)	☎ ०१-५५४४१७४	nata2064@gmail.com
नेपाल पाराभेटेनरी एण्ड एसोसिएसन (NEVLA)	☎०१-४२६८९५५, ९८५१२४०५५३,	nevlacc@yahoo.com
नेपाल पशु स्वास्थ्य सेवा प्राविधिक संघ (NELTA)	☎ ०१५९०१०६२	neltakathmandu2071@gmail.com
नेपाल फिसरिज प्राविधिक संघ	☎९८४११५०६४६	neftanepal2079@gmail.com
नेपाल एनिमल साइन्स एशोसिएसन (NASA)	☎ ९८५११३६५२०	nasanepal2014@gmail.com poudelln2015@gmail.com
नेपाल भेटेरिनरी एशोसिएसन (NVA)	☎ ०१-५३५७४९६	nveta2024@gmail.com
भेटेरिनरी अभ्यासकर्ता संघ नेपाल (VPAN)	☎ ९८५१०००१०४	vpan2060@gmail.com
नेपाल कृषि अर्थशास्त्र समाज	☎ ९८४१२७५८९५	nepalagriecosociety@gmail.com
नेपाल कृषि प्रसार समिति	☎ ९८५११३६९५३	naeanepal@gmail.com
नेपाल कृषि महासंघ	☎ ९८५१००७२६४	info@naf.org.np

संस्था	फोन	इमेल/वेवसाईट
नेपाल हर्टिकल्चर सोसाइटी	☎ ९८४३४५४५७९	nepalesehorticulture@gmail.com
बाली संरक्षण समिति नेपाल	☎ ९८४१३५५९०८	plantprotectionsociety.nepal@gmail.com
एग्रोनोमी सोसाइटी नेपाल (ASoN)	☎ ९८५११२१००२	info@ason.org.np
नेपालिज सोसाइटी अफ सोयल साइन्स	☎ ९८४१३८५१३५	info@ason.org.np
नेपाल मत्स्य समाज	☎ ०१-४३८५६४६	nefish.office@gmail.com
सोसाइटी अफ एग्रीकल्चरल साइन्टिस्टस नेपाल (SAS-Nepal)	☎ ९८५११८३३५२	info@sasnepal.org.np
नेपाल खाद्य वैज्ञानिक तथा प्राविधिज्ञ संघ (NEFOSTA)	☎ ०१-४२५६६२४, ९८६२०७७५०४	info@nefosta.org.np
एकीकृत शत्रुजीव व्यवस्थापन प्रशिक्षक संस्था नेपाल (TITAN)	☎ ९८४१५६४८०४	titannepal2002@gmail.com parashu.adhikari@gmail.com
Plant Breeding and Genetic Society of Nepal (PBAGSN)	☎ ९८६३०२०२२२	pbagson19@gmail.com
नेपाल कृषि इन्जिनियर्स सोसाइटी (NSAE)	☎ ९८५१०३४४३३	
नेपाल फार्मर्स एडभाइजरी काउन्सिल प्रा.ली.	☎ ०१-४११२२४८	farmerscoucil2021@gmail.com;

४.१६ सुदूरपश्चिम प्रदेशका स्थानीय तहहरु तथा कृषि विकास शाखाहरुको विवरण

क.स	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	इमेल	शाखा प्रमुखको नाम	सम्पर्क नं	इमेल
१	वाजुरा	बडीमालिका नगरपालिका	badimalikamunicipality@gmail.com	श्री प्रेम महत	९८४८४३५१६४	badimalikakrisisakha@gmail.com
२		त्रिवेणी नगरपालिका	ito.trivenimun@gmail.com	खेमराज न्यौपाने	९८६८४२७६१२	tribanikrisisakha@gmail.com
३		बुढीगंगा नगरपालिका	ito.budhigangamun7@gmail.com	विरेन्द्र वहादुर विष्ट	९८६३१०६८७५	bistbiren444@gmail.com
४		बुढीनन्दा नगरपालिका	ito.budhinanda@gmail.com	श्री भागेन्द्र कुमार मल्ल	९८६१८११२८०	bkrisisakha@gmail.com
५		गौमुल गाउँपालिका	ito.gaumulmun@gmail.com	दिपेन्द्र सार्कि	९८४८६८८२८६	dipenbajureli2053@gmail.com
६		जगन्नाथ गाउँपालिका	jagganathmun@gmail.com	श्री निरेश कटेल	९८६८५७७०८२	katelniresh@gmail.com
७		स्वामीकार्तिक खापर गाउँपालिका	ito.swamikartikmun@gmail.com	श्री बिनोद कुमार शाही	९७६५९०८८७६	swamikartikkrisisakha@gmail.com
८		खप्तड छेडेदह गाउँपालिका	icto.chhededaha@gmail.com	श्री कुश राज न्यौपाने	९८६८२४६९४३	khaptadkrisi@gmail.com
९		हिमाली गाउँपालिका	ito.himalirulmun@gmail.com	श्री टोप बहादुर शाही	९८६९७३४९२४	himalikrisisakha@ gmail.com
१०	वझाङ्ग	जयपृथ्वी नगरपालिका	jpmunicipality2014@gmail.com	मनराज जोशी	९८४८४३६८१९	manrajjoshi292@gmail.com
११		बुंगल नगरपालिका	ito.bungalmun@gmail.com	कमल कुवर	९८६८४१००३५	kunwarkamal567@gmail.com
१२		तलकोट गाउँपालिका	ito.muntalkot@gmail.com	विर वहादुर सार्कि	९८४३४१२४२०	birbdrsk@gmail.com
१३		मष्टा गाउँपालिका	ito.mastamun@gmail.com	सरेश वली	९८४८६२६०५७	
१४		खप्तडछान्ना गाउँपालिका	ito.khaptadchhannamun@gmail.com	भूमिराज खत्री	९८६०२३५७१०	khatribhumiraj2@gmail.com
१५		थलारा गाउँपालिका	thalaramun@gmail.com	तेज ब.ओली	९८६५७६३६०७	tejoli2018@gmail.com
१६		वित्थडचिर गाउँपालिका	bitthadchirmun@gmail.com	सुशील जोशी	९८६०३६७९८४	joshisushil698@gmail.com
१७		सूर्मा गाउँपालिका	ito.surmamun@gmail.com	छत्र प्रसाद कोइराला	९८६८४५०२७९	chhatra.prasad49@gmail.com
१८		छबिसपाथिभेरा गाउँपालिका	info@chhabispathiveramun.gov.np	दिपक सुनार	९८६८५३६६३५	dipaksunarg@gmail.com
१९		दुर्गाथली गाउँपालिका	durgathalimun23@gmail.com	रुपेन्द्र मिश्र	९७४२८७५३५७	rupenmishra1234@gmail.com

क्र.स	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	इमेल	शाखा प्रमुखको नाम	सम्पर्क नं	इमेल
२०		केदारस्युँ गाउँपालिका	kedarasyumun@gmail.com	उपेन्द्र मल्ल	९८५१२०६०५७	mallaupendra6133@gmail.com
२१		साइपाल गाउँपालिका	ito.saipalmun@gmail.com	सुमन सिंह	९८६८४०६६५०	053singhsumsn@gmail.com
२२	अछाम	मंगलसेन नगरपालिका	mmunicipalityachham1236@gmail.com	तपेन्द्र के.सी.	९८६८७०१७२८	mangalsenagsection@gmail.com
२३		कमलबजार नगरपालिका	kamalbazarmun@gmail.com	वालीका चौधरी	९८४५४२९८२५	krishibikashsakhakbm@gmail.com
२४		साँफेबगर नगरपालिका	sanfebagarmun@gmail.com	हिरा सार्कि	९८६८४७६२२६	hirask2034@gmail.com
२५		पन्चदेवल विनायक नगरपालिका	panchadevalbinayak@gmail.com	महाजित वि.क	९८४५५२६७५०	ag@panchadewalbinayakmun.gov.np
२६		चौरपाटी गाउँपालिका	chaurpatigaupalika@gmail.com	झप्पर भुल	९८४८५५०२७२	jhapparbhul@gmail.com
२७		मेल्लेख गाउँपालिका	mellekhgaupalika@gmail.com	अमृत वली	९८६७५४१८९३	amritkumaroli769@gmail.com
२८		बान्निगढी जयगढ गाउँपालिका	log.bannigadhi@gmail.com	गोविन्द सलामी मगर	९८४७२३७५००	kribannigadhi@gmail.com
२९		रामारोशन गाउँपालिका	icto.ramaroshanmun@gmail.com	पवन अधिकारी	९८६९५११८२६	padhikari405@gmail.com
३०		ढकारी गाउँपालिका	ito.dhakarimun@gmail.com	पदम वुढा	९८६६६३३२२५	budhapadam49@gmail.com
३१		तुर्माखाँद गाउँपालिका	ito.turmakhadmun@gmail.com, info@turmakhadmu.gov.np	मुना खडका	९८४५२०३६३२	agrisection.turmakhand@gmail.com
३२	डोटी	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	info@dipayalsilgadhimun.gov.np	हिक्मत बहादुर साउद	९८४३७१५४५४	agribranch.dsm@gmail.com
३३		शिखर नगरपालिका	shikharmunicipality@gmail.com	कृष्ण ब धामी	९८५८४८५८५८	krishnajondhami9476@gmail.com
३४		पूर्वीचौकी गाउँपालिका	ito.purbichaukimun@gmail.com	योगेन्द्र ब खड्का	९८४८८५६९४५	yogeshkhadka19@gmail.com
३५		बडीकेदार गाउँपालिका	info@badikedarmun.gov.np	भावना कुमारी बोगटी	९७६२४८९२६७	doti.badikedar@gmail.com
३६		जोरायल गाउँपालिका	ito.jrm@gmail.com jorayalrlmp@gmail.com	प्रदीप साउद	९८६८४५१०९८	agri.jorayal@gmaul.com
३७		सायल गाउँपालिका	sayal.doti@gmail.com	मदन खड्का	९८४८५४९०४६	sayal.doti@gmail.com

क्र.स	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	इमेल	शाखा प्रमुखको नाम	सम्पर्क नं	इमेल
३८		आदर्श गाउँपालिका	aadarshmun@gmail.com	खेम राज पाठक	९८५८४२५४९८	aadarshmun@gmail.com
३९		के.आई.सिं. गाउँपालिका	kisingh.rm@gmail.com	यज्ञ ब रावल	९८४८६००२०६	rawalyogesh758@gmail.com
४०		बोगटान फुड्सिल गाउँपालिका	icto.bogatanmun@gmail.com	योगेन्द्र ब बोगटी	९८६५६५५६१०	bogatiyogesdh60@gmail.com
४१	कैलाली	धनगढी उपमहानगरपालिका	info@dhangadhimun.gov.np, dhangadhimun2013@gmail.com	केशव भट्ट	९७६८४७७५८४	dhan.mun.krishi@gmail.com
४२		टिकापुर नगरपालिका	tikapurmun@gmail.com	मोति वि.क.	९८५७८३६१२२	agriculturetkp@gmail.com
४३		घोडाघोडी नगरपालिका	ghodaghodimun@gmail.com	जनक सिंह धामी	९८४८७१२५४४	ag.ghodaghodimun@gmail.com
४४		लम्कीचुहा नगरपालिका	lamkicm@gmail.com	सुरेश ढुंगाना	९८६८४१५३९६	lamkiagridepart@gmail.com
४५		भजनी नगरपालिका	info@bhajanimun.gov.np	शुशोभन अधिकारी	९८६५३७६५०२	krishibhajani@gmail.com
४६		गोदावरी नगरपालिका	mungodawari@gmail.com, info@godawarimunkailali.gov.np	नन्दी मल्ल	९८४८४२५००४	kirsisakha.godawarimun@gmail.com
४७		गौरीगंगा नगरपालिका	info.gaurigangamun@gmail.com	विनोद चौधरी	९८६९४७८०८०	info.gaurigangamun@gmail.com
४८		जानकी गाउँपालिका	janakiruralmun@gmail.com, ito.janakimun1@gmail.com	लालविर चौधरी	९८६८४३१०९५	janakiruralmun@gmail.com
४९		बर्दगोरिया गाउँपालिका	bardagoriyagaupalika2017@gmail.com	पवन जी पन्त	९८४८४१५७८६	bardagoriyagaupalika2017@gmail.com
५०		मोहन्याल गाउँपालिका	ito.mohanyalmun@gmail.com	दिर्घ बहादुर रावत	९८४९४४३५३५	ito.mohanyalmun@gmail.com
५१		कैलारी गाउँपालिका	kailarigaupalika@gmail.com	मैया चौधरी	९८४८८९१२३५	kailarigaupalika@gmail.com
५२		जोशीपुर गाउँपालिका	joshipurmun@gmail.com	किशोर पन्त	९८४८७७४८८८	joshipurmun@gmail.com
५३		चुरे गाउँपालिका	chure.gaupalika@gmail.com	दिपक पाण्डेय	९७४२३९७०२५	chure.gaupalika@gmail.com
५४	कञ्चनपुर	भीमदत्त नगरपालिका	info@bheemdattamun.gov.np, bmuncipality@gmail.com	दिपा भट्ट	९८४८९९७४४६	agribheemdatt@gmail.com
		दोधरा चादनी नगरपालिका		कमला पति भट्ट	९८५८७५२३२५	dcmun1015@gmail.com
५५		पुर्नवास नगरपालिका	punarbasnagarpalika55@gmail.com, info@punarbasmun.gov.np	ललिता चौधरी	९८४८४९५६३९	punarbashkrishi@gmail.com

क्र.स	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	इमेल	शाखा प्रमुखको नाम	सम्पर्क नं	इमेल
५६		वेदकोट नगरपालिका	bedkot122municipality@gmail.com, info@bedkotmun.gov.np	देवराज बडू	९८४८१९८९३५	bedkotkrishi22@gmail.com
५८		शुक्लाफाँटा नगरपालिका	info@shuklaphantamun.gov.np	करन सिह बुढा ऐर	९८४८७३५४१५	agro.spmun@gmail.com
५९		बेलौरी नगरपालिका	info@belaurimun.gov.np	सुमन राज जोशी	९८४८४५५७५९	krishibikashshakhabelauri@gmail.com
६०		कृष्णपुर नगरपालिका	info@krishnapurmun.gov.np	लाल ब धामी	९८४८८४३३८१	krishnapurkrishi79@gmail.com
६१		बेलडाडी गाउँपालिका	beldandirm12@gmail.com	निरज शर्मा	९८६८४६६७०२	Nirajsharma850@gmail.com
६२		लालझाडी गाउँपालिका	laljhadirmnc@gmail.com	दशरथ साउद	९८४८७९१०२९	dashrathsaud490@gmail.com
६३	डडेल्धुरा	अमरगढी नगरपालिका	ito.amargadhimun@gmail.com	रमेश ब. भण्डारी	९८५११३०६८०	
६४		परशुराम नगरपालिका	parshurammun@gmail.com	कालु सिंह वोहरा	९८४८६६१४२३	
६५		आलिताल गाउँपालिका	info@aalitalmun.gov.np	लक्ष्मण कामी	९८६५७८५५९४	
६६		भागेश्वर गाउँपालिका	bhageswormun@gmail.com	दान सिंह बिष्ट	९८६८०५४५०१	
६७		नवदुर्गा गाउँपालिका	nawadurgaruralmun@gmail.com	धर्मा भट्टराई	९८४८९९१२७५	
६८		अजयमेरु गाउँपालिका	ajayamerugaupalika@gmail.com	महेश्वरी पाण्डेय	९८४२८७५१७३	
६९		गन्यापधुरा गाउँपालिका	ganapdhurarm@gmail.com ict.ganyapdhura@gmail.com	योगेन्द्र पाण्डेय	९८४८७१०६५५	
७०	बैतडी	दशरथचन्द नगरपालिका	dnpbaitadi@gmail.com	दिपक कार्की	९८४८८९११७१	dipakkarkee08@gmail.com
७१		पाटन नगरपालिका	ptnmun@gmail.com	दान सिंह बिष्ट	९८६८८७९७२२	ptnmun.agri@gmail.com
७२		मेलौली नगरपालिका	melaulimunicipality2073@gmail.com, ito.melaulimun@gmail.com	अनिल प्रसाद पन्त	९८४८४८७७७८	krishisection2075@gmail.com
७३		पुर्चौडी नगरपालिका	ito.purchaundi@gmail.com	उत्तम बिष्ट	९८४५६१२११६	ag.purchaudi@gmail.com
७४		सुर्नया गाउँपालिका	surnayagaupalika@gmail.com	बिरेन्द्र प्रसाद भट्ट	९८४८८३५५६१	surnayaagriculturesection@gmail.com
७५		सिगास गाउँपालिका	sigasmun@gmail.com	रमेश सिह साउद	९८४०६२६५४१	saudaryan365@gmail.com
७६		शिवनाथ गाउँपालिका	ito.shivanathmun@gmail.com	ज्योती नायक	९८६८७४७१४५	kirshishakha97@gmail.com

क्र.स	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	इमेल	शाखा प्रमुखको नाम	सम्पर्क नं	इमेल
७७		पञ्चेश्वर गाउँपालिका	ito.pancheshwormun@gmail.com	बिसन चन्द	९८६५८५१६५६	krishisakha048@gmail.com
७८		दोगडाकेदार गाउँपालिका	dogadakedargaunpalika@gmail.com, ito.dogadakedar@gmail.com	सन्तोस भट्ट	९८६०३२५८३४	agridogadakedar@gmail.com
८९		डीलासैनी गाउँपालिका	drmbaitadi@gmail.com	भुवन प्रसाद भट्ट	९७४५३०१७३७	bhattabhuwan57@gmail.com
८०	दार्चुला	महाकाली नगरपालिका	info@mahakalimun.gov.np, mmdarchula@gmail.com	राजेश भट्ट	९८६४३००७८९	mahakaliag76@gmail.com,
८१		शैल्यशिखर नगरपालिका	shailyashikhar.gov@gmail.com ito.shailyashikharmun@gmail.com	जानकी विष्ट	९८६८४५८२१०	shailyashikhar.gov@gmail.com
८२		मालिकार्जुन गाउँपालिका	mrmdarchula@gmail.com	गजेन्द्र बुढा	९८६५९४१८७४	mrm.krishishakha@gmail.com
८३		अपिहिमाल गाउँपालिका	info@apihimalmun.gov.np apihimaldarchula@gmail.com	योगेन्द्र रावल	९८६३३६२८३१	apihimaldarchula@gmail.com
८४		दुहुँ गाउँपालिका	duhunrm@gmail.com ito.duhunmun@gmail.com	नरेन्द्र बम ठकुरी	९८६९२९५५९२	krishisakha@duhunmun.gov.np
७५		नौगाड गाउँपालिका	info@naugadmun.gov.np naugaad@gmail.com	प्रकाश सिह धामी	९८६८८३८४२३	naugaad@gmail.com
८६		मार्मा गाउँपालिका	rm.marma.darchula@gmail.com	खगेन्द्र सिह बोहरा	९८६८७६७४०८	adbmarma@gmail.com
८७		लेकम गाउँपालिका	lekam.rmun@gmail.com	गजेन्द्र नारायण नाथ	९८४८८२१३५६	lekam.rmun@gmail.com
८८		ब्याँस गाउँपालिका	infovyansrm@gmail.com	करिष्मा घर्ती	९८६१६८८५४८	byansagriculturedepartment@gmail.com

५. कृषि सँग सम्वन्धित नीति, तथा ऐन नियम

कृषि विकासको गतिलाई सहज बनाउन कृषि सम्बन्धी नीति, नियमहरुको महत्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । सरकारको प्राथमिकता, प्रतिवद्धता र नियमन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न कृषिका विभिन्न नीति ऐन र नियमहरुले समेटेका हुन्छन् । हालसम्म तर्जुमा भएका यस्ता नीति ऐन र नियमहरु निम्न छन् । यी समाग्रीहरु कृषि विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका सम्बन्धित निकायहरुको प्रकाशन वेवसाइटहरुमा उपलब्ध रहेकाछन् ।

१. राष्ट्रिय बीउ बिजन नीति, २०५६
२. राष्ट्रिय चिया नीति, २०५७
३. राष्ट्रिय मल नीति, २०५८
४. राष्ट्रिय कफी नीति, २०६०
५. राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१
६. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति , २०६३
७. कृषि जैविक विविधता नीति, २०६३ (संशोधन सहित २०७१)
८. जैविक प्रविधि नीति, २०६३
९. औद्योगिक नीति, २०६७
१०. पन्छीपालन नीति, २०६८
११. खर्क नीति, २०६८
१२. पुष्प प्रवर्द्धन नीति, २०६९
१३. राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९
१४. आपूति नीति, २०६९
१५. राष्ट्रिय सिमसार नीति, २०६९
१६. सिचाइ नीति, २०७०
१७. कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१
१८. सार्वजनिक नीति साझेदारी नीति, २०७२
१९. वाणिज्य नीति, २०७२
२०. मौरी प्रबर्धन नीति, २०७३
२१. राष्ट्रिय वन नीति, २०७५
२२. राष्ट्रिय भूमि नीति, २०७५
२३. राष्ट्रिय खाद्य स्वच्छता नीति, २०७५
२४. राष्ट्रिय कृषि वन नीति, २९७६
२५. राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तन नीति, २०७६
२६. राष्ट्रिय जलवायू परिवर्तन नीति, २०७६
२७. राष्ट्रिय दुग्ध विकास नीति, २०७८
२८. राष्ट्रिय पशुपन्छी प्रजनन नीति. २०७८
२९. राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्य नीति २०७८
३०. राष्ट्रिय मत्स्य विकास नीति, २०७९
३१. राष्ट्रिय सिचाई नीति, २०८०
३२. वाणिज्य नीति, २०८१
३३. वैदेशिक सहायता परिचालन नीति, २०५६

ऐनहरु

१. जलचर संरक्षण ऐन, २०१७
२. पेटेन्ट डिजायन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२
३. खाद्य ऐन, 2023
४. दाना पदार्थ ऐन, २०३३
५. बीउ बिजन ऐन, २०४५ (दोस्रो संशोधन २०७९)
६. नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८
७. राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड ऐन, २०४८
८. आमाको दूधलाई प्रतिस्थापन गर्ने वस्तु (बिक्रीवितरण नियन्त्रण) ऐन, २०४९
९. राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन, २०४९
१०. राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड ऐन, २०४९
११. आयोडिनयुक्त नुन (उत्पादन तथा बिक्री वितरण) ऐन, २०५५
१२. पशु स्वास्थ्य तथा पशुसेवा ऐन, २०५५
१३. पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन, २०५५
१४. नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् ऐन, २०५५
१५. बिरुवा संरक्षण ऐन, २०६४
१६. सहकारी ऐन, २०७४
१७. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५
१८. जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६
१९. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसायी परिषद ऐन, २०७९
२०. खाद्य स्वचछता तथा गुणस्तर नियन्त्रण ऐन, २०८१

नियमावलीहरु

१. जलचर (ठेक) ऐन, २०१९
२. खाद्य नियमावली, २०२७
३. दाना पदार्थ नियमावली, २०४१
४. सिचाई नियमावली, २०५६
५. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६
६. सहकारी नियमावली, २०७५
७. नेपाल पशुचिकित्सा परिषद् नियमावली, २०५७
८. बर्ड फ्लु नियन्त्रण नियमावली, २०७८
९. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्वन्धी नियमावली, २०८०
१०. पशु वधशाला र मासु जाँच नियमावली, (पहिलो संसोधन), २०८१
११. बीउ बिजन नियमावली, २०८१
१२. जीवनाषक विषादी व्यवस्थापन नियमावली, २०८१
१३. पशु स्वास्थ्य तथा पशुसेवा व्यवसायी परिषद नियमावली, २०८१

आदेशहरु/निर्देशन

कपास विकास समिति(गठन) आदेश, २०३७

रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश, २०५५

कालीमाटी फलफुल तथा तरकारी बजार विकास समिति (गठन) (तेस्रो संशोधन) आदेश,२०६३

कृषि पशुपन्छी तथा जडिवुटी वीमा निर्देशिका, २०७९

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कृषिसँग सम्वन्धित कानुनहरु

क) प्रदेश सभाबाट पारित भएका ऐनहरु

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी ऐन, २०७५
२. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि तथा पशुपन्छी व्यवसाय प्रवर्द्धन ऐन, २०७६
३. सुदूरपश्चिम प्रदेशको वीउ विजन ऐन, २०७७
४. सुदूरपश्चिम प्रदेश दुग्ध विकास वोर्ड ऐन, २०७७
५. सुदूरपश्चिम प्रदेशको पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७८

ख) प्रदेश सरकार (मन्त्रीपरिषद) बाट स्विकृत नियम, गठन आदेश

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी नियमावली, २०७६
२. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि तथा पशुपन्छी व्यवसाय प्रवर्द्धन नियमावली, २०७९

ग) प्रदेश सरकार (मन्त्रीपरिषद) बाट स्विकृत रणनीति

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि विकास रणनीति (२०७९/०८०-२०९३/०९४)
२. सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार बाट स्विकृत कृषि सँग सम्वन्धित कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड

१	आयआर्जन तथा उत्पादनमुलक कार्यमा सहकारी संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २०७५
२	कृषि औजार यन्त्र उपकरण अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७५
३	कोल्डस्टोर, कोल्डरुम र राइपेनिङ्ग च्याम्वर निर्माण कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७५
४	डेरी तथा मासु पसल सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
५	पशुपन्छी वजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
६	युवा लक्षित पशु विकास कार्यक्रम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
७	सिमान्तकृत वर्ग लक्षित पशुपालन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
८	स्वरोजगारमुलक तालिम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५
९	कृषि यान्त्रीकरणका लागी साझेदारीमा कस्टम हाईरिङ्ग सेन्टर स्थापना तथा संचालन कार्यविधि, २०७५
१०	कृषि यान्त्रीकरण अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७६
११	कृषि जन्य उद्योग स्थापना कार्यक्रम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१२	कोल्डस्टोर, कोल्ड च्याम्वर र राईपेनिङ्ग च्याम्वर स्थापना तथा संचालन कार्यविधि, २०७६
१३	भूमिहिनका लागी सुरक्षित वसोवास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१४	मिल्क एनालाइजर वितरण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१५	पशुपन्छी मोडेल फार्म स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१६	व्यवसायीक प्याज खेती कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१७	व्यवसायीक केरा खेती कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१८	सहकारी संघ संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २७६
१९	सामुदायिक छाडा पशु कल्याण प्रवर्द्धन गर्न गौशाला निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
२०	दुध उत्पादन र वजारीकरण आधारमा अनुदान कार्यविधि, २०७६
२१	करार सेवामा कृषि प्राविधिक कर्मचारी छनौट कार्यविधि, २०७७
२२	एकिकृत कृषि वजार निर्माण, हस्तान्तरण तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२३	कृषि उष्मायन पद्धति मार्फत कृषि उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७७
२४	कृषि विधार्थि मार्फत अध्ययनसँगै आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२५	सुदूरपश्चिम प्रदेशको वाली तथा पशुधन वीमाको प्रिमियममा थप अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०७७

२६	प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२७	सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी संघ संस्था पुर्गठन तथा एकिकरण सम्वन्धी कार्यविधि, २०७७
२८	चक्लावन्दिमा कृषि कार्यक्रम कार्यन्वयन कार्यविधि, २०७७
२९	कोरोना प्रभावित तथा विदेशबाट फर्किएका युवा लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयन मापदण्ड, २०७७
३०	माटो स्वस्थता प्रमाणपत्र (Soil Helth Card) कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७७
३२	सुन्तलाजात फलफूल वगैचा पुनस्थापना तथा ह्रास रोग नियन्त्रण कार्यक्रम संचालन निर्देशिका, २०७७
३३	सुदूरपश्चिम प्रदेश सहकरी संघसंस्था दर्ता दिग्दर्शन, २०७७
३४	सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उच्च प्रजनन मानको जमेको विर्य वितरण तथा प्रयोग निर्देशिका, २०७८
३५	धान मिल मोडेलमा मसिनो धान उत्पादनको प्रतिफलमा आधारित अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
३६	कृषि अनुसन्धान, प्रसार र शिक्षा कार्यक्रम (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७८
३७	भिमदत्त उत्कृष्ट कृषक पुरुस्कार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
३८	कृषि तथा पशुपन्छी व्यवसायमा अनुदान परिचालन कार्यविधि पहिलो संसोधन, २०७८
३९	सुदूरपश्चिम प्रदेश खाद्य परिषद (गठन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७९

६ सोह्रौ योजना (२०८१/०८२-२०८५/८६)

६.१ पृष्ठभुमी (Background)

संविधान प्रदत खाद्य सम्वन्धी अधिकार सनिश्चत गर्दै कृषि क्षेत्रको समग्र विकासको मार्गदर्शकका रुपमा रहेको कृषि विकास रणनीतिले परिकल्पना गरे अनुसार कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, कृषि क्षेत्रको विविधिकरण, व्यवसायीकरण र कृषि जन्य वस्तुको प्रतिस्पर्धात्म क्षमता अभिवृद्धि गरिनु अपरिहार्य छ । यसै सन्दर्भमा सोह्रौ योजनाको विभिन्न विषय क्षेत्रहरु मध्ये महत्वपुर्ण कृषि क्षेत्र सम्वद्ध रुपान्तरणकारी रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम र नतिजा सूचक उल्लेख गरिएको छ । यस योजनाको कार्यान्वयनमा श्रमशक्तिको वढदो पलायन बाट सृजित कृषि मजदुरको अभाग र आपुर्तिका समस्या, वढदो व्यपार घाटा, कृषिमा व्यवसायीकरण, यान्त्रीकरण र औधोगीकरण मार्फत कृषि पेशालाई सम्मानजनक वनाइ आय तथा रोजगारी सिर्जना, गरिवि न्यूनकरण, सुधारात्मक व्यपार सन्तुलन, दिगो र सन्तुलित विकास, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा र कृषि क्षेत्रको रुपान्तरणबाट आर्थिक रुपान्तरणका लागी वृहत उत्पादन क्षेत्र, मुल्य अभिवृद्धि एवम वजारीकरणका लागी आवश्यक संरचना सहितको उत्पादन क्षेत्र (जोन), कृषि जन्य उद्योग सहितको औधोगिक विशेष कृषि क्षेत्र (सुपर जोन), सहितको कृषि क्षेत्रका आगामी विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नु पर्ने आवश्यक्ता देखिएको छ ।

५७.३ प्रतिशत घरपरीवार कृषि पेशामा संलग्न रहेको र कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा यस क्षेत्रको योगदान २४.१२ प्रतिशत रहेको सन्दर्भमा कृषि, वन तथा मत्स्यपालन क्षेत्रको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्य ४.१ प्रतिशत हासिल गरी गरिवि न्यूनिकरण, ग्रामिण रोजगारी, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, व्यापार सन्तुलन एवम देशको समग्र आर्थिक विकासका लागी सोह्रौ योजनामा यस क्षेत्रसँग सम्वन्धित रुपान्तरणकारी रणनीति पहिचान गरी सो अनुरुप कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक रहेको छ । सो अनुसार यफ क्षेत्रका रणनीति तथा कार्यक्रमहरुले यस क्षेत्र तथा सिचाई, वन तथा वातारण, स्वास्थ तथा पोषण स्थिति, समावेशीकरण र लैङ्गिक शसक्तिकिण लगायत अन्य क्षेत्रमा सिर्जना गर्न सक्ने समन्वयात्मक लाभ (synergy) तथा विरोधाभाष (Trade-off) को पहिचान, विश्लेषण तथा संश्लेषण गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा गुणात्मक नतिजा हासिल गर्नका लागी यो योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

६.२ उद्देश्यः

१. कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिको माध्यमबाट आधारभुत खाद्य वस्तुहरुमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्दै खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कायम गर्ने ।
२. कृषि क्षेत्रको आधुनिकिकरण, व्यवसायीकरण र औधोगिकरण मार्फत प्रतिस्पर्धी कृषि प्रणालीको विकास गरी व्यापार सन्तुलनमा सुधार ल्याउने ।
३. कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्वर्द्धन, सदुपयोग र पर्यावरणीय कृषि प्रणालीको प्रवर्द्धन एवं जलवायू परिवर्तन मैत्री दीगो कृषि प्रणालीको विकास गर्ने ।

६.३ रुपान्तरणकारी रणनीति (Transformative Strategies)

४. कृषि क्षेत्रको उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने (३.४.१)
५. खाद्य प्रणाली रुपान्तरण एवम आधारभुत खाद्य वस्तुहरुमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्ने । (३.४.२)
६. अध्ययन, अनुसन्धान र विकासमा जोड दिने । (३.४.१०)
७. लैङ्गिक समानता एवम सशक्तिकरण, सामाजिक न्याय तथा समावेशीकरणलाई आन्तरीकरण, मुलप्रवाहीकरण र स्थानीयकरण गर्ने । (८.४.१)
८. सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुधरा गर्ने । (१२.४.२)

९. जलवायू उत्थानशिल र समावेशी विकास गर्ने ।(१३.४.१)

६.४ कार्यनीति (Workimg Strategies)

१. तिनै तहको सरकारको समन्वयमा भुमिको व्यवहारिक वर्गिकरण गरी कृषि योग्य भूमिको संरक्षण गर्ने तथा वाझो जमिनको उपयोग गर्ने, भूमि खण्डीकरण न्यूनीकरण र वृहत उत्पादन क्षेत्र स्थापना गरी कृषिको उत्पादन वढाउनेछ ।(रणनीति१)
२. उन्नत वीउ विजन, नश्ल,खोप तथा मल समयमै आपुर्ति हुने प्रणाली सुनिश्चत गर्नेछ । (रणनीति१)
३. विशिष्टिकृत उत्पादनका क्षेत्रहरुको पहिचान गर्दै कृषि क्षेत्रमा पुर्वाधार विकास, सिचाइ प्रणालीको निर्माण, विकास र स्तरोन्नती, यान्त्रीकरण, विविधिकरण र व्यवसायीकरण अभिवृद्धि गर्नेछ । (रणनीति१)
४. उत्पादनमा आधारित अनुदानको व्यवस्था गर्दै कृषक अधिकार र कृषकलाई सम्मानित गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । (रणनीति १)
५. निर्यातमुखी कृषि उपजहरु सहित नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीतिले निर्यात सम्भावना भएका भनी पहिचान गरेका वस्तु र सेवाको उत्पादन गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्नेछ । (रणनीति १)
६. कृषि तथा पशुपन्छी क्षेत्रमा लगानी, पुर्वाधार, कृषि सामग्री र उच्चतम प्रविधिको सुनिश्चितता गरी आधारभुत खाद्य वस्तुहरुमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्नेछ । (रणनीति २)
७. स्वच्छ तथा पोषणयुक्त खाद्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम/स्वदेशी एवम आयातित खाद्य पदार्थहरुको मापदणड निर्धारण गर्नेछ । (रणनीति २)
८. अध्ययन, अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजा तथा सुझावलाई कृषि तथा उद्योग लगायतका क्षेत्रको विकासमा उपयोग गर्नेछ । (रणनीति ३)
९. संघद्वारा प्रदेश तथा स्थानिय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त, निशर्त एवम अन्य अनुदानका रकमलाई मधेशी, आदीवासी जनजाती, दलित, महिला र सिमान्तकृत समुदायलाई प्राथमिकतामा राखी सामाजिक क्षेत्रमा उपयोग गर्नेछ । (रणनीति ४)
१०. कृषिको आधुनिकिकरण, व्ययवसायीकरण, विविधिकरण, औधोगिकरण तथा वजारीकरण गरी यस क्षेत्रमा युवा तथा वैदेशिक रोगगारीबाट फर्केका जनशक्तीलाई आकर्षित गर्दै सहलियतपुर्ण कर्जामा पहुच वृद्धि गर्नेछ । (रणनीति ४)
११. रोजगारी तथा आयआर्जनका माध्यमबाट लक्षित वर्ग तथा समुदायको आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्नेछ । (रणनीति ४)
१२. सार्वजनिक सेवा प्रवाह सुधारका लागी डिजिटल प्रविधिमा आधारित कार्यक्रम संचालन गर्नेछ । (रणनीति ५)
१३. जलवायू संवेदनशिलता प्रवर्धनका लागी घरपरिवार, निजि तथा सार्वजनिक लगानीलाई वातावरण मैत्री तथा जलवायू संवेदनशील तुल्याई जैविक विविधताको संरक्षण गरिनेछ । (रणनीति ६)
१४. विपद, महामारी, जलवायू परिवर्तन जस्ता कारणबाट हुने क्षती न्यूनिकरण गर्न विपन्न परिवार, किसान, घरेलु तथा साना उद्यमीहरुको जिवन, सम्पत्ती, वालीनाली व्यवसाय आदीमा वीमाको प्रवन्ध मिलाउनेछ । (रणनीति६)

७.कृषि विकास रणनीति (ADS) वारे संक्षिप्त जानकारी

सारांश (SUMMARY)

कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) (२०७२/०७३-२०९१/९२) नेपालको कृषि क्षेत्रको समस्टिगत विकासलाई मार्गनिर्देश गर्नका लागी नेपाल सरकारबाट २०७२/०४/१० मा स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको दिर्घकालिन रणनीतिक योजना हो । आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान गर्ने, खाद्य संप्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धि तथा समावेशी कृषि क्षेत्र यस रणनीतिको मुल दृष्टिकोण हो । यस रणनीतिमा सुसाशनमा सुधार, उत्पादकत्व वृद्धि,नाफामुलक व्यवसायीकरण र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि जस्ता ४ वटा संभागहरु, ३५ वटा प्रतिफल सूचक र २३२ वटा कृयाकलापहरु समावेश गरिएका छन ।

एडिएस र कृषिको रूपान्तरण प्रक्रिया (ADS and the process of agriculture transformation)

एडिएसको तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रबाट बढी आय आर्जन गर्न सक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ । नेपालीको लागि खाद्य उत्पादन तथा वितरण, गैर कृषि क्षेत्र सहितको ग्रामीण विकास, श्रमिक र जमिनको उत्पादकत्व वृद्धि, व्यापार सन्तुलन, रोजगारी र युवा पलायन, कृषिक्षेत्रमा महिलाको भूमिका र जलवायू परिवर्तनको सन्दर्भमा प्राकृतिक स्रोत-साधनको व्यवस्थापन आदिका लागि रूपान्तरण प्रक्रियाको उपादेयता स्थापित हुनेछ । एडिएसले कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण प्रक्रियालाई गति दिने र नेपाली समाजको आकाङ्क्षा तथा समस्या हरू बीच सही तालमेल सुनिश्चिगर्नेछ।

ADS को परिकल्पना (Vision of the ADS)

"आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान दिने, खाद्यसम्प्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धी तथा समावेशी कृषि क्षेत्र" ।

तालिका १: एडिएस परिकल्पनाका लागि सूचकहरूको आ.व. २०८१/०८२ सम्मको प्रगती स्थिति (Indicators and achievement of ADS Vision)

परिकल्पानाका सम्भाग	सुचकहरु	आधार तथ्याङ्क (आ.व. २०७२/०७३)	मध्यकालिन लक्ष्य (आ.व. २०८२/८३)	प्रगती (आ.व. २०८१/०८२)	श्रोत
आत्मनिर्भरता (Self-reliant)	खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता	खाद्यान्नमा १६ प्रतिशत व्यापार घाटा	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार	रु ६०.७८ अर्ब वरावरको खाद्यान्न आयात र ९.७४ करोड वरावरको निर्यात, खाद्यान्न निर्यातको अंश आयातको ०.५ प्रतिशत भन्दा कम	भन्सार विभाग (https://customs. gov.np/content/10/statistics-a-- and-2081-82/)
दिगोपना (Sustainability)	वर्षैभरी सिचाई	२५.२ प्रतिशत	६० प्रतिशत	४१.५ प्रतिशत (८.८ लाख हे. सिचित, जम्मा कृषि गर्ने जमिन २१.२ लाख हे.)	राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८
	माटोमा प्राङ्गारिक पर्दाथ	१.९६ प्रतिशत	३.९२ प्रतिशत	३.४० प्रतिशत	Nepal Digital Soil Map http// soil.narc.gov.np/soilmap
	हैसियत विग्रीएको जमिन (Degraded land)	३.७२ मिलियन हेक्टर	२.५६ मिलियन हेक्टर		मुल्यांकन नभएको
	जंगलले ढाकेको क्षेत्र (including other wooded land)	४४.७ प्रतिशत	४४.७ प्रतिशत	४६ प्रतिशत	National Determined Contribution (NDC) 3.0 आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/०८२
	जमिनको उत्पादकत्व (कृषि क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादन प्रति हेक्टर)	३,२७८ अमेरीकी डलर	५,३३९ अमेरीकी डलर	४१४३ अमेरीकी डलर	राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८/०७९ को तथ्याङ्क अनुसार कृषिकाक लागी भूमि उपयोग (२१२२००० हे.) र सोही वर्षको औषत विनिमय दरलाई ध्यानमा राखेर कृषि Gross value added (GVA) मा आधारित रही गरिएको अनुमान
प्रतिस्पर्धि (Competitive)	कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि व्यवसायको प्रतिशत	८ प्रतिशत	११ प्रतिशत	९.७९ प्रतिशत (आ.व.२०७७/०७८)	चिया तरकारी दुध कुखुरा मासु र अण्डाको AGDP शेयरमा आधारित रही गरिएको अनुमान आर्थिक सर्वेक्षण २०७७/७८
	कृषि व्यापार सन्तुलन	व्यापार घाटा ११२३ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार घाटा ८८२ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापरा घाटा २ अर्व ४ अर्व ने.रु. (१४९० मिलियन अमेरिकि डलर)	भन्सार विभाग (https://customs. gov.np/content/10/statistics-a-- and-2081-82/) (१ देखी २१ सम्मको HS code प्रयोग गरी निकालिएको) र (विनियम दर १ डलर वरावर ने.रु.१३७)
	कृषि जन्य निर्यात (मिलियन अमेरिकी डलर)	२५५ मलियन अमेरिकि डलर	८१४ मिलियन अमेरिकी डलर	१ खर्व ५६ अर्व ने.रु.(१४०० मिलियन अमेरिकि डलर)	भन्सार विभाग (विनियम दर १ डलर वरावर ने.रु.१३७)

परिकल्पानाका सम्भाग	सुचकहरु	आधार तथ्याङ्क (आ.व. २०७२/०७३)	मध्यकालिन लक्ष्य (आ.व. २०८२/८३)	प्रगती (आ.व. २०८१/०८२)	श्रोत
समावेशी (Inclusive)	महिलाको वा सयुक्त स्वामित्वमा रहेको कृषियोग्य जग्गा	१६ प्रतिशत	३० प्रतिशत	२३ प्रतिशत	राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८
	कृषि कार्यक्रमको पहुचभित्रका कृषक प्रतिशत	१८.२ प्रतिशत	२६ प्रतिशत		मुल्याङ्कन नभएको
वृद्धि (Growth)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादनको औसत वृद्धिदर	२.२३ प्रतिशत (८)	५ प्रतिशत	आ.व.२०८०/०८१ मा ३.३५ प्रतिशत रहेको	आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/०८२
जिविकोपार्जन (Livelihood)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादन/ कृषि श्रमिक	८३५ अमेरिकी डलर	१,२६८ अमेरिकी डलर	१०२४ अमेरिकि डलर	राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ को १० वर्ष माथिका कृषिमा सलग्न जनसंख्या (५७.३ प्रतिशत) र सोही वर्षको कृषि क्षेत्रको Gross Value Addition (GVA) र औसत वनियम दरका आधारमा अनुमान गरिएको
	ग्रामिण क्षेत्रहरुमा गरिवि	२४.३ प्रतिशत	१५ प्रतिशत	२४.६६ प्रतशत	चौथो राष्ट्रिय जनसंख्या तथा घरधुरी सर्वेक्षण २०२२/२३
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा (Food and Nutrition security)	खाद्य जनित गरिवि (८८)	२७.६ प्रतिशत	१३ प्रतिशत	१७.१ प्रतिशत	चौथो राष्ट्रिय जनसंख्या तथा घरधुरी सर्वेक्षण २०२२/०२३
	पोषण	पुडकोपन (stunting) ३७.४ प्रतिशत	पुडकोपन (stunting) २० प्रतिशत	पुडकोपन (stunting) २५ प्रतिशत,	नेपाल जनसाँख्यिक र स्वास्थय सर्वेक्षण २०२२
		कम तौल (underweight) हुने ३०.१ प्रतिशत	कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत	कम तौल (underweight) हुने १९ प्रतिशत	
		सुकेनास ख्याउटे पना लागेका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत ११.३	सुकेनास ख्याउटे पना लागेका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत २	सुकेनास ख्याउटे पना लागेका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत ८	
		वि.एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १८.१	वि.एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १३	वि.एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १०	

ADS एक जिवन्त रणनीति हो (ADS is a living strategy) । ADS पाँच पाँच वर्षमा वाह्य समिक्षा गरी त्यसका सरकार र नागरिक समाजले व्यापक छलफल गर्ने छन र निरन्तर संशोधन कल्पना गरिएको छ ।

कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन अवस्था र हाल सम्मको प्रगती अवस्थाः

कृषिविकास रणनीतिले परिकल्पना गरे अनुसार विभिन्न नीतिगत सुधारका प्रयासहरु भैरहेका छन् । नेपाल सरकार मा. मन्त्रीस्तरको मिति २०७२/११/१० को निर्णय अनुसार Food and Nutrition Security Plan of Action, २०१५ स्वीकृत भएको छ भने भू-उपयोग नीति, २०७२, राष्ट्रिय खाद्य स्वच्छता नीति, २०७५, राष्ट्रिय कृषि वन नीति, २०७६, राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्यनीति, २०७८, राष्ट्रिय पशुपन्छी प्रजनन नीति, २०७८, राष्ट्रिय दुग्ध विकास नीति, २०७८, राष्ट्रिय मत्स्य विकास नीति, २०७९ र राष्ट्रिय सिचाई नीति २०८० गरी आठ वटा नीतिहरु स्वीकृत भएका छन् । यस्तै नेपाल सरकारको खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५, भू उपयोग ऐन, २०७६ लागु गरेको छ भने भू-उपयोग ऐन, २०७६ अनुसार भू-उपयोग नियमावली, २०७९ जारी गरेको छ। त्यसैगरी, विद्यमान दुईवटा नीति राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ परिमार्जनको अन्तिम चरणमा छन् भने नया कृषि ऐन निर्माणको प्रक्रियामा छलफलको चरणमा रहेको छ ।

एडीएसको कार्यान्वयनलाई सहज बनाउन यी नीतिगत प्रयासहरु भएका हुन् । संरचनागत विकासका सम्बन्धमा कृषिविकास रणनीतिले परिकल्पना गरेका राष्ट्रिय कृषि विकास कार्यान्वयन समिति, राष्ट्रिय कृषि विकास समन्वय समिति, राष्ट्रिय किसान आयोग, कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समन्वय एकाइ, ADS JSR Mechanism स्थापना भएका छन् । कार्यक्रमका हकमा विभिन्न नियमित कार्यक्रमहरुका अलावा कृषि विकास रणनीतिको सहयोगी परियोजनाका रूपमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम, ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना, नेपाल खाद्य तथा पोषण सुरक्षा परियोजना र जलवायू उत्थानशिल उच्च मूल्य कृषि कार्यक्रम (RHVAP) कार्यान्वयनमा रहका छन । कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन सहयोगका लागि युरोपियन यूनियनको ३६ मिलियन युरो बराबरको बजेटरी सहयोग र ४ मिलियन युरो बराबरको प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएको थियो । अप्रिल २०१९ देखि जुन २०२२ सम्मको लागि सम्झौता भई लागु भएको कृषि विकास रणनीतिको लागि यूरोपियन युनियनको प्राविधिक सहयोग सुविधा (EU TCF to ADS) मार्फत सातवटै प्रदेशहरुमा रहने गरी नियुक्त भएका कृषि विकास रणनीति विज्ञ (ADS Expert) मार्फत रणनीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक समन्वय, सचेतना एवं योजना तर्जुमा लगायतका कार्यहरुमा सहयोगी भूमिका निर्वाह भएको थियो ।

कृषि क्षेत्रको समग्र अवस्था र रणनीति अनुसारका सूचकहरुको उपलब्धि सहितको (Agriculture Sector Review) क्षेत्रगत अवस्था विश्लेषणको निरन्तरता स्वरुप पाचौ समीक्षा गरिएको छ। रणनीति कार्यान्वयनको हालसम्म लक्षित सूचकहरूको प्रगति मिश्रित रूपमा हासिल भएको देखिन्छ । रणनीतिका अधिकांश सूचकहरु सकारात्मक दिसामा रहेको भएता पनि प्रमुख खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता, कृषिक्षेत्रको वृद्धि, व्यापार सन्तुलन, सिंचित क्षेत्रफल तथा जमिनको उत्पादकत्व लगायतका सूचकहरुमा भने आशातित रूपमा प्रगति हासिल हुन सकेको छैन । (तालिका १)

कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समिक्षा एवं परिमार्जन

कृषि विकास रणनीतिमा नियमित अनुगमन र आवधिक पुनरावलोकन तथा मुल्याङ्कन मार्फत निरन्तर रुपमा विकास तथा सुधार गर्ने प्रावधान रहेको छ । साथै प्रत्येक ५ वर्षमा आवधिक समीक्षा गर्ने नीतिगत प्रावधान समेत रहेको छ । देशमा संघियता लागु हुनु अघि स्वीकृत भएको यस रणनीतिलाई वदलिदो संघिय संरचना अनुकुल हुने गरी अन्तर सरकार समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी वनाई समग्र कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने कृषि विकास रणनीतिको समय सापेक्ष परिमार्जन गरी कार्यान्वयन योग्य वनाउनु आजको प्रमुख आवश्यक्ता रहेको छ । साथै कृषि विकास रणनीतिलाई प्रदेशस्तरमा समेत कार्यान्वयन योग्य वनाउनका लागी सातै प्रदेशको प्रादेशिक कृषि विकास रणनीति (PADS) को मस्यौदा तयार भई सुदुरपश्चिम प्रदेश र लुम्विनि प्रदेशमा प्रदेश सरकारबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आईसकेको र अन्य प्रदेशमा क्रमश स्वीकृतिको चरणमा रहेको छ ।

कृषि विकास रणनीति लागु भएको ९ वर्ष सम्पन्न भैसकेको सन्दर्भमा रणनीतिको प्रावधान अनुसार यसको कार्यान्वयन समिक्षा गर्नुका साथै कृषि विकास रणनीति पुरनावलोकन तथा पुर्नलेखन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसै आवश्यक्तालाई मध्य नजर गरेर कृषि तथा पशपन्छी विकास मन्त्रालयले आ.व. २०८०/०८१ देखी कृषि विकास रणनीति समीक्षा एवं परिमार्जन कार्यक्रमको सुरुवात गरेको थियो । कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा वसेको राष्ट्रिय कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समितिको २०७९/३/२४ र २०८०/१२/०९ को वैठकले अन्तराष्ट्रिय विकास साझेदार (DPs) सँगको सहकार्यमा कृषि विकास रणनीतिको कार्यान्वयन समीक्षा एवं समयानुकुल परिमार्जन गर्ने निर्णय गरेको थियो । सो सम्वन्धमा नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयले मिति २०८०/१०/०५ मा विकास साझेदारहरुको प्राविधिक सहायता परिचालनको लागी सहमती प्रदान गरेको थियो । जस अनुसार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको नेतृत्वमा पाच विकास साझेदार निकायहरु (FAO, USAID, ADB, IFAD, UNDP) समेतको प्राविधिक सहयोगमा सम्वन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञज्यूहरु मार्फत कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) को कार्यान्वयन समीक्षा एवं परिमार्जन कार्यक्रम संचालन भयो । यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय तहमा एवं सातवटै प्रदेश तथा स्थानिय तह लगायत सम्वन्धित सरोकारवाला निकायहरु समेतको संलग्नतामा रणनीतिको कार्यान्वयन समीक्षा एवं परिमार्जनका लागी अन्तरक्रिया/छलफल कार्यक्रम सम्पन्न गरी रणनीतिको कार्यान्वयन समीक्षा एवं परिमार्जनको अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन (Final Draft Report) कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयमा प्राप्त भई हाल ७ सदस्यिय समिति मार्फत अन्तिम रुप दिने कार्य भैरहेको छ । संघिय तहमा कृषि विकास रणनीतिको आवधिक समीक्षा र परिमार्जन गर्ने कार्य सम्पन्न भए पश्चात प्रादेशिक कृषि विकास रणनीतिलाई समेत पुनरावलोकन एवं परिमार्जन गरी संघ र प्रदेश विच कृषि क्षेत्रको विकासमा नीतिगत तादात्मयता मिलाउनु अत्यावश्यक देखिन्छ ।

श्रोतः कृषि विकास शाखा, कृषि तथा पशुन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

८. सुदूरपश्चिम प्रदेश कृषि विकास रणनीति संक्षिप्त जानकारी (PADS)

सारांश

कृषि विकास रणनीतिलाई प्रदेशको सम्भाव्यता, आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा समय सान्दर्भिक गराउन सुदूरपश्चम प्रदेश सरकारले १५ वर्षे (आर्थिक वर्ष २०७९/८० देखि २०९३/९४ सम्म) प्रादेशिक कृषि विकास रणनीति (PADS) तर्जुमा गरी प्रदेशको समृद्धिको लागि आत्मनिर्भर, समावेशी, प्रतिस्पर्धी र जलवायुमैत्री/समानुकुलित (Resilient) कृषि क्षेत्रको वृद्धि गर्ने परिकल्पना गरेको छ । यस रणनीतिमा मागमा आधारित कृषि प्रविधिहरूको विकास तथा विस्तार, उत्पादकत्व वृद्धि तथा बजार एवं व्यापारमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि, खाद्य र पोषण सुरक्षामा सुधार, र संस्थागत सुदृढीकरण तथा सुशासन सुधार जस्ता ४ वटा परिणामहरु, २९ वटा सूचक र ४९ वटा प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रम समावेश गरिएका छन् ।

प्रादेशिक कृषि विकास रणनीतिका सूचकहरु र लक्ष्यहरु (Indicators and Targets for PADS)

परिणाम (Outcomes)	सूचक (Indicators)	लक्ष्य (Targets)			कैफियत
		आधार वर्ष २०७८/७९	२०८३/८४	२०९३/९४ सम्म	
मागमा आधारित कृषि प्रविधि विकास र प्रसार	NARC केन्द्रहरूको स्थापना (संख्या)	१	२	३	तीन भौगोलिक क्षेत्रहरूको लागि
	बाह्य फार्महरू (outreach farms) को स्थापना (संख्या)	५	८	८	सरकारी-निजी-सहकारी साझेदारीमा
	कृषकको खेतबारी परिक्षण (FFT) स्थान (site) स्थापना (संख्या)	०	५	१५	सरकारी-निजी साझेदारीमा
	कृषि विकास स्रोत केन्द्र स्थापना (संख्या)	३५ (बिउ)	५०	८०	मुख्यतया निजी क्षेत्रबाट
	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास स्रोत केन्द्र स्थापना (संख्या)	४	७	२०	मुख्यतया निजी क्षेत्रबाट
	शैक्षिक-प्रसार-अनुसन्धान नमुना स्थान स्थापना (संख्या)	०	६	१८	कृषि ज्ञान केन्द्र र भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रसँगको सहकार्यमा
उत्पादकत्व वृद्धि र उत्पादन, बजार एवं व्यापारमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि	जमिनको उत्पादकत्व (कृषि कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/हे.) अमेरिकी डलर	२,३७३	२,९३८	४,७८७	ADS को निर्धारित लक्ष्य अनुरुप
	श्रमिकको उत्पादकत्व (कृषि कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/श्रमिक) अमेरिकी डलर	३५०	५००	१,०००	
	हैसियत बिग्रिएको जग्गा न्युनीकरण (हे.)	८,३१०	७,५००	५,०००	CBS २०११ अनुसार
	५ प्रमुख बालीहरूको भारित औसत उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)	२.६७	३.०७	३.७	धान, मकै, गहुँ, कोदो र जौ
	वर्षभरी सिँचाइ हुने क्षेत्रफल (%)	२८	३३	४७	
	विकास, सुदृढीकरण र संचालन गरिएका बजार केन्द्रहरू (संख्या)	५४	६४	८४	
	एग्रोभेटको संख्या	३५२	४५०	६५०	
खाद्य र पोषण सुरक्षामा सुधार	गरिबीको स्तर (%)	३३.९	२७	१५	
	खाद्य असुरक्षित परिवारहरूको प्रतिशत (मध्यम र गम्भीर)	४४	३५	२०	
	बालबच्चाको कुपोषण (५ वर्ष मुनि)- पुड्कोपन	४०.९	३२	२०	NDHS/FNG को आधारमा
	बालबच्चाको कुपोषण (५ वर्ष मुनि)- कम तौल	३३.३	२७	१५	,,
	बालबच्चाको कुपोषण (५ वर्ष मुनि)- ख्याउटेपन	१४.१	१०	५	,,

परिणाम	सूचक (Indicators)	लक्ष्य (Targets)			कैफियत
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: दुध(लि.)	८१	९४	११४	
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: मासु (कि.ग्रा.)	११.५	१३	१७	
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष:: अण्डा (संख्या)	१८	२७	४९	
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: फलफूल (कि.ग्रा.)	२०	२३	२९	
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: तरकारी (कि.ग्रा.)	११७	१२६	१३९	
सुदृढ संस्थाहरू र सुशासनमा सुधार	प्रतिवर्ष कुल कृषि गार्हस्थ्य (AGDP) वृद्धि (%)	२.७५	३.१५	४.०	
	क्वारेन्टिन कार्यालय/प्रयोगशाला स्थापना	५	९	१३	
	रजिष्टर्ड कृषिमा आधारित व्यवसाय (संख्या)	१,९२१	२,६००	४,०००	
	कृषि सहकारीहरूको स्थापना र संचालन (संख्या) operated	८६१	९००	१,०००	
	दुध सहकारीहरूको स्थापना र संचालन (संख्या)	३६	५०	७५	
	जडिबुटी सहकारीहरूको स्थापना र संचालन (संख्या)	५	१०	२०	

प्रादेशिक कृक्षि विकास रणनीतिका सूचकहरुको प्रगति अवस्था

परिणाम (Outcomes)	सूचक (Indicators)	आधार वर्ष २०७८/७९	हालसम्मको प्रगति	सूचनाका श्रोतहरु
मागमा आधारित कृषि प्रविधि विकास र प्रसार	NARC केन्द्रहरूको स्थापना (संख्या)	१	गोदावरी नगपालिकाको स्याले वजार क्षेत्रमा जमिन छनौटका लागी प्रक्रिया अन्तिम चरणमा रहेको	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
	बाह्य फार्महरू (outreach farms) को स्थापना (संख्या)	५	NA	
	कृषकको खेतबारी परिक्षण (FFT) स्थान (site) स्थापना (संख्या)	०	NA	
	कृषि विकास स्रोत केन्द्र स्थापना (संख्या)	३५ (बिउ)	३	
	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास स्रोत केन्द्र स्थापना (संख्या)	४	NA	
	शैक्षिक-प्रसार-अनुसन्धान नमुना स्थान स्थापना (संख्या)	०	सिकाई केन्द्रका लागि चालु आ.व. २०८२/८३ मा बजेट विनियोजन	
उत्पादकत्व वृद्धि र उत्पादन, बजार एवं व्यापारमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि	जमिनको उत्पादकत्व (कृषि कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/हे.) अमेरिकी डलर	२,३७३	NA	
	श्रमिकको उत्पादकत्व (कृषि कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/श्रमिक) अमेरिकी डलर	३५०	NA	
	हैसियत बिग्रिएको जग्गा न्युनीकरण (हे.)	८,३१०	NA	
	५ प्रमुख बालीहरूको भारित औसत उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)	२.६७	३.३७	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय,

परिणाम (Outcomes)	सूचक (Indicators)	आधार वर्ष २०७८/७९	हालसम्मको प्रगति	सूचनाका श्रोतहरु
				२०८२
	वर्षभरी सिँचाइ हुने क्षेत्रफल(%)	२८	३२.२४	कृषि विकास निर्देशनालय, २०८१
	विकास, सुदृढीकरण र संचालन गरिएका बजार केन्द्रहरू (संख्या)	५४	७	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२
	एग्रोभेटको संख्या	३५२	२९५	कृषि विकास निर्देशनालय, २०८१
खाद्य र पोषण सुरक्षामा सुधार	गरिबीको स्तर(%)	३३.९	३४.१६	नेपाल राष्ट्र बैंक, २०८१
	खाद्य असुरक्षित परिवारहरूको प्रतिशत (मध्यम र गम्भीर)	४४	४०.१४	राष्ट्रिय कृषि सर्वेक्षण, २०२१/२२
	बालबच्चाको कुपोषण (५ वर्ष मुनि)- पुड्कोपन	४०.९	२८	प्रदेश नीति तथा योजना आयोग, २०८१
	बालबच्चाको कुपोषण (५ वर्ष मुनि)- कम तौल	३३.३	१३.९	
	बालबच्चाको कुपोषण (५ वर्ष मुनि)- ख्याउटेपन	१४.१	NA	
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: दुध(लि.)	८१	१३२.७	आर्थिक सर्वेक्षण २०८२/८३
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: मासु (कि.ग्रा.)	११.५	१६	आर्थिक सर्वेक्षण २०८२/८३
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष:: अण्डा (संख्या)	१८	४५	आर्थिक सर्वेक्षण २०८२/८३
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: फलफूल (कि.ग्रा.)	२०	३५.५२	कृषि विकास निर्देशनालय, २०८१
	प्रति व्यक्ति उपलब्धता/वर्ष: तरकारी (कि.ग्रा.)	११७	९८	कृषि विकास निर्देशनालय, २०८१
सुदृढ संस्थाहरू र सुशासनमा सुधार	प्रतिवर्ष कुल कृषि गार्हस्थ्य (AGDP) वृद्धि(%)	२.७५	NA	
	क्वारेन्टिन कार्यालय/प्रयोगशाला स्थापना	५	१	कृषि विकास निर्देशनालय, २०८१
	रजिष्टर्ड कृषिमा आधारित व्यवसाय (संख्या)	१,९२१	NA	
	कृषि सहकारीहरूको स्थापना र संचालन (संख्या) operated	८६१	७६	सहकारी रजिष्ट्रार तथा प्रशिक्षण कार्यालय, कैलाली २०८१
	दुध सहकारीहरूको स्थापना र संचालन (संख्या)	३६	२०	
	जडिबुटी सहकारीहरूको स्थापना र संचालन (संख्या)	५	३	

९. राष्ट्रिय कृषि आधुनिकिकरण कार्यक्रम

कार्यक्रम परिचयः

राष्ट्रिय कृषि आधुनिकिकरण कार्यक्रम (साविकको प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोना) कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रुपान्तरित आधुनिक, व्यवसायिक, दिगो एवंम आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने सोच सहित कृषि तथा पशुपन्छी विकास मान्त्रालय मातहत सञ्चालित एक महत्वपुर्ण परियोजना हो ।

कार्यक्रमका **प्रमुख परिचयात्मक विशेषताहरुः**

- परियोजनाको अवधिः २०७३ श्रावण - २०८३ असार (१० वर्ष)
- संचाल गर्ने निकायः नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
- स्वदेशी सोच, स्वदेशी श्रोत साधन तथा आन्तरिक जनशक्तीबाट तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा रहेको ।
- कृषि विकास रणनीति (ADS) कार्यान्वयनकालागी सहयोगी परियोजनाका रुपमा रहेको ।
- पन्ध्रौ योजनामा रुपमान्तरणकारी आयोजनाको रुपमा पहिचान गरिएको ।
- परियोजना अवधिभरको कूल अनुमानित वजेट रु. १ खर्ब ३० अर्ब
- परियोजनाको कार्यक्षेत्रः ७७ जिल्ला (४८ वटा कार्यक्रम कार्यान्वयन एकाइहरु तथा १ वटा व्यवस्थापन एकाइ)
- संघ, प्रदेश र स्थानिय तहको सहकार्य र समन्वयमा संचालित परियोजना ।

सोचः

कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रुपान्तरित आधुनिक, व्यवसायिक, दिगो एवं आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने ।

लक्ष्यः

समग्र कृषि मुल्य श्रृङखलाका अवसरहरुको एकिकृत संयोजन र परिचालन मार्फत खाद्य पोषण सुरक्षा सुनिश्चत गर्दै कृषि औधोगिकरण उन्मुख दिगो आर्थिक अवसरहरु सृजना गरी राष्ट्रको समग्र विकासमा टेवा पुर्याउने ।

उद्देश्यहरुः

१. प्रमुख कृषि उपजहरुको विशिष्टिकृत क्षेत्रहरु निर्माण गर्ने,
२. निर्यातयोग्य कृषि वस्तुहरुको मुल्य अभिवृद्धि गर्दै रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने,
३. कृषिलाई सम्मानजनक नाफामुखी व्यवसायका रुपमा विकास गर्दै रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने,
४. वहुसरोकारवाला निकायहरु वीचको कार्यमुलक समन्वय मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चतता गर्ने ।

रणनीति

- भमिको वैज्ञानिक उपयोग
- आधुनिक कृषि प्रविधिहरुको अवलम्वन
- कृषिमा यान्त्रीकरण
- कृषि उपजहरुको प्रशोधन तथा वजारीकरण पुर्वाधारहरुको विकास
- कृषि अनुसन्धान, शिक्षा-प्रसार प्रणालीको सुदृढ समन्वय एवं आधुनिकिकरण
- प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको अवलम्वन
- गुणस्तर नियन्त्रण तथा खाद्य स्वच्छता अभिवृद्धि
- वातावरण परिवर्तन अनुकुलित कृषि प्रणालीको अवलम्वन

सम्भागहरुः

१. साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम
२. व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम
३. व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) विकास कार्यक्रम
४. बृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम

अपेक्षित उपलब्धी

- परियोजना अवधिमा कुल पकेट १५०००, व्लक १५००, जोन ३०० र सुपर जोन २१ स्थापना भएका हुनेछ ।
- राष्ट्रिय प्रादेशिक महत्व र स्थानिय सम्भाव्यताका तोकिएका वालीहरु कम्तीमा ४ लाख ७१ हजार हेक्टरमा खेती भई करिब ६६ लाख ९७ हजार मे.टन थप कृषि उपज उत्पादन हुनेछ ।
- परियोजना अवधिमा आंशिक र पुर्ण गरी ५६ लाख ४९ हजार ८७० थप रोजगारी सृजना हुनेछ ।
- परियोजना अवधिभरमा कुल लगानी रु १ खर्व ३० अर्व बाट मुल्य अभिवृद्धि सहित करिब २० खर्च ९५ अर्व ७५ करोड मुल्य वरावरको रकम कुल गार्हस्थ उत्पादनमा योगदान पुगेको हुनेछ ।

कार्यक्रम निर्देशक समितिः

कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समितिले राष्ट्रिय कृषि आधुनिकिकरण कार्यक्रमको हकमा कार्यक्रम निर्देशक समितिको रुपमा कार्य गर्नेछ । यस समितिको अध्यक्षता माननीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रीले गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

कार्यक्रम कार्यान्वयन समिति

कृषि विकास रणनीतिले व्यवस्था गरेको केन्द्रीय कृषि विकास कार्यान्वयन समिति (CADIC) यस कार्यक्रमको कार्यान्वयन समिति हुनेछ । यस समितिको अध्यक्षता कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका सचिवले गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

छनौट गरिएका मुल्य श्रृंखला

कार्यक्रम अन्तर्गत पकेट, व्लक, जोन र सुपरजोन विकास कार्यक्रम राष्ट्रिय महत्वका देहायका वाली/वस्तुहरुमा सञ्चालन गरिनेछ । धान, मकै, गहुँ, तरकारी, आलु, सुन्तलाजात फलफूल (सुन्तला, जुनार, कागती), स्याउ, ओखर, आप, केरा, दुध(गाई/भैसी), माछा, मासु (बाखा, बंगुर), निर्यात प्रवदर्धन बाली (कफी, अलैची, अदुवा, बेसार) दलहन/तेलहन बाली (सिमी, भटमास, मुसुरो, तोरी), मौरी ।

कार्यक्रम कार्यान्वयनको समग्र प्रगती स्थिति

कार्यक्रमका ४ वटा संभागहरुको प्रगती स्थिति नीम्न वमोजिम रहेको छ ।

सम्भाग	आ.व २०८२/०८३ सम्मको लक्ष्य	आ.व २०८२/०८३ सम्मको प्रगती
पकेट	१५०००	९३९३
व्लक	१५००	१६९९
जोन	३००	२०६
सुपरजोन	२१	२१

कार्यक्रमका सम्भागहरुमा व्लक र सुपरजोनको लक्ष्य भन्दा धेरै प्रगती भएको छ भने पकेट र जोन लक्ष्य अनुसार प्रगति हुन सकेको छैन । कार्यक्रमले अंगिकार गरेका वाली वस्तु अनुसारको कार्यक्रम सम्भागहरुको प्रगति स्थिति तपसिल वमोजिम रहेको छ ।

वाली	सुरपरजोन संख्या	वाली	जोन संख्या	वाली	जोन संख्या
धान	५	धान	२१	किवि	३
मकै	२	मकै	१३	अलैची	७
गहु	१	गहु	३	अदुवा/वेसार	१०
तरकारी	२	वहुवाली	१	कफि	१
आलु	२	तरकारी	३५	सुपारी	१
स्याउ/ओखर	१	आलु	२०	रबर	१
सुन्तलाजात	२	दलहन	७	जैतुन	१
कफी	१	तेलहन	२	माछा	११
माछा	३	स्याउ/ओखर	१२	गाई/ भैसी	१०
केरा	१	सुन्तला जात	१८	वंगुर	२
अलैची	१	केरा	४	वाखा/भेडा/च्याङ्ग्रा	१४
	०	आँप	४	मौरी	५
जम्मा	२१	जम्मा			२०६

कार्यक्रमका प्रमुख ८ रणनीतिहरु र हाल सम्म हासिल प्रतिफलहरु

प्रमुख रणनीति	हाल सम्म हासिल प्रमुख प्रतिफलहरु
भूमिको वैज्ञानिक उपयोग	८४६४ चक्लावन्दी खेती
आधुनिक कृषि प्रविधिहरुको अवलम्वन	१८२०१ साना सिचाई निर्माण सम्पन्न भै ३६५२४ हेक्टर क्षेत्रमा सिचाई सुविधा विस्तार भएको, खाद्यान्न वालीमा २२६७५ हेक्टर, चैते धानमा १७४८६ हेक्टर फलफूलवालीको ९८२१ हेक्टर र तरकारी वालीको ६६०५ हेक्टर थप क्षेत्रफलमा उन्नत प्रविधि सहित क्षेत्र विस्तार गरिएको । उच्च घनत्व स्याउ रोपण ६४ हेक्टर भएको । खाद्यान्न वालीको PBS आलु उत्पादनका लागी ८ वटा स्क्रिन हाउन निर्माण तथा स्तरोन्नती मार्फत वार्षिक ४ लाख PBS उत्पादन, पशु नक्ष श्रोत केन्द्र १०२ वटा, पशुनक्ष सुधार २५४४ वटा, गोठ/खोर सुधार २१६४ वटा, दुध संकलन केन्द्र २९ वटा, चिलिङ्ग भ्याट १४० वटा
कृषिमा यान्त्रीकरण	६३१४९ वटा साना मेशिनरी यन्त्र उपकरण वितरण तथा ६१४ वटा कस्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापना मार्फत यान्त्रीकरण प्रवर्धन भएको । उत्पादन लागतमा २५-३५% न्युनिकरण भएको

प्रमुख रणनीति	हाल सम्म हासिल प्रमुख प्रतिफलहरु
कृषि पुर्वाधार, उपजहरुको प्रशोधन तथा वजारीकरण पुर्वाधारहरुको विकास	वीउ श्रोत केन्द्र स्थापना ९४ वटा, तरकारी तथा फलफूल संकलन केन्द्र ३०६ वटा, गोदाम घर/भण्डारण घर ६३ वटा, चिश्यान घर/कोल्डरुम ९० वटा, Rustic Store ८३ वटा, सेलार स्टोर २२ वटा, विभिन्न प्राथमिक प्रशोधन/प्रशोधन उद्योग १८० वटा, आलुचिप्स उद्योग १४ वटा, सुधारिएको अलैची भट्टी ८६७ वटा, केरा राइपेनिङ्ग चेम्वर १८ वटा, दुध संकलन केन्द्र स्थापना तथा सुदृढिकरण २९ वटा
कृषि अनुसन्धान-शिक्षा- प्रसार प्रणालीको सुदृढिकरण	(३४१८ जना कृषि स्नातक इन्टर्न परिचालन गरिएको, ३४४ वटा प्राविधिक शिक्षालयसँग सहकार्य गरी १४९५५ जना विधार्थिलाई सिक्दै कमाउदै कार्यमा आवद्ध गरिएको ।
प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको अवलम्वन	४३४६२ हेक्टर क्षेत्रको उत्पादनलाई प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन अनुदानसँग जोडिएको ।
उत्पादित वाली वस्तुहरुको गुणस्तर नियन्त्रण तथा खाद्य स्वच्छता अभिवृद्धि	२ वटा खाद्य परिक्षण मोवाइल भ्यान खरिद जिउदो माछा पसल स्थापना ७३ वटा
वातावरण परिवर्तन अनुकुलित कृषि प्रणाली	६७१३ वटा प्लाष्टिक घर निर्माण भै खेती भैरहेको

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सञ्चालनमा रहेको जोन/सुपरजोनहरुको विवरण

क्र. स.	कार्यालय	कार्यक्षेत्र	वाली		सम्पर्क नं.	इमेल
			सुपरजोन	जोन		
१	का.का.ए. कैलाली (सुदूरपश्चिम प्रदेश कोडिनेटर)	कैलाली	गहु	तेलहन वाली, धान, माछा	०९१-५२२९९७, ९८५८४८८२१२	pmamp.piu.kailali@gmail.com
२	का.का.ई. कञ्चनपुर	कञ्चनपुर	धान	गहु	०९९-५२५९९१, ९८५८७५१६६५	pmamp.piu.kanchanpur@gmail.com
३	का.का.ई. डडेल्धुरा	डडेल्धुरा	आलु	भटमास	०९६-४१००९२, ९८५८७७०९५३	pmamp.piu.dadeldhura@gmail.com
		डोटी		अदुवा/वेसार, सुन्तलाजात, तरकारी	०९४-४१००५८ ९८५८७७०९५३	pmamp.piu.doti@gmail.com
४	का.का.ई. दार्चुला	दार्चुला		स्याउ/ओखर सुन्तलाजात	०९३-४२०१४१, ९८५८७७५०५१,	pmamp.piu.darchula@gmail.com
		वैतडी		मकै, तरकारी	०९५-५२०६०३, ९८५८७७५०५१	pmamp.piu.baitadi@gmail.com
५	का.का.ई. अछाम	अछाम		आलु, वाखा	०९७-६२००८४, ९८५८४८८२३१	pmamp.piu.achham@gmail.com
		वाजुरा		जैतुन, स्याउ, ओखर		pmamp.piu.bajura@gmail.com
६	का.का.ई. वझाङ्ग	वझाङ्ग		आलु, दलहन	०९२-४२१३०४, ९८५८४९१०५२	pmamp.piu.bajhang@gmail.com

श्रोतः राष्ट्रिय कृषि आधुनिकिकरण कार्यक्रम, खुमलटानर, ललितपुर २०८२

१०. कृषि, पशुपन्छी तथा जडीवुटी वीमा

बीमा ऐन, २०७९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल बीमा प्राधिकरणले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरी नेपालमा औपचारिक र कानूनी रूपमा कृषि बीमाको सुरुवात गरिएको हो । कृषकहरुले लगाएका कृषि जन्य बाली तथा पालेका पशुपन्छी तथा मत्स्य पालनहरू यस बीमा अन्तर्गत पर्दछन । कानूनले निषेध गरिएका बालीहरु (जस्तै सुर्ती) यस बीमा भित्र पर्दैनन । बाली तथा पशुहरूको बीमा गराउँदा लाग्ने बीमाशुल्क (Premium) को ५० देखी ८० प्रतिशन अनुदान नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ। शुरुको अवस्थामा बाली बीमा लागतको (खेती खर्च) आधारमा गरिने भएता पनि विगतका वर्षहरु देखि नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा बिभिन्न बालीहरुको बीमालेख उत्पादनका आधारमा जारी गरिएको र सोको निरन्तरता रही आएको छ। २०७५ साल वैशाख १ गते देखि नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा हरेक बाली तथा पशुपन्छी बीमा गर्ने बीमितको रु. २ लाखको दुर्घटना बीमा

अनिवार्य रूपमा गर्ने गरी समावेश गरिएको थियो, जसका लागि बीमितले रु. ५०० तिर्नुपर्ने व्यवस्था थियो । २०८० साल पौष महिना देखि नेपाल बीमा प्राधिकरण द्वारा दुर्घटना बीमाको लागि बीमा शुल्कमा संशोधन गरी रु. २०० कायम गरेको छ र दुर्घटना बीमा बापत तिर्नुपर्ने बीमा शुल्कमा अनुदानको व्यवस्था छैन । बाली, पशुपन्छी ,मत्स्य तथा जडिबुटी बीमालेख जारीगर्दा बीमालेखको अवधि जे जतिभएता पनि बीमित (कृषक) को दुर्घटना बीमाको अवधि एक बर्षको हुनेछ । २०७७ मंसिर १५ गते देखि "बाली तथा पशुपन्छी निर्देशन २०६९" लाई संशोधन गरी "कृषि तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका, २०७७ लागू गरिएको थियो । २०७७ मंसिर १५ देखि जडिबुटीलाई यस बीमामा समावेश गरिएको छ। पुनः नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा २०७९ श्रावण १ गते कृषि तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका, २०७७ लाई परिमार्जित गरी "कृषि, पशुपन्छी तथा जडीबुटी बीमा निर्देशिका, २०७९" कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । वाली तथा पशुधन वीमाको प्रिमियममा हाल वाली तथा पशुधन वीमाको प्रिमियममा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०८२ मिति २०८२/०४/०१ गतेबाट लागु हुने गरी स्वीकृत भएको छ ।

बाली पशुपन्छी तथा जडीवुटी बीमा गर्ने प्रक्रियाः

कृषकद्वारा प्रस्ताव फाराम भर्नेः बीमित (कृषक) द्वारा सर्वप्रथम आफ्नो बाली, पशुपन्छी, मत्स्य वा जडिबुटी के को बीमा गराउने हो यकिन गरी बीमा कम्पनीद्वारा उपलब्ध गराइएको प्रस्ताव फारममा सोधिएका प्रश्नहरुको सही उत्तर भरी आवस्यक कागजातहरु संलग्न गरी सो फाराम सम्बन्धित बीमा कम्पनीवा सो कम्पनीको बीमा अभिकर्तालाई बुझाउनुपर्ने छ।

प्राविधिको जाँच सिफारिस पत्रः बीमित (कृषक) द्वारा पेश गरिएको प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गर्न सम्बन्धित कृषि वा पशु सेवाका प्राविधिकलाई सो प्रस्ताव फाराम बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराई बीमांक रकम कायम गर्नुपर्ने छ। प्राविधिकले मूल्याङ्कन गर्ने कार्यसहित बीमा गरीने बालीवा पशुपन्छीको ५ वटा स्थिर फोटो र १ मिनेटको भिडियो क्लिप संलग्न गरी बीमा कम्पनीलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ।

बीमालेख जारीगर्नेः बीमित (कृषक) द्वारा पेश गरी सम्बन्धित प्राविधिकद्वारा सो प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गरी दिइएको प्राविधिक जाँच सिफारिस पत्र अनुसार कायम भई आएको बीमाङ्क रकमको बीमा लेखमा व्यवस्था भए बमोजिमको बीमा शुल्कको २०% देखी ५०% विमाशुल्क र रु.२०० दुर्घटना बीमा बापतको शुल्क तथा टिकट बापत रु.२० बीमित (कृषक) ले बीमा कम्पनीलाई बुझाए पश्चात बीमालेख जारीहुनेछ।

विमा शुल्कमा अनुदान

वाली तथा पशुधन विमाको प्रिमियममा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०८२ अनुसार वाली तथा पशुधन वीमाको वीमा प्रिमियममा देहाय वमोजिमको अनुदान प्रतिशत कायम गर्ने

क्र.स.	विमाङ्क रकम	अनुदान प्रतिशत
१	पचास लाख रुपिया सम्म	८०
२	पचास लाख देखी एक करोड रुपिया सम्म	६५
३	एक करोड रुपिया भन्दा वढी	५०

कृषि पशुपन्छी तथा जडिवुटी वीमाका प्रकार र वीमा शुल्कः

नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा हालसम्म जारी भएका कृषि, पशुपन्छी तथा जडीबुटी बीमाका बीमालेखहरु तालिकामा उल्लेख भए अनुसार रहेका छन् । यसबाहेक अन्य बालीहरुको बीमालेखहरु नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा क्रमशः तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने क्रम जारी छ।

क्र.स	वर्गीकरण	वीमालेख	प्रकार	वीमा शुल्क	कैफियत
१	बाली बीमा	तरकारी बाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	७% (प्रति बाली)	
२	बाली बीमा	तरकारी बाली बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
३	बाली बीमा	अन्नबाली बीजवृद्धि, चैतेधान बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	५% (प्रतिबाली)	
४	बाली बीमा	अन्नबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (धान, गहु, मकै ,कोदो ,जौ)	धान, गहु, मकै - ५% (प्रति बाली) कोदो ,जौ– ३% (प्रति बाली)	
५.	बाली बीमा	दलहन बाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (मुङ्ग, मास र गहत, चना, मसुरो, केराउ, बोडी, सिमि भटमास , रहर)	मुङ्ग, मास र गहत – ३ % (प्रति बाली) चना, मसुरो, केराउ, बोडी, सिमिर भटमास - ४% (प्रति बाली) रहर - ५% (प्रति बाली)	
६.	बाली बीमा	मसलाबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (अदुवा)	७% (प्रति बाली)	

क्र.स	वर्गीकरण	वीमालेख	प्रकार	वीमा शुल्क	कैफियत
७.	बाली बीमा	मसलाबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (बेसार)	५% (प्रति बाली)	
८.	बाली बीमा	मसलाबाली बीमालेख	लागतमा आधारित (अलैची)	५% (प्रति बाली)	
९.	बाली बीमा	फलफूल बीमालेख	लागतमा आधारित (केरा)	६.७५ % (प्रति बाली)	
१०.	बाली बीमा	सुन्तलाजात फलफूल बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित (सुन्तला, जुनार, कागती,)	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
११.	बाली बीमा	किबी खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
१२.	बाली बीमा	ड्रयागनफल बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -५% प्रति बाली)	
१३.	बाली बीमा	मौसम सुचकाङ्क बीमालेख (स्याउ)	उत्पादनमा आधारित	८% (प्रति बाली), असिना बाट रक्षाबरण गर्नका लागि अतिरिक्त १% लाग्ने	हाल सम्म यो वीमालेख शिखर इन्सुरेन्सबाट मात्र जारी भएको ।
१४.	बाली बीमा	ओखर खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -७% (प्रति बाली)	
१५.	बाली बीमा	आँप खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -७ % (प्रति बाली)	
१६.	बाली बीमा	स्याउ खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -७ % (प्रति बाली)	
१७.	बाली बीमा	उखु बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
१८.	बाली बीमा	चिया बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
१९.	बाली बीमा	कफी बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
२०.	बाली बीमा	च्याउ बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
२१	वाली वीमा	सुचकांकमा आधारित वाढी वीमालेख	उत्पादनमा आधारित वर्षे धान	उत्पादन –५% (प्रति वाली)	सगरमाथा-लुम्बिनि (सलीको) इन्सुरेन्स कम्पनीबाट मात्र भजनी न.पा. कैलालीको नदी प्रभावित क्षेत्रमा वीमालेख जारी गर्ने (वीमा शुल्कमा अनुदान नरहेको)
२२	वाली वीमा	सुचकांकमा आधारित वीमालेख (धान वाली)	उत्पादनमा आधारित	उत्पादन –७% (प्रति वाली)	शिखर इन्सुरेन्स कम्पनीबाट मात्र कर्णाली नदी वहाव क्षेत्र वरिपरी खेती योग्य जमिनमा (वर्दिया जिल्ला) तथा कैलाली जिल्ला गोदावरी न.पा. स्थित खुटिया खोलाको वहाव क्षेत्र वरीपरी खेती योग्य जमिनमा लगाईएको धान वालीको वीमा लेख जारी गर्ने (विमा

क.स	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क	कैफियत
					शुकल्मा अनुदान नरहेको)
२३	बाली बीमा	कागती, जुनार (फल उत्पपादन वा बोट वा दुबै)	उत्पपादनमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
२४.	पशुधन बीमा	पशुधन बीमालेख (गाई, भैंसी)	लागतमा आधारित	५% (प्रति पशुधन)	
२५	पशुधन बीमा	बाख्रा बीमालेख	लागतमा आधारित	१ महिना (३१दिन) देखि३ महिना (९० दिन) सम्म उमेरको पाठापाठी - ७% (प्रति बाख्रा) ३ महिना (९१ दिन) देखि ५ बर्षसम्म उमेरको बाखाबाखीको – ५% (प्रति बाख्रा) ५ बर्ष भन्दा माथि ७ बर्ष उमेर सम्मको बाखाबाखीको – ७% (प्रति बाख्रा)	
२६	पशुधन बीमा	बङ्गुर	लागतमा आधारित	५% (प्रति बङ्गुर)	
२७.	पन्छी बीमा	पन्छी बीमालेख	लागतमा आधारित (ब्रोइलर कुखुरा)	१.२५% (प्रति ब्याच)	
२८.	पन्छी बीमा	पन्छी बीमालेख	लागतमा आधारित (लेयर्स/प्यारेन्ट, ग्रान्ड प्यारेन्ट, हाँस, टर्की, लौकाट, स्थानीय कुखुरा तथा अन्य घरायसी प्रयोजनका लागि पालिएका पन्छीहरू)	५% (प्रति ब्याच)	
२९.	पन्छी बीमा	अष्ट्रिच बीमालेख	लागतमा आधारित (बिमा शुल्कमा अनुदान रहित)	२% (प्रति ब्याच)	
३०	पन्छी बीमा	कालिज वीमा लेख	लागतमा आधारित	२ देखी ५% (प्रति व्याच)	कालिज विमालेखको वीमाशुल्कमा अनुदान नरहेको
३१.	माछा बीमा	माछा बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	माछाको ३%, पोखरी समेतको बीमा गर्नुपर्ने अवस्थामा "सम्पत्ति बीमा निर्देशन-२०८०" मा व्यवस्था भए अनुसार	
३२	मौरी वीमा	मौरी वीमालेख	उत्पादनमा आधारित	५% प्रति घार	
३३	जडिबुटी बीमा	टिम्मुर खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -३% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
३४	जडिबुटी बीमा	मेन्था खेती बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	कच्चा पदार्थ उत्पादनमा –४ % (प्रति बाली) सुगन्धित तेल उत्पादनमा – ५ % (प्रति बाली)	
३५.	घाँस बीमा	घाँसे वाली वीमा लेख	उत्पादनमा आधारित	घाँस उत्पादन - ७% (प्रति बाली) घाँसेबाली बीजबृद्दी	

अभिकर्ता मार्फत बीमा गराएमा कुल बीमा शुल्कको १०% कमिशन अभिकर्ताले प्राप्त गर्दछन् भने सदस्य संस्था मार्फत बीमा भएमा कुल बीमा शुल्कको ५% संस्थागत छुट दिइने व्यवस्था रहेको छ। प्राबिधिकहरु लाई प्राबिधिक जांच सिफारिस गरे बापत कुल बीमा शुल्कको ५ % पारिश्रमिक प्राप्त गर्दछन । अभिकर्ताको कमिशन र प्राबिधिकको पारिश्रमिक नियमानुसार कर कट्टी गरी सम्बन्धित बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

सुरक्षण हुने बालीहरुको क्षेत्रफल

न्यूनतम क्षेत्रफल: प्रत्येक वीमितले सुरक्षण गर्न पाउने वालीहरुको न्यूनतम क्षेत्रफल वीमालेखमा उल्लेख भएमा सोही वमोजिम र अन्य वालीहरुको वीमा गर्दा बीमा गर्दा न्यूनतम क्षेत्रफल पहाडमा चार आना तथा तराईमा आधा कट्ठा हुनुपर्नेछ।

सुरक्षण हुने वाली तथा पशुपन्छीहरुको लागत/वीमाङ्क रकम

बीमाङ्क कायम गर्दा बीमालेखमा उल्लेख भएको हकमा बीमालेख बमोजिम र अन्यको हकमा बजार मूल्य, बीजक मूल्य र स्थानीय चलन चल्तीको मूल्यलाई आधार लिई आपसी सहमतिको आधारमा कायम गर्नुपर्नेछ। लागतको आधारमा हुने बालीहरुको बीमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको लागतको अधीनमा बीमाङ्क रकम कायम हुनेछ। यसका अतिरिक्त "बाली तथा पशुधन बीमा कोष व्यवस्थापन समितिले गरेको निर्णयलाई बीमाङ्क रकम कायम गर्ने आधारका रूपमा लिनुपर्छ ।

पशुपन्छीहरुको विमाङ्क रकम तपशिल अनुसार हुनेछ ।

प्रतिपन्छीको बीमाङ्क रकम = दाना खर्च X निर्धारित गुणाङ्क + चल्लाको मूल्य

पशुहरुको वीमा योग्य उमेरको सनदर्भमा वीमालेखमा उल्लेख भएको उमेरलाई आधार लिनुपर्नेछ ।

उमेर: पशुधनको बीमा योग्य उमेर (न्यूनतम र अधिकतम) देहाय बमोजिम हुनेछः–

पशुधनको विवरण	बीमा योग्य उम्मेर
स्थानीय तथा बिदेशी नश्लका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नश्ल) गाई	दुधालु गाई – २ (दुई) देखि १० बर्षको उमेर सम्म
स्थानीय तथा बिदेशी नश्लका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नश्ल) भैंसी	दुधालु भैंसी– ३ (तिन) देखि१२ बर्षको उमेर सम्म
स्थानीय तथा बिदेशी नश्लका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नश्ल) बाच्छा-बाच्छी, पाडा-पाडी	४ (चार) महिना देखि ३ (तिन) बर्षको उमेर सम्म
प्रजननको लागि उन्नत नश्लको साँढे वा राँगा	-स्थानीय जातको हकमा १.५ बर्ष देखि ६ (छ) बर्षको उमेर सम्म - क्रस ब्रिडको हकमा १ बर्ष देखि ६ (छ) बर्षको उमेर सम्म
ढुवानी वा जोत्नको लागि प्रयोग हुने गोरु वा राँगा	३ (तिन) देखि १० (दश) बर्षको

माछा पालनका लागि न्यूनतम २०० वर्ग मिटरको पोखरी र कम्तीमा १ मिटर पानीको गहिराइ भएको पोखरी हुनुपर्दछ । माउ माछाको हकमा पोखरीको क्षेत्रफल न्यूनतम २००० वर्ग मिटर सम्म र पानीको गहिराई कम्तीमा एक दशमलव पाच मिटर हुनपर्नेछ । पंगास माछा पालनका लागि पोखरीको गहिराई कम्तिमा १.५ मिटर हुनु पर्नेछ ।रेन्वो ट्राउट माछाको हकमा प्राविधिकको सिफारिस अनुसारको संरचना भएको हुनुपर्ने । रेन्वो ट्राउट माछापालन १००० मिटर देखी २५०० मिटर (समुन्द्र सतह देखी) सम्म र पंगास माछापालन ८०० मिटर (समुन्द्र सतह देखी) भन्दा तलको उचाईमा गर्न सकिनेछ । माछा पालनको बीमा अवधि न्युनतम ३ महिना र अधिकतम १२ महिना सम्मको हुनेछ।

वाली तथा पशुपन्छी वीमा क्षतिको दावी भुक्तानी व्यवस्था:

१. वीमा अवधि भित्र विमालेखमा रक्षावरण गर्ने कारणले क्षती भएमा सम्वन्धित वीमा लेखामा व्यवस्था भए बमोजिमको भुक्तानी उपलब्ध हुने ।
२. आशिंक क्षती भएमा कृषि प्राविधिक तथा वीमा लेखमा व्यवस्था भए अनुरुप दावी भुक्तानी उपलब्ध हुने ।
३. शंशोधित वीमा लेखमा उल्लेख भए अनुसारको (कुल विमाङ्कको १०% वा रु १०००० मध्ये जुन रकम कम हुन्छ सो घटाएर) दावी भुक्तानी हुनेछ ।

वीमालेखले रक्षावण गर्ने जोखिमहरुः

देहायका कुनै कारणबाट धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पशुपन्छी र माछा बीमा अवधि भित्र हानि नोक्सानी भएमा बीमकले बीमाङ्क रकमको ९० प्रतिशत रकम बीमितलाई भुक्तानी गर्नेछः

(क) आगलागि, चट्याङ,

(ख) भूकम्प,

(ग) बाढी/डुवान/खडेरी,

(घ) पहिरो/भूस्खलन,

(ङ) आँधीबेहरी, असिना, हिउँ वा तुसारो,

(च) आकस्मिक/दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणहरु,

(छ) (जंगली जनावरहरुले नोक्सान गरेको समेत)

(ज) कीरा तथा रोगबाट हुने हानि–नोक्सानी

(झ) बीमालेखमा व्यवस्था भए बमोजिमका अन्य जोखिमहरु

दाबी सम्वन्धी प्रकृया

बीमा गरेको बाली, पशुपन्छी, माछा लगायतका बस्तुहरुमा बीमालेखले रक्षावरण गरेका जोखिमहरुले क्षति पुर्याएमा तत्काल टेलिफोन मार्फत बीमा कम्पनीलाई जानकारी दिनुपर्ने छ। साथै बीमा कम्पनीको सम्बन्धीत नम्बरमा SMS समेत अनिवार्य रुपमा पठाउनु पर्ने छ। बीमालेखले रक्षावरण गरेको जोखिमहरुका कारणबाट बीमित माछा र पशुपन्छीको हानी नोक्सानी भएमा सात (७) दिनभित्र र धान, तरकारी, फलफूल, आलु

(बालीहरुको) हकमा १५ दिनभित्र वा सो अवधि भित्र सम्भव नभएमा सोको कारण सहित सम्भव हुनासाथ बैङ्क/सदस्य संस्था मार्फत देहायका कागजातहरू बीमक समक्ष पेश गर्नुपर्नेछः

क) सक्कल बीमालेख (आंशिक क्षतिको अवस्थामा बीमालेखको फोटोकपी)

ख) पूर्ण रुपले भरिएको दाबी फाराम,

ग) सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदन (प्रतिवेदन साथ क्षति भएको ५ वटा स्थिर फोटो र १ मिनेटको भिडियो क्लिप)

घ) सम्बन्धित वडाकार्यालयको सिफारिस र कम्तीमासबभन्दा नजिकको पाँच (५) जना छिमेकीको सर्जमिन मुचुल्का ।

ङ) मरेको पशुको संकेतपट्टा (tag) देखिने गरी खिचिएको फोटो

च) माथि उल्लेख गरिएका बाहेक बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिमका अन्य आवश्यक कागजातहरु

छ) बीमितले दाबी सम्बन्धी सम्पूर्ण कागजातहरु पेश गरेको मितिले बढीमा ५७ दिन भित्र बीमा कम्पनीले दाबी भुक्तानी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

वीमा सम्वन्धी विवाद

बाली, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा सम्बन्धि दाबी लगायत अन्य विवाद उत्पन्न भएमा नेपाल बीमा प्राधिकरणमा उजुरी गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ ।

कृषि, पशुपन्छी तथा जडिवुटी वीमामा आवद्ध निर्जिवन वीमा कम्पनी

कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा कार्यान्वयनका लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणमा दर्ता भएका १४ वटा निर्जीवन बीमा कम्पनिहरु संलग्न रहेका छन । यि निर्जीवन बीमा कम्पनिहरुले ७७ वटै जिल्लाहरुमा कृषि,पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा गर्न सक्नेछन । जनसमुदायमा बीमा गराउने कार्य सहज होस भन्ने उद्धेश्यले नेपाल बीमा प्राधिकरण बाट यसमा संलग्न भएका बीमा कम्पनिहरुको जिल्लागत कार्य क्षेत्र समेत तोकि दिएको अवस्था छ। कार्य क्षेत्र तोकिएको बीमा कम्पनीले कृषकबाट बीमा गर्न प्रस्ताव गरेमा अनिवार्य रुपमा बीमा गर्नुपर्ने हुन्छ। यदि बीमा कम्पनीले आफ्नो कार्य क्षेत्रको कृषकको बीमा गर्न नमानेमा नेपाल बीमा प्राधिकरणमा उजुरी गर्न सकिनेछ। कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा गर्ने कम्पनी तथा तोकिएका जिल्लाहरू र सम्पर्क अधिकारीको जानकारीहरु तल उल्लेख गरेको तालिका अनुसार रहेको छः

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कृषि पशुपन्छी तथा जडीवुटी वीमा गर्ने कम्पनी तथा तोकिएका जिल्लाहरु र सम्पर्क अधिकारी

क्र.स	वीमा कम्पनी	केन्द्रिय कार्यालयको		तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
		सम्पर्क अधिकारी	सम्पर्क नम्वर		
१	नेपाल इं.कं. लि	श्री अनल रावत श्री बिपुल खरेल	९८६९८६२८२३ ९८४१३०९०५०	दार्चुला	९८६५५७९८५७
				बैतडी	९८४८७७३१८२
				डडेलधुरा	९८६५९८३३४२
				कंचनपुर	९८६०२३५२५५
२	राष्ट्रिय बीमा कं. लि	श्री चन्द्रमाया निङ्लेकु	९८४३०६१२४५	कैलाली	९८४८५२२२६६
		श्री गणेशा विष्ट	९८४६७५०९८२	बझाङ्ग	९८४८४२१७७०
		श्री शुसिला राई	९८६२३०५९८७	डोटी	९८६८३१९१४१
३	युनाइटेड अजोड इं. लि	श्री सुदिप पौडेल श्री राजन धमला	९८५१३३३५५३ ९८१३८२२३६२	बाजुरा	९८६५९०४३१६
				अछाम	९८५८४८५९६०

नोटः नेपाल वीमा प्राधिकरणद्वारा कार्यक्षेत्र तोकिएका कम्पनीहरुलाई अन्य जिल्लाहरुमा कृषि, पशुपन्क्षी तथा जडिवुटी वीमा गर्न वन्देज हुनेछैन ।

वाली पशुपन्क्षी तथा जडिवुटी वीमा सम्वन्धी महत्वपुर्ण सुचना श्रोतको ठेगाना

नेपाल बीमा प्राधिकरण केन्द्रियकार्यालय ठेगानाः ललितपुर(१०, कुपन्डोल,नेपाल सम्पर्कनम्बरः १(५४२१०७९, ५४३८७४३ इमेलः info@nia..gov.np वेभ साइट : www.nia.gov.np फ्याक्सः ५४२०११९ टोलफ्रिनम्बरः १६६००१५६७८९ (वागमती प्रदेशको समेत कार्य गर्ने)	नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय मधेशप्रदेश ठेगानाः आदर्शनगर, बीरगंज,नेपाल सम्पर्कनम्बरः ०५१ (५९१०६२ इमेल : infomp@nib.gov.np
नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय कोशी प्रदेश ठेगानाः बिराटनगर-२, मुनालपथ मोरंग	नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय लुम्बिनी प्रदेश ठेगानाः बुटवल उपमहानगरपालिका वडा नं. ११, कालिकानगर,

सम्पर्कनम्बरः ०५१ (५९१०६२ इमेल : infokosi@nib.gov.np	रुपन्देही, नेपाल फोन नः ०७१(५९१५०१, ५९१५०२ ईमेलः infolp@nia.gov.np
नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय कर्णाली प्रदेश ठेगानाः बीरेन्द्रनगर- ८, कालिन्चोक, सुर्खेत सम्पर्कनम्बरः ०८३ - ५९०७४३ इमेल : infokp@nib.gov.np	नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय सुदूरपश्चिम प्रदेश ठेगानाः धनगढीउप(नगरपालिका-१ , कैलाली सम्पर्कनम्बरः ०९१- ५९००१८ इमेल : infospp@nib..gov.np
नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय गण्डकी प्रदेश ठेगानाः पोखरा महानगरपालिका वडा नं. १२, उपकारमार्ग अमरसिंह, कास्की, नेपाल सम्पर्कनम्बर फोन नः ०६१(५३२९८५ ईमेलः infogp@nia.gov.np	नेपाल बीमा प्राधिकरण बागमती प्रदेश ठेगाना : ललितपुर-१०, कुपन्डोल,नेपाल सम्पर्कनम्बरः १-५४२१०७९, ५४३८७४३ इमेल : info@nia..gov.np वेभ साइट : www.nia.gov.np फ्याक्सः ५४२०११९ टोलफ्री नम्बरः १६६००१५६७८९

श्रोतः कृषि विभाग हरिहरभवन, २०८२

११. कृषि जन्य वालीहरुको उन्मोचित/पञ्जिकृत वीउ वीजनहरुको विवरण

नेपालमा हालसम्म सूचित तथा पञ्जिकृत भएका वाली तथा जातहरुको सार संक्षेप

वाली संख्याः १७७ **जात संख्याः १२७४ (हाइब्रिड समेत)**

क्र. स.	वाली	खुला सेचित जात			वर्णसंकर जात			पैतृक लाइन	जम्मा	Denotified
		उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता	उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता			
१	धान	७८	१९	९	२	०	५३		१६१	४०
२	मकै	२३	१		८	२	६९	१५	११८	२८
३	गहू	४१	१						४२	१३
४	कोदो	५	१						६	
५	जौ	७							७	
६	फापर	३							३	
७	चिनो		१						१	
८	कागुनो		१						१	
खाद्यान्न वाली जम्मा		१५७	२४	९	१०	२	१२२	१५	३३९	८१
९	दलहन (८ वाली)	४४	१	१					४६	३
१०	तेलहन (४ वाली)	२०	१						२१	२
११	औधोगीक वाली (७ वाली)	१३	१०						२३	
१२	आलु	१३	३	३		२			२१	
१३	तरकारी (३९ वाली)	३९	२८	२७	४	१	१७९	२२	३००	११०
१४	घाँसे वाली (१५ वाली)	१५	२	३			४०		६०	
१५	फलफूल वाली (१२ वाली)	२	३३		०	०	२७	०	६२	
१६	फुल वाली (८२ वाली)	३		९८			२९९		४००	२
१७	कन्दमुल वाली (१ वाली)	२							२	
	जम्मा	३०८	१०२	१४१	१४	५	६६७	३७	१२७४	१९८

वीउ विजन ऐन, २०४५ को दोस्रो संसोधन (मिति २०७९/०३/२४) भन्दा अघि उन्मोचित र पञ्जिकृत भएका एवम दोस्रो संशोधन पश्चात वीउ विजन ऐन, २०४५ को दफा ११ को उपदफा ११.१ वमोजिम सुचित भएका विभिन्न वालीका जातहरुको विवरण

११.१ अन्नवाली

क) चैते धान

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	चैते ५	२०७४(२०१८)	१२०-१२५	४.६	समुद्र सतह देखी ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्रि मधेश, नदि किनारको वेसी तथा समतल फाट

ख) वर्षे धान

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सावित्री	२०३६(१९७९)	१४०	४.०	तराई भित्रि मधेश
२	खुमल ४	२०४४(१९८७)	१४४	६.३	काठमाण्डौ उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फिट देखी ४५०० फिट सम्म उचाईको मध्य पहाड
३	मकवानपुर १	२०४४(१९८७)	१५०	४.३	ढुङ्ग्रे किराको प्रकोप भएको तराई
४	राधा ४	२०५२(१९९५)	१२५	३.२	मध्य पश्चिम र सुदूरपश्चिम तराई (कपिलवस्तु, दाङ्ग, वर्दिया, वाके, कैलाली र कञ्चनपुर)
५	राधा- ११	२०५२ (१९९५)	१४८	४.०	मध्यतराई (पर्सा, बारा, रौतहट, सर्लाही, महोत्तरी र धनुषा)।
६	राधा १२	२०५२(१९९५)	१५५	४.६	पुर्वि तराई
७	माछापुच्छ्रे- ३	२०५३ (१९९६)	१७४	५.०	१४०० मि. देखि २००० मि. सम्म उचाइको चिसो हावापानी भएको मध्यदेखि उच्च पहाडसम्म (लुम्ले, घान्द्रुक र छोमरोङ्ग क्षेत्र)।
८	खुमल ११	२०५८(२००२)	१४४	८.५	काठमाण्डौ उपत्यका
९	लोकतन्त्र	२०६३ (२००६)	१२५-१३०	३.६	तराई, भित्री मधेश, तल्लो पहाड र मध्यपहाडका नदि किनारा।
१०	राम	२०६३ (२००६)	१३०-१३७	४.०-७.२	तराई, भित्री मधेश (शिवालिक उपत्यका, मकवानपुर, चितवन र नवलपरासी)।
११	पोखेलेली जेठोवुढो	२०६३(२००६)	१८०-१८५	२.६	पोखरा उपत्यका र यस आसपासका क्षेत्रहरु(६०० देखि ९०० मिटरउचाई)
१२	खुमल ८	२०६३(२००७)	१५८	७.७	मध्य पहाड र तल्लो पहाड
१३	हर्दीनाथ- २	२०६६ (२०१०)	१२५	३.१-४.२	तराई तथा भित्री मधेश।
१४	लल्का बास्मती	२०६६(२०१०)	१५०	२.५-३.५	मध्य तथा पूर्वी तराई
१५	तरहरा- १	२०६६ (२०१०)	११३-१२५	४.२	मध्य तथा पूर्वी तराई।
१६	खुमल-१०	२०६८(२०११)	१३६ (१०७-	४.७८	काठमाण्डौ उपत्याका र सो सरहको हावापानी भएको पहाडी क्षेत्र

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
			१७०)		
१७	खुमल- १३	२०६८ (२०११)	१४४ (११७-१८३)	४.१७	काठमाडौं उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
१८	सुख्खा धान- १	२०६८ (२०११)	१२३-१२५	३.२-४.२	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडको ५०० मि. सम्मका बेसी तथा टार ।
१९	सुख्खा धान- २	२०६८(२०११)	१२२-१२४	२.३-३.५	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई,भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसी तथा टार
२०	सुख्खा धान- ३	२०६८(२०११)	१२२.-१२५	२.५-३.६	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई,भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसी तथा टार
२१	स्वर्ण सब- १	२०६८(२०११)	१५०-११५	४.५	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
२२	साँवा मसुली सब -१	२०६८(२०११)	१४५-१५०	३.५-४	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
२३	यु.एस.- ३१२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३२	५.४६	सर्लाही देखि बांके सम्मको तराई र भित्री मधेश ।
२४	सुख्खा धान -४	२०७१(२०१४)	११८-१२५	२.७-४	तराई र भित्रिमधेसको असिंचित खेत र मध्यपहाडको ५०० मिटर उचाईको टार
२५	सुख्खा धान —५	२०७१(२०१४)	१२५	३.२-४.२	तराई र भित्रि मधेसको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटरउचाईको टार बसी ।
२६	सुख्खा धान — ६	२०७१(२०१४)	१२०-१२५	३-४	तराई र भित्रि मधेसको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बेसी ।
२७	राधा १४	२०७३(२०१६)	१३२-१३५	४.४	तराई, भित्रि मधेश, रिभर वेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
२८	राधा- १३	२०७३ (२०१७)	१४२-१४८	३-४.२	तराई र भित्री मधेशका असिंचित तथा समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. सम्मको नदि किनार, बेंसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाका सिंचित क्षेत्र ।
२९	सेहराङ्ग सब- १	२०७३ (२०१७)	१२२-१२५	४.४-४.९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि.उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदि किनार, बेंसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाको सिंचित क्षेत्र ।
३०	बहुगुणी धान १	२०७४(२०१८)	१३५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट
३१	बहुगुणी धान २	२०७४(२०१८)	१४२	५.८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट
३२	हर्दिनाथ ३	२०७४(२०१८)	१२५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट
३३	कालो चामल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	९९-१२५	२.२	तराई, भित्री मधेश, पहाड, उपत्यका र बेंसीहरु ।
३४	रंजित, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१५५-१६०	४.५-५.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि.उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेंसीहरु ।
३५	सावाँ मन्सुली, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४५-१६०	५-६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि.उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेंसीहरु ।
३६	सर्जु ५२, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१२०-१३०	६-७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेंसीहरु ।

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३७	हर्दिनाथ हाईब्रिड-१ F1	२०७७(२०२०)	१२१	६.४७	समुन्द्र सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेस तथा नदी किनारका फाँट
३८	हर्दिनाथ हाईब्रिड-३ F1	२०७७(२०२०)	११०	६.४२	समुन्द्र सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेस तथा नदी किनारका फाँट
३०	हर्दिनाथ बोरोधान-१	२०७७(२०२०)	१६६	६.२०	समुन्द्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्म तराई देखि पूर्वी तराईका क्षेत्रहरु
४०	शुद्धोधन कालानमक	२०७७(२०२०)	१५४	३.२०	समुन्द्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मको तराई तथा भित्री मधेशको सिचित एवं आंशिक सिचाई सुविधा भएको क्षेत्र
४१	हर्दिनाथ साँवा मन्सुली	२०७७(२०२०)	१५२	४.५-४.८	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश तथा नदी किनारका बेशीहरुको सिचित एवं आंशिक सिचाई सुविधा भएको क्षेत्र
४२	कालोनुनिया (उन्नत) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१७४	३.२३	समुन्द्र सतह देखि २०० मि. उचाई सम्मको झापा, मोरङ्ग र सुनसरी एवं आंशिक सिंचाई सुविधा भएको क्षेत्र ।
४३	खमुल १२	२०७८(२०२२)	१४६	४.७२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१५०० मि. सम्मका पहडी क्षेत्र
४४	खमुल १४	२०७८(२०२२)	१४१	४.८१	समुन्द्र सतहबाट ८००-१५०० मि. सम्मका पहडी क्षेत्र
४५	एक्ले (पञ्चीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५५-१६१	३.८४-४.३२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहडी क्षेत्र
४६	रातो अनदि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५०-१६०	२.८८-३.८४	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहडी क्षेत्र
४७	कालो झिनुवा (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१६०-१७०	२.४-२.८८	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहडी क्षेत्र
४८	वयर्नी (पञ्जिकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५०-१६०	२.६४-३.१२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहडी क्षेत्र
४९	पहेले (पञ्जिकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५०-१६०	२.४-२.८८	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहडी क्षेत्र
५०	खमुल वासमती-१६	२०७८(२०२२)	१३६	४.२	समुन्द्र सतहबाट ७००-१५०० मि. सम्मका क्षेत्र
५१	हर्दिनाथ-६	२०७८(२०२२)	१३५	५.२१	समन्द्र सतहबाट ७०० देखि १५०० मि. उचाईसम्मका तराई, भित्री मधेश तथा टार क्षेत्रहरु (वर्षे सिजनको लागि मात्र)
५२	गंगासागर-१	२०७८(२०२२)	१४५	३.३५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका डुवान सम्भाव्य क्षेत्रहरु

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
५३	गंगासागर-२	२०७८(२०२२)	१३५	३.५-४	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका डुवान सम्भाव्य क्षेत्रहरु
५४	हर्दिनाथ-४	२०७८(२०२२)	११५	४.५-५	समुद्री सतह देखी ७०० मि.उचाई सम्मका क्षेत्रहरु (वारी Upland र असिंचित क्षेत्र- Rainfed)
५५	घैया-३	२०७८(२०२२)	१००	३.५-५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मको पाखो वारी तथा असिंचित क्षेत्रहरु ।
५६	हर्दिनाथ- ५	२०७९ (२०२२)	१२७	५.२-५.७	समुद्री सतह देखी ७०० मिटर उचाईका तराई, भित्री मधेश, रिभर वेशिन, बेसी क्षेत्रहरु (बर्षे सिजनको लागी)
५७	तरहरा धान-२	२०८१ (२०२४)	१३५-१४०	५.२३	कोशी प्रदेशका तराईका जिल्लाहरु तथा मधेश प्रदेशका ससरी र सिराहा जिल्ला ।
५८	लाल अनदी (पञ्जिकरण मात्र)	२०८१ (२०२४)	१२५-१३२	१.८-२.७	समुद्री सतहबाट ३०० मिटर उचाई सम्मका सुदूरपश्चिम प्रदेशका लालझाडी गाँउपालिका सरहको हावापानी भएका क्षेत्रहरु
५९	जोरायल वासमती (पञ्जिकरण मात्र)	२०८१ (२०२४)	१४६-१६५	२.६-३.७	समुद्री सतहबाट ९०० मिटर देखी १२०० मिटर उचाई सम्मका सुदूरपश्चिम प्रदेशको मध्यपहाडी क्षेत्रको सिंचित तथा घोल क्षेत्रहरु
६०	हरियो काउचिन (पञ्जिकरण मात्र)	२०८१ (२०२४)	१५६-१६५	३.८-५.२	समुद्री सतहबाट ११०० मिटर देखी १६०० मिटर उचाई सम्मका वाग्मती प्रदेशका क्षेत्रहरु
६१	खमुल १८	२०८१ (२०२४)	१४५	५.२	समुद्री सतहबाट ७५० मिटर देखी १५०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्रका सिचित भुभागहरु

ग) मकै

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर कम्पोजिट	२०३२(१९७५)	११०-११५	४.४	तराई, भित्रि मधेश, वेसी र मध्य पहाड
२	अरुण २	२०३९(१९८१)	८०-९०	२.२	तराई, मध्य पहाड
३	गणेश २	२०४६(१९८९)	१५०-१८०	३.५	उच्चपहाड (हिउँदमा तराई र भित्री मधेशमा पनि लगाउन सकिने)
४	मनकामना- १	२०४४ (१९८७)	१२०-१३०	४.०	मध्यपहाड (हिउँदमा तराई क्षेत्रमा पनि लगाउन सकिने ।
५	रामपुर- २	२०४६ (१९८९)	१०५-११०	४.०	तराई, भित्री मधेश, बेंसी र टार ।
६	अरुण - १	२०५२ (१९९५)	९०-१००	४.०	पश्चिम तराई र मध्यपहाड ।
७	गणेश - १	२०५४ (१९९७)	१७५	५.०	उच्च पहाड ।
८	मनकामना ३	२०५९ (२००२)	१४२	५.५	पुर्वाञ्चल, मध्यमान्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका मध्य पहाडी क्षेत्र ९१००० देखी १७०० मि सम्मको उचाइको लागी
९	देउती	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	५.७	मध्यपहाड ।

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१०	मनकामना- ४	२०६५ (२००८)	११७	५.३	नेपालको पूर्व देखि पश्चिम सम्म मध्य पहाडको १६०० मि.भन्दा तल ।
११	पोसिलो मकै - १	२०६५ (२००८)	१४५-१५५	५. ३	नेपालको पूर्व देखि पश्चिम सम्म मध्य पहाडको १६०० मि. भन्दा तल ।
१२	मनकामना - ५	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.२७	कर्णाली पूर्वका मध्य पहाड ।
१३	मनकामना - ६	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.३४	पूर्वी-मध्य पश्चिम पहाड ।
१४	खुमल हाब्रिड मकै २	२०७१ (२०१४)	१५२- Winter १३८- Summer	९.०८ ८.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेसमा हिउँदे मौसममा ।
१५	रेशुङ्गा कम्पोजीट	२०७१ (२०१४)	१२७	५.२	मध्य तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १४०० मि. उचाइको पहाडी क्षेत्र ।
१६	गुल्मी - २ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	१२५	५.४	गुल्मी र अर्घाखाँची जिल्लाको ७०० देखि १४०० मि. उचाइको क्षेत्र ।
१७	अरुण- ३	२०७२ (२०१५)	१००	३.९	मध्य पश्चिम देखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
१८	अरुण- ४	२०७२ (२०१५)	११३-११५	४.२	मध्य पश्चिम देखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
१९	अरुण- ६	२०७२ (२०१५)	९०	३.५	मध्य पश्चिम देखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
२०	रामपुर हाईब्रिड- ४	२०७३ (२०१६)	१५५-१६५	६.९५	तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मि. सम्म ।
२१	एन.एम.एच. ७१३, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१६)	१७५	६.३	नारायणी नदि देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मि. सम्म ।
२२	पोषिलो मकै- २	२०७४ (२०१८)	१२०-१६०	४.५	तराई, भित्री मेशको समुद्र सतह देखी ८०० मि. सम्म तथा हिउँदे सिजनको लागी र मध पहाडको समुद्र सतह देखी ८००-१८०० मि. उचाई सम्म वर्षे सिजनको लागी।
२३	रामपुर- ४	२०७४ (२०१८)	१७०	५.४०	तराई, भित्री मेशको समुद्र सतह देखी ७०० मि.उचाई सम्म
२४	मनकामना- ७	२०७४ (२०१८)	१५८	६.४६	मध्य पहाडको समुद्र सतह देखी ७००-१६०० . मि.उचाई सम्म
२५	रामपुर हाईब्रिड, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११० -१५५	७.५६	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेशमा हिउँदे सिजनको लागि ।
२६	रामपुर हाईब्रिड १० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१६०	८.०५	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेशमा हिउँदे सिजनको लागि ।
२७	मनकामना - ९	२०७७ (२०२१)	१३२	५.४४	समुन्द्र सतहबाट ८०० देखि १८०० मि. उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र ।
२८	रामपुर हाइब्रिड- १२, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन) : १६०-१६५ दिन नदि किनार क्षेत्र (वर्षे सिजन) : १२०-१५० दिन	९.४४	समुन्द्र सतह बाट ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश, नदि किनार तथा बेंसी क्षेत्रहरु ।

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२९	रामपुर हाइब्रिड-१४, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन) : १५५-१७० दिन बेंसी क्षेत्र (Foot Hills) (वर्षे सिजन): १२०-१४५ दिन	६.८५	समँद्री सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश र बेंसी क्षेत्रहरु (Foot hills) ।
३०	रामपुर हाइब्रिड- १६, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन) : १६०-१७५ दिन बेंसी क्षेत्र (Foot Hills) (वर्षे सिजन): १२५-१५० दिन	७.१५	समँद्री सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश र बेंसी क्षेत्रहरु (Foot hills) ।
३१	एन.एम.एच. ८३५२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	१६०-१७०	८.९०	समुद्री सतह देखि ७०० मि.सम्मका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरु ।
३२	RML-149 (आर एम एल-१४९) (ईनब्रिड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश ।
३३	RML-150 (आर एम एल-१५०) (ईनब्रेड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश ।
३४	RML-18 (आर एम एल-१८) (ईनब्रेड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश ।
३५	RML-145 (आर एम एल-१४५) (ईनब्रेड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश, नदी किनार तथा बेसी क्षेत्रहरु ।
३६	RML-146 (आर एम एल-१४६) (ईनब्रेड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश, नदी किनार तथा बेसी क्षेत्रहरु ।
३७	RML-86 (आर एम एल-८६) (ईनब्रेड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश, नदी किनार तथा बेसी क्षेत्रहरु ।
३८	RML-96 (आर एम एल-९६) (ईनब्रेड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश, नदी किनार तथा बेसी क्षेत्रहरु ।
३९	RML-95 (आर एम एल-९५) (ईनब्रेड लाईन)	२०८१ (२०२४)			समुद्री सतहदेखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश, नदी किनार तथा बेसी क्षेत्रहरु ।

घ) गहुँ

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपाल २९७	२०४२(१९८५)	१६८	५.०	तराई
२	अन्नपुर्ण- १	२०४५ (१९८८)	१६८	५.५	१००० मि.उचाई भन्दा माथिको पहाड ।
३	अन्नपुर्ण ३	२०४७ (१९९१)	१६५	५.५	लुम्लेर पाखीवास क्षेत्रको ११००मि. उचाई समको भूमि।
४	बी.एल.१०२२	२०४८ (१९९१)	१२०	५.०	नारयणी नदि देखि पश्चिमको तराई, टार र १०००। सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु।
५	भृकुटी	२०५१ (१९९४)	१२०	५.०	तराई, टार र १००० मि. सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु ।
६	अन्नपुर्ण- ४	२०५१ (१९९४)	१६१	५.०	मध्य र उच्च पहाड ।
७	बी-.एल.११३५	२०५१ (१९९४)	११५	५.०	तराई, टार र १००० मि. सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु ।
८	अच्युत	२०५४ (१९९७)	१२५	४.५	टार, १००० मि. भन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको मध्यम तथा उच्च उर्वराभुमी।
९	रोहिणी	२०५४ (१९९७)	११९	४.१	तराई, टार र १००० मि. भन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको सिंचित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभुमी।
१०	पासाङ्गल्हामु	२०५४ (१९९७)	१७८	६.७	मध्यपहाड जस्तै काठमाडौं र जुम्ला सरहको समान हावापानी भएको उच्चपहाड ।
११	बी.एल. १४७३	२०५६ (१९९९)	११५	४.०	तराई, टार र १००० मि. भन्दाकम उचाई भएका उपत्यकाको सिंचित र मधम तथा उच्च उर्वराभूमि।
१२	गौतम	२०६१ (२००४)	११९	३.४	तराई, टार र ५०० मि. भन्दा कम उचाई भएको उपत्यका ।
१३	डब्लु.के. १२०४	२०६४ (२००७)	१७९	३.४	मध्य पहाड र उच्च पहाड ।
१४	आदित्य	२०६६ (२०१०)	११८	४.७९	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका ।
१५	एन.एल. ९७१	२०६६ (२०१०)	१२२	४.५३	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका ।
१६	विजय	२०६७ (२०११)	१११-१२३	४.४५	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका ।
१७	गौरा (BL 3235)	२०६९ (२०१२)	१६०	४.२-५.०	मध्य तथा उच्च पहाड ।
१८	धौलागिरी (BL 3503)	२०६९ (२०१२)	१५६	३.६-४.९	मध्य तथा उच्च पहाड ।
१९	तिलोत्तमा	२०७२ (२०१५)	१०५-१२०	२.५-३.२	तराई र भित्री मधेशको सिंचित तथा अर्धसिचंत क्षेत्र ।
२०	डाँफे	२०७२ (२०१५)	१६३-१७०	४.४८	मध्य तथा उच्च पहाड ।
२१	बाणगंगा	२०७३ (२०१६)	११०	३.३	तराई, टार, होचो उपत्यका ७०० मि. समको उचाईमा सिचिंत र अर्ध सिचिंतको लागि।
२२	स्वर्गद्वारी	२०७३ (२०१६)	१६३	४.४	मध्य तथा उच्चपहाड (७०० देखि१४०० मि. सम) सिंचित तथा अर्धसिंचित क्षेत्रको लागि
२३	मुनाल	२०७४ (२०१८)	१६४	४.९१	समुद्र सतहको ६०० देखि २३०० मि. उचाई समको मध्य तथा उच्चपहाडको सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्र।

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२४	च्याखुरा	२०७४ (२०१८)	१५८	३.२६	समुद्र सतहको ६०० देखि १६०० मि. उचाई समको मध्य पहाडको असिचिंत क्षेत्र।
२५	खजुरा ड्युरम- १	२०७४ (२०१८)	१२६	४.८६	समुद्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मका दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कन्चनपुरका सिंचित क्षेत्र।
२६	खजुरा ड्युरम- २	२०७४ (२०१८)	१२९	५.२६	समुद्र सतह देखि ५०० मि. उचाई समका दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कन्चनपुरका सिंचित क्षेत्र।
२७	पावै गहुँ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	३३०	२.१९-२.७५	कर्णाली अञ्चलको २३०० देखि २८०० मि. उपयुक्त ।
२८	वि.एल. ४३४१	२०७५ (२०१८)	११८-१२२	५.०३	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतह बाट ८०० मि. उचाई सम्म
२९	मुडुले १	२०७७ (२०२१)	१८१	३.०७	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाड क्षेत्र
३०	कौटिला	२०७७ (२०२१)	१५२	३.६९	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र।
३१	तिला	२०७७ (२०२१)	१९१	३.४३	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाड।
३२	सुर्मा	२०७७ (२०२१)	१८०	३.९८	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र।
३३	हिमगंगा	२०७७ (२०२१)	१८१	४.५१	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाडी क्षेत्र।
३४	भेरीगंगा	२०७७ (२०२१)	१६४	४.५६	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र।
३५	खुमलशक्ति	२०७७ (२०२१)	१६५	५.०९	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि १७०० मि. उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र।
३६	जिङ्क गहुँ- १	२०७७ (२०२१)	१२१	५.०१	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।
३७	जिङ्क गहुँ- २	२०७७ (२०२१)	११९	५.७५	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।
३८	बोर्लोग- २०२०	२०७७ (२०२१)	१२०	५.००	तराई र भित्रीमधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मी. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।

ङ) कोदो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ओख्ले १	२०३७(१९८०)	१५४-१९४	३.३	मध्य र उच्च पहाड
२	डल्ले १	२०३७(१९८०)	१२५-१५१	३.३	तराई, भित्रि मधेश र मध्य पहाड
३	काभ्रे कोदो १	२०४७(१९९०)	१६७	२.३	९०० मिटर देखि १९०० मिटर उचाइ सम्मको मध्यपहाडी क्षेत्रको पाखोबारी
४	सैलुङ्ग कोदो - १	२०७२(२०१५)	१५५	२.४	मध्यमाञ्चल देखी मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको १३०० देखी २२०० मि. उचाईको मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	काभ्रे कोदो २	२०७२(२०१५)	१५३	२.५	मध्यमाञ्चल देखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १८०० मि. उचाईको मध्य पहाड
६	रातो कोदो (पंञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	१५५	२.९	समुन्द्र सतहबाट २००० देखि ३५०० मिटर उचाइ भएका जुम्ला लगायत आसपासका जिल्लाहरु

च) जौ

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	एच.बी.एल ५६	२०३०(१९७४)	१३५	३.०	तराई र भित्रीमधेश
२	गाल्ट	२०३०(१९७४)	१५७	२.३	तराई, भित्रीमधेश र पालुङ्ग उपत्यका
३	सि.आई. १०४४८	२०३०(१९७४)	१२५	२.६	तराई र भित्रीमधेश
४	केच	२०३१(१९७५)	११२	२.५	तराई र भित्रीमधेश
५	सोलुउवा	२०४७(१९९०)	१७७	१.९	मुस्ताङ्ग, मनाङ्ग र डोल्पाका २००० मिटर देखि ३००० मिटरसम्म उचाईका लेकाली क्षेत्र ।
६	मुक्तिनाथ	२०८०(२०२४)	१६२	२.९६५	समुद्र सतहबाट १३०० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका मध्य र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।

छ) फापर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिठे फापर १	२०७२(२०१५)	७२	१.२	तराई र भित्री मधेस देखि उच्च पहाडसम्म
२	तितेफापर १	२०७७(२०२१)	७९	१.५४	समन्द्र सतहबाट ६०० -३५०० मिटरसम्मका क्षेत्रका लागि
३	तितेफापर २	२०७७(२०२१)	७८	१.६३	समन्द्र सतहबाट ६०० -३५०० मिटरसम्मका क्षेत्रका लागि

ज) चिनो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	दुधे चिनो (पंञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	८८	२.११	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि २००० मिटर उचाई भएका हुम्ला लगायत कर्णाली प्रदेशका आसपासका जिल्लाहरु

झ) कागुनो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	वारियो कागुनो (पंञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	१८०	२.२०	समुन्द्र सतहबाट ८०० देखि १५०० मिटरसम्म उचाई भएका लमजुङ्ग र आसपासका जिल्लाहरु

११.२ दलहन

(क) भटमास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हार्डी	२०३५ (१९७७)	१२४	२.४	तराई र भित्री मधेश।
२	रेन्सम	२०४४(१९८७)	१४५	१.०	मध्यपहाड र उपत्यका
३	सेती	२०४६(१९९०)	१५०	१.२	मध्यपहाड र उपत्यका
४	कब	२०४६(१९९०)	१२३	२.५	तराई र भित्रीमधेश
५	लुम्ले भटमास १	२०५३(१९९६)	१३८-१४७	१.७	४०० मिटरदेखि १६०० मिटर उचाइ सम्मको मध्यपहाड
६	तरकारी भटमास १	२०६०(२००४)	१२०	२.३	मध्यपहाडी क्षेत्र ८०० मिटर देखि १५०० मिटर सम्म
७	पूजा	२०६३(२००६)	१२५	१.६	तराई, भित्रीमधेश र मध्य पहाड
८	खजुरा भटमास-१	२०७९(२०२२)	११५	१.९७	समुद्री सतह देखी १५०० मिटर उचाई सम्मका तराई, भित्रि मधेश, र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

(ख) मसुरो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सिन्दुर	२०३६(१९७९)	१४३	१.५	तराई, भित्रि मधेश र पहाड
२	सिम्रिक	२०३६(१९७९)	१२८	१.५	
३	शिशिर	२०३६(१९७९)	१५०	२.०	तराई, भित्रि मधेश र पहाड
४	सिमल	२०४६(१९९०)	१४३	४.१	तराई, भित्रि मधेश र मध्य पहाड
५	शिखर	२०४६(१९९०)	१४३	४.१	तराई, भित्रि मधेश र मध्य पहाड
६	खजुरा १	२०५६(१९९९)	१२८	१.५	मध्यपश्चिमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाईने खेत
७	खजुरा मुसुरो २	२०५६(१९९९)	१३४	२.१	मध्यपश्चिमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाईने खेत
८	शितल	२०६१ (२००४)	१३४	१.१	सम्पूर्ण तराई र मध्यपहाड।
९	महेश्वर भारती	२०६४ (२००७)	१११	१.४	काठमाडौं उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा बेंसी।
१०	सगुन	२०६४ (२००७)	९८	१.३	काठमाडौं उपत्यका वा सो सरह, मध्यप हाडी क्षेत्रको टार तथा बेंसी।
११	खजुरा मुसुरो- ३	२०७३ (२०१७)	१४८	१.७८	समुन्द्र सतहबाट १७०० मि. सम्मको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड।

१२	खजुरा मुसुरो ४	२०७५(२०१८)	१३६	१.०८	मध्य तथा सुदुरपश्चिमका तराई (दाङ्ग देखि कञ्चनपुर सम्म, १०० देखि ७०० मिटरसम्म)
१३	श्रदा कालो मुसुरो	२०७७ (२०२०)	१४२	१.२१	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड ।
१४	रसुवा कालो मुसुरो (स्थानीय) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१५९	१.२८	रसुवा र नुवाकोट जिल्लाहरुको १८०० देखि २५०० मि. उचाईसम्म ।

(ग) चना

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धनुष	२०३६(१९७९)	१४४	१.८	तराई र भित्रिमधेश
२	राधा	२०४४(१९८७)	१४२	१.६	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
३	सीता	२०४४(१९८७)	१४०	१.५	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
४	कोशेली	२०४७(१९९०)	१५४	१.६	पश्चिम तराई र भित्रीमधेश
५	कालीका	२०४७(१९९०)	१५२	१.४	मध्य र पश्चिम तराई तथा भित्रीमधेश
६	तारा	२०६४(२००८)	१३५	१.४	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार
७	अवरोधी	२०६४(२००८)	१३५	१.३	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार

(घ) बोडी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	आकाश	२०४६(१९९०)	७३	१.०	तराई र भित्रिमधेश
२	प्रकाश	२०४६(१९९०)	६०	०.८	तराई र भित्रीमधेश
३	सर्यू	२०६१(२००४)	७७	१.३	मध्य र पश्चिम तराई, भित्रीमधेस
४	डवल हार्भेष्ट OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०-१००	१६-१८	तराई र पहाड
५	मालेपाटन -१	२०६८(२०११)	७५-९०	०.८-१.०	तराई, भित्री मधेस तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (३०० देखि १००० मी)
६	गाजले बोडी	२०७३	७८	१.८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर सम्मको तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ङ) रहर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर १	२०४८(१९९२)	१९७	१.५	चितवन, मकवानपुर र सर्लाही जिल्ला हरुको तराई र भित्री मधेश
२	बागेश्वरी	२०४८(१९९२)	२६१	२.०	धनुषा, सर्लाही र बाँकि जिल्ला हरु
३	खजुरा रहर १	२०७९(२०२२)	२७४	१.६९	समुद्रि सतह देखी ७०० मिटर उचाई सम्मका पश्चिम तराईका क्षेत्रहरु

(च) मास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर मास	२०७५(२०१८)	६४	०.८८	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखी १२५० मिटर सम्म)
२	खजुरा मास १	२०७५(२०१८)	६६	०.८९	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखी १२५० मिटर सम्म)

(छ) मुङ्ग

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वैशाखी	२०३२(१९७६)	६०	१.५	तराई
२	कल्याण	२०६३(२००६)	६०	०.६९	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड
३	प्रतिक्षा	२०६३(२००६)	६३	०.६८६	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड
४	प्रतिज्ञा	२०७५(२०१८)	५९	१.३	तराई भित्री मधेश तथा मध्यपहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखी ७०० मिटर सम्म)

(ज) राज्मा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पि.डि.आर. १४	२०७६(२०१९)	११९	१.८६	तराईदेखि उच्च पहाड (११५ देखि २३६७ मिटरसम्म)

११.३ तेलहन

क) वदाम

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	वी-४	२०३७(१९८०)	१४०	१.५	तराई भित्रि मधेश र मध्य पहाड
२	जनक	२०४५(१९८९)	१४५	२.५	तराई, भित्री मधेश र मध्यपहाडी क्षेत्रको सिंचाईको सुविधा नभएको बलौटे दोमट माटो भएको क्षेत्र
३	ज्योती	२०५३(१९९६)	१३७-१५३	२.०	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
४	जयन्ती	२०५३(१९९६)	११५	२.२	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
५	राजर्षि	२०६२(२००५)	१३६	२.८४	तराई र भित्री मधेस
६	वैदेही	२०६२(२००५)	११०	३.३	तराई र भित्री मधेस
७	समृद्धि	२०७६(२०१९)	११०-१२५	३.१६	तराई भित्री मधेश र मध्यपहाड
८	नवलपुर वदाम-१	२०८०(२०२४)	१३३	२.३१	समुद्र सतहबाट १५०० मिटर सम्मका तराई देखी मधय पहाडी क्षेत्रहरु

ख) तोरी

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	विकास	२०४६(१९८९)	८५-९०	०.८	मध्यमाञ्चल देखि सुदूर पश्चिमाञ्चल सम्मको तराई र भित्रीमधेश
२	लुम्ले - १	२०५३(१९९६)	८९-१५३	०.९	पश्चिम क्षेत्रको ७०० मि. उचाई भन्दा माथिको मध्य देखी उच्च पहाड
३	प्रगति	२०५३(१९९६)	९९	१.०	पूर्वी मध्यपहाड, तराई र भित्री मधेशको असिञ्चित भूमि
४	उन्नति	२०६२(२००५)	८६	१.०४	तराई, भित्रीमधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
५	प्रीति	२०६२(२००५)	८३	१.२६	तराई, भित्रीमधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
६	मोरङ्ग तोरी (२	२०७०(२०१३)	८३	०.७-०.९	तराई तथा मध्य तराई
७	सुर्खेत स्थानिय तोरी - ३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	८२-१००	०.९०५	मध्यपश्चिमका तराई जिल्ला हरु बाँके, बर्दिया, दाङ, मध्य पहाडका, ,सुर्खेत, दैलेख सल्यान र भेरी नदि किनारका क्षेत्रहरु
८	नवलपुर स्थानिय-४	२०७६(२०१९)	९३	१.०२	तराई, भित्रीमधेश र मध्य पहाडका ६०० मि

ग) रायो

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वोल्ड	२०४५(१९८९)	११०-११५	०.९	तराई तथा भित्री मधेश
२	कृष्णा	२०४६(१९८९)	११५	१.१	मध्यमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको तराई र भित्रीमधेश
३	मोरङ्ग रायो/तोरा	२०७४(२०१८)	१०२-१२०	०.९२	समुन्द्र सतह देखि ७००मिटर उचाईसम्मका तराई तथाभित्री मधेश

घ) तिल

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नवलपुर खैरो तील १	२०५७(२०००)	८५	१.२	सिरहा देखि नेपालगञ्ज सम्मका तराई
२	नवलपुर झुसे तील १	२०५७(२०००)	१०३	०.६५	तराई र भित्री मधेश

११.४ औधोगिक वाली

(क) सुर्ति

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बेलाचापी १	२०४६(१९८९)	६०-७०	०.९	तराई

(ख) कपास

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ट्याम्कट एस.पी. ३७	२०३४(१९७७)	६०-७०	०.९	मध्यमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल

(ग) उखु

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जीतपुर १	२०५३(१९९६)	३००-३६०	७१.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको सिंचित तराई
२	जीतपुर २	२०५३(१९९६)	३००-३६०	९२.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको असिञ्चित तराई
३	जीतपुर ३	२०६०(२००४)	३००-३६०	७९.२	तराई
४	जीतपुर ४	२०६०(२००४)	३००-३६०	८६.०	तराई
५	जीतपुर ५ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	३००-३३०	८१	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
६	जीतपुर ६ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	३००-३३०	८३	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
७	जीतपुर ७ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	३००-३३०	८३	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
८	जीतपुर-८ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१०-११ महिना	८४	समुद्री सतहबाट ३०० मिटर उचाइ सम्मका तराईका क्षेत्रहरु
९	जीतपुर-९ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१०-११ महिना	९५.६	समुद्री सतहबाट ३०० मिटर उचाइ सम्मका तराईका क्षेत्रहरु

(घ) जुट

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	इटहरी १ (सेतोपात)	२०५६(१९९९)	११८	३.४	पूर्वी तराई
२	इटहरी २ (सुनौलो पात)	२०५६(१९९९)	११६	३.३	पूर्वी तराई
३	इटहरी-४	२०७९(२०२२)	१२०	३.८	झापा, मोरङ्ग, सुनसरी लगायतका पुर्वि तराई क्षेत्रहरु

(ङ) अदुवा

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट अदुवा १	२०५८(२००१)	२२५-२४०	२२.३८	१६०० मिटर उचाईसम्मको भित्री मधेश, मध्य पहाड र बेंसी
२	कपुरकोट अदुवा २	२०७३(२०१६)	२४०-२६०	३२.७५	भित्रीमधेश, मध्य पहाड र बेसी १६००मिटर उचाईसम्म

(च) हलेदो/वेसार

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट हलेदो - १	२०७१(२०१४)	२४५-२६०	२७.८	मध्यपहाडको असिन्चीत पाखो बारी
२	कपुरकोट हलेदो - २	२०७४(२०१८)	२४५-२६०	३४.०५	समुन्द्र सतहदेखि १६०० मिटर उचाईसम्मका तराई तथा भित्री मधेश

(छ) अलैची

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामसाई (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.६२	१५०० देखि २२०० मि . उचाइसम्मका क्षेत्रहरु
२	गोलसाई (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.७०	१५०० देखि २२०० मि . उचाइसम्मका क्षेत्रहरु
३	डम्मरसाई (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ८५ दिनमा	०.७०	६०० देखि १२०० मि. सम्म उचाई भएका क्षेत्रहरु
४	भर्लाङ्गे (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.७०	१५०० देखि २२०० मि. उचाई भएका क्षेत्रहरु
५	जिर्मले (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ८० दिनमा	०.९०	६०० देखि १२०० मिटर सम्मको उचाई भएका क्षेत्रहरु

११.५ तरकारी वाली

(क) आलु

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुफ्री ज्योति	२०४९(१९९२)	११०	२३	पहाडमा वर्षे बालीको लागि माघ, फाल्गुण र चैत्र, हिउँदेबालीको लागि असोज र कार्तिकमा तथा कम वर्षा हुने पश्चिमका उच्च पहाडका लागिअसार र साउन
२	कुफ्री सिन्दुरी	२०४९(१९९२)	११०-१२०	२३	तराईमा हिउँदे बालीको रुपमा, असोज देखि मंसिर सम्म र तल्लो पहाडी भेगमा कार्तिक देखि पुससम्म
३	डेजिरे	२०४९(१९९२)	९०-१२०	१८	तराईमा हिउँदेबालीको रुपमा असोज र कार्तिक, मध्यपहाड र तल्लो पहाडमा भाद्र र असोज तथा मध्य पहाडदेखि उच्च पहाडमा वर्षे बालीको रुपमा माघ र फागुन
४	जनकदेव	२०५६(१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, उपत्यका तथा तराई क्षेत्रमा शरद ऋतु र कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा वर्षा ऋतु
५	खुमल सेतो १	२०५६(१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा र मध्यपहाडी क्षेत्रमा शरद ऋतु

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६	खुमल रातो २	२०५६(१९९९)	९५	३६.२	तराई, भित्रीमधेश तथा खोंचहरुमा शरद ऋतु
७	खुमल लक्ष्मी	२०६५(२००८)	१२०-१४०	२४.२८	मध्य तथा उच्च पहाडी भेगः बर्षे बाली सुख्खा उच्च पहाडी भेगः मनसून वाली तराई तथा भित्री मधेशः शरद तथा हिउँदे वाली
८	आई पी वाई ८	२०६५(२००८)	११०-१२०	२५-२७	तराई तथा भित्रि मधेश
९	खुमल उज्वल	२०७१(२०१४)	१००-१२०	२५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र
१०	खुमल उपहार	२०७१(२०१४)	१००-१२०	२४	तराई र मध्य पहाडको १२०० मिटर उचाइ सम्म ।
११	टि पि एस - १ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	११०-१२०	३५-४०	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१२	टि पि एस - २ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	११०-१२०	३०-३५	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१३	खुमल विकास	२०७५(२०१८)	१००-११०	२५.७५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र (१२०० मिटर देखी ३००० मिटर सम्म)
१४	कार्डिनल (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	८०-११०	१८-३०	तराईदेखि पहाडसम्म (करिब १०० देखि ४००० मि. सम्म)
१५	रोजिटा (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१२०-१४०	१०-१४	मध्य र पूर्व उच्च पहाडी क्षेत्र (करिब १६०० देखि ३५०० मि. सम्म)
१६	एम.एस. ४२.३ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१००-१२०	१०-२४	तराई देखि पहाडी उपत्यका तथा खोच सम्म (करिब १०० देखि १६०० मि . सम्म)
१७	खुमल रातो-४	**२०८० (२०२४)**	**११०**	**२७.८४**	समुद्री सतहबाट ८०० मिटर देखि २५०० मिटर सम्मका मध्य पहाडी देखि उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।
१८	खुमल सेतो-३	**२०८० (२०२४)**	**११५**	**२९.९१**	समुद्री सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मका तराई देखि मध्य पहाडी क्षेत्रहरु ।

(ख) काउली

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काठमाडौं स्थानीय	२०४६(१९९०)	११०-१२०	२५	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	डोल्पा स्नोवल	२०५१(१९९४)	११०-१२०	१५	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	सर्लाही दिपाली	२०५१(१९९४)	५५-६०	८.०	तराई र मध्यपहाड
४	स्नो मिस्टीक F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	३५-४०	तराई र पहाड ।
५	नेपा ६०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५	२६-२८	तराई र पहाड ।
६	खुमल ज्यापू	२०७२(२०१५)	६५-८०	२९.७	मध्य पहाडी क्षेत्र

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७	बर्खा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	६०-६५	३४-३९	मध्यपहाडको सिंचित क्षेत्र ।
८	गिरिजा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८५-९०	४४	मध्यपहाडको सिंचित क्षेत्र ।

(ग) मुला

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिनोअर्ली	२०४६(१९९०)	४०-४५	२६	तराई, पहाड र उच्च पहाडको सिञ्चित भूमि
२	ह्वाइट नेक	२०५१(१९९४)	६०-६५	३५	मध्यपहाड
३	प्युठाने रातो	२०५१(१९९४)	७०-८०	४३	मध्यपहाड
४	चालीस दिने	२०५१(१९९४)	३५-४५	२८	तराई र मध्यपहाड
५	धनकुटे (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१(१९९४)	५५-६०	४२	११०० मिटरदेखि १७०० मिटर सम्मको मध्यपहाड
६	ग्रीन बो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६५	४०-६०	तराई र पहाड
७	ट्रपिकल कस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४०-६०	तराई र पहाड ।
८	लङ् हवाइट मिनोङ्ग, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-६०	मध्यपहाड ।
९	बि. एन. ४२९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-४५	मध्यपहाड ।
१०	रकि- ४५, इए (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५० १४० - बीउको लागि)	४४-५० ०.८-०.९ बीउ	तराई र मध्यपहाड

(घ) सलगम

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	फुयुनोसो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
२	काठमाडौं रातो	२०७३ (२०१७)	६५	३०.६०	समुन्द्र सतहबाट १००० देखि १५०० मिटर सम्मको मध्यपहाड
३	काठमाडौं रातो	द्एठघ ९द्एज्ञठ०	६५	३०.६०	समुन्द्र सतहबाट १००० देखि १५०० मि. सम्मको मध्यपहाड ।

(ङ) रायो साग

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल चौडापात	२०४६(१९९०)	५०-६०	३५	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	मार्फा चौडापात	२०५१(१९९४)	५५-६५	२८	मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	खुमल रातोपात	२०५१(१९९४)	६०-७०	२८	मध्य पहाड र उच्च पहाड
४	ताङ्खुवा रायो	२०५१(१९९४)	३०-३६	३१	११०० मिटरदेखि १७०० मिटर सम्मको मध्य पहाड
५	रेड जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
६	गुजमुज्जे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	२४०-२७०	वीउ २ ताजा ३०	समन्द्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र ।
७	डुडे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	२४०	वीउ २ ताजा ३५	समन्द्र सतहबाट १५०० देखी १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र ।
८	मनकामना रायो (स्थानियत) (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	मौसमी पहिलो उत्पादन २८ दिन	३६	८०० देखि १६०० मिटर उचाई सम्मका पहाडी क्षेत्र
९	वेलाचापी चौडापात (पञ्जीकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	१२८	२०-३०	मधेश प्रदेश
१०	जिम्पाखा रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०८१(२०२४)	५० प्रतिशत फूल फूल्ने समय: १४०-१५० दिन	हरियो साग: ३२-४०, बीउ: ०.४-०.५	समुद्री सतहबाट १०००-२००० मिटर उचाई सम्मका ओखलढुङ्गा र आसपासका समान हावापानी भएका क्षेत्रहरु ।
११	जिम्पाखा रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०८१ (२०२४)	५० प्रतिशत फूल फूल्ने समय हिउँद: १५० दिन र गर्मी समय: १२० दिन	७७.८४ (हरियो साग), ०.१२ (बीउ)	समुद्री सतहबाट १४००-२९०० मि. उचाई सम्मका कर्णाली प्रदेशका समान हावापानी भएका उच्चपहाडी क्षेत्र ।

(च) प्याज

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रेड क्रियोल	२०४६(१९९०)	६०	१५	तराई, पहाड र उच्च पहाड तीनै भौगोलिक क्षेत्रमा क्रमशः कार्तिक देखि मंसिर, भाद्रदेखि कार्तिक र फागुनदेखि चैत्रसम्म लगाउने
२	टि आई १७२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	१३०-१५०	३२-३५	तराई र पहाड

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३	नासिक - ५३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१३०-१६५	१६.६-२०	तराई र मध्य पहाड
४	वैतडी स्थानिय प्याज (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२०)	१७०-२३०	४०-४५	सुदूरपश्चिम प्रदेशको १०००- २००० मि. उचाईसम्मका क्षेत्रहरु
५	खुमल प्याज-२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१२०-१५०	३५-४०	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर उचाइ सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु
६	खुमल प्याज-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८० (२०२४)	१२०-१५०	४०-५०	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर उचाइ सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु ।

(छ) **गोलभेडा**

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसारुबी	२०४६(१९९०)	६०	१५	तराई र पहाड
२	रोमा	२०५१(१९९४)	६५-७०	१२-१५	तराई र मध्यपहाड
३	मनप्रेकस		८०-९०	२०-४०	मध्य र उच्च पहाड
४	एन.सी.एल. १		६५-७०	२०-३०	तराई र मध्यपहाड
५	सृजना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०-८०	१०५-११०	मध्यपहाडः ८०० मि.देखि १६०० मि.
६	खुमल गोलभेडा हाइब्रिड-२ F1 (एच.आर.ए. १४ x एच.आर.डी. ७)	२०७७(२०२१)	६६	७४.५०	तराई र मध्य पहाड
७	खुमल गोलभेडा हाईब्रिड-३ F1 (एच. आर.ए. २०xएच.आर.डी. २)	२०७७(२०२१)	६५	६२.४	तराई र मध्यपहाड

(ज) **गाजर**

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	न्यु कुरोदा OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	१००	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	नेपा ड्रिम, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
३	सिग्मा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड ।

(झ) वन्दा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कोपनहेगन मार्केट	२०५१(१९९४)	७०-९०	३५	तराई र मध्य पहाड
२	नेपा ग्रिन ७७७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	८५-९०	७५	तराई र पहाड
३	ग्रिन कोरोनेट F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८०	३५-३८	तराई र पहाड
४	ग्रीन क्राउन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड

(ञ) तनेवोडी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल तने	२०५१(१९९४)	६०-७०	४.५	तराई र मध्य पहाड
२	सर्लाही तने	२०५१(१९९४)	५०-६०	७.०	तराई र मध्य पहाड
३	एन.ओ.-३२४, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	६०-६५	४.६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
४	सेला- ४६४, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५-४०	५	तराई र मध्य पहाड ।
५	ग्रेटवाल- ०२, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		१४.२-२४.६	पहाडी सिंचित र अर्धसिंचित क्षेत्र र काठमाडौं उपत्यका आसपास ।
६	ग्रेटवाल- ०३, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		१६.६-३१.४	पहाडी सिंचित र अर्धसिंचित क्षेत्र र काठमाडौं उपत्यका आसपास ।

(ट) घिउ सिमी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	त्रिशुली सिमी	२०५१(१९९४)	७०-७५	१४	मध्य र उच्च पहाड
२	झांगे सिमी	२०५१(१९९४)	५०-५५	९.०	तराई र मध्य पहाड
३	मन्दिर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४६	१२	तराई र मध्य पहाड
४	खैरो घ्यूसिमि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	कोषाः ८५ देखी ९० दानाः ११० देखी ११५	कोषाः १६.५२ दानाः ३.१३	दोलखा जिल्ला लगायत आसपासका क्षेत्रहरु
५	चौमासे सिमि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	५५-६०	१८-२०	समुन्द्र सतहबाट ३०० मिटर देखी २२०० मिटर सम्मको उचाई भएका तराई, मध्यपहाड तथा उच्च पहाडका क्षेत्रहरु

(ठ) केराउ

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सर्लाही आर्केल	२०५१(१९९४)	६०-६५	५-७	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	न्यू लाईन	२०५१(१९९४)	८५-९०	६-८	तराई र मध्य पहाड
३	सिक्किमे	२०५१(१९९४)		२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ड) भेडे खुर्सानी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	क्यालि फोर्निया	२०५१(१९९४)	८०-९०	१६-२०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	सागर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६५-७५	३६	तराई र मध्य पहाड
३	एन.एस. ६३२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४४-५०	तराई र पहाड ।

(ढ) खुर्सानी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ज्वाला	२०५१(१९९४)	६०-७०	२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	कर्मा ७४७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०	४०	तराई र मध्य पहाड
३	कर्मा ७७७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६५	६०	तराई र पहाड
४	एन एस १७०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८५	८०-९०	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
५	ओमेगा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	११५	५०	तराई र पहाड
६	मार्शल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	११५	३५	तराई र पहाड
७	प्रिमियम, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	८०-८५	२५-३०	तराई र मध्यपहाड ।
८	फाएर क्याम्प, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४४	१२-१४	तराईको सिंचित क्षेत्र ।
९	हट सट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४४	१३-१५	तराईको सिंचित क्षेत्र ।
१०	टिस्टुङ अकबरे खुर्सानी (पञ्जीकरण मात्र)	२०८१ (२०२४)	२१२	६.९	समुद्री सतहबाट १२००-२३०० मिटर उचाई सम्मका पहाडी क्षेत्रहरु ।

(ण) भान्टा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नुर्की	२०५१(१९९४)	६०-६५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
२	रुनाको F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	६०-७०	१०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
३	मायालु- ५५५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	७५	४५	तराई र मध्यपहाड
४	परवानीपुर सेलेक्सन १ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	९०-९५	२५-२६	समुद्र सतहबाट ४०० मि. उचाई सम्मका मध्य तराईका क्षेत्रहरु
५	पोखरी लुर्कि १	२०८१(२०२४)	१७०-१८०	२५-३०	गण्डकी प्रदेशका मध्य पहाडी क्षेत्रहरु ।

त) घिरौला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कान्तिपुरे	२०५१(१९९४)	११०-१२०	१५-१८	मध्य पहाड
२	न्यु नारायणी; F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५	१३	तराई र मध्यपहाड
३	एन.एस. ४४५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३६	तराई र मध्यपहाड ।
४	एन.एस. ४४१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२०-३०	तराई र मध्यपहाड ।
५	सरिता, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	५०-७०	तराई ।
६	सिन्धु, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	५०-७०	तराई ।

थ) काक्रो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुश्ले	२०५१(१९९४)	७५-८०	१५-१८	तराई र मध्य पहाड
२	एन.एस. ४०४, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३०-३५	२.४-३.२	तराई र पहाड ।
३	एन.एस. ४०८, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-४५	४	तराई र पहाड ।
४	चाँदनी, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	५८	मध्यपहाड ।
५	सिमरन, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	मध्यपहाड ।
६	कर्मा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड ।
७	गरिमा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-४८	५५	तराई र मध्यपहाड ।
८	सिता ८८८, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३४	६६	मध्यपहाड ।

९	शाहिनी १, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	६८	तराई ।
१०	शाहिनी २, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	६८	तराई ।
११	निन्जा १७९, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड ।
१२	नेपा टुसी १०३, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड ।
१३	डयाडी २२३१, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड ।
१४	बेली, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड ।
१५	कानेना, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-४०	१५-२०	मध्यपहाड र तराई ।
१६	राजा, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	६५	तराई ।
१७	भक्तपुर लोकल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	६०-६५	३०-३५	६०० देखि १६०० मि. उचाई सम्म ।
१८	मधु F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	६०	७०.४	समुन्द्र सतह बाट १५० मि. देखि १६०० मि. उचाई सम्मका काठमाडौं उपत्यका देखि पश्चिम क्षेत्रहरु ।
१९	कृष्ण, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	५७	६६.१५	समुन्द्र सतहबाट १५० मि. देखि १६०० मि. उचाई सम्मका काठमाडौं उपत्यका देखि पूर्वका क्षेत्रहरु ।
२०	मादले काँक्रो (पञ्जीकरण मात्र)	२०८१ (२०२४)	१२०-१३०	३७-६० के.जि./बोट फल संख्या: २०-२५ प्रतिबोट	कास्की, पर्वत, म्याग्दी र बागलुङ तथा सो सरहका हावापानी भएका क्षेत्रहरु ।

(द) स्क्वास फर्सि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	अन्ना १०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र पहाड
२	अन्ना २०२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	३६-४०	तराई र पहाड ।
३	सनी हाउस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५२	५१.८	तराई र पहाड ।
४	लङ ग्रीन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	२५	तराई र पहाड ।
५	हनिडेजर्ट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	१८	तराई र पहाड ।
६	डेभिन्च, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७५	१०५	मध्यपहाड र तराई ।
७	स्टार व आई. जुकिनी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	११०	मध्यपहाड र तराई ।
८	ग्रे जुकिनी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	८०	तराई र मध्यपहाड ।
९	सँपर स्क्वास बल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	४०-४५	२८-३१	मध्यपहाडको सिंचित क्षेत्र ।

(ध) स्विस चार्ड

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुसाग	२०५१(१९९४)	६०-७०	२०-३५	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(न) तिते करेला

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरियो करेला	२०५१(१९९४)	९०-१००	२०-२५	तराई मध्य पहाड
२	कोमल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.६	तराई, मध्यपहाड तथा उच्च पहाड ।
३	एन.एस. १०२४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड ।
४	एन.एस. ४३४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४४-४८	तराई र पहाड ।
५	पाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	४५-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड ।
६	हरीत, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-७०	३०-३५	तराई र मध्यपहाड ।
७	माया, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	४०-४५	तराई र मध्यपहाड ।
८	सि.जी. ०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	८० -९९	१८-२२	पूर्वी तराई ।
९	सि.जी. ०२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	८०-९९	१५-१९	पूर्वी तराई ।

(प) रामतोरीया

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्वती	२०५१(१९९४)	५०-६०	१२-१६	तराई , मध्यपहाड र उच्च पहाड
२	अर्का अनामिका (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	४०-४५	२४-३२	तराई , मध्यपहाड र उच्च पहाड

(फ) पालुङ्गो

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरिपाते	२०५१(१९९४)	४०-४५	१२-१६	तराई , मध्यपहाड र उच्च पहाड
२	डब्लु किङ, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	१२०	१८-२७	तराई, र पहाड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३	पाटने पालुङ्गो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	५०-५५	१६.६०	समुन्द्र सतह देखि २१०० मिटर उचाई सम्मका तराई, पहाड र उच्च पहाड
४	काङ्गकोङ्ग (थाइ पालुङ्गो)OP (पञ्जी करण मात्र)	२०७७(२०२०)	३०-३५	१०७.६ पहाड ५४.२४ तराई	मध्य पहाड देखि तराईको सिचित क्षेत्र

(ब) ब्रो काउली

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सेन्ताउरो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६८	२२-२५	तराई, र पहाड
२	ग्रीन पिया, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	८५	१६-१७	तराई र पहाड
३	साकुरा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	९५	१०-१२	मध्य पहाड
४	एभरेष्ट ग्रीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	९५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
५	किङ डोम, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्यपहाड ।
६	अर्ली यु, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	१२-१८	तराई र मध्यपहाड ।
७	नोक गक, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्यपहाड ।

(भ) तर्वुजा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लक्ष्मी ७४७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०-७५	२०.५	तराई
२	लक्ष्मी ७६७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८०	३०.५	तराई

(म) फर्शि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सोनार ०२२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८०	५५	तराई

(य) लौका

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काभेरी,ˆ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४०-५०	तराई र पहाड
२	एन एस ४२१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४४-५६	तराई र पहाड
३	एन एस ४४३, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४३-५०	३०-४०	तराई र पहाड
४	अनमोल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	६०	१२	तराई, पहाड र उच्च पहाड

(र) पाटे घिरौला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ह्यु क्यु ५०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०	२३	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ४०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-४५	४४-४८	तराई र पहाड

(ल) धनिया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लोटस OP (पञ्जीकरण मात्र	२०६६(२०१०)	४०-५०	११.८	तराई र मध्य पहाड
२	सुरभी OP (पञ्जीकरण मात्र	२०६६(२०१०)	३५	१६-२०	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	अमेरिकन लङ्ग स्टयान्डीङ OP (पञ्जीकरण मात्र	२०७०(२०१३)	४५-५०	१२.२	तराई र मध्य पहाड
४	एक्स.एम.एल.एन.ओ.-४६५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	३५	७.२	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	रामसेस F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	५०-६०	६-७	तराई र मध्य पहाड

(व) चिचिण्डा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कर्णाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५	३०	तराई र मध्य पहाड

(श) कुरिलो

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मेरी वाशिङटन ५०० डब्लु, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	२१०	६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

(ष) ग्याठगोवी

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपा बल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-५०	१५	तराई र पहाड

(स) पाकचोय

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टेष्टी ग्रीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४८-५७	तराई र पहाड
२	चोको OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड
३	एन.ओ.(४१६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	२५०	१६	तराई र पहाड ।

(ह) जिरीको साग

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन स्पान, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	५०-५५	४-५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
२	ग्रीन वेभ OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-४५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु
३	न्यु रेड फायर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	५०-५५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु

(क्ष) चुकुन्दर

क.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मधुर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६०-७०	२४-३६	तराई र पहाड

(त्र) चाईनिज वन्दा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ब्लुज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	५५-६०	२२-२५	तराई र पहाड
२	स्प्रीङ सन(६०, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्यपहाड ।

(ज्ञ) चम्सुर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ठिमी चम्सुर (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	४५-५०	८	समुद्र सतह देखि १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ज्ञ१) लट्टे

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामेछाप हरियो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५(२०१८)		८.६८	२०० देखि १६५० मिटर उचाई सम्मको असिंचित क्षेत्र
२	लाल मार्से (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	१७५	३.१०	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि २००० मिटर उचाई भएका हुम्ला, जुम्ला वा समान हावापानी भएका कर्णाली प्रदेशका आसपासका जिल्लाहरु

(ज्ञ२) सिमि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पहेलो सिमि (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	कोषा १०५ देखी ११० दानाः ८५ देखी ९०	कोषाः १७.३२ दानाः ३.६४	दोलखा जिल्ला लगायतका आसपासको क्षेत्रहरु

(ज्ञ३) हिउदे सिमि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मालेपाटन हिउदे सिमि १ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७९(२०२२)	११०-१२०	२५-३०	समुद्री सतहबाट १२५० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली, लुम्विनी, गण्डकी र मधेश प्रदेशका क्षेत्रहरु
२	मालेपाटन हिउदे सिमि-२ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७९(२०२२)	१००-११०	१५-२०	समुद्री सतहबाट १२५० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली, लुम्विनी, गण्डकी र मधेश प्रदेशका क्षेत्रहरु

(ज्ञ४) लसुन

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	राजीकोट लसुन-१ (पञ्जिकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	२५०-२६०	१७.३६	समुद्र सतहबाट २००० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली प्रदेशका उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।
२	राजीकोट लसुन-२ (पञ्जिकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	२३०-२४०	२१.८	समुद्र सतहबाट २००० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली प्रदेशका उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।

११.६ घासे वाली

(क) जै

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कामधेनु जै	२०६१(२००४)	२०६	५१-७५	तराई र मध्य पहाड
२	नेत्र जै	२०६१(२००४)	१९७	३२-७१	तराई र मध्य पहाड
३	गणेश	२०६९(२०१२)	२१७	४८-५०	तराई देखि मध्य पहाड
४	पार्वती	२०६९(२०१२)	२०७	६१-७०	तराई देखि उच्च पहाड
५	अमृतधारा	२०७२(२०१५)	१८०-१९०	३६	तराई देखि मध्य पहाड
६	नन्दिनी	२०७२(२०१५)	१३९-१९०	३२-३८	तराई र भित्री मधेस
७	स्वान, पञ्जिकरण मात्र	२०७३(२०१७)	१७०-१७५	३०-३५	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई ,मध्य र उच्च पहाड

(ख) सेतो क्लोभर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	प्याउली सेतो क्लोभर	२०६९(२०१२)	२२२	३०-४५	मध्य पहाड देखी उच्च पहाड

(ग) वर्सिम

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बर्सिम ग्रीन गोल्ड	२०७२(२०१५)	२७६-२८४	७२-७८	तराई र भित्रि मधेश
२	मेसकाभी, पञ्जीकरण मात्र	२०७३(२०१७)	१६०-१७०	७५-८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(घ) राईघाँस

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धुन्चे राईघाँस	२०७२(२०१५)	२७६-२८४	३०-४०	मध्य तथा उच्च पहाड

(ङ) टियोसेन्टी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मकैचरी १	२०७३(२०१७)	११५-१२५	३५-४५	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(च) कमन भेच

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुटिल कोसा १	२०७३(२०१७)	१६३-१७०	३५-४०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

(छ) स्टाईलो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पाल्पा स्टाईलो	२०७३(२०१७)	११५-१२५	७२-८०	समुन्द्र सतहबाट १६०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ज) कक्सफुट

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रसुवा कक्सफुट	२०७३(२०१७)	२९६-३००	३०-४०	समुन्द्र सतहबाट १२०० देखी ४००० मिटर उचाई सम्मको मध्य पहाड र उच्च पहाड

(झ) नेपियर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हात्ती घाँस १	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ञ) सेटारिया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल बन्सो	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

११.७ फलफूल वाली

(क) कागती

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल्न शुरु हुने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन कागती १	२०७२(२०१५)	३ वर्षमा फल्ने	३४.५	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच बेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
२	सुन कागती २		३ वर्षमा फल्ने	२६.९	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच बेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
३	तेह्थुम स्थानिय (पञ्जिकरण मात्र)	२०७५(२०१८)		१५	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारो नपर्ने क्षेत्र

(ख) सुन्तला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल्न शुरु हुने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खोकु स्थानीय (पञ्जिकरण मात्र)	२०७५(२०१८)		१६-२४	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारो नपर्ने क्षेत्र
२	पारीपाल्ले अगौटे सुन्तला-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	१९८ (५० प्रतिशत फूल फुलेदेखी अन्तिम पटक टिप्ने दिन)	१२.५	समुद्री सतहबाट ८०० देखी १४०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्रहरु (विशेष गरी उच्च घनत्व सुन्तला खेती (High density planting) का लागी उपयुक्त)
३	पारीपाल्ले अगौटे सुन्तला-२	२०८१(२०२५)		१५.४८	समुद्री सतहबाट १००० देखी १६०० मिटर उचाई सम्मका कोषी प्रदेशमा मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

(ग) केरा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल लिने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जि ९ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१५-१६ महिना	५०-५५	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार
२	विलियम हाइब्रिड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१४-१५ महिना	४०-५०	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल लिने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३	मालभोग स्थानीय (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१४ महिना	१५-२०	समद्रु सतहदेखि १२०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार र होचा पहाडी उपत्यकासम्म

(घ) आँप

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	दशहरी (Dashehari) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्यम	१०-१२	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	मालदह (Maldah) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगौटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	आम्रपाली (Amrapali) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पछौटे	८	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु

(ङ) लिचि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	शाही (Shahi) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगौटे	१०-१२	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	मजफ्फरपुर (Muzaffarpur) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्यम	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	कलकत्तिया (Kalkattia) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पछौटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
४	रोज सेटेन्ड (Rose Scented) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्यम	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
५	लेट सिडलेस (Late Seedless) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पछौटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
५	अर्ली सिडलेस (Early Seedless) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगौटे	५-६	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु

(च) किवी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हेवार्ड (Heyward) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पछौटे	२८-३९	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर देखी २५०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु
२	एवट (Abbot) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगौटे	१७-२२	समुद्र सतहबाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु
३	एलिसन (Allisont) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगौटे	२२-२८	समुद्र सतहबाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु
४	ब्रुनो (Brunot) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्य	२२-२५	समुद्र सतहबाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु

(छ) स्याउ

क.स.	वालीको जात	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	चिलिङ्ग आवश्यक्ता (घण्टा) (Chilling Requirement Hours)	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	गोल्डेन डेलिसियस (Golden Delicious)	८-५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
२	रेड डेलिसियस (Red Delicious)	८.५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
३	रोयल डेलिसियस (Royal Delicious)	८.५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
४	रिचा रेड डेलिसियस (Rich Red Delicious)	८.५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
५	स्टार क्रिमसन डेलिसियस (Starkrimson Delicious)	१९.४३	८००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १५००० मिटर देखी २७०० मि. उचाई सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
६	ब्राइट एण्ड अर्लि (Bright And Early)	१४.४८	८००-१०००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १५००० मिटर देखी २७०० मि. उचाई सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
७	स्टार्क स्पर गोल्ड (Stark spur Gold)	१७.४१	८००-१०००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १५००० मिटर देखी २७०० मि. उचाई सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु

(ज) एभोकाडो (घिउ फल)

क.स.	वालीको जात	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	हास (Hass)	५०-६०	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट ८०० मिटर देखी १६०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु
२	रिड (Reed)	८५-९०	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट ८०० मिटर देखी १६०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु
३	इटिन्जर (Ettinger)	११०-११५	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट ८०० मिटर देखी १६०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु

(झ) मेकाडेमियानट

क.स.	वालीको जात	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	मालेपाटन मेकाडेमिया (Malepatan Mecadamia)	४-५ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर (२० देखी २५ केजी प्रति वोट)	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १३०० मिटर सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

११.८ कन्दमुल वाली

(क) सखरखण्ड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन्तले सखरखण्ड १	२०७६(२०१९)	१३०-१५०	१२.९१	तराई, भित्रि मधेश तथा मध्य पहाड
२	सुन्तले सखरखण्ड २	२०७६(२०१९)	१३०-१५०	२०.८	तराई, भित्रि मधेश तथा मध्य पहाड

११.९ फूल वाली

(क) ग्लाडियोलस

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	मार्केटेवल स्पाईक/ ५०० वर्ग मि	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लुम्ले ग्लाडियोलस-१	२०७९(२०२२)	७९३१	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु
२	लुम्ले ग्लाडियोलस-२	२०७९(२०२२)	८३४२	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु
३	लुम्ले ग्लाडियोलस-३	२०७९(२०२२)	७९४५	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु

आ) वीउ विजन ऐन, २०४५ को दफा ११ को उपदफा ११.२ वमोजिम कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले पञ्जिकृत वीउ विजनको रुपमा तोकेका वालीका जातहरुको विवरण

खाद्यान्न वाली

खण्ड १: धान

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कनक जिरा (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९(२०२२)	१६०	३.०४	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	डल्ले मसिनो (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९(२०२२)	१५७	२.४६	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	घिउपुरी (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९(२०२२)	९९	२.४३	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
४	तिल्की (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९(२०२२)	१२७	५.२-५.७	समुद्री सतहबाट ५०० देखी ९०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु

दलहन वाली

खण्ड १: भटमास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपाले भटमास (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९ (२०२३)	११८-१३४	१.९७	समुद्री सतहबाट १४०० देखी १८०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु

फलफूल वाली

खण्ड १: सुन्तला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	वाँसखर्क स्थानिय (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९ (२०२३)	२९७	२९	समुद्री सतहबाट १००० देखी १६०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

नोटः यहाँ उल्लेख गरिएका जातहरु संक्षेपमा राखिएका छन । नेपालमा सूचित र पञ्जिकृत भएका अन्य जातहरु तथा सूचित वा पञ्जिकृत वीउ विजनको सूचिबाट हटाईएका जातहरुको विवरण www.sqcc.gov.np मा राखिएको छ ।

१२ गुणस्तरीय बीउका बिशेषताहरु एवं बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

गुणस्तरयुक्त बीउ बिजन भनेको के हो ?

कुनै पनि बाली/जातको बीउको बंशानुगत जातिय शुद्धता, भौतिक शुद्धता, उपयुक्त चिस्यान, राम्रो उमारशक्ति, रोग कीरा मुक्त स्वस्थ, समान आकार प्रकार, चमकपन (चित्र १) आदि गुणहरु तोकिएको मापदण्द अनुसार कायम भएको बीउ विजनलाई गुणस्तरयकुत बीउ विजन भनिन्छ । बीउको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ्ग र विक्रि वितरण एवं ढुवानीको क्रममा बीउको गुणस्तर निरीक्षण तथा नियन्त्रणमा विशेष ध्यान पुर्याउन सकिएन भने त्यस्ता गुणहरुमा ह्रास हुन जान्छ । अतः गुणस्तरयुक्त बीउ उपलब्ध गराउन बीउ उत्पादन, आयातकर्ता, बिक्रेता र बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने निकायको अहम् भूमिका रहन्छ ।

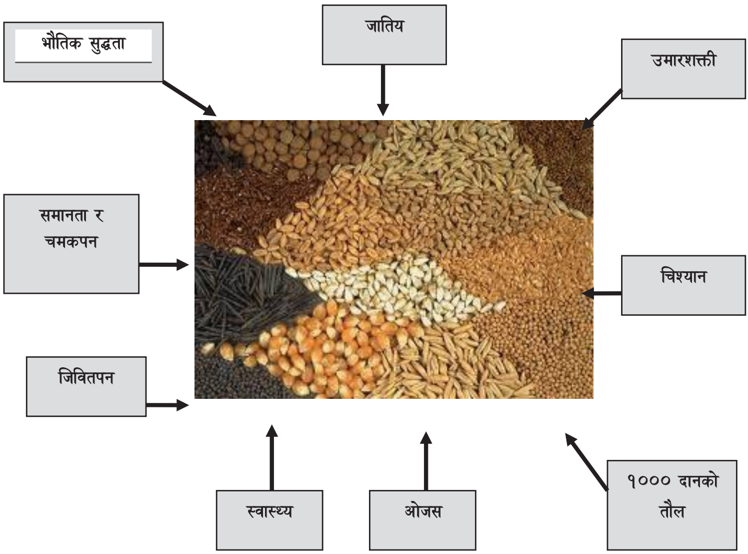

चित्र १. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरु (Seed quality attributes)

नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

बीउ बिजन नियमावली, २०६९ को नियम १६ मा भएको व्यवस्था बमोजिम गुणस्तरीय बीउको उत्पादन तथा बिक्री वितरणलाई नियमित एवं व्यवस्थित गर्न २ वटा बीउ बिजन प्रमाणीकरण पद्दतीहरु (बीउ प्रमाणीकरण र यथार्थ सङ्केतपत्र लगाउने) अवलम्बन गरिएको छ। निम्न दुई तरिकाबाट उपलब्ध हुने बीउ बिजनहरुलाई आधिकारिक गुणस्तरयुक्त बीउ मान्न सकिन्छ। बीउबिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र र सातवटै प्रदेशमा बीउबिजन प्रयोगशालाहरुले बीउ बाली खेत निरीक्षण, बीउ परीक्षण तथा बीउ प्रमाणीकरण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यमा सहयोग गर्दै आइरहेका छन् ।

१. बीउ प्रमाणिकरण (Seed Certification)

बीउ प्रमाणिकरण भनेको कुनै सिफारिस जातको बीउ उत्पादन तथा त्यस उप्रान्तका क्रियाकलापमा आवश्यक रोहवरी र निगरानी राख्दै बीउको गुणस्तरीयताको ग्यारेण्टी गर्नको लागि अपनाइने एक कार्य प्रणाली हो । यसमा बीउगुण नियन्त्रण निकायले श्रोत बीउ, बीउ बाली, खलिहान, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण आदिको निरीक्षण गरी तयारी बीउको नमुना परीक्षण गर्दछ र तोकिएको गुणस्तरको हद भित्र रहेको विउ लटमा प्रमाणपत्र जारी गर्नुको साथै बीउ वोरामा निसाना सहितको संकेतपत्र राखी सिलबन्दी गर्दछ । बीउ प्रमाणिकरण गर्ने कार्य बीउ बिजन ऐन अनूसार स्वेच्छीक (Voluntary) छ । यस पद्धतिमा श्रोत बीउ देखि लिएर उत्पादन पक्ष र बीउ थैलावन्दी सम्म बीउ बिशेषज्ञको निगरानीमा गरिन्छ । यस पद्धतिमा व्यवस्थित तरिकाबाट विभिन्न तहमा अनुगमन एवं परीक्षण गरी गराई खेतमा बीउ बालीको न्युनतम स्तर र बीउ बिजनको न्युनतम स्तर भन्दा माथि रहेको बीउलाई गुणस्तर अंकित प्रमाणिकरणको ट्याग (संकेत पत्र) लगाई बीउको ग्यारेन्टी दिईन्छ । यस पद्धतिमा तीन वर्गहरुको बीउलाई (मुल, प्रमाणित प्रथम, प्रमाणित द्धितिय) मात्र बीउ प्रमाणिकरण निकाय बाट प्रमाणित गराइन्छ भने श्रोत बीउ (प्रजनन बीउ) लाई प्रजननकर्ताबाट नै प्रमाणित गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२ यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Labeling)

यो पद्धती अनिवार्य (Compulsory) छ। यस प्रक्रियामा बीउ प्रमाणीकरणमा जस्तै हरेक पक्षमा बीउ प्रमाणीकरण निकायका बीउ विशेषज्ञहरुले प्राविधिक निरीक्षण गरिदैन । यस पद्धतिमा बीउ उत्पादक वा बीउ विक्रेताले बीउको गुण नियन्त्रणको हरेक पक्षमा आफ्नै बन्दोबस्तबाट गरेको हुन्छ। यस किसिमबाट उत्पादन गरिएको बीउ बिक्री गर्दा उक्त बीउको थैलोमा सो बीउको गुणस्तर अनुसार अङ्कित गरेको यथार्थ सङ्केतपत्र लगाएको हुनुपर्छ। बीउको उमारशक्ति र भौतिक शुद्धता बीउ गुण नियन्त्रण निकायले बीउ नमुना झिकेर लिई जाँच गर्दछ र राष्ट्रिय बीउबिजन समितिले तोकेको हदभन्दा माथिको गुणस्तरिय बीउलाई यथार्थ सङ्केतपत्र लगाएर बिक्री वितरण गर्न सकिन्छ। यथार्थ सङ्केतपत्र पहेंलो रङको कागजमा कालो अक्षरले लेखेको हुनुपर्दछ। साथै यस किसिमको बीउको गुणस्तर सम्बन्धी जिम्मेवारी बीउ विक्रेता वा बीउ उत्पादकनै हुन्छ। बीउको गुण नियन्त्रकले यस्ता सङ्केतपत्र लगाएर बिक्री भइराखेका बीउको नमुना लिई परीक्षण गरी राखेको हुन्छ। यस्ता बीउमा न्युनतम स्तर भन्दा कम गुणको बीउ बिक्री भई राखेको खण्डमा बीउबिजन ऐनमा तोकिए बमोजिम रोक्का गरी सजाय हुन सक्छ। यथार्थ सङ्केत पत्रमा तपसिल अनुसारको विवरण भरी बीउको थैलो अनुसारको साइजमा प्याकिङ गर्दा स्पष्ट देखिने गरी थैलाभित्र हालेर मात्र बीउको बिक्री वितरण गर्नुपर्दछ। बीउ प्रमाणीकरण पद्दती र यथार्थ सङ्केतपत्र पद्दती मार्फत उत्पादन हुने बीउ बीजनको थैलोमा १३. ५ से.मि. लम्बाई, र ८.५ से.मि. चौडाईको ट्यागको प्रयोग गर्नुपर्छ।

संकेतपत्रमा हुनुपर्ने विवरणहरु

१. उत्पादन वर्ष
२. परीक्षण मिति
३. बालीको नाम
४. बालीको जात
५ उमारशक्ति प्रतिशत (न्युनतम)
६. शुद्धता प्रतिशत (न्युनतम)
७. बीउको तौल
८. लोगो
९. सिफारिस क्षेत्र
१०. लट नं.
११. रसायनिक पदार्थ प्रयोग गरी उपचरा गरेको भए सो को विवरण
१२. वीउ विजन विक्रि वितरण गर्ने व्यक्ती वा संस्थाको नाम र लोगो
१३. वाली विशेष अनुसार राष्ट्रिय वीउ विजन समितिले निर्धारण गरेको अन्य विवरण

प्रमाणिकरण अर्थात यथार्थ संकेतपत्र पद्धतिमा वीउका स्तर

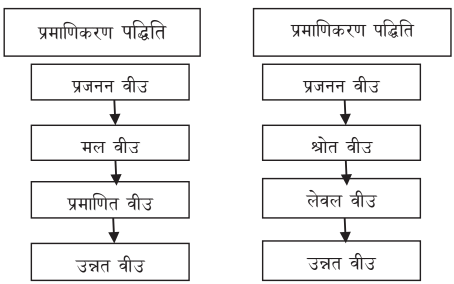

वीउ प्रमाणिकरण र यथार्थपत्र संकेतपत्र पद्धतिमा एकै पुस्ताका वीउ विजनहरुको खेत स्तरका मापदण्ड उही रहन्छन ।

स्रोत: वीउ विजन नियमावली २०८०१

१३. माटो सम्वन्धी विवरण

१३.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा

बिरुवालाई आवश्यक पर्ने सबै खाद्यतत्वहरू आवश्यकता अनुरूप, न्यायोचित रूपमा उपलब्ध गराउन, रासायनिक मल सहित प्राङ्गारिक मलहरूको सबै सम्भाव्य स्रोतहरूलाई अधिकतम उपभोगमा ल्याई बाली व्यवस्थापन, माटो व्यवस्थापन र खाद्यतत्व व्यवस्थापन लाई टेवा दिदै वातावरणमा न्यून असर पार्दै माटोको दिगो उर्वराशक्ति व्यवस्थापन गर्दै जाने प्रकृयालाई एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन भनिन्छ । यो पद्धति खासगरी मूल्यांकन, निर्णय र कार्यान्वयनमा आधारित हुन्छ । यो माटोको उर्वराशक्तिको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने भरपर्दो उपाय हो । साथै माटो, मल, पानी र बालीको उचित व्यवस्थापनद्वारा जमिनबाट बढी तथा दिगो उत्पादन लिन सकिन्छ । कृषकहरूमा पनि आफ्नो खेतबारीको लागि आफैले परीक्षण गरी सो को मूल्यांकनद्वारा निर्णय लिने क्षमतामा वृद्धि गराउँछ । यसले स्थानीय तथा बाह्य स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगद्वारा उत्पादन बढाउनुका साथै माटोको दिगोपनामा जोड दिंदै वातावरणको सुधार गर्ने मात्र नभई खाद्यतत्वहरूको सदुपयोग तथा तिनको प्रभावकारिता बढाउन पनि मद्दत गर्दछ ।

एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको आधार

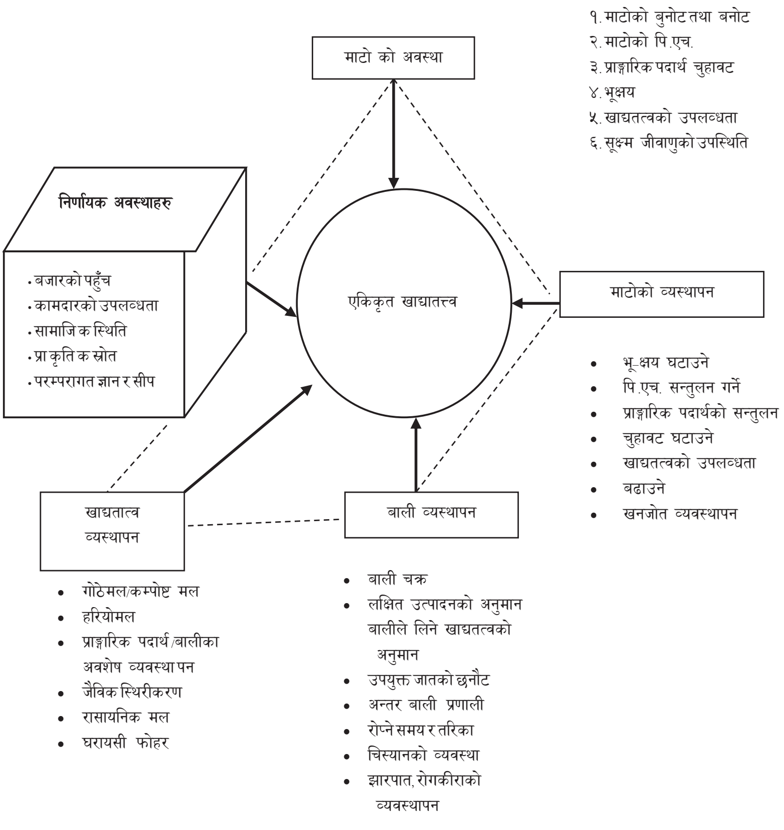

१३.२ रासायनिक मलखादहरू

मलको नाम	पोषकतत्वहरू (प्रतिशतमा)				
	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास	जिंक	सल्फर
यूरिया	४६	-	-	-	-
एमोनियम सल्फेट	२१	-	-	-	२०-२५
कम्प्लेसल	२०	२०	-	-	-
कम्प्लिट	१९	१९	१०	-	-
डी.ए.पी.	१८	४६	-	-	-
सिंगल सुपर फस्फेट	-	१६	-	-	-
डवल सुपर फस्फेट	-	३२	-	-	-
ट्रिपल सुफर फस्फेट	-	४८	-	-	-
म्यूरेट अफ पोटास	-	-	६०	-	-
जिंक सल्फेट	-	-	-	२२-३५	-

रुपान्तरण तालिका

- १ किलोग्राम नाइट्रोजन = २.१७ किलोग्राम युरीया मल वा ४.७६ किलोग्राम एमोनियम सल्फेट मल
- १ किलोग्राम फस्फोरस =२.१७ किलोग्राम डि.ए.पी. मल (यसमा ०.३९ किलोग्राम नाइट्रोजन पनि समावेश भएको हुन्छ)
- १ किलोग्राम पोटासियम = १.६ किलोग्राम म्युरेट अफ पोटास वा २ किलोग्राम पोटासियम सल्फेट
- क्षेत्रफलः १ रोपनी = करिब १.५ कट्ठा, १ हेक्टर= करिब २० रोपनी= करिब ३० कट्ठा

मलखाद्य हिसाव गर्ने तरिका

मलको मात्रा (के.जी.) = क्षेत्रफल (हे.) * सिफारिस मलको मात्रा (हे.) *१००. / मलमा पाइने खाद्यतत्वको मात्रा (%)

१३.३ विभिन्न बालीनाली तथा फलफूलको लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

क. धान वालीको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)				
	ना	फ	पो	जिङ्क	वोरोन
पुर्वि तराई (झापा, मोरङ्ग र सुनसरी)	१२०	४०	५०	३	१
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१२०	४०	४०	३	१
पच्शिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र परासी)	१३०	४०	५०	३	१
सुदूरपश्चिम तराई (वाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१००	३०	३०	२	१
भित्रि तराई (चितवन, मकवानपुर र नवलपुर)	१२५	४०	४०	२	१
वर्णशंकर	१५०	५०	६०	३	१
पहाडी भागमा	१००	३०	३०	२	१

- ६ टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास, जिङ्क सल्फेट र वोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (गाँज आउने समयमा) र वाकी एक तिहाई वाली पोटाउने वेला भन्दा अगाडी (५०-५५ दिन पछि) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

ख. मकै वालीको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)							
	खुला सेचित			वर्णशंकर			सबै जातमा	
	ना	फ	पो	ना	फ	पो	जिङ्क	वोरोन
पुर्वि तराई (झापा, मोरङ्ग र सुनसरी)	१३०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५
पच्शिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र परासी)	११२०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५
सुदूरपश्चिम तराई (वाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५
भित्रि तराई (दाङ्ग, सुर्खेत, चितवन, मकवानपुर र नवलपुर)	१३०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५
पहाडी भागमा	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५

- १० टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास, जिङ्क सल्फेट र वोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (घुडा घूडा आउने समयमा) र वाकी एक तिहाई ५५-६० दिन पछि (धान चमर आउने वेलामा) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

ग. गहु वालीको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा (किलोग्राम प्रति हेक्टर)

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)			
	ना	फ	पो	वोरोन
पुर्वि तराई (झापा, मोरङ्ग र सुनसरी)	१४०	५०	५०	१.५
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१३०	५०	५०	१.५
पच्शिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र नवलपरासी)	१४०	५०	५०	१.५
सुदूरपश्चिम तराई (वाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१२५	५०	५०	१.५
भित्रि तराई (दाङ्ग, सुर्खेत, चितवन, मकवानपुर र नवलपरासी व.सू.प)	१२०	५०	५०	१.५
पहाडी भागमा	१००	५०	५०	१.५

- ६ टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास र वोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (गाँज आउने समयमा) र वाकी एक तिहाई वाली पोटाउने वेला भन्दा अगाडी (५०-५५ दिन पछि) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

श्रोतः केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाल, हरिहरभवन, २०८२

घ. अन्य वालीहरुको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा

वाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					यूरिया	डि.ए.पि.	म्यु.अ.पो.
जौ	६	६०	३०	३०	१०४.९	६५.२	५०.०
फापर	६	३०	३०	२०	३९.७	६५.२	३३.३३
कोदो	६	५०	२०	२०	९१.६८	४३.४८	३३.३३
लट्टे	६	४०	२०	२०	७०.०	४३.५	३३.३३
उखु मुख्य वाली	१०	१५०	६०	४०	२७५.१	१३०.५	६६.७
उखु खुट्टि वाली	१०	२००	६०	४०	३८३.८	१३०.५	६६.७
सादा जुट	६	६०	३०	६०	१०४.९	६५.२	१००
तोसा जुट	६	४०	२०	४०	६९.९	४३.५	६६.७
आलु	२०	१००	१००	६०	१३२.३	२१७.४	१००
तोरी	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३
रायो	६	८०	४०	२०	१३९.९	८६.९	३३.३

वाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					यूरिया	डि.ए.पि.	म्यु.अ.पो.
सुर्यमुखी	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३
तिल/झुसेतिल	६	४०	३०	२०	६१.४४	६५.२२	३३.३
वदाम	६	४०	६०	२०	९.५	८६.९	३३.३
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९.७	६५.२२	१००
सुर्ति	१०	३५	२३	६०	५६.५२	५०.०	१००
मास, मसुरो, मुङ्ग	४-६	२०	२०	२०	२६.४७	४३.४८	३३.३३
वोडी, रहर	४-६	२०	४०	३०	९.४५	८६.९६	५०.०
चना	४-६	२०	४०	२०	९.४५	८६.९६	३३.३३
केराउ	४-६	१५	४०	१०		८६.९६	१६.६७
भटमास	४-६	१०	४०	३०		८६.९६	५०.०
किम्वु तराईः		३००	१४०	१८०	५३३.१	३०४.३	३००
सिञ्चित असिञ्चित		१५०	७०	९०	२६६.५	१५२.२	१५०.०
किम्वु पहाडः		२००	८०	१२०	३६६.७	१७३.९	२००.०
सिञ्चित असिञ्चित		१००	४०	६०	१८३.४	८६.९६	१००.०

नोटः खेतवारीमा प्रयोग गरिने गोठेमल/कम्पोष्ट मललाई खेतवारीमा लामो समय घाम पानीमा नराखी मल माटोमा मिलाउनु पर्दछ वा तुरैन्तै खनजोत गर्न सम्भव नभएमा थुप्रो वनाई स्याउलाले छोपी घामपानीबाट जोगाई पोषकतत्व नष्ट हुनुबाट वचाउनु पर्दछ ।

युरिया मल वलौटे माटोमा सिफारिस मात्राको २५ प्रतिशत र अन्य माटोमा ५० प्रतिशत जमिनको तयारीका समयमा र वाँकी युरियाको मात्रा २-३ पटक गरी टप ड्रेसिङ्ग गर्न सिफारिस गरिन्छ र फस्फोरस र पोटासयुक्त मलको सम्पुर्ण सिफारिस मात्रा जमिनको तयारीको समयमा प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

श्रोतः माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार २०८२

ङ. फलफूलको निम्ती मलखाद्य सिफारिस मात्रा (प्रति वोट)

बोटको उमेर वर्षमा	प्रांगारिक मल कि.ग्रा.	नाइट्रोजन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रसायनिक मल ग्राम/बोट		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
१	२५	-	-	-	-	-	-
२	३०	१००	५०	२०	१७९.५८	१०८.७०	३३.३३
३	४०	१२५	७५	३०	२१५.०३	१६३.०४	५०.००
४	५०	१५०	१००	४०	२५०.४७	२१७.३९	६६.६७
५	६०	२००	१५०	५०	३२१.३६	३२६.०९	८३.३३
६	६०-१००	३००	२००	७५	५००.९५	४३५.७८	१२५.००
७	६०-१००	४००	२००	१००	७१८.३४	४३४.७८	१६६.६७
८ र सो भन्दा माथि	६०-१००	५००	२००	१००	९३५.७३	४३४.७८	१६६.६७

१३.४ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा					
	पहाड (के.जी/रोपनी)			तराई (के.जी/कठ्ठा)		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११८	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा					
	पहाड (के.जी/रोपनी)			तराई (के.जी/कठ्ठा)		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

कृषि चून प्रयोग गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरुः

- बाली लगाउनु भन्दा दुई/तीन हप्ता पहिले नै माटोमा प्रसस्त चिश्यानको प्रवन्ध गरी मिलाउनु पर्दछ ।
- रासायनिक मल र कृषि चुनको प्रयोग एकैसाथ नगरी फरक पारी मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- धेरै अम्लिय अथवा pH कम भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रा एकै पटक प्रयोग नगरी दुईपटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ ।
- कृषि चून माटो परीक्षण गरी सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

१३.५ कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन

✓ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडको प्रादेशिक तथा शाखा कार्यालयहरु

१. कोशी प्रदेश, विराटनगर ०२१-५२५४२८
२. मधेश प्रदेश, विरगञ्ज, ०५१-५२२०३०
३. बागमती प्रदेश, हेटौडा, ०५७-४१२४५७
४. गण्डकी प्रदेश, पोखरा, ०६१-५२०४१६
५. लुम्बिनी प्रदेश, भैरहवा, ०७१-५७०१४०
६. कर्णाली प्रदेश, सुर्खेत, ०८३-५२०२८२
७. सुदूरपश्चिम प्रदेश, धनगढी, ०९१-५२१३१०

१३.६ विभिन्न वालीहरुको लागी उपयुक्त माटोको पि.एच.

खाद्यान्न वाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी वाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफुल वाली	उपयुक्त पि.एच.
धान	५.०–६.५	आलु	४.५–७.५	आँप	५.५–७.०
मकै	५.५–७.५	कुरीलो	५.५–७.०	केरा	६.०–७.५
गहुँ	५.५–७.५	काँक्रो	६.०–७.५	सुन्तला	५.५–६.५
कोदो	५.५–६.५	बन्दा	६.५–७.५	स्याउ	६.०–८.०
जौ	६.५–८.०	प्याज	६.५–७.५	किवीफल	५.०–६.५
फापर	५.५–७.०	मूला	६.०–७.४		
		काउली	६.५–७.५		
		पालुंगो	६.०–७.५		
		गोलभेंडा	५.५–७.०		
		व्रोकाउली	६.०-७.०		
		फर्सी	५.५-७.५		

श्रोतः केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला,, हरिहरभवन २०८२

१३.७ विभिन्न मलखाद्यहरुको मापदण्ड तथा गुणस्तर

क. प्राङ्गारिक मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	धुलो प्राङ्गारिक मल	दानादार प्राङ्गारिक मल	गड्यौले मल
१ जम्मा नाइट्रोजन (N), ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम १.० %	न्युनतम १.० %	न्युनतम १.५ %
२ जम्मा फस्फोरस (P2O5) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम ०.५ %	न्युनतम ०.५ %	न्युनतम ०.५ %
३ जम्मा पोटास (K2O) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम १.० %	न्युनतम १.० %	न्युनतम १.० %
४ चिश्यान (Moisture) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम २५.० %	न्युनतम २०.० %	न्युनतम २५.० %
५ प्राङ्गारिक कार्वन (OC) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम २०.० %	न्युनतम २०.० %	न्युनतम २०.० %
६ पि.एच. (pH)	६.०-८.०	६.०-८.०	६.०-८.०
७ गन्ध	दुर्गन्ध रहित	दुर्गन्ध रहित	दुर्गन्ध रहित
८ रोगका जीवाणुहरु (Pathogens)	शुन्य	शुन्य	शुन्य
९ गह्रौ धातुहरु (Heavy metals) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)			
क आर्सानिक Arsenic (AS_2O_3)	अधिकतम १० ppm	अधिकतम १० ppm	अधिकतम १० ppm
ख क्याड्मियम Cadmium (Cd)	अधिकतम ५ ppm	अधिकतम ५ ppm	अधिकतम ५ ppm
ग क्रोमियम Chromium (Cr)	अधिकतम ५० ppm	अधिकतम ५० ppm	अधिकतम ५० ppm
घ शिशा Lead (Pb)	अधिकतम १०० ppm	अधिकतम १०० ppm	अधिकतम १०० ppm
ङ पारो Mercury (Hg)	अधिकतम २ ppm	अधिकतम २ ppm	अधिकतम २ ppm

ख. जीवाणु मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	न्यूनतम आवश्यक्ता
१. माध्यम (Carrier media)	१ चिश्यान युक्त धुलो अथवा दानादार अथवा झोल रुपको माध्यममा तयार पारिएको ।
२. जिवाणुको संख्या (Viable cell)	२ जिवित तर सुषुक्त अवस्थाको जीवाणुको संख्या न्युनतम count) क) धुलो अथवा दानादार रुपको मलमा १×१०० प्रति ग्राम ख) झोल रुपको मलमा १४१०८ प्रति १०० मि.लि. ग) माइकोराइजा (Mycorrhiza) मलको हकमा १०० प्रोपाग्युल्स (propagules) प्रति ग्राम अथवा प्रोपाग्युल्स (propagules) प्रति मि.लि.
३. अन्य जिवाणु (Contamination level)	१*१०४ को तहमा पातल्याउदा मलमा हुनुपर्ने जीवाणु वाहेकका अन्य जीवाणुको उपस्थिति नदेखिने
४. पि.एच (pH)	६.०-८.०
५. चिश्यान (Moisture) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	सुख्खा तौलको आधारमा अधिकतम चिश्यान क) धुलो अथवा पाउडर रुपको मलमा ४०% ख) दानादार रुपको मलमा ३०%
६. कणहरुको आकार (Particle size)	धुलो अथवा पाउडर रुपको मल ०.१५-०.२१ मिलिमिटर मेस आकारको चाल्नीबाट पुर्ण रुपमा छिर्न सक्नु पर्दछ ।
७. प्रभावकारीता (Efficiency character)	राइजोवियम (Rhizobium) जिवाणु मलको प्रयोगले सिफारिस गरिएको वालीको जरामा प्रभावकारी गिर्खा (Effective nodule) वनाउन सक्नु पर्दछ । एजोटोब्याक्टर (Azotobactor) तथा एजोस्पिरिलिएम (Azospirillum) मलको जिवाणुले १ ग्राम सक्रोज उपभोग गरी कम्तीमा १० मिलि ग्राम नाईट्रोजन स्थिरिकृत गर्न सक्नु पर्दछ । फोस्फेट सोलुव्लाइजिनङ्ग ब्याक्टेरिया (Phosphate Solubilizing Bacteria (PSB)) मलको जीवाणुको प्रयोगले कम्तीमा ३० प्रतिशत अघुलनसिल अवस्थाको फस्फोरसलाई घुलनशिल अवस्थामा वदल्त सक्नु पर्दछ । यसलाई ३ मिमि मोटाईको माध्यममा ५ मिमि दुरीसम्म असर गर्ने आधारमा मापन गर्न सकिन्छ ।

मापदण्ड	न्यूनतम आवश्यक्ता
	माइकोराइजा (Mycorrhiza) मलको जीवाणुको प्रत्येक ईनोकुलमले परीक्षण गरिएको विरुवाको जरामा ८० ईनफेक्सन विन्दुमा प्रभाव गर्न सक्नु पर्दछ ।
८. लेवल (Label)	लेवल स्पष्ट देखिने र निम्न अनुसारको सुचना सहितको हुनु पर्दछ । क) उत्पादनको नाम तथा ब्राण्ड ख) उत्पादकको नाम, ठेगाना र सम्पर्क नम्वर ग) तौल तथा जीवाणुको संख्या घ) लट अथवा व्याच नम्वर ङ) उत्पादन तथा खपत गरिसक्नुपर्ने मिति च) प्रयोग गर्ने तरिका छ) भण्डारण र ढुवानीका समयमा अपनाउनु पर्ने सावधानी
९. प्याकेजिङ्ग (Packaging)	अपारदर्शि सामग्रीबाट हावा नछिर्ने गरी प्याकेजिङ्ग हुनु पर्दछ ।

ग. गोठे मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	गोठे मल
१ जम्मा नाईट्रोजन (N), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम १.० %
२ जम्मा फस्फोरस (P2 O5), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम ०.५%
३ जम्मा पोटास (K2 O), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम १.० %
४ प्राङ्गारिक कार्वन (OC), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम २०.० %
५ पि. एच. (pH)	६.०-८.०
६ गन्ध	दुर्गन्ध रहित

श्रोतः प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८

१३.८ डिजिटल स्वायल म्याप (Digital soil Map-DSM)

नेपालमा खेति गरिएको भूमिको उपयोग, क्षमता र उपयुक्तताको नक्साङ्कन गर्न, माटोको उर्वराशक्तिको परीक्षण र परीक्षण पश्चात प्राप्त नतिजाको आधारमा वाली/विरुवामा प्रयोग गर्ने मलखाद्य एवं सुक्ष्म पोषक तत्वको मात्रा सिफारिस गर्न तथा देशभरको भौगोलिक स्थान विशेषका माटोको प्रकार, माटोमा रहेको अम्लियपना, प्राङ्गारिक पर्दाथ, नाइट्रोजन, फस्फोरस, पोटास र सुक्ष्म पोषक तत्वहरुको मात्रा र सम्पुर्ण माटोको स्वस्थता वारे डिजिटल प्रविधि मार्फत जानकारी प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ वि.सं. २०७७ फागुन १२ मा सुभारम्भ गरिएको डिजिटल स्वायल म्याप **(Digital Soil Map-DSM)** कार्यक्रमलाई विभिन्न माटो परिक्षण प्रयोगशालाहरुबाट जी.पी.एस. **(Global Positioning System-GPS)** विवरण सहित संकलन गरिएका माटोका नमुनाहरुको प्रयोगशालामा विश्लेषण मार्फत प्रत्येक दुइ दुइ वर्षमा नियमित अद्यावधिक हुदै आएको छ । **USAID** को आर्थिक सहयोगमा अन्तराष्ट्रिय मकै तथा गहुवाली सुधार केन्द्र **(CIMMYT)** द्वारा सञ्चालित नेपाल वीउ तथा मल परियोजना **(NSAF)** को सहयोगमा नार्क अन्तर्गतको माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्रले नेपाल सरकारबाट सञ्चालित विभिन्न परियोजना तथा कार्यालयबाट सङ्कलन गरिएको विवरणको आधारमा शरुवाती चरणमा ५६ वटा जिल्लाको २३२७६ माटोको नमुनाहरुको परिक्षण विवरणबाट सुरु भएको कार्यक्रममा आ.व. २०७९/०८० फागुन सम्म यस प्रणालीमा ७७ वटा जिल्लाका जम्मा ३०५४८ वटा माटोको नमुना परिक्षणको विवरण प्रविष्ट गरी **DSM** अद्यावधिक गरिएको छ । आ.व. २०८२ वैसाख २५ गते यस प्रणालीमा ७७ वटा जिल्लाका जम्मा १५४१८ वटा नया डाटाहरु थप गरी तयार गरिएको डिजिटल स्वायल म्यापमा हाल ३८४१८ वटा माटोका नमुना परिक्षणको विवरण प्रविष्ट गरिएको छ । नेपालको डिजिटल स्वायल म्याप https://soil.narc.gov.np/soil/soilmap लिङ्कमा गई हेर्न सकिन्छ ।

श्रोतः केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला, हरिहरभवन २०८२

१३.९ रासायनिक मल निन्त्रण आदेश, २०५५ (दोस्रो संशोधन सहित) को अनुसूची १ उल्लेखित रासायनिक मलको सिरियल नम्वर र नाम

क्र.स.	मलको नाम
1	Ammonium Molybdate $(NH_4)M_{07}O_{24}4H_2O$
2	Ammonium Phosphate Sulphate (20-20-0)
3	Ammonium Phosphate Sulphate Nitrate (20-20-0)
4	Ammonium Sulphate (21-0-0
5	Borax (Spdium Tetraborate) $(Na_2B_4O_7.10H_2O)$ for soil application
6	Calcium Ammonium Nitrate (25-0-0)
7	Calcium Ammonium Nitrate (26-0-0)

8	Chelated Iron as Fe-EDTA
9	Chelated Zinc as Zn-EDTA
10	Copper Sulphate ($CuSO_4.5H_2O$)
11	Diammonium Phosphate (16-44-0)
12	Diammonium Phosphate (18-46-0)
13	Ferrous Sulphate ($FeSO_4.7H_2O$
14	Manganese Sulphate
15	Mono Ammonium Phosphate (11:52:0)
16	Mono Ammonium Phosphate (12:61:0)
17	N.P.K. (10-26-26)
18	N.P.K. (12-32-16)
19	N.P.K. (20-20-10)
20	Nitro Phosphate (20-20-0)
21	Pottasium Chloride (Muriate of Potash) (0-0-60)
22	Pottasium Chloride (Muriate of Potash) (Granular) (0-0-60)
23	Potassium Sulphate (0-0-50)
24	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P_2O_5 Granulated
25	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P_2O_5 Powdered
26	Solubor($Na_2B_4O_7.5H_2O+Na_2B_{10}O_{16}.10H_2O$) for foliar spray
27	Triple Super Phosphate (T.S.P) 48% P_2O_5
28	Urea (46-0-0)
29	Urea (46-0-0) Granular
30	Urea Ammonium Phosphate (28-28-0)
31	Zinc Heptahydrate ($ZnSO_4.7H_2O$)
32	Zinc Sulphate Mono-Hydrate ($ZnSO_4H_2O$)

33	Boronated Single Super Phosphate (S.S.P) 16% P_2O_5 Granulated
34	Calcium Nitrate
35	DAP Fortified with Boron (18:46:0:0.3)
36	DAP fortified with Zinc (18:46:0:0.5)
37	Magnesium sulphate
38	Mono-Potassium Phosphate (0:52:34) (100% Water soluble)
39	Neem Coated Urea (46-0-0)
40	Nitrophoshate with Potash Fortified with Boron (15:15:15:0.2B)
41	NPK 15-15-15
42	NPK 19-19-19 (100% Water soluble)
43	Potassium Nitrate (13:0:45) (100% Water soluble)
44	Rock Phosphate Powdered
45	Rock Phosphate mixed
46	SSP fortified with Zinc
47	Sulphur (90% Granular)
48	Urea Briquets (46:0:0)
49	Zincated Urea
50	गहुँ मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:10:0.2)
51	धान मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Zinc (20:20:20:1.0)
52	मकै मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:20:0.3)
53	Nano urea (Liquid) fertilizer (Total Nitrogen 1-5%)

मिति २०८१/०४/३१ गतेको राजपत्रमा प्रकाशन भइ सि.नं. ५४ र ५५ मा भएका मलहरु

५४ Chemical fertilizer (Liquid)- Mixed or Sole

Formulation type	Category		Minimum Nutrient Contant by weight in %	Other Requirement
Luquid	A	Primary Nutrient (sole or misture)	20	Lead < 0.003% Arsenic < 0.01% Cadmium< 0.0025%
	B	Primary Nutrient plus Secondery Nutrient	15+4	
	C	Primary Nutrient plus Micro Nutrient	15+4	
	D	Primary Nutrients plus secondery Nutrients plus Micronutrients	15+15+4	
	E	Secondery Nutrient (sole or mixture)	15	
	F	Secondery Nutrients plus Micronutrient	10+2	
	G	Micronutrient (Sole or Mixture)	10	

५५ Chemical fertilizer (Solid)- Mixed

Formulation type	Category		Minimum Nutrient Contant by dry weight in %	Other Requirement
Solid (granules /power /tablet)	A	Primary Nutrient plus Micronutrient	10+5	Moisture:% by weight (Maximum): 12 Lead < 0.003% Lead < 0.003% Arsenic < 0.01% Cadmium< 0.0025%
	B	Primary Nutrient plus Secondery Nutrient	10+6	
	C	Primary Nutrient plus plus Secondery Nutrients plus Micronutrient	10+6+4	
	D	secondery Nutrients (Ca, Mg, S mixture)	12	
	E	Secondery Nutrient plus Micronutrients	8+4	
	F	Micronutrient (Sole or Mixture)	10	

Note: For the purpose of Specification no. 54 and 54

Primary nutrients = N, P, K; Secondary nutrients = Ca, Mg, S; Micronutrients = Zn, B, Mn, Cu, Fe, Mo;N = Total nitrogen, percent by weight; P= Total phosphorus (as P_20_5) percent by weight; K = Potash content (as K_2O) percent by weight; Ca= Calcium (as Ca) percent by weight; Mg = Magnesium (as Mg) percent by weight; S = Sulphur (as S) percent by weight; Zn = Zinc (as Zn) percent by weight; Mn = Manganese (as Mn) percent by weight; B = Boron (as B) percent by weight; Cu = Copper (as Cu) percent by weight; Fe Ferrous ion (as Fe) percent by weight; Mo = Molybdenum (as Mo) percent by weight

श्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८२

१४. तरकारी खेती सम्वन्धी विवरण

१४.१ तरकारी खेती प्रविधि तालिका

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				वेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
१	काउली OP अगौटे जात	सर्लाही दिपाली	चैत-असार	चैत-बैशाख (जेठ-असार)	असार -श्रावण (भदौ -असोज)	१५००	१०	६	४	४५	४५	२५०० बेर्ना (३०–४० ग्राम)
	काउली OP सिञ्चित मध्य मौसमी जात	काठमाण्डौ स्थानीय, खुमल ज्यापु	माघ–श्रावया	साउन-भाद्र	भाद्र-असोज	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
	काउली OP सींचति पछौटे जात	डोल्पा स्नोवल १६	माघ–वैशाख	असोज–मंसिर	असोज-मंसिर	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
	काउली Hybrid अगौटे जात	सिल्भर कप ६०, सिल्भर मुन ६०, अन्ना कप, एन एस ६०, डमी, नेपा ६०, रेमी, स्नो वेभ, जुली, वर्षा ह्वाइट फ्लास, ह्वाइट कप		जेठ-भाद्र अन्तिम		२०००	१०	६	५	४५	४५	(१५ ग्राम)
	काउली Hybrid मध्य मौसमी जात	एन.एस.१०६, रेनी, यमिको, स्नो बेस्ट, स्नो क्राउन, स्नो मिस्टिक, स्नो ग्रेस, स्नो डोम, ह्वाइट किङ, ह्वाइट क्लाउड, ह्वाइट डायमण्ड, निम्पु, फ्पुजिएमा, गिरिजा, विस्टलर स्नो डोम		मध्य श्रावण-भाद्र		२०००	१०	६	५	६०	४५	१५ ग्राम
	काउली Hybrid पछौटे जात	एन एस ९०, अन्ना ९०, ह्वाइट फ्ल्यास, मिल्कीवे, क्यान्डीड चार्म, यकोन, स्नो मुन, सुपर ह्वाइट टप, वेवी २, एन २२, ह्वाइट मुन, नेपा ह्वाइट		असोज-फाल्गुन		२०००	१०	१०	५	७५	७५	१५ ग्राम (१४०० विरुवा)
२	काँक्रो	न एस ४०४, एन एस ४०८, नेपा टसी, नेपा टसी १०३, डयाडी २२३१, लक्की स्टार, डाइनेष्टी,	जेठ-श्रावण	फाल्गुन-जेठ/ श्रावण-असोज	पौष-माघ/ असोज- मंसिर	१५००	७	२	५	७५	७५	१२५ ग्राम (१५० विरुवा)

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		वेली, म्याजेष्टी										
		कुक्षे, कोपिला, कर्मा, गौरी ७५७, इन्जा १७९, कानेका, एन ओ-१२९, एल ३३३	-	फाल्गुन-जेठ/ श्रावण-असोज	पौष-माघ/ असोज- मंसिर							
		चादनी, सिमरन, हिमाल, संजय, सिता ८८८	-	फाल्गुन-जेठ/ श्रावण-असोज						७५	७५	" "
		शाहिनी १, शाहिनी २, राजा	-	-	पौष-माघ/ असोज- मंसिर							
		भक्तपुर लोकल	जेठ-श्रावण	फाल्गुन-जेठ/ श्रावण-असोज	फाल्गुन-जेठ/ श्रावण-असोज					२००	२००	१०० ग्राम (१५० विरुवा)
		मधु (हाइब्रिड)		फाल्गुन - भाद्र (प्लाष्टीक घर भित्र) फाल्गुन-अषाढ (खुल्ला जमिन) काठमाण्डौ र यसको पश्चिम भेगमा)	असोज-फागुन (खुल्ला जमिन) काठमाण्डौ र यसको पश्चिम भेगमा)					७५	७५	१२५ ग्राम
		कृष्ण (हाइब्रिड)		फाल्गुन - भाद्र (प्लाष्टीक घर भित्र) फाल्गुन-अषाढ (खुल्ला जमिन) काठमाण्डौ र यसको पुर्व भेगमा)	असोज-फागुन (खुल्ला जमिन) काठमाण्डौ र यसको पुर्व भेगमा)					७५	७५	१२५ ग्राम
३	केराउ	न्यु लाइन पर्फेक्सन	-	श्रावण- मंसिर /माघ-फाल्गुन	असोज-कार्तिक	१५००		२	६	६०	६०	२००० ग्राम
		सर्लाही आर्केल	चैत्र-वैशाख	"	"	१५००		२	६	६०	६०	२००० ग्राम

क.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				वेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		सिक्किम स्थानिय	चैत्र-वैशाख	"	"	१५००		२	६	७५	७५	१५०० ग्राम
४	खुर्सानी पीरो	ज्वाला, कर्मा ७७७, अन्ना ३, बिग मामा ३, ओमेगा, सुपर तारा, मार्शल	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	६०	३०	४००० बेर्ना ३० ग्राम
		कर्मा ७०७, नेपा हट एन एस १७०१, एन एस ११०१, गोली, आकास, प्रिमियम	-	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	४५	३०	" " "
		फायर क्याम्प, हट सट			भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	६०	४५	" " "
५	गाँजर	न्यू कुरोदा, नन्टिस फोर्ट	जेठ-साउन	भाद्र-मंसिर	असोज-कार्तिक	१५००	५	५	५	३०	१०	३०० ग्राम
		नेपा ड्रिम, सिग्मा, कुरोदा मार्क	-	"	"					३०	१०	"
६	गोलभेडा अग्लो जात	डालिला, सृजना, गौरव ५५५,	चैत्र-जेठ	फाल्गुन-भाद्र	भाद्र-कार्तिक	१५००	१०	९	४	७५	४५	५-७ ग्राम
	गोलभेडा होचो जात	सूर्य १११								६०	४५	" " "
		एन.सि.एल.१	चैत्र-जेठ							६०	४५	" " "
		रोमा	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-श्रावण	भाद्र-माघ	२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५–१० ग्राम
		माकिस्		जेष्ठ-श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५–१० ग्राम
		एन एस ८१५		फागुन- वैसाख		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५–१० ग्राम
		पुसा रुवी		फाल्गुन-श्रावण	भाद्र-माघ	२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
	गोलभेडा मध्यम अग्लो जात	मनप्रेकस, अमिता		फाल्गुन-जेठ श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५–१० ग्राम
		अमरुता, अभिलाष, अभिरल, रेड कभर, रेड ग्लोरी			फाल्गुन-चैत्र	२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
		खुमल गोलभेडा हाइब्रिड-२, खुमल गोलभेडा हाइब्रिड-३		फाल्गुन-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
७	ग्याँठ गोपी	नेपा बल		साउन-फाल्गुन	असोज-पौष	१५००	५	३	२.५	२०	२०	४० ग्राम
		सम्राट		साउन-फाल्गुन		१५००	५	३	२.५	२०	२०	४० ग्राम
८	घिरौला	कान्तिपुरे		फाल्गुन-जेठ		५००	२	१	१	३००	३००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)
		न्यु नारायणी, गीता, एन एस ४४५, एन एस ४४१		फाल्गुन-जेठ	माघ-जेठ	५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		सरिता, सिन्धु			माघ-जेठ	५००	२	१	१			
९	चम्सुर	ठिमी चम्सुर		भाद्र-माघ	असोज-मंसिर	६००	४	२	२	२०	२(३	५००-१०००
१०	चुकंदर	मधुर		भाद्र-असोज	असाज-कार्तिक	१०००	६	४	२	४५	१०	२०० ग्राम
११	जिरीको साग/लेटयस	ग्रिन स्पान, ग्रिन वेभ	जेठ -श्रावण	श्रावण-फाल्गुन	असोज-कार्तिक	६००	६	४	२	४५	३०	३० ग्राम
१२	तरवुजा	लक्ष्मी ७४७, लक्ष्मी ७६७, मस्ताना			पौष-फाल्गुन	५००	३	२	२	२००	१००	१२५ ग्राम
१३	तितेकरेला	हरियो करेला, चन्द्रा, एन एस ४५४, एन एस १०२४, एन एस ४२४, केशव ७७७, हरित, माया		फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)
		लक्ष्मि ५५५, पिपल, कोमल, सम्वृद्धि, पाली	बैंशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)
		रमन, हीरा, सि जी ०१, सि जी ०२			माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)
१४	पालुंगो	पाटने, हरिपते	बैंशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	५००-१०००ग्राम
		डब्लुकिङ्ग, एसिया डोङचो, एसिया बोल डोङ	बैंशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	५००-१००० ,,
१५	प्याज	रेड क्रियोल, सुपरेक्स, टि आई १७२, भेनस, विन्टर सिल्भर	फागुन-चैत्र	भाद्र-कार्तिक	कार्तिक-मंशिर	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० ग्राम
		नासिक ५३		पौष-माघ	मंसिर -पुष	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० ,,
		वैतडी स्थानिय प्याज		असोज-पौष		१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० ,,
१६	फर्सी (स्क्वास)	असारे फर्सी	बैशाख-जेठ	पौष-माघ	मंसिर -पुष	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० ग्राम
		ग्रे जुकिनी	बैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० ग्राम
		सुपर स्क्वास वल		फाल्गुन-चैत्र		१५००	१२	९	३	२००	२००	१०० ग्राम
		लङ् ग्रीन, हानी डेर्जट, सोन्डो भि, टुरु ग्रिन, अन्ना १०१, अन्ना २०२, अन्ना ३०३	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	२००	१००	१०० ग्राम
		सनी हाउस		माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	९०	९०	१०० ग्राम
		डेभिन्च, स्टार व आई जुकुनी		माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	९०	९०	१०० ग्राम
१७	वकुल्ला	स्थानीय	चैत्र-वैशाख	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	६००	२	२	२	६०	३०	३००० ग्राम

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
१८	बन्दा	सुपर ग्रिन, रेवर वल, ग्रीन कारोनेट, नेपा स्टार, टी ६२१, रुवी किङ्ग, समर क्रस, ग्रिन हिरो, नेपा म्याजिक, वोनस, गोल्डेन वल, क्षितिज, ऋषी ग्रीन हट, वाई आर होनाम	फाल्गुन-बैशाख	श्रावण-भाद्र	भाद्र-असोज	१०००	१२	९	४	६०	४५	१८०० वेर्ना (२५ ग्राम)
		वण्डर वल, ग्रीन चार्लेजर		चैत्र-असोज		१०००	१२	९	४	४५	३०	३००० (२५ ग्राम)
		कोपन हेगनमार्केट, ग्रिन टप, एन एस आर, के एफ ६५, एन ७६६, एसिया एक्रोस, फुटोस्की		चैत्र-असोज	मंसिर-माघ	१०००	१२	९	४	६०	४५	१८००, (२५ ग्राम)
		मलिनियम १११, सौर्या, नेपा राउण्ड			असोज-कार्तिक	१०००	१२	९	४	४०	४०	३००० (१५ ग्राम)
१९	बोडी	खुमल तने, सर्लाही तने, कर्मा स्टिकलेस, सिला ४६४		माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	२	१२०	३०	२००० ग्राम
		चन्द्रा ०४१		आषाढ-भदौं	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१००० ग्राम
		एन ओ ३२४	साउन-भाद्र	आषाढ-भदौं	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१००० ग्राम
		ग्रेटवाल ०२, ग्रेटवाल ०३		आषाढ-भदौं)काठमाण्डौ उपत्यका आसपास)		६००	४	६	२	३०	३०	१५०० ग्राम
२०	ब्रोकाउली	प्रिमियम क्प	जेठ-श्रावण	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	६०	४५	५-१० ,,
		ग्रीन पिया	फागुन-बैशाख	भाद्र-असोज	भाद्र-असोज	५००	१९	९	४	४५	३०	५-१० ,,
		एभरेष्ट ग्रिन, किङ्ग डोम, अर्ली यू नोक गक		श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	६०	४५	५-१० ,,
		साकुरा, सेन्ताउरो	जेठ-श्रावण	श्रावण-कार्तिक	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	४५	३०	५-१० ,,
२१	भण्टा	नुर्कि, मायालु ५५५, आशा		चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२००० वेर्ना (३० ग्राम)
		एन.एस. ७९७, अर्का केशव		चैत्र-आषाढ (	असोज-	१०००	१०	९	४	६०	६०	१४००-१६००

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
				नदि किनारा हरुमा मात्र)								बेर्ना (३० ग्राम)
		रुनाको	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	६०	१४००-१६००,, (३० ग्राम)
		साम्ली			असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२०००,, (३० ग्राम)
२२	भेडे खुर्सानी	क्यालिफोनिया वण्डर	जेठ-श्रावण	फाल्गुन–चैत	असोज-कार्तिक	१५००	१०	५	५	६०	४५	२००० वेर्ना (२५–३० ग्राम)
		एन.एस. ६३२, सागर		फाल्गुन-भाद्र	असोज-कार्तिक	१५००	१०	५	५	६०	४५	२००० वेर्ना
२३	मूला	ह्वाईट नेक		भाद्र-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम
		मिनो अर्ली, अल सिजन ह्वाइट, मिनो अर्लि लंग ह्वाइट	जेठ-साउन	श्रावण-कर्तिक	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम
		प्यूठाने रातो, वि एन ४२९		जेठ-असोज		१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम
		टोकीनासी, धनकुटे		जेठ-फाल्गुन (११०० देखी १७०० मि सम्म		१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम
		४० दिने, वाई आर ह्वाइट स्प्रिगं, ग्रिन वो, ट्रपिकल क्रस, ग्रिन नेक, रकी ४५		कार्तिक-फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम
		ग्रीन नेक, ग्रिन वो	जेठ-साउन	कार्तिक-फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम
२४	मेथी	स्थानीय	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२(३	५००-१००० ,,
		कसुरी	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२(३	५००-१००० ,,
२५	रामतोरिया	पार्वती	बैशाख-जेठ	फाल्गुन-भदौं	माघ-जेठ	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ,,
		अर्का अनामीका	बैशाख-जेठ	फाल्गुन -भदौं	माघ-जेठ	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ,,
		जया			माघ-जेठ	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ,,
२६	रायो	खुमल चौडापात	फाल्गुन-	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसीर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				वेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
			बैशाख									
		ताङ्गखुवा	जेठ-असार	श्रावण-जेठ	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	५०	५०	१० ग्राम
		मार्फा चौडापात, खुमल रातोपात	फाल्गुन-बैशाख	भाद्र-मंसिर		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		ताङ्गखुवा रायो	-	भाद्र-मंसिर (११०० देखी १७०० मि सम्म		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		गुजमुज्जे रायो, डुडे रायो		भाद्र-मंसिर (१५०० देखी १८०० मि सम्म		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		मनकामना रायो		भाद्र-मंसिर (८०० देखी १६०० मि सम्म		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		माइक जाइन्ट, रेड जाइन्ट		भाद्र-मंसिर		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
२७	लसुन	स्थानीय	बैशाख-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	१५००	१२	१२	४	१५	१५	२५००० ,,
२८	लौका	एन.एस.४२१, कावेरी, एन एस ४४३		फाल्गुन-असार	पुष-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्राम १२५ विरुवा
		अनमोल	बैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	,,
२९	सलगम	पर्पल टप	जेठ-साउन	श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम
		फुयुनासो		श्रावण-फाल्गुन		१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम
		काठमाण्डौ रातो		श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	२०	१०० ग्राम
३०	घिउ सिमी	त्रशुली	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम
		झागें सिमी		साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	२००० ग्राम
		खैरो घिउ सिमि		माघ-फागुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम
		चौमासे	चैत्र-बैंशाख	साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम
		मन्दिर		फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर	६००	४	६	३	४५	३०	२००० ,,
३१	स्वीसचार्ड	सुसाग	फाल्गुन-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-मंसिर	८००	१०	६	३	४५	३०	१० ,,
३२	सखरखण्ड	स्थानीय	जेठ-असार	जेठ-भद्र	कार्तिक-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्यूरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		जापानीज रातो	जेठ-असार	जेठ-भद्र	असोज-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग
३३	कुरिलो	मेरि वासिंटन ५००	जेठ-श्रावण	फाल्गुन-भद्र		१०००	१२	९	३	१००	६०	८०० बोट
३४	तरकारी भटमास	तरकारी भटमास १		माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक	६००	६	६	३	३०	३०	१ के.जि.
३५	पाकचोइ साग	चोको, टेस्टी ग्रीन	फाल्गुन-बशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसीर	१०००	१०	९	४	३०	३०	२० ग्राम
३६	सिमि	लङ्ग ग्रिन विन, सेमी लाइट लङ्ग, पहेलो सिमि		वैसाख-जेठ		६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम
३७	लट्टे	रामेछाप हरियो		अशोज-मंशिर	चैत्र-वैशाख	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		लालमार्से		असोज-मंशिर		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
३८	चिचिण्डा	कर्णाली		फागुन-चैत्र	माघ-फागुन	१०००	२	१	१	३००	३००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)
३९	पार्सले	पार्सले ग्रिन कारपेट		श्रावण-माघ	असोज-म्रशिर	८००	१०	६	३	४५	३०	१० ग्राम
४०	धनियाँ	लोटस, अमेकिन लङ्ग स्ट्यान्डिङ्ग, रामसेस		भाद्र-अशोज	माघ-फागुन	९००	१२	६	३	४५	५	२५ ग्राम
		सुरभी, एक्स एम एल एन ओ ४६५	जेठ-असार	भाद्र-असोज	माघ-फागुन	८००	१२	६	३	४५	५	२५ ग्राम
४१	पाटे घिरौला	ह्यु क्यु ५०१, एन एस ४०१		फागुन- जेठ	माघ-जेठ	५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्रम

१४.२ आलु खेती प्रविधी तालिका

क्र. स.	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद्य के.जी./रोपनी				वीउ दर के.जी./ रोपनी	लगाउने दुरी (से.मी.)	वाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.टन/रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्रि मधेश, वेसी र खोच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	युरिया	म्युरेट अफ पोटास				
१	कुफि ज्योती	असार-श्रावण (कम पानी पर्ने क्षेत्र)	माघ-चैत्र (वर्षे) असोज-कार्तिक (हिउदे)		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
२	कुफ्रि सिन्दुरी		कार्तक-पुस	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१३०	१.२५-१.५
३	डिजिरे	माघ-फागुन (वर्षे वाली)	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	७०-९०	०.७५-१.०

क्र. स.	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद्य के.जी./रोपनी				बीउ दर के.जी./ रोपनी	लगाउने दुरी (से.मी.)	वाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.टन/रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्रि मधेश, वेसी र खोच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	युरिया	म्युरेट अफ पोटास				
४	जनकदेब	असार/श्रावण	जेष्ठ/असार	असोज-कार्तिक	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
५	खुमलसेतो–१	फागुन/चैत्र असोज/कार्तिक	जेठ/असार असोज/कार्तिक		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
६	खुमलरातो–२			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०*२५	१००-१२०	१.२५-१.५
७	खुमललक्ष्मी	असार/श्रावण फागुन/चैत्र	जेठ/असार पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
८	आई.पी.वाई. ८			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
९	खुमल उज्वल	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
१०	खुमल उपहार		पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
११	खुमल विकास	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-११०	१-१.२५
१२	कार्डिनल		पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
१३	रोजिता	फाल्गुन/चैत्र			१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
१४	एम एस ४२३		पौष/माघ	असोज-मंशिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१२०	१.२५-१.५

(TPS) बीयाँ बाट सिडलिंग ट्यूबर उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीया दर ग्राम/ वर्ग मिटर	लगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट उच्च पहाड मध्य पहाड / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खोच	कम्पोष्ट	ड.ए.पी	यूरिया	म्यूरेट अफ पोटास				
१	आलु	टी.पी.एस. १, टी.पी.एस. २	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज–मंसिर	२५००	१७	१२	१७	०.२०	२५×४	१००-११०	४.५

(TPS) आलुको वीयाँ वाट सिडलिंग ट्यूबरबाट खायल आलु उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./ रोपनी				बीयाँ दर (के.जि/रोपनी)	लगाउने दूरी (से.मी.)	सिडलिंग ट्युबर तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी. / बर्ग मिटर
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खोच	कम्पोष्ट	ड.ए.पी	यूरिया	म्यूरेट अफ पोटास				
१	आलु	टी.पी.एस.१, टी.पी.एस.२	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज–मंसिर	१५००-२०००	११	७	५	२५-३०	७०×२५	१००-११०	१.२५-१.५

(TPS) आलुको बीयाँ बाट खायन आलु खेती (बेर्ना सारेर)

क्र. सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीयाँदर (ग्राम)	बेर्ना सार्ने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी. / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खोच	कम्पोष्ट	ड.ए.पी	यूरिया	म्यूरेट अफ पोटास				
१	आलु	टी.पी.एस.१, टी.पी.एस.२	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज–मंसिर	१५००-२०००	११	७	५	५ ग्राम	६०×२०	१००-११०	१-१.५

१४.३ मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका

क्र. सं	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दूरी		बेर्ना/ बीउ मात्रा / रोपनी)	बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी./ रोपनी)	कैफियत
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (के.जि. रोपनी)	ना. (के.जी./ रोपनी)	फ. (के.जी. / रोपनी)	पो. (के.जी./ रोपनी)	बोट देखि बोट	लाईन देखि लाईन				
१	अलैंची	रामसाई	जेठ - श्रावण	जेठ - श्रावण		२०००-२५००	५	३	३	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	तिन बर्ष	३०-४० (सुख्खा)	३ बेर्ना/ खाडल
		गोलसाई	,,	,,		,,	,,	,,	,,	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	तिन बर्ष	३०-४० (सुख्खा)	,, ,,
		डम्बरसाई	,,	,,		,,	,,	,,	,,	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	तिन बर्ष	३०-४० (सुख्खा)	,, ,,
		भर्लागे	जेठ - श्रावण	,,		,,	,,	,,	,,	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	तिन बर्ष	३०-४० (सुख्खा)	,, ,,
		जिर्मले	जेठ - श्रावण	,,		,,	,,	,,	,,	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	तिन बर्ष	३०-४० (सुख्खा)	,, ,,

क्र.सं	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दूरी		बेर्ना/ बीउ मात्रा / रोपनी)	बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी./ रोपनी)	कैफियत
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (के.जि. रोपनी)	ना. (के.जी./ रोपनी)	फ. (के.जी. / रोपनी)	पो. (के.जी./ रोपनी)	बोट देखि बोट	लाईन देखि लाईन				
२	अदुवा	कपुरकोट अदुवा–१, कपुरकोट अदुवा-२	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन -चैत्र	फाल्गुन -चैत्र	६०-७०	४	२.५	२.५	३०से.मि	३०से.मि	२२५-३०० के.जी	७-९महिना	१०००-१५००	(उन्मोचित जात)
३	बेसार	कपुरकोट हलेदो १, कपुरकोट हलेदो २	चैत्र-बैशाख	चैत्र-बैशाख	चैत्र-बैशाख	६०-७०	५	३	३	३० सेमि	२५ से.मि	१००-१५० के.जी	८-१० महिना	२०००-२२००	(प्रचलित जात)
४	लसुन	चाईनिज	श्रावण	भाद्र-आश्विन		८०-९०	७	७	३.५	२५ से मि	२५ से मि	५० के. जि.	९-१० महिना	१०००-१५००	(प्रचलित जात)
५	लसुन	स्थानीय	असोज -कार्तिक	असोज -कार्तिक	कार्तिक–मंसिर	५०-६०	५	२.५	३	१५से. मि	७–८ से. मि	२५–३० से. मि	४-६महिन	६००-१०००	

प्याजको सेटबाट गानो उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	सेट उत्पादन	डल्ला उत्पादन	मलखाद (के.जी./रोपनी)				लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ बेर्ना दर(के.जी.)	उत्पादन लिने समय (दिन)	उत्पादन (के.जी.)	कैफियत
					कम्पोष्ट	ना.	फ.	पो.	बोट×बोट	ड्याड ×ड्याड.				
१	प्याज	नासिक–५३, रेड क्रियोल, एग्री फाउन्ड डार्क रेड	असार-श्रावण	असाज - कार्तिक	१०००	६	५	५	१५	२०	२०-३०	७०	१५०० -२५००	

श्रोतः राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसला वाली विकास केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर, २०८२

१४.४ पोष्ट हार्भेष्ट

ताजा कृषि उपजहरुको भण्डारणको मापदण्ड तथा उपजलाई सुरक्षित राख्न सकिने अवधि

बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, तरकारी तथा फलफूलहरुलाई बारीबाट भर्खरै टिपेको जस्तो ताजा अवस्थामा राखी भण्डारण अवधि लम्व्याउँदा हतारमा सस्तोमा बेच्नुपर्ने बाध्यता नपर्ने; बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, बिक्री गर्ने अवधि बढाउन सकिने, रुप, स्वाद र बास्ना कायम रहने; उपजको गुणस्तरमा विश्वसनीयता बढ्ने; आकर्षक हुने भएकाले स्तरीय उत्पादनलाई सेलार, रष्टिक, शून्यशक्ति वा कोल्डस्टोरमा राखी बालीको बजारीकरण अवधि बढाउन आवश्यक सर्तहरु तल दिइएका छन्:

क्र.स.	वालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ वन्ने तापक्रम, Freezing point (डि.से.)	अनुमानित भण्डारण अवधि
१	साग	०	९०-९५		७-१४ दिन
२	हरियो केराउ	०.१	९०-९८	-०.६	१-२ हप्ता
३	टाटे सिमि	०	९०-९५		१-२ हप्ता
४	गाजर	०	९८-१००	-१.४	६-८ महिना
५	भेडे खुर्सानी	७-१०	९५-९८	-०.७	२-३ हप्ता
६	हरियो खुर्सानी	५-१०	८५-९५	-०.७	२-३ हप्ता
७	करेला	१०-१२	८५-९०		२-३ हप्ता
८	खर्वुजा	१०-१५	९०	-०.४	२-३ हप्ता
९	जुकुनी फर्शि	७-१०	९५	-०.५	१-२ हप्ता
१०	स्थानिय फर्शि	१२-१५	५०-७०	-०.८	२-३ महिना
११	पाकेको टमाटर	८-१०	८५-९०	-०.५	१-३ हप्ता
१२	रामतोरिया	१०-१२	९०-९५		१-२ हप्ता
१३	आलु (वर्षे)	१०-१५	९०-९५	-०.८	१०-१४ दिन
१४	प्याज (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	१-८ महिना
१५	गोलभेडा (छिप्पेको अवस्था)	१०-१३	९०-९५	-०.५	२.५ हप्ता
१६	लसुन (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	६-७ महिना
१७	ताजा अदुवा	१३	६५		६ महिना
१८	चम्सुरको साँग	०	९९-१००	-०.२	२-३ हप्ता
१९	कुरिलो	२.५	९५-१००	-०.६	२-३ हप्ता
२०	भाण्टा	१०-१२	९०-९५	-०.८	१-२ हप्ता
२१	मुला	०	९५-१००	-०.७	१-२ महिना
२२	काउली	०	९५-९८	-०.८	३-४ हप्ता
२३	वन्दा	०	९५-१००	-०.९	२-३ महिना
२४	व्रोकाउली	०	९५-१००	-०.६	१०-१४ दिन
२५	पालुङ्गो	०	९५-१००	-०.३	१०-१४ दिन
२६	सखरखण्ड	१३-१५	८५-९५	-१.३	४-७ महिना
२७	काक्रो	१०-१२	८५-९०	-०.५	१०-१४ दिन

नोटः क) रायोलाई ० डिग्रिमा व्लन्चिङ्ग विना फ्रिजमा राखेमा चिलिङ्ग इन्जुरी भई टिस्यू नष्ट हुने हुदा १० डिग्रि सेन्टिग्रेडमा राख्नु उपयुक्त हुन्छ । साथै वीउ उत्पादनमा वाहेक स्वादका हिसावले रायो तथा तोरीवाली यदि सागको उद्धेश्यले उत्पादन गरिएको खण्डमा पातमा सल्फर कम्पाउण्डिङ्ग हुन गई पात पकाउदा तितो हुन्छ ।

ख) गर्मि मौसममा तरकारीहरु (खास गरी लहरे तरकारी हरु) एवं केरालाई १०-१२ डिग्रि सेन्टिग्रेडमा भण्डारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यदि फ्रिजमा सो भन्दा कम तापक्रम हुन सक्ने अवस्थामा सके सम्म नराख्दा नै लाभकारी हुन्छ । किनकी यसका तन्तुहरु चिशोले गर्दा विग्रन्छन र खानलायक हुदैनन ।

ग) तरकारी तथा फलफूलहरु फ्रिजमा राख्दा प्लाष्टिकमा हावा नछिर्ने गरी राख्दा लामो समय सम्म गुणस्तर कार्यम गर्न सहज हुन्छ ।

श्रोतः राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसला वाली विकास केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर, २०८२

१५. फलफूल खेती सम्बन्धी विवरण

१५.१ फलफूल खेती प्रविधि तालिका

क. वर्षे फलफूल

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
१	आँप	**अगौटेः** बम्वई ग्रीन, बम्बई एलो, गोपाल भोग, सुकतारा, गुलाब खास **मध्यः** दशहरी, मालदह, मल्लिका, **पछौटेः** चौसा, कलकत्तिया, सिपिया, अबेह्यात अम्रपाली	१०-१२×१०-१२ होचा जातहरु, आम्रपाली को लागी ५×५	५वोट ५वोट	५०	९३१.३०	१४३३.८४	११३३.३३	फलको भेट्नो तिर बाट पहेंलो रंग चढी एक दुई फल पाकेर झर्न सुरु गरे पछि (जेठ-भदौ) वा फल टिपी पानीमा डुबाउँदा डुब्यो भने फल टिप्ने बेला भयो भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।	८-१०
२	लिची	**अगौटेः** देशी, अर्लिविदाना, मजुफरपुर **मध्यः** शाही, पूर्वी, चाइना, रोजसन्टेड **पछौटेः** कसवा, लेट, बेदाना, कलकत्तिया	१०×१०	७-८	५०	४३४.७८	११३४.२२	१०००	बोक्रोको वाहिरी रंग हरियो वाट रातोमा परिणत भई बोक्रामा भएको काँडाहरू नरम भए पछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ	७-८
३	केरा	वसराई ड्वार्फ, हरिछाल, रोबष्टा, विलियम हाइब्रिड, मोलभोग, चिनि चम्पा, स्थानीय, मुङ्ग्रे, ढुस्रे।	अग्लो जात २-३ × २-३ होचो जात २×२	५०-५५ १२५	२५	२९१.१३	३४१.२१	४१६.६७	कोसाका पाटाहरू पूरा भई पुष्ट र फलको आकार गोलो र रंग हरियो बाट हल्का हरिया भए पछि फल टिप्नु पर्दछ ।	१५-२०
४	भुईकटहर	जायन्टक्यू, क्वीन, मोरिसस	प्रति व्याड २ लाइन व्याडको दुरी ७५-९० से.मी., लाइन ६० वोट ३० से.मी.	१०००	२५०० के.जी/ हेक्टर	१७३.९१	३२२.२५	२६६.६७	बोक्राको रंग हल्का पहेलो र फेदको ३-४ घेरामा पहेंलो दाग चढे पछि आंख्लाका भुल्ला खैरो खुकुलो भएपछि (आषाढ- भदौ) फल लिनु पर्दछ ।	२०-२५

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
५	मेवा	वाशिंटन, हनिड्यू, कोयमवटुर, सिगापुर पिंक, रांची ड्वार्फ, पौष डेलिसियस, सोलो	२×२	१२५	२०-२५	५४३.४८	३३०.८१	८३३.३३	फलमा हल्का पहेंलो रंग चढे पछि फल टिप्नु पर्दछ	१५-२०
६	अम्बा	लखनउ -४९, इलाहावाद सफेदा, रेडफ्लेस, सिडलेस, चितिदार, के.जि.-१ र स्थानीय जात ।	६-७×६-७	१५	४०	३२६.०९	५२४.५७	५००	फलमा हल्का पहेंलो रंग बढे पछि र नरमपना आए पछि (श्रावण–कात्रिक) फल टिप्नु पर्दछ	७-१२
७	रुखकटहर	रुद्राक्षी, सिगापुर, करुबाराका, पेनीवाराका, स्थानीय	१२-१५×१२-१५	३-४	५०	६५२.१७	१०४९.१५	४००	तरकारीको लागि वीउ नछिप्पिए सम्म कलिला फल टिप्ने, फल परिपक्व हुन ९०–११० दिन लाग्छ, फललाई हातले थप थपाउँदा गहि रो आवाज आएपछि (जेठ–भदौं) फल टिप्नु पर्दछ ।	१५-२०
८	अमला	बनारसी, चकैया, कन्चन, फ्रन्सीस, कृष्ण र स्थानीय जातहरू	५-६"५-६	१५-२०	४०	१०८६.९६	२२६.८३	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियो वा हल्का पहेंलो, चिल्लो र पारदर्शी राता थोप्लाहरू प्रष्ट हुंदै गएपछि (कार्तिक–माघ) फल टिप्नु पर्दछ ।	९-१२
९	एभोकाडो	फुर्ट, इथिन्जर, रिड, ह्यास, टोपाटोपा	८-१०"८-१०	६	४०	१६३.०४	३७०.९८	३३३.३३	ध्यू फल क्लाइमेक्टेरिक फल भएको हुँदा फल टिपे पछि ४–५ दिन राख्नु पर्दछ । फलमा जात अनुसारको रंग चढी पूर्ण विकसित फल भए पछि (भदौ–कार्तिक) फल टिप्नु पर्दछ ।	८-१०
१०	मेकाडेमिया नट	केउहाउ, काकी, इकैका, किउ	६×६	१३-१५	५०	२१७.३९	३४९.७२	३३३.३३	भाद्रको अन्तिम हप्ता देखि परिपक्व फलहरू झर्न शुरु भएपछि सम्पूर्ण फल हरू टिप्नु पर्दछ	२-३
११	स्ट्रबेरी	न्योहो, ओनो	ड्याङ्ग देखी	१५००	२२५००	०.००	९७.८३	१४१.६७	फलको आधा देखि तीन	१२-१५

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
			ड्याङ्ग ९० से.मी वोट देखी वोट ३०-४५ से.मी		के.जी/ हेक्टर				चौथाई भागमा रातो रंगको विकास भएपछि फल टिप्नु पर्दछ। एक पटक नपाक्ने हुँदा पटक-पटक गरी टिप्नु पर्दछ। (कार्तिक-चैत्र)	
१२	वयर	उम्रान, गोला, चोचल, बनारसी, नाजुक, कैथली	४-६×४-६	१५	४०	४३४.७८	९१६.८२	३३३.३३	हावा पानी अनुसार कार्तिक/मंसिर देखि फाल्गुन/चैत्र महि नामा फल परिपक्व हुन्छन्। फलको बोक्रा सुनौला पहेंलो वा खैरो रंग चढेपछि फल टिप्नु पर्दछ	९-१२
१३	सुपारी	छलिया, मोहितनगर, कामरुप, मंगला	३×३	५०	२५	३२६.०९	४१५.८८	८३३.३३	फल लागेको ६-८ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ। फलहरू चम्किलो र रातो पहेंलो भएपछि टिप्नु पर्दछ। (जेठ-अषाढ)	१-२
१४	नरिवल	अग्लो जात-वेस्टकोष्टटल, फिजी, एस.एस.ग्रीन, सान रामोन, फिलिपिनो, लगुना होचोजात-लंका द्धिप अण्डा मन ड्वार्फ, चेनी, रेजिया, ड्वार्फ ग्रीन, ड्वार्फ ओरेनज, कोकोनिनो, नुलेका	अग्लो जात ७.५-९×७.५-९ होचो जात ६.५-७×६.५-७	१४	२५	४३४.७८	५४७.२६	५५.००	फल लागेको करिब १२ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ परिपक्व फलमा पानीको मात्र कम हुन्छ। ताजा प्रयोगको लागि भने १० महिनामा फल टिप्नु पर्दछ। (जेठ-आषाढ)	
१५	वेल	मिर्जापुरी, कागजी गाण्डा, कागजी ईटावा, कागजी बनारसी	विजु वरुवा १०*१० कलमी विरुवा ८*८	५-८	५०	७३०	१८०	६८०	फल लागेको करिब आठ महिनामा फलपूर्ण रुपमा पाक्दछ। फल पाक्दा गाडा हरियोबाट हल्का हरियो र गुदी हल्का पहेलोबाट गाडा पहेंलो हुन्छ	२०-३०
१६	सापोटा	कालीपत्ति, क्रिकेटबल, बुरीपत्ति आदी	१०*१०	५	४०	२००	७५	२००	झुस झर्नु थाले पछि फल को बाहिरी बोक्रा कोट्याउँदा सेतो दूध आउन	१५-२०

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
									छोडे पछि फल टिप्ने।	
१७	ड्रागन फ्रुट	पहेलो, रातो, वैजनी	२ मि× २ मि	५०० (१२५ पोल र ४ विरुवा प्रति पोल)	१०-१५	९०	७०	४०	फुल फुलेको ३०-५० दिनमा फल तयार हुन्छ । फल सँग जोडिएको पत्रदल रातो भएर जान्छ र फलको तलको भाग सुनिएको जस्तो (गोलो) देखिन्छ ।	२५०-३०० के.जी./ रोपनी

(ख) हिउँदे फलफूल

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)					
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
१	स्याउ	**बढी चिसो चाहिनेः** गोल्डेन डेलिसियस, रेड डेलिसियस, रोयल डेलिसियस, रिच ए रेड डेलिसियस, जोनाथन, मैकन्टस, रोमब्युटी, ग्रानी स्मिथ, **मध्य चिसो चाहिनेः** क्रिस्पिन, काट्जा, रेडजुन, कक्स ओरेनज पिपिन, **कम चिसो चाहिनेः** अन्ना, भेरिड, नाओयी	६ x ६	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	१३३.३३	फलको आकार उमेर, स्वाद लाई आधार मानि जात अनुसार फलको रंगमा (रातो, पहेंलो, हरिया) परिवर्तन भए पछि असार-असोज सम्म फल टिप्नु पर्दछ ।	८-१०
२	नास्पाती	**बढी चिसो चाहिनेः** युरोपियन जातः वार्टलेट, अन्जुव्यूरेहार्डी, कनफरेन्स आदि । **कम चिसो चाहिनेः** फर्पिङ्ग (स्थानीय) **मध्य चिसो चाहिनेः** होसुइ, चोजुरो, सिन्को (जापानिज)	६-८ x ६-८	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	६६.६७	फलको रंग हरियो वाट अलि अलि पहेलो वा खैरो फुस्रोमा परिणत भएपछि (श्रावण-असोज) फल टिप्नु पर्दछ ।	१०-१५
३	ओखर	थिनसेल, हार्टले, एशले,	१०-१२x	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको बाहिरी बोक्रा फुटी केही	३-४

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक) प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
		पायने	१०-१२						फल झर्न थालेपछि (भदौ-असोज) फल टिप्नु पर्दछ	
४	आरु	**अगौटेः** ओरायन,स्प्रिङटाइम, आर्मगोल्ड । **मध्यः** फ्रेन्च अर्लि, रेडहाभेन, टेक्सास एलो ल्फरिडास **पछौटेः** पेरीग्रीन, अल्वर्टा, जुला अल्वर्टा	५-६ x ५-६	१५	२५	३२६.०९	५८९.७९	१५०.००	फलको आकार बढेर फल हल्का हरियो वा रातोमा परिणत भई अलि नरम भए पछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ ।	६-७
५	आरु बखडा	**अगौटे**ः ग्रीनगेज, मैथली, फर्मोसा **मध्यः** पेरीपोसा, व्युटी, बर बैक, **पछोटे**ः सन्तारोजा	५-६ x ५-६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	२५०.००	फलहरू परिपक्व हुने समय जात अनुसार फरक पर्दछ । फलको रंग गाढा गुलावी, गुदिको रंग अलि अलि रातो पहेंलो हुन थालेपछि -जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ ।	६-७
६	कटुस	टान्जावा, यामाटोवासे, इबुकी, इसिजुची, मोरिवासे, चुकुवा, चाइनिज	८ x ८	८	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	जत अनुसार भाद्र देखि कात्तिक महिना सम्म फलहरू झर्न सुरु गरेपछि फल टिप्ने गर्नु पर्दछ ।	७
७	हलुवावेद	फुयू, जिरो (टर्रो नहुने जात), जेन्जीमारो (Pollinizer Variety),	५-६ x ५-६	१५	२५	३२६.०९	४१५.८८	४१६.६७	भाद्र-कार्तिक महिनामा फल हरूमा जातीय गुण अनुसार रंगको विकास भई सकेपछि फल टिप्नु पर्दछ	६-७
८	खुर्पानी	साकरपारा, कैसा, न्यू क्यासल, (कम चिसो चाहिने	६ x ६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	८३.३३	जेठ महिनामा जात अनुसार को रंग चढी अलि नरम हुन थाले पछि फलहरू टिप्नुपर्दछ ।	६-७
९	कागजी बदाम	नानपारेल, नेल्पस अल्ट्रा, टेक्सास, मिसन, आइ.एक्स.एल	५-६ x ५-६	१५	२५	३८०.४३	६१२.००	२९१.६७	भदौ-असोज महिनामा फलको वाहिरी बोक्रा फुट्न थालेपछि फल टिप्नु पर्दछ ।	१-२
१०	लप्सी	स्थानीय	१० x १०	६	२५	५४३.४८	५४८.२०	२५०.००	कार्तिक-मंसिर महिनामा फल हरू हेर्दा हल्का हरियो पहेंलो भएपछि फल टिप्नु पर्दछ	१०-१५
११	चुच्चे ओखर	महान, चोक्टा, मोहक	१०-१२ x १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको वोक्रा फूटी प्राकृतिक रुपमा फल झर्छन तत् पश्चात संकलन गर्ने । भदौ असोज महिनामा फल पाकेर झर्न	८-९

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
									शुरु गरेपछि फल टिप्नुपर्दछ।	
१२	अनार	बेदाना, कान्धारी, गणेश, सिन्धुरिया, मृदुला	५x५	१५	२५	५४३.४८	८७४.२९	४१६.६७	अनारकोफल नन्क्लाइमेक्टे रिक भएको हुँदा परिपक्व भए पछि टिप्नु पर्दछ । फलहरू पहेंलो र वीउ रातो भएपछि फलहरूलाई औलाले हान्दा धातुको आवाज आएपछि (श्रावण-आश्विन)फल टिप्नु पर्दछ	६-८
१३	अंगुर	स्टुवेन, ओलम्पिया, हिमरड सिडलेस, क्योहो, मस्काट वेली ए, क्याम्बेल अर्ली, बफेलो, डेलाबेर	२-३ x २-३ ४ x ५	५० २५	३०	७६०.८७	२४५.७५	४१६.६७	फलको रंग चढी गुलियो भए पछि जात अनुसार केही सेतो, पहेंला वा पारदर्शी भएपछि (असार-भाद्र फल टिप्नु पर्दछ।	१५-२०
१४	किवी फ्रूट	आलिसन, हे-वार्ड (पोथी) टोमोरी (भाले)	६ x ४	२०	३०	१००	२००	१००	कार्तिक-मंसीर, भुस भर्न थालेपछि फल टिप्नुपर्दछ।	
१५	जैतुन (Olive)	पेन्डोलिनो, क्यनिनो, कोराटिना, फ्रोन्टोय आदी	८ x ८	८	२५	३५०	१७५	१७५	फलमा रङ्ग चढी परिवर्तन भएर फलको गुणस्तर राम्रो समय पारेर टिप्ने।	

(ग) सुन्तला जात फलफूलहरु

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	सुन्तला (नेपाल सरकार मं.प.को मिति २०८०/१२/३० को निर्णय अनुसार नेपालको राष्ट्रिय फलको रुपमा मान्यता प्रदान)	धनकुटा स्थानीय, पोखरा स्थानीय, किन्नो, योशिदा पोङकान, मरकट (जापानीज), ओता पोङकान, उन्सु (ओकि चुवासे, मियागावावासे, थाई तान्जारिन	५-६ x ५-६	१५ -२०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियो वाट पहेंलो, (गेरु) पहेंलो भए पछि र रसमा गुलियोपना बढे पछि भण्डारणको लागि ५०% रंग चढेपछि र ताजा फल को लागि ७५ % रंग चढे पछि कार्त्तिक-मंसीर मा फल टिप्नु पर्दछ।	९-१२
२	जुनार	स्थानीय जुनार, नाभेल ओरेनज, वासिङ्गटन नाभेल, योशिदा नाभेल, तारक्को न्यूसेलर।	५-६ x५-६	१५ -२०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग ८० % वा सो भन्दा बढी रंग बढे पछि र रसमा गुलियो पना बढे पछि	१०-१४

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
									कात्तिक-मंसिरमा फल टिप्नु पर्दछ।	
३	कागती	मेक्सीकन, वनारसी र स्थानीय सुन कागती	४-५ x ४-५	२५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियो वाट पराल जस्तो पहेंलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन- पौष सम्म फल टिप्नुपर्दछ।	७-८
४	लेमन (निवुवा)	नेपाली अमिलो, युरेका राउण्ड, युरेका अवलड, लिसवन, पन्त-१	५ x ५	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियो वाट पराल जस्तो पहेंलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन- पौष सम्म फल टिप्नुपर्दछ।	७-८
५	भोगटे	थाई (सेतो गुदी) र स्थानिय छनौट (रातो गुदी)	५-६ x ५-६	१५	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियो बाट पराल जस्तो पहेंलोमा परिणत भएपछि कार्तिक-पौष सम्म फल टिप्नु पर्दछ।	७-८
६	मुन्तला	जापानिज गोलो	३ x ४	३० -४०	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग चढे पछि माघ-फागुनमा टिप्नु पर्छ।	४ - ५
७	ज्यामिर	सेती ज्यामिर, काली ज्यामिर	६ x ५	१५	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग चढे पछि पौष-माघमा टिप्नु पर्छ	१२-१५

श्रोतः राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, किर्तिपुर, काठमाण्डौ २०८२

१५.२ कफी तथा चिया खेती प्रविधि तालिका

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	कफी	अरेविका (वोर्वोन, टिपिका) रोवष्टा	२ x २	१०० - ११०	५ -१०	**१२०**	**११७**	**१२५**	फल हरियो वाट चम्किलो रातो वा पहेलो रंगमा परिणत भएपछि ५ देखी ७ पटक गरी उचाई अनुसार (मंशिर देखी चैत्र) टिप्नुपर्दछ।	१-२
२	चिया	सि.टि.सि.: टि.भि.सेरिज १ देखी ३०, हिलिका, मनोहरी, तिनआली, नगरजुली, हान्तापारा १२, शुक्ना २५	१.०५ x ०.७५	६०० - ७००	५ -१०	**१०**	**२०**	**२०**	फागुन देखी कार्तिक सम्म मुना टिप्न सकिन्छ	०.६५०
३	चिया	अर्थोडक्स: गुम्ती, सेलेकसन, फुवाछिरिग ३१२, तक्दा १३५, वेकवर्न २४६, आम्वारी २, टिस्टा भ्याली १, सि.पि. १	१.०५ x ०.६	७०० - ८००	५ -१०	**१०**	**२०**	**२०**	चैत्र देखी आश्विन सम्म मुना टिप्न सकिन्छ	०.२००

श्रोतः राष्ट्रिय चिया तथा कफि विकास वोर्ड, किर्तिपुर, काठमाण्डौ २०८२

१५.३ पुष्प खेती प्रविधि तालिका

कट फ्लावरको लागि

क्र. स.	पुष्पको नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरु	लगाउने दुरी (से.मी.)	मलखाद्य प्रति रोपनी (के.जी.)				व्यवस्थापन	फुल टिप्ने समय	उत्पादन/ रोपनी/ वर्ष
					प्राङ्गारिक मल	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास			
१	ग्लाडिओलस (Galadiolus)	मध्य पहाडः माघ-चैत तराईः असोज-कार्तिक	अमेरिकन ब्यूटी, जेष्टर ईन्टरपिट, कोन्डसमन, समर सनसाइन, हल्याण्ड व्यूटी	३०×२०	३०००	१५	१५	२०	खुल्ला ठाउँ	रोपेको ६० दिन पछि	१५००० स्टिक
२	कार्नेशन	माघ-फागुन	नेल्सन, जेनारो, गोलेम, पाम्पलेलोमा, लिवर्टि, हिलिक्स, वाल्टीको, लोर्का	२०×२०	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	७५००० स्टिक
३	जर्बेरा	माघ-फागुन	मिमोसा, सिल्भर स्नो, ग्यामर, ह्वाइट	३०×२५	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको ९० दिन	९०००० स्टिक

क्र. स.	पुष्पको नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरु	लगाउने दुरी (से.मी.)	मलखाद्य प्रति रोपनी (के.जी.)				व्यवस्थापन	फुल टिप्ने समय	उत्पादन/ रोपनी/ वर्ष
					प्राङ्गारिक मल	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास			
			हाउस, ब्रुनेलो, डुने							पछि	
४	स्टाटिस	माघ-फागुन	पास्टेल, सन्डे, विङ्गस	३०×३०	१५००	८	८	५	पोलिहाउस	रोपको ९० दिन पछि	८५००० स्टिक
५	गुलाव	पहाडःमाघ-फागुन तराईः भदौ -असोज	एन्जेलिना, लभ अन लिमिटेड, कुलवाटर, स्टुटनिक, स्लिपिङब्युटि, ह्वाइट	५०×३०	६-८ के.जी./ वोट	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपको ९० दिन पछि	१२०००० स्टिक
६	जिप्सोफिला	माघ-फागुन	ह्वाइट फायर, माइ पिंक, गोलान, मिलियन स्टारस्, न्यू लभ	५०×३०	२०००	२	५	४	पोलिहाउस	रोपको १२० दिन पछि	६०००० स्टिक
७	रजनीगन्धा	पहाडःमाघ-फागुन तराईः असोज-कार्तिक	सिङ्गलः सिङ्गार, प्रज्वल, रजतरेखा, डबलः स्वर्ण रेखा, सुवासीनी सेमिडवलः बैभव	३०×२०	२०००	६	३	४	खुल्ला ठाँउ वा पोलीहाउस	रोपको ९०-१२० दिन पछि	३०००० स्टिक
८	गोदावरी	जेठ-असार	एनिमोन, पमपोन, डेकोरटिभ, इनकर्भ, स्पाइडर, स्पून, क्विल, रिफ्लेक्स, स्नो बल	३०×३०	३०००	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपको १२० दिन पछि	४५००० स्टिक

श्रोतः पुष्प विकास केन्द्र, गोदावरी २०८२

१६. वाली संरक्षण

१६.१.१ अन्नवाली

धान वालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरुः

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१ रिंट्टे ट्वाँटी र किर्थो कीरा (Seed bed beetle, Mole Cricket, Field Cricket)	वयस्क अवस्था चम्किलो कालो हुन्छ र लाभ्रे खैरो रङको हुन्छ। वयस्क र लाभ्रे दुवै माटो भित्र बस्दछन् । ट्वाँटी कीराको खुट्टा बढी मोटो र बलिया नाङ्ग्रा भएका हुन्छन् भने कीर्थोमा साधारण उफ्रने किसिमका खुट्टा हुन्छन् ।	• बिरुवाको कलिलो अवस्थामा माटो मुनि रहेको जरा र डाँठको भाग खाइदिन्छ र बिरुवाहरू मर्दछन् । • ट्वाँटी कीराले आलीमा दुलो पारेर पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन् ।	• खेतमा पानी पटाउने । • ल्याम्डा साइहालोत्रिन ४.९% सि.एस. ०.५ एम.एल./ लि पानीमा तथा एसिफेट ७५% SP ०.७५-१ ग्राम/लि राखेर छर्ने ।
२.गभारो (Borer)	वयस्क अवस्थामा विभिन्न आकार प्रकारका पुतली हुन्छन् । लाभ्रेहरू फिका पहेंला अथवा गुलाबी रङका अथवा शरीरमा धर्का भएका हुन्छन् यिनीहरू बिरुवाको डाँठ भित्र रहन्छन् ।	बिरुवाको कलिलो अवस्थामा आक्रमण भएमा मृत गावा (Dead heart) देखिन्छन् यदि बिरुवाको फूलफूल्ने अवस्थामा आक्रमण भएमा भुस मात्र भएको सेतो बाला (White head) देखिन्छन् ।	• गभारोको क्षती कम गर्न हरेक वर्ष धान काटी सकेपछि रहेको सम्पूर्ण ठुटा निकाली जलाइ दिने अथवा ठुटा डुब्ने गरी पानी पटाइ दिने अथवा धान काटेपछि खेतलाई जोति दिने । • बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फूलहरू लाई पातको टुप्पो चुँडेर नष्ट गर्ने । • प्रकाश पासोको माध्यम बाट वयस्क पुतली लाई आकर्षण गरी मार्ने । • ट्राइकोग्रामा परजीवी कीरा ५०,०००-१,००,००० प्रति हेक्टरका दरले रोपाई गरेको ३-४ हप्ता पछि छाड्ने । • धान खेतको आलीमा भटमास लगाउने । • ब्यासीलस थुरीनजियन्सिस (बीटी.) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने । • गभारोहरूको धेरै प्रकोप भएको खेतमा कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४% जी आर ४ वा फिप्रोनिल ०.३% जी आर दाना विषादी कुनै एक १.२५ के.जी. प्रति रोपनी का दरले वा क्लोरानट्रानी- लीप्रोल ०.४% जी आर खेतमा छिप छिपे पानी जमाइ छर्ने विषादी छरे पछि ४ दिन सम्म खेतबाट पानी बग्न दिनु हुँदैन । • माकुरा, लामा सिंगे फट्याङ्ग्रा जस्ता मित्र जीवको संरक्षण गर्ने ।
३. धानको काँडादार खपटे हिस्पा (Rice Hispa)	वयस्क खपटे कीरा निलो-कालो रङको काँडा दार पखेटा भएको हुन्छ।	यसले नोक्सान पुर्याएको पातमा सेता धर्साहरू र सेता धब्बाहरू देखिन्छन् ।	• बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फूलहरू लाई पातको टुप्पो चुडेर नष्ट गर्ने, • ब्याडमा टम्म पानी जमाएर पानीमा उत्रेका खपटे लाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । • लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५ % इ सी ०.५ मिलि प्रतिलिटर वा मालाथियन ५० % इ सी १.५ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।
४.फड्के (कीराहरू	कुनै हरिया, कुनै सेता र कुनै खैरा किसिमका फुत्त फुत्त उफ्रने	• धानका बिरुवाहरू सुकेर मर्दछन् ।	• उपयुक्त जातको छनौट गर्ने । ढिलो लगाइएको भन्दा छिटो लगाइएको र ढिलो

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
हरियो, खैरो र सेतो पिठ्यू भएको) (Hoppers)	किसिमका मसिना कीरा हरू हुन्छन् ।	• बिरुवाहरू गाँजिन र बढ्न सक्दैनन् । • धानको बोटमा वाला नलागी पराल जस्तो भई बोट सुकेर जान्छ	पाक्ने भन्दा छिटो पाक्ने धान बालीमा फड्के कीराको प्रकोप कम भएको पाइएको छ। • गाँजको घनत्व कम गर्ने । धान रोप्ने समयमा प्रति गाँजमा २-३ वटा भन्दा बढी बेर्नाहरू नरोप्ने। • नाइट्रोजनयुक्त मलखादको उचित प्रयोग गर्ने । • समय समयमा गोडमेल तथा सरसफाई गरी कीराको बैकल्पिक आश्रय स्थल नष्ट गर्ने । • ३–४ दिनको फरकमा खेतमा पानीको सतह बढाउने घटाउने र सुकाउने गर्नुपर्छ। • धान खेतको पर्यावरणमा मित्र जीवको संख्या अत्यन्त कम वा शून्य र शत्रुजीवको संख्या अत्यधिक रहेको समयमा अन्तिम बिकल्पको रूपमा रासायनिक विषादीको प्रयोग गर्ने । दैहिक विषादीहरू एसीफेट ७५ % एस पी २ मिलिवा वुप्रोफेजिन २५ % एस सी १.५ मि लि वा फिप्रोनिल ५ % एस जी २–३ मिलिवा इमिडाक्लोप्रीड १७.८ % एस एल १ मि लि प्रति ४ लिटर पानीमा वा एजाडिराक्टीन ०.०३ % इ सी २ मिलि आलो पालो गरी एक–एक हप्ताको फरकमा छर्कनु पर्दछ। विषादी छर्कदा धानको बिरुवा माथि बाट होइन बिरुवाको फेदमा पर्ने किसिमले छर्कनु पर्दछ।
५.धानको पतेरो (Rice bug)	वयस्क पतेरो खैरोमा हरियो मिसिएको हुन्छ भने वच्चा पतेरो हरियो हुन्छ। यसलाई समातेर बिस्तारै थिच्दा नराम्रो गन्ध छोड्छ।	पातमा बढी आक्रमण भएमा बोट नै पहेंलिने हुन्छ र वालामा आक्रमण गरेको छ भने दाना हरूमा खैरो दाग देखिने, दानाहरू फोस्रा हुने अथवा आधा फोस्रिएका दाना हुने गर्दछ।	• खेत भित्र तथा वरपरको झारपात गोडमेल गरी पतेरोको वैकल्पिक आश्रय स्थललाई नष्ट गर्ने । • एकै समय पाक्ने धानका जातहरू छनोट गरी लगाउने । • प्रकाश पासोको माध्यम बाट वयस्क कीरालाई मार्न सकिन्छ। • डर्टी ट्रयापको प्रयोग गर्ने । यसको लागि गाई भैंसीको ताजा पिसावमा कपडा वा जुटको वोरा लाई भिजाएर एउटा घोचोको एक छेउमा बांध्नेर उक्त घोचोलाई धान बारीको बीचमा लगेर गाड्ने गर्नुपर्दछ। ट्रयापमा आकर्षित भएका पतेरोहरू लाई बाहिर पट्टी बाट प्लाष्टिकको झोलाले छोपी संकलन गरी मार्ने । • यो कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम बिकल्पको रूपमा कीटनाशक विषादी जस्तै मालाथियन ५०% इ सी २ मिलि प्रतिलिटर अथवा साइपरमेथ्रिन २५% इ सी वा फेन्भेलेरेट २०% इ सी ०.५ मिलि प्रतिलिटर पानीका दरले कुनै एक विषादी बिरुवा राम्ररी भिज्ने गरी छर्नु पर्दछ।
६. पात वेरुवा	हल्का खैरो रङका वयस्क पुतली हुन्छन् । पखेटामा दुईवटा	पातलाई वेरेर भित्र पट्टि बसी पातको हरियो पदार्थ	• धान रोप्ने बेलामा स्वस्थर बलिया बेर्नाहरूको प्रयोग गर्ने ।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
(Leaf roller)	बाङ्गा-टिङ्गा धर्साहरू हुन्छन् । लार्भा हल्का हरियो रङका हुन्छन् ।	खाई दिन्छन् र पात सुक्दछन् ।	• नाइट्रोजनयुक्त मलको उचित प्रयोग गर्ने । • धान खेतको राम्ररी गोडमेल गर्ने । • काँडेदार डोरीलिई दुवै छेउमा समातेर खेतको दुई छेउमा बस्ने र धानलाई छुवाएर क्रमशः विपरीत दिशातिर जाने । यसो गर्नाले धानको पातमा रहेका पात बेरुवाका लार्भाहरू पानीमा खसेर नष्ट हुन्छन् । • बि.टी.कुस्टाकी नामक जैविक विषादी १.५ मिलि। प्रति लिटर पानीमा मिसाई खेतमा छर्कने । प्रतिहेक्टर जमिनमा ५००-६०० लिटर जैविक विषादी र पानीको झोल प्रयोग गर्ने । • प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा एफिसेट ९५% एस जि १ देखी १८४ ग्राम प्रति लिटर वा कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४% जी आर १ मिलि प्रतिलिटर वा लाम्डासहोइलोथ्रिन ५ % इ सी ०।५ मिलि प्रतिलिटर वा अजाडीराक्टीन ०.१५% ३-५ मिलि प्रतिलिटर दरले छर्ने ।
७. मिलिवग (Mealy bug)	वयस्क सानो, गुलाबी रङको, नरम शरीर भएको, सेतो मैन जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ। कुनै पखेंटा भएका र कुनै पखेंटा विहीन हुन्छन् ।	बिरुवा रोगाउने, बढ्न नसक्ने, जिङरिङ्ग परेर पहेंलिन्छन। बिरुवामा बाला लाग्दैन।	• खेतमा पानीको सतह बढाउने । • खेत भित्र र वरिपरी रहेका घाँसपातहरू हटाउने । • कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा गभारोमा वताइएका विषादी प्रयोग गर्ने ।

धान बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ब्लाष्ट रोग (Blast)	पातमा स-साना सेता टीका बीचमा भएका लाम्चिला खैरा थोप्ला देखा पर्दछन् । बाला देखि तलको डाँठको वरिपरि वा आँख्लामा खैरो रङ भएको दाग पनि देखिन्छन् । थोप्ला जोडिदै जादा पूरै पात डढेको देखिन्छ।	• रोग निरोधक जातहरू लगाउने । • कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने। सिफारिस अनुसार नाइट्रोजन मल प्रयोग गर्ने । खेतमा पानी जमाई राख्ने। • ट्राइसाइकाजोल ७५% डब्लुपी ०.७५ ग्राम प्रतिलिटर वा सुगामाइसिन ३% एस एल १.५ मिलि प्रति लिटर पानीमा, वा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी २ ग्राम प्रति लिटर वा क्रेसोक्जिम मिथाइल ४४.३ एस सी १ मिलि। प्रतिलिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।
१. व्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट	पातको किनाराबाट लामो पहेंला वा खैरा रङका धर्साहरू देखिन्छन्, पात टुप्पोबाट सुकेर मर्दछ।	• रोग निरोधक जातहरू लगाउने । • सिफारिस अनुसार रासायनिक मल हाल्ने।

(Bacterial leaf blight)		• रोग लागेको खेतमा केही दिन पानी सुकाइ दिने । • स्टेप्टोमाइसिन सल्फेट ९%· टेट्रासाइक्लिन ह्याइड्रोक्लोराइड १% डब्लुपी, ०.२५ ग्राम प्रतिलिटर पानीको झोलमा बीउलाई ३० मिनेट सम्म डुबाएर बीउ उपचार गर्ने ।
२. खैरो थोप्ले रोग (Brown leaf spot disease)	पात वा धानका गेडामा स-साना गोलाकार वा लाम्चिला खैरो थोप्लाहरू देखिन्छन् ।	• कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने । • सिंचाइ भएको ठाउँमा चैत्र महिनाको सुरुमानै सिफारिस गरिएका उन्नत जातका धानहरू रोप्ने। • मेन्कोजेव ७५% डब्लुपी विषादी ३ ग्राम प्रतिलिटर वा प्रोपिनेब ७०% डब्लु पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले मिसाई १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने ।
४. फेद कुहिने रोग (Foot rot)	रोगी बिरुवा अग्लो हुने, पहेंलिने र अन्तमा फेद कुहिएर मर्दछन् । तल्लो आँख्लाहरू बाट जरा निस्कन्छन् ।	• रोगीबोट भएको खेतबाट बीउ संकलन नगर्ने । • कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लुपी ढुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले उपचार गरी ब्याड राख्ने। • रोगग्रस्त बोटहरू उखेलेर नष्ट गर्ने । रोग अवरोधक जात लगाउने तर खुमल(४ जस्ता रोग नसहने जात नलगाउने ।
५.पातको फेद डढुवा रोग (Sheath blight)	पातको फेदमा अण्डाकार खैरा थोप्लाहरू भए पछि आकारमा वृद्धिहुँदै जान्छ र ढुसीको कालो गिर्खाहरू (Sclerotia) देखा पर्दछ। बोटको माथिल्लो भागमा समेत पुग्छर सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ।	• नाइट्रोजन मल सिफारिस मात्रामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । उन्नत जातको धान रोप्दा बोट देखि बोटको दूरी बढाउने । • भेलिडामाइसिन ३% एल ३ ग्राम प्रतिलिटर पेनसाइक्यूरोन २२.९% एस सी १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लुपी ढुसीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने वा प्रोपिकोनाजोल २५% इ सी १ मि.लि. प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने ।
६. खैरा रोग (Khaira disease)	जिंकको कमीले देखिने यो रोगमा रोगी बोटको फेदतिरको पात पहेंलिएर जान्छ। पातमा खैरा थोप्लाहरू पनि देखिन्छन् । पछि पूरै पात खैरो वा रातो हुन्छ । गाँज थपिने र बढ्ने क्रम रोकिन्छ	• धान र उखुको घुम्ती बाली लगाउने । • लक्षण देखापरेपछि २० ग्राम जिंक सल्फेट र १२% ग्राम चून ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दरले १० दिनको फरकमा २ पटक छर्कने । नाइट्रोजन र फस्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । लक्षण देखिएमा केही दिन सम्म खेतमा पानी सुकाउने ।

मकै बालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने कीरा (Cut worm)	वयस्क पुतली ध्वाँसे रङको र मध्यम आकारको हुन्छ। लाभ्रे खरानी रङको हुन्छ र छोइदियो भने बटारिएर बस्दछ।	दिउँसो लाभ्रेहरू लुकेर बस्छन र राती बाहिर आई बोट लाई जमिनको सतह मुनि बाट वा माथि बाट काट्दछन् ।	• काटेको बिरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने । १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो ढुसी मेटाराइजियम एनिसोप्लीएइ मकै छर्ने समयमा लाइनमा छर्ने । वि.टी.के। नामक जैविक विषादी वा मालाथियन ५% डी पी २ ग्राम प्रति केजी गहुँको चोक र मिसाएको चारा प्रति रोपनी आधा केजीका दरले साँझमा प्रयोग गर्ने । • मालाथियन ५% डि पी १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने ।
२. खुम्रे कीरा	खुम्रे खपटेहरू विभिन्न रङका हुन्छन् । लाभ्रेहरूको	यिनीहरूले माटो भित्रै बसी जराहरू खान्छन् जसले	• खेतबारीलाई गहिरो गरेर जोती दिनाले यी कीराहरू सूर्यको तापले गर्दा मर्दछन् साथै

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
(White grub)	टाउको खैरो रङको र शरीर सेतो रङको हुन्छ। छोइ दियो भने बटारिएर बस्छ।	गर्दा बिरुवाहरू बढ्न सक्दैनन् मर्दछन् । मर्न लागेको बिरुवा उखलेर हेर्दा जराहरू सबै खाएको पाइन्छ।	परजीवी एवं चराहरूले खाई दिन्छन् । • काँचो गोवर मल प्रयोग नगर्ने । • खपटे माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने । • १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो ढुसी (Metarhizium anisopliae) मकै छर्ने समयमा लाइनमा छर्ने । • वा क्लोरान्ट्रानिलिप्रोल ०.४% जी आर प्रति रोपनीका दरले मकै छर्नु भन्दा अघि छर्ने ।
३. फौजी कीरा (Army worm)	वयस्क पुतली ध्वाँसे रङको हुन्छ र पूर्ण रुपले बढेका लाभ्रेहरू गाढा हरियोमा अलि पहेंलो रङ मिसिएको जस्ता हुन्छन । पिठ्यू पट्टि अस्पष्ट धर्काहरू हुन्छन् ।	लाभ्रेहरूले मकैको बिरुवाको सबै भाग खाइ दिन्छन् बाँकी केही राख्दैन ।	• व्यासिलस थुरेन्जेन्सिस कुर्स्टाकी ब्याक्टेरिया (बीटीके.) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने । • अर्को खेतमा जाने बाटो अवरोध हुने गरी खाडल खनि खाडलमा पानी र विषादी राखि दिने । • इमिडाक्लोप्रिड १७.८% एस एल १ मिलि प्रति ४ लिटर पानीमा वा डेल्टामेथ्रिन २.८% इ सी १.२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिलाई छर्ने ।
४. गभारो (Borer)	कुनै हल्का खैरो रङका हुन्छन् शरीरमा चार वटा खैरो रङका धर्काहरू हुन्छन् । कुनै लाभ्रेको रङ हल्का पहेलोमा गुलाबी रङ मिसिएको हुन्छ।	भर्खर निस्केका लाभ्रे हरूले पात खान्छन् पातहरूमा प्रशस्त छिद्राहरू हुन्छन् । पछि यिनीहरू डाँठ भित्र पसी गुवो खानाले गुभो मर्दछ। बिरुवाको टुप्पोमा लाभ्रे हरूले बिष्ट्याएको पदार्थ देखिन्छ।	• परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रतिहेक्टरका दरले छोड्ने । • गभारो लागेको बोटहरू उखेलेर नष्ट गरी दिने । • मकै भाँचेर ढोड काटे पछि ठुटाहरु नष्ट गर्ने । • डाइमेथोयट ३०% इ.सी १.५ मिली प्रतिलिटर वा थायामेथोक्जाम १२.६% इ सीलाम्डासाइलाथ्रिन ९.३% इ सी १ एम एल प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई ५०० लिटर मिश्रण प्रतिहेक्टर छर्ने ।
५अमेरिकन फौजी कीरा (Fall Army Worm)	वयस्क लार्भाको निधारमा दुइवटा आखाको बीच भागमा अंग्रेजी अक्षरको उल्टो जस्तो चिन्ह र पेटको आठ खण्डको माथितिर वर्गाकार रूपमा मिलेर रहेका ४ वटा काला थोप्ला देखिने र वयस्क भाले पुतलीको अघिल्लो पखेटा हरुको टुप्पो तिर ठूलो सेतो धब्बा र बीच तिर अण्डाकार हल्का खैरो धब्बा देखिने ।	अण्डावाट भर्खर निस्किएका साना लार्भाले पातको बाहिरी सतहमा वसी कोत्रेर खाई पातमा ससाको झ्याल जस्तो आकृति देखिने । त्यसपछि लार्भा कलिलो अवस्थाको मकैको गुभो भित्र प्वाल पारी पस्दै खान थाल्छ । बिरुवा बढ्दै जाँदा पातमा लहरै स-साना प्वाल परेको देखिन्छ। लार्भाहरू बढ्दै जाँदा आक्रमण भएको ठाउँमा विष्टा देखिने र धेरै आक्रमण भएको ठाउँमा पातहरु छिया छिया भएको हुन्छ। पछि धान चमरा जुँगा तथा घोगामा समेत नोक्सानी गर्छ।	• खेतबारीमा मकै उम्रेदेखि नियमित रूपमा अनुगमन गरी कीराको उपस्थिति र सम्भावित क्षतिको आँकलन गर्नुपर्दछ । • मकैको घोगामा समेत नोक्सान गर्न सक्ने भएकाले खोस्टाले पूरा घोगा छोपिने जातको मकै लगाउने, एउटा पकेट क्षेत्रमा सके सम्म एकै समयमा र अगाडि मकै रोप्ने, मकैको एकल बाली लगाउनु भन्दा कोसे बाली अन्तर बाली वा मिश्रित बालीको रूपमा लगाउँदा कीराको प्रकोप कम हुन्छ, डेस्मोडियम घाँस एक किसिमको गन्ध आउने जुन यो कीरालाई मन नपर्ने हुनाले विकर्षक बालीको रूपमा मकैको बीच बीचमा लगाउने र छेउ छाउमा पासो बालीको रूपमा नेपियर घाँस लगाएर कीरालाई आकर्षित गरी नेपियरमा मात्र विषादी प्रयोग द्वारा मार्न सकिन्छ।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			• बिरुवालाई स्वस्थ्य र कीराको क्षति सहन सक्ने बनाउन सिफारिस गरिए अनुसार सन्तुलित मलखादको प्रयोग गर्ने, मकै रोप्नु अघि इमिडाक्लोप्रिड (Imidacloprid) ४८ प्रतिशत एफ एस विषादी प्रति किलोग्राम बीउमा ४ मि.लि.का दरले बीउ उपचार गरेर रोप्दा सुरुको ३ हप्ता सम्मको बिरुवाहरु लाई क्षति हुन बाट बचाउन सकिन्छ, निरीक्षणको क्रममा पातको तल्लो सतहमा झुण्डमा पारिएका अण्डाहरु संकलन गरी नष्ट गर्ने । • पातमा सेता लाम्चा झिल्ली सहितका प्वाल (Papery window) हरु देखा परेमा नीमजन्य विषादी एजाडिराक्टिन १५०० पी पी एम (Azadirachtin 1500 ppm) ५ मिलीलिटर प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने । • मकैको पातमा लार्भाले क्षति गरेको प्वालहरु तथा गुभोमा क्षतिको लक्षण देखा परेमा अनिवार्य रूपमा सुरक्षित पहिरन लगाई निम्नानुसारका रासायनिक विषादीहरु आलो पालो गरी विषादी मिसाएको घोल प्रति रोपनी २५ लिटरका दरले प्रयोग गर्नुपर्दछ। • स्पाइनेटोराम (Spinetoram) ११.७ एस.सी. १ मि.लि. प्रति २ लिटर पानीका दरले वा इमामेक्टिन बेन्जोएट (Emamectin Benzoate) ५ प्रतिशत एस.जी. १ ग्राम प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा क्लोरएन्ट्रानिलीप्रोल (Chlorantraniliprole) १८.५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.लि. प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा स्पाइनोस्याड (Spinosad) ४५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.लि. प्रति ३ लिटर पानीका दरले मिसाएर छर्ने।
६ मरभूमि सलह	यसको एकल र झुण्डमा रहने प्रवृति अनुसार रङ पनि फरक फरक हुन्छन । अपरिपक्व वयस्क गुलावी हुन्छ र परिपक्व वयस्क पहेलो रंगको हुन्छ भने एकल प्रवृतिका सलहको वयस्कको रंग खैरो हुन्छ । झुण्डमा रहने प्रवृतिका सलहको पहिलो अवस्थाको वच्चा (निम्फ) कालो हुन्छ ।	सम्पुर्ण हरिया वनस्पतीहरु छोटो सयममानै सखाप पारी खाइदिने तथा विरुवाहरुका हाँगा एवं वोक्रालाई समेत सखाप पार्ने क्षमता भएकोले यो फट्याङ्ग्रा अन्य किरा भन्दा वढी क्षती गर्ने खालको देखियो	यो कीरा रातभरि बास बस्ने र बिहानपख घाम लाग्ने बित्तिकै यसको समूह नउड्ने हुनाले बिहानपख निम्न विषादीहरू मालाथियन ५० ई.सी.३ मि.ली/लि. पानी, ल्याम्डा साइहेलोथ्रिन ५५ ई.सी. ०.७० मि.लि./लि. पानी, मध्ये कुनै एक उल्लेख भए अनुसार मात्रामा प्रयोग गर्न सकिन्छ । आवाज आउने वस्तुवाट तर्साउने ।

मकै बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.पातमा लाग्ने डढुवा (Leaf blight)	पातमा ठूला लाम्चिला आँखा आकारका खैरा दागहरू देखा पर्दछन् । पछि ती थोप्लाहरू एक आपसमा जोडिई पात सुकाइ दिन्छन् ।	- स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू: मनकामना-३, गणेश-१, गणेश-२ लगाउने । - कार्वेन्डाजिम ५० % डब्लु पी ढुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी रोप्ने ।
२.घोगा कुहिने (Ear rot)	घोगाको टुप्पो बाट रातो वा गुलाफी रङ भई कुहिन थाल्दछ। कुनै बेला घोगाको फेदबाट पनि कुहिने गर्दछ।	- रोग अवरोधक जातहरू: गणेश-२, मनकामना-१ रोप्ने । - स्वस्थ्य घोगाहरू छनोट गरी बीउ राख्ने । - कार्वेन्डाजिम ५० % डब्लु पी ढुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी बीउ रोप्ने ।
३.कालो पोके (Head smut)	धान चमरा कालो भई लट्टा परेको जस्तो देखिन्छ। घोगामा दानाको सट्टा कालो बीजाणुको धुलोले भरिएको हुन्छ।	- स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - बारीमा कालो पोके रोग देखे बित्तिकै जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - धेरै रोग आउने क्षेत्रमा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी २ ग्राम प्रति के।जी। बीउको दरले उपचार गरी रोप्ने।
४.डाँठ कुहिने (Stalk rot)	जमिन भन्दा माथि डाँठको दोश्रो आँख्ला नजिकैको भित्री भागको गुदीको रङ बदलिन्छ र डाँठ कुहिन गई बोट ढल्दछ।	- सिफारिस मात्रामा मल प्रयोग गर्ने । - रोगको जीवाणु गभारोबाट सर्ने हुँदा उक्त गभारो नियन्त्रण गर्न विषादी प्रयोग गर्ने ।
५.डाउनी मिल्ड्यु (Downy mildew)	पातहरू पहेंलिएर सानो हुने र पातमा धर्साहरू देखिन्छन।	- स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू रामपुर २, रामपुर कम्पोजिट लगाउने । - मेन्कोजेव ७५ प्रतिशत डब्लु।पि विषादी ३ ग्राम प्रतिलिटर वा मेटालेक्सिल ८% मेन्कोजेव ६४% २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।
६. ध्वाँसे थोप्लेरोग (Gray Leaf spot)	धान चमरा निस्किने बेलामा फेद नजिकका पातमा सुरुमा स-साना पहेंला वा खैरा दाग बनाउँछ र दुइ-तीन हप्ता भित्र नशा सँग समान अन्तरमा लाम्चिला धर्साहरुमा परिवर्तन हुन्छ। धर्साहरु जोडिंदै गई पूरै पात ध्वस्त हुन्छ। पातबाट डाँठ, घोगाको खोस्टामा पनि लाग्छ। घोगाहरु साना, हलुका, थोते, टेडा हुने हुन्छ।	- गणेश १, मनकामना ३, मनकामना १, हिलपुल पहेंलो र देउती जातका रोग सहन सक्ने जात लगाउने । - मकै छिटो रोप्ने र पातलो रोप्ने । घुम्ती बाली अपनाउने । - रोगीबोटका अवशेष जलाउने, रोगको लक्षण देखिना साथ पात हटाउने । सन्तुलित मलखाद प्रयोग गर्ने । - ढुसीनाशक विषादी कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी कार्वान्डिजम १२% + मेन्कोजेव ७५ % डब्लु पि। २ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले छर्ने ।

गहुँ बालीमा लाग्ने कीराहरू

किराको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कीटकीटे खपटे	लार्भा (Wire worm) ले जरा काटी दिन्छ र बोट सुक्छ ।	- मकैको फेंद काट्ने कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्ने । - सिंचाइ सुविधा भएमा राम्रो सँग सिंचाइ गर्ने ।
२. लाही कीरा	बाला पसाउने बेलामा यसले दुःख दिन्छ । लाही कीराहरूले कलीलो बालाको रस चुसी नोक्सान गर्दछन् ।	- लेडी विटल्स (मित्रुखपटे) को संरक्षण गर्ने । - डायमेथोएट ३०% ई.सी. को १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले छर्कने ।
३. गुलाबी गभारो	यिनीहरूले गहुँको गुभो काटी नोक्सान गर्छन् ।	- धानमा नोक्सानी गर्ने गबारोको नियन्त्रणका उपायहरु अपनाउने ।

गहुँ बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Leaf blight)	साना खैरो रङको थोप्लाहरू पातमा देखिन्छन् । पछि ती थोप्लाहरू बढ्छन् एक आपसमा जोडिई पात सुकेको वा डढेको जस्तो देखिन्छ।	- कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७.५% २ ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने । वा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लुपी ढुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने । - सिफारिस मात्रामा पोटास मलको प्रयोग गर्ने । - ठिक समयमा गहुँ छर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।
२. खैरो सिन्दुरे (Brown rust)	पातको माथिल्लो सतहमा सुन्तला रङका फोकाहरू देखिन थाल्दछन् । ती फोकाहरू छुट्टा छुट्टै रहेका हुन्छन् ।	- रोग अवरोधक जातहरू लगाउने । - सिफारिस गरिए अनुसार मलखादको प्रयोग गर्ने, ठीक समयमा गहुँ छर्ने । - गहुँको बोट ठूलो भएमा म्यान्कोजेव ७५% डब्लु पी नामक विषादी १.५-२ के.जी. प्रति हे. ७५० लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको अन्तरमा २-३ पटक छर्कने । वा प्रोपिकोनाजोल २५% इ सी ०.७५ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने ।
३. पहेलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला, लाम्चिला फोकाहरू एक अर्का सँग मिली धर्सा परेर रहेका हुन्छन् ।	- रोग अवरोधक जातहरू जस्तैः डब्लुके १२०४, पासाङ्ल्हामु लगाउने र ठीक समयमा गहुँ छर्ने । सिफारिस गरिए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने । - माथि खैरो सिन्दुरे जस्तै व्यवस्थापन विधि अपनाउने ।
४. कालो पोके (Loose smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो ढुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ।	- स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - कार्बोक्सिन १७.५% + थिराम १७.५% विषादी २ ग्राम वा टेबुकोनाजोल २% डिएस १ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । - रोग लागेको बालाबाट धुलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाइदिने । - अन्नपूर्ण-४ जातको गहुँमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने ।
५. गन्हाउने कालो पोके (Stinking smut or hill bunt)	रोगी दानाहरू गोलाकार हुन्छन् कालो रङको रोगको जीवाणुहरूले भरिएका हुन्छन् । तीजीवाणुहरू दाना फुटाएर बाहिर झर्दछन् । नजिकबाट सुँघ्दा माछा कुहिएको जस्तो गन्ध आउँछ।	- दुई तीन वर्ष सम्म घुम्ती बाली लगाउने वा गहुँ नै नलगाउने । - कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७.५% २ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने ।

जौ बालीमा लाग्ने मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पहेलो सिंन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेला, लाम्चिला फोकाहरू एक अर्का सँग मिली धर्सा भएर रहेका हुन्छन् ।	- रोग अवरोधक जात लगाउने ।
२. धर्से रोग (Stripe rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला धर्सा र धब्बाहरू देखिन्छन् ।	- कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७।५% २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले उपचार गरी लगाउनाले रोगको प्रकोप एकदमै कम भएको पाइएको छ।
३.कालो पोके (Smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो ढुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ।	- स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७.५% विषादी २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । - रोग लागेको बाला बाट धुलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाइदिने ।

१६.१.२ कोसे बालीः चना, मास, भटमास, मुङ, र रहरमा क्षति पुर्याउने किराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.झुसिलकीरा (Hairy caterpillar)	वयस्क हल्का पहेंला पखेटा भएको पुतली हुन्छ। यसका अघिल्ला पखेटामा मसिना र पछिल्ला पखेटामा अलिक ठूला काला थोप्ला हरू हुन्छन् । पुतलीको पेटको रङ रातो हुन्छ । पूर्ण विकसित लाभ्रेको शरीरमा राता काला झुसै झुसले भरिएको हुन्छ।	झुसिल कीराहरूले पातको सम्पूर्ण हरियो भाग खाइ दिनाले पातहरू सेतो पातलो कागज जस्ता हुन्छन् । अन्तमा बिरुवा पात विहीन हुने गर्दछ।	- झुसिल कीराहरू झुण्डमा रहेकै अवस्थामा पातलाई टिप्ने र संकलन गरी नष्ट गर्ने । - कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा कीटनाशक विषादी डेल्ट्रामेथ्रिन २.८% ई.सी १ मि.लि. वा साइपरमेथ्रिन १०% ई.सी. १ मि।लि। प्रति लिटर पानीका दरले कुनै एक विषादी छर्ने ।
२.कोसामा लाग्ने गभारोहरू (Pod borers)	वयस्क पुतली हल्का पहेंलो रङका हुन्छन । अन्य गभारोको वयस्क पुतलीको पखेटा मा सेता धब्बा भएका ध्वाँसे खालका हुन्छन् । कुनै वयस्क पुतली नीलो रङका पनि हुन्छन् । पूर्ण विकसित लार्भाको शरीरमा रङ्गिबिरङ्गी धर्साहरू हुन्छन् यिनले समय समयमा रङ वदली रहन्छन् ।	कोसामा प्वालहरू देखिन्छन् । लाभ्रेले आधा शरीर कोसा भित्र पसाएर खाएको प्रष्ट देख्न सकिन्छ।	- यौन जन्य कीरा आकर्षण पदार्थ 'हेलील्यूर को प्रयोग गरेर भाले पुतलीलाई समात्न सकिन्छ। धेरै संख्यामा भाले पुतली देखिएमा अन्य व्यवस्थापन विधि अपनाउन सकिन्छ। - मसिना लाभ्रे देखिना साथ व्यासीलस थुरीन्जेन्सिस भेराइटी कुर्सटाकीको पानीमा मिसिने धुलो १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाएर वेलुकी पख छर्ने । - न्युक्लियर पोलिहेड्रोसीस भाइरस, हेली (एन.पी.भी.) को १०० एल। ई। को १ मि.लि. वा २०० एल। ई.को ०।५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा २-३ थोपा नीर मिसाएर बनाएको झोल बेलुकी पख छर्ने । - निममा आधारित कीटनाशक विषादीहरू जस्तै एजाडिरेक्टिन १% ई।सी। वा ०.०३ ई.सी. ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले बनाएको झोल छर्ने । - इमामेक्टिन बेन्जोएट ५% एस जी ०।५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर बनाएको झोल

			छर्ने । - अरू विषादी गोलभेडाको गभारोमा जस्तै प्रयोग गर्न सकिन्छ।
३. लाही र पात खन्ने कीरा (Aphid and leafminor)	लाही सानो कीरा जस्ले बिरुवाको रस चुसेर खान्छ । पात खन्ने कीराको लार्भाले बिरुवामा नागवेली आकारको सुरुङ बनाएर पातको भित्र बसी हरियो भाग खान्छ।	बोट रोगाउने, बढ्न नसक्ने साथै पहेंलो हुने हुन्छ।	- गोलभेडामा बताए जस्तै व्यवस्थापनका उपायहरु अपनाउने ।

मुसुरो बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बेर्ना अवस्थामा बोट एक्कासी ओइलाउन थाल्दछ र पात सुक्दै जान्छ । फूल फुल्ने बेलामा पनि बोटको टुप्पो ओइलाउँदै जान्छ । पात पहेंलिदै जान्छ र पूरै बोट ओइलाएर मर्दछ।	- रोग नलाग्ने वा कम लाग्ने जातहरू सिमल, शिखर, खजुरा-१, खजुरा-२ लगाउने । - दुई वर्षको घुम्ती बाली अपनाउने । - चाडै रोपेमा रोग लाग्ने समय छल्न सकिन्छ।
२. जरा कुहिने रोग (Root rot)	बोटको तल्लो पातहरू पहेंलिदै माथि तिरका पातहरू पहेंलिन थाल्दन् । रोग लागेको बोटको मुख्य जराहरू र सहायक जराहरू कुहिएका हुन्छन् ।	- रोग ग्रस्त क्षेत्रमा ३-४ वर्ष सम्म मुसुरो नलगाउने । - घुम्ती बाली प्रणाली अपनाउने ।
३.डढुवा रोग (Blight)	पातका टुप्पाहरू खाद्यतत्त्वको कमी बाट भए जस्तो रङ बदलिई सुक्दै जान्छ। माथिल्ला हाँगाहरू पहेला भई सुक्दछन् ।	- रोग देखा पर्ने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डब्लुपी, नामक विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई ७ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।

चना बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैरे रोग (Botrytis grey mold)	पातका टुप्पाहरू रङ विहिन भएर सुकेर जान्छन् । फूल कुहेर कोसा नलाग्नुनै रोगको प्रमुख लक्षण हो । जीवाणुका लागि वातावरण सुहाउँदो भएमा बोटको सबै भागमा फुस्रो वा काला खैरा थोप्लाहरू देखा पर्दछन् ।	- चनाको बोट ठाडो हुने जात पातलो हुने गरी लगाउने । - कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी १ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्ने बेलामा छर्ने ।
२. फेद कुहिने रोग (Foot rot)	रोगी बेर्ना वा बोटहरू पहेंला हुन्छन् तर पात हरू ओइलाएका हुँदैनन् । माटोको सतह र तलतिर बोट कुहिएको हुन्छ र सेतो ढुसीले ढाकेको हुन्छ।	- घुम्ती बाली प्रणाली अपनाउने । - कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) ३ ग्राम प्रति केजी बीउको दरले उपचार गरेर रोप्ने।
३. कालो जरा कुहिने (Root rot)	यो रोग लागे पछि बोट पहेंलिन्छन् र ओइलाउँछ । मसिनो जराहरू कुहेर झर्दछन् बाँकी भएका जरा कालो हुन्छन् ।	- फेद कुहिने रोगको व्यवस्थापनका उपायहरु अपनाउने ।

रहर वालीमा लाग्ने रोगहरु

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटको फेदबाट टुप्पोतिर प्याजी रङको धब्बा फैलँदै जान्छ । यो रोगमा कुनै कुनै हाँगा मात्र ओइलाउन पनि सक्छ । खास गरेर फूल फुल्ने र कोसा लाग्ने बेलामा ओइलाउने रोग देखा पर्दछ ।	- रोग नलाग्ने जात जस्तै रामपुर रहर लगाउने । - रोग मुक्त खेतबाट बीउ छान्ने । - रहर र अन्नबाली मिश्रित खेती गर्ने । - बाली चक्र अवलम्बन गर्ने ।
२. वाँझोपन (Sterility mosaic)	खेतबारीमा ठाउँठाउँमा होचा, फूलका हाँगाहरू गुचुमुच्च भई फूल फुलेको हुन्छ । उक्त हाँगाहरु फिक्का हरियो कोसा नलागेका बोटहरू टाढैबाट सजिलै सँग देखिन्छन् । पातहरू फिक्का हरियो र गाढा हरियोको मिश्रण भई छिर्बिरे पनि हुन सक्छ ।	- रोग कम लाग्ने जातहरू जस्तै बागेश्वरी, रामपुर रहर लगाउने । - रोगको स्रोतको रूपमा रहेको बहुवर्षीय रहर र हाँगा काटिएका रहरका बोटहरू नाश गर्ने । - रोग सार्ने सुलसुलेको संख्या घटाउन घुम्ती बाली लगाउने । - प्रोपरजाइट ५७% एस पी (जस्तै कि माइट) सुलसुलेनासक विषादी छर्ने ।

१६.१.३ आलु बालीका हानिकारक किराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने लाभ्रे (Cut worm)	ध्वाँसे वा खैरो रङ चिल्लो शरीरको ढाड तर्फ अस्पष्ट धर्साहरू र चलाई दिंदा गुडुल्किने हुन्छ।	काटिएको बोटको फेद र आलुमा प्वाल हुन्छ।	- काटेको बिरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने । - खेतमा बिरुवा नजिक केही झारपात राखेमा रातमा लार्भा त्यहाँ बस्छन र बिहानीपख हेरी मार्ने । इपिडाक्लोप्रिड ७०% डब्लु जि ०.१८ ग्राम प्रति लिटर पानी वा मालाथियन धुलो १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने ।
२. रातो कमिला (Red ant)	भाले कमिलाको शारीरिक बनोटमा अरिंगालको जस्तो हुन्छ र पारदर्शक पखेटाहरूका नसाहरू काला खैरा देखिन्छन् । पोथी कमिला लामो बनावटको हुन्छ र यसका पखेटाहरू हुँदैनन् ।	आलुमा माटो सहितका मसिना वा ठूला छिद्रहरू हुन्छन् ।	- कमिला खेतमा देख्नासाथ सिंचाइको व्यवस्था गर्ने । - गहुँत, असुरो, केतुकी, तीते पाती, खिर्रो वा चिउरीको पीनाको प्रयोग गर्ने । - कमिलाका गोला नजिक भएको शंका लागेमा नष्ट गर्ने ।
३. खुम्रे (White grub)	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, ठूल-ठूला ३ जोर खुट्टा भएको र छुँदा खुम्चिने हुन्छ।	माटो मुनि चपाइएका डाँठ देखिन्छन् ।	- खपटे माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने । - १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो ढुसी मेटाराइजियम एनिसोप्लीएइ आलु रोप्ने समयमा लाइनमा छर्ने । काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने । - रातो कमिलालाई जस्तै विषादी छर्ने ।
४. थोप्ले खपटे (Epilachna beetle)	वयस्क खपटे, गोलाकार, खैरो र माथिल्लो पखेटाहरूमा १२ वा २८ वटा थोप्ला भएको । लाभ्रे, बाङ्गाटिङ्गा काँडा र पहेलो शरीर भएको हुन्छ।	पातको हरियो भागहरू कोत्रेको र आँखी परेका पातहरू देखिन्छन् ।	- डेल्ट्रामेथ्रिन २८% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने

५. कागे खपटे	निलो, कालो शरीर र टाउको खैरो रातो हुन्छ।	बोट भरि बसी पातहरू खाए पछि बोट नासिन्छ।	- थोप्ले खपटेको जस्तै।
६. आलुको पुतली (Potato tuber moth)	लाभ्रेको रङ हलुको गुलाबी, टाउको गाढा खैरो र छुँदा असाध्यै चलमलाउने हुन्छन् । वयस्क पुतली खैरो र सानो हुन्छ।	पातमा हरियो, सेतो धब्बा, खैरो-डढेको धब्बा, डाँठ र आलुमा सुरुङ्गहरू देखिने र आलुका आँख्लाबाट खैरो पदार्थ निस्कन्छ।	- लक्षण देखिएका पात चुडेर नष्ट गरिदिने । बत्तिको पासो प्रयोग गर्ने । - गहिरोमा आलु रोप्ने र आलु को दाना छोपिने गरी उकेरा दिने । सिँचाइको राम्रो व्यवस्था गर्ने । कीरा भएको शंका लागेका बीउ आलु मालाथियन ५०% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाइ ५-१० मिनेट डुबाएर छहारिमा सुकाएर भण्डार गर्ने । - पि.टि.एम. लुरको प्रयोग गर्ने । बि.टि.के. जैविक विषादीको प्रयोग गर्ने । - नयाँ आलुलाई पुरानो कीरा लागेको आलुसँग नमिसाउने । - छहारिमा सुकाइएका तीतेपाती वा ठूला पाते वेथे, पुदिना वोझोको धुलो बीच बीचमा राखि दिने हात्तीबार सिस्नुका पात टुक्रा पारी सञ्चित आलु माथि तह मिलाई राखे।
७. लाही कीरा र लिफ माइनर (Aphid)/ Leaf minor)	कमलो, हरियो वा पहेलो, हरियो शरीर र पखेटा भएको वा नभएको हुन्छ।	लाहीको माउ र बच्चा दुवैले कलिला पातहरूको तल्लो सतहमा बसेर रस चुस्दछ। यसले गर्दा बोट ख्याउटे हुन्छ। पात पहेलो र गुजुमुज्ज परेको हुन्छ। लिफ माइनरले पातमा सुरङ वनाएर हरियो भाग खादा चराले लेखे जस्तो देखिन्छ।	- यसको प्राकृतिक शत्रु लेडी बर्डबिटल वा जालीदार पखेटा भएको कीरा संरक्षण गर्ने । - पहेलो पासो (Yellow trap) को प्रयोग गर्ने । - रोपेको एक महिना पछि लाही देखिएमा डायमेथोएट ३०% इ सी को १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्कने । - गोलभेडामा जस्तै व्यवस्थापन गर्ने ।

आलु बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Leaf blight)	पातको टुप्पा वा किनारमा सानो खैरो भिजेको जस्तो दाग देखापर्दछ। जुन चाँडै बढ्छ र दागको पछाडि हेर्दा सेतो भुवा जस्तो ढुसी देखिन्छ। यो रोग डाँठ र दानामा पनि लाग्दछ पछि पूरै बोट सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ।	- रोग कम लाग्ने वा रोग अवरोधक जातहरू लगाउने । - खेतबारी सरसफाइ गर्ने, नाभो हटाउने, स्वस्थ बीउ प्रयोग गरी आलु खेती गर्ने । - रोग देखिने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डब्लु पी को २-३ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने । वा कपर अक्सिल्कोराइड ५०% डब्लु पी २-३ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने वा । - डाइमिथोमर्फ ५०% डब्लु पी १.५-२.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले छर्ने । - रोग धेरै बढेमा मेटाल्याक्सिल ८% + म्यान्कोजेव ६४% डब्लु पी १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा राखी छर्ने । अरू विषादी गोलभेंडाको डढुवामा जस्तै गर्ने ।
२. ऐजेरु (Wart disease)	आलुको दानाको आँखाहरूमा स-साना सेता खटिराहरू जस्ता लक्षण देखिन्छन् । जुन पछि बिस्तारै बढेर काउली जस्तो फुक्क भई पूरा दानालाई नै घेरी आलुको आकार बिग्रिन्छ । त्यस्तो आलु पछि कालो	- रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने। - रोग लागेको खेतमा आलु नरोप्ने।

	हुँदै जान्छ र कुहिन्छ।	
३. ओइलाउने वा खैरो पिप चक्के रोग (Brown rot)	बोट एक्कासि पानी नभएको जमिनमा उम्रे जस्तो ओइलाएर मर्न थाल्दछ। रोगी दाना काट्दा नशा वरिपरी खैरो चक्का हुने र पिप जस्तो निस्कन्छ।	- रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने। - रोग ग्रस्त क्षेत्रमा अन्नबाली सँग घुम्ती बाली लगाउनु पर्दछ। - रोग लागेको बोट जलाउने वा दाना जम्मा गरी गाड्ने ।
४. दादे रोग (Common scab)	आलुको सतहमा केही उठेका अथवा खाडल परेका दादहरू देखा पर्दछन् ।	- रोग रहित स्वस्थ्य आलु रोप्ने । रोगी आलु नष्ट गर्ने । - रोग ग्रस्त क्षेत्रमा घुम्ती बाली लगाउने । - आलु बढ्ने बेलामा माटोमा चिस्यान कायम राख्ने।

१६.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरू

फूलकोबी समूह (फूलकोबी, बन्दाकोबी, ब्रोकाउली, मूला, रायो, सलगम, ग्याँठकोबी आदि) का बालीलाई क्षति पु-याउने प्रमुख कीराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. बन्दाको पुतली (Cabbage butterfly)	वयस्क पुतलीको पखेटाको रङ सेतो र अघिल्ला पखेटाको करीब अग्र भागमा काला धब्बाहरू हुन्छन् । कुनै पुतलीका लाभ्रेहरूको शरीरमा पहेंला धर्साहरू हुन्छन् भने कुनै पुतलीका लार्भाहरू हरिया हुन्छन् ।	पातमा प्वालै प्वाल भेटिन्छन् । प्रकोप बढी भएको खण्डमा सम्पूर्ण पातहरू खाइ दिन्छन् ।	- कीराका पहेंला फूल र लाभ्रेहरू लाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - पुतलीहरू लाई हाते जालीले पक्रेर नष्ट गर्ने । - कीराको प्रकोप बढी भएमा साइपरमेथ्रिन १०% इ सी १ मि.लि. अथवा मालाथायन ५०% ई.सी. २ मि.लि. प्रतिलिटर वा इमामेक्टिन बेन्ज्वाइड ५% एस जी १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा बनाएको झोल छर्ने ।
२.इँटबुट्टेपुतली (Diamond Back Moth)	वयस्क पुतली खैरो रङको हुन्छ। पखेटाको भित्री किनारामा सेतो त्रिकोणाकार तीनवटा चिन्हहरू हुन्छन् । पुतली बसेको बेला उक्त चिह्नहरू मिलेर इँटको आकार बन्दछ।	पातको हरियो भाग खाइ दिनाले पातहरू हरियो झिल्ली जस्तो बन्दछन् । प्रकोप बढी भएमा बिरुवाको सम्पूर्ण पातहरू नष्ट भई बढ्न सक्दैनन् ।	- तरकारी लिइसके पछि बाँकी रहेका बोट र पातलाई नष्ट गर्ने । - फूलकोबी समूहका बाली र गोलभेंडा सँगै लगाउने । - प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै कोटेसिया प्लुटेली, एपान्टेलिस, कमिला, माकुरा, चरा आदिको संरक्षण गर्ने । - यसको आकर्षण ल्यूरको प्रयोग गर्ने । - लार्भा साना हुँदा बी टी के. को प्रयोग गर्ने । - एजाडिराक्टीन ०.०३% इ सी (जस्तै मल्टिनीम, निम्बिसिडिन) ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा राखेर छर्ने । - ब्युभेरिया वेसियाना जैविक विषादी २-५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले साँझ पख छर्ने । - इमामेक्टीन बेन्ज्वाइट ५% एस जी ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्ने ।
३.सुर्तीको पात खाने लाभ्रे (Tobacco caterpillar)	वयस्क पुतली खैरो रङको हुन्छ र यसका पखेटामा बाङ्गा टिङ्गा धर्साहरू हुन्छन् । लाभ्रेहरू प्रायः गरी	सुरुको आक्रमणमा पातहरूमा प्वालै प्वाल देखिन्छन् । प्रकोप बढी हुँदा सम्पूर्ण पात खाई	- फुल र लाभ्रेहरू जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - खेतबारीमा पानी पटाउने ।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	हरियो खैरो रङका हुन्छन् ।	बिरुवा पात बिहीन बन्दछ।	- माथि इँटवुट्टे पुतलीको व्यवस्थापन गर्न बताइएका निम जन्य विषादी प्रयोग गर्ने । - अडीरलाई पासो बालीको रूपमा लगाउन सकिन्छ। - स्पोडो ल्यूर वा स्पोडो एन.पि.भि. को प्रयोग गर्ने । - गोलभेडामा बताए जस्तै गर्ने ।
४.उफ्रने खपटे (Flee beetle)	वयस्क कालो उपियाँ जस्तो फड्कने खपटे हुन्छ	पातहरू मसिना प्वालै प्वाल हुन्छन् ।	- माथि सुर्तीको पात खाने लाभ्रेलाई बताइएको निम जन्य पदार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने ।
५.माटो मुनि बसी क्षति गर्ने कीराहरू (खुम्रे, फेद काट्ने कीरा, रातो कमिला, कीर्थो) (Soil Insects)	खुम्रेः वयस्क खैरो तथा कालो हुन्छ र लाभ्रे हँसिया आकारको हुन्छ। फेद काट्नेः ध्वाँसे पुतली, लार्भा चिल्लो कालो रातो कमिलाः जरा वरिपरी मसिना खैरा राता कीराको समूह	बिरुवा ओइलाउने र मर्ने । बिरुवा ढल्छ, बिरुवा ओइलाउँछ र मर्छ।	- काँचो गोबर प्रयोग नगर्ने । - पानी पटाउने । - झारपातको थुप्रो राखी कीरा जम्मा हुने पासो बनाउने । - गहुँतको झोल बनाई माटो भिजाउने । - सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु अगावै मालाथियन ५% डी पी १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्न।
६.लाही	पखेटा भएका र नभएका मसिना हरिया रङका हुन्छन् । लाखौंको संख्यामा देखिन्छन् ।	- बिरुवा रोगाउने । - लाहीले आक्रमण गरेको देखिने । - अन्य कमिला हिँडेको देखिने ।	- सुर्तीको झोल बनाई छर्ने । - पहेंलो पासो प्रयोग गर्ने । - गाईवस्तुको मुत्र र पानी (१/४) को अनुपातमा मिसाइ २-३ दिन फरकमा पटक पटक छर्ने । - गोलभेंडामा वताए जस्तै गर्ने विषादी छर्ने ।

१६.१.५ फूलगोबी समूह बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.अल्टरनेरिया थोप्ले (Altenaria Leaf Spot)	खैरो वा कालो स-साना गोलाकार थोप्लाहरू पहिले पातमा देखा पर्दछन् । ती थोप्लामा पछि चक्का विकास हुन्छ। त्यस्ता थोप्लाहरू डाँठ र कोसामा समेत देखा पर्छन् ।	- रोगीपात र अन्य झारपात बटुलेर जलाउने। - स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी ढुसीनाशक विषादी ३ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी वा कपर अक्सीक्लोराइड ५०% डव्लु पी ढुसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर छर्ने ।
२.डाँठ कुहिने रोग (Sclerotinia Rot)	माटोको सतह निरको काउलीको डाँठ कुहिन्छ र सेतो ढुसी उम्रेको देखिन्छ वा फूल फुलेको बेलामा बोट ओइलाउँछ । बोटको डुकुको रङ सेतो फुस्रो हुनुका साथै डाँठ भित्र काला गिर्खाहरू	- रोग मुक्त क्षेत्रको बीउ प्रयोग गर्ने । - रोगी बोटहरू को डाँठ बटुलेर जलाउने । - तीन हप्ता देखि एक महिना सम्म रोग ग्रस्त खेतमा बाली लगाउनु अगाडि पानी जमाउने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	देखिन्छन् ।	- धानसँग घुम्ती बाली लगाउने । - जमिन तयार गर्दा गहिरो खनजोत गर्ने ।
३. नसा कालो भई कुहिने (Black rot)	पातको छेउबाट लक्षण सुरु भई अंग्रेजी भी (V) आकारको पहेलो लक्षण देखा पर्दछ र पछि नसाहरू कालो भै डाँठ सम्म पुगी बोट कुहिन्छ।	- रोग नलागेको क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । - रोगीबोट बिरुवा हटाई नष्ट गर्ने । - क्रुसिफेरी परिवार बाहेक अन्यबाली सँग घुम्ती बाली लगाउने ।
४.डाउनी मिल्ड्यू (Downy mildew)	पातमा स-साना प्याजी रङका थोप्लाहरू देखिई तल्लो सतहमा सेतो ढुसी उम्रेको देखिन्छ । रोग ज्यादा व्याडमा लाग्ने भएता पनि अनुकुल वातावरणमा काउली समेत कालो भई सुक्दछ। त्यस्तो पातको डाँठहरू समेत कालो हुन्छ।	- बीउलाई कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (डेरोसाल) ले उपचार गरेर मात्र ब्याड राख्ने । - ब्याड राख्दा धेरै बाक्लो नराख्ने। - रोगीपातहरू र झारहरू बटुलेर नास गर्ने । - धेरै रोग लागेको खेतमा घुम्ती बाली लगाउने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी वा कपर अक्सील्कोराइड ५०% डब्लु पी ढुसीनाशक विषादी २--३ ग्राम प्रतिलिटर छर्ने ।
५. टर्निप मोज्याक भाइरस (Turnip mosaic)	पातमा गाढा हरियो र हल्का हरियो रङको छिरबिरे लक्षण देखा परि गाढा हरियो भागहरू माथि उठेका देखिन्छन् ।	- रोगी बोट देखा पर्नासाथ उखेली जलाउने । - रोग सार्ने लाही कीरा नष्ट गर्ने । - रातो जातको रायोमा यो रोग कम लाग्दछ।
६. क्लब रुट (गदा जस्तो जरा हुने) (Club Root)	बिरुवाको वृद्धि रोकिन्छ, पहेंलिन्छ, बढ्न सक्दैन । यस्ता बिरुवा उखेलेर हेरेमा जरा गदा जस्तो डल्लो परेको आकार देखिन्छ। जरा बाक्लो, मोटो र ठूलो हुनाले जराको तलको भाग अत्यधिक ठूलो हुन जान्छ। तर फेद जरा (जमिन माथिको भाग) सामान्य हुने हुनाले जरा गदा जस्तो देखिन्छ । यसरी वृद्धि भएका जराहरू कुहिएर काला भएर जान्छन्।	- घुम्ती बाली लगाउने (३-४ वर्षमा मात्रै फूलकोबी वर्गका तरकारी लगाउने) - रोगीबोट जलाइ दिने वा गाडि दिने । - यो रोग कम पि।एच। भएको (अम्लीय) माटोमा धेरै छिटो फैलने भएकाले चून प्रयोग गरी माटोको पि.एच. ७.२ भन्दा बढी बनाउने - जीवाणु रहित नर्सरीमा बेर्ना हुर्काउने । - रोग लागेको ठाउँको बेर्ना अन्य ठाउँमा लैजाने रोक लगाउने । - ल्फुसल्फामाइड ०.३% डब्लु पी १०-१५ केजी प्रति रोपनी वा ३ ग्राम प्रति बोट । नर्सरी ब्याडमा ३ केजी प्रति १० घन मिटर ।

भाण्टा, फर्सी, काँक्रो, लौका, घिरौंला, करेला, चट्टेल आदि बालीमा लाग्ने किराहरु

बाली	किराहरु	किटनासक विषादीहरु	व्यवस्थापन विधिहरु	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
टमाटर	फलमा लाग्ने गवारो	- एजाडिरेक्टीन ०.०३% इसी (मल्टीनीम, निम्बेसिडिन) - जैविक विषादी हेली एन.पी.भी. (हेलीसाइड)१०० एल इ - जैवि विषादी बीटीके - नोभालुरन १०% इसी (रिमोन) - लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५% इ सी (सिल्भा प्लस, कराटे)	- ५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - १-३ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५ -१ मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा	फुल पारेको देखा साथ
		- हेलिल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने, परजीवी कीरा ट्राइक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोडने ।		फुल पारेको देखासाथ
	सुर्तीको पात खाने लार्भा	- एजाडिरेक्टीन ०.०३% इसी (मल्टीनीम, निम्बेसिडिन) - जैविक विषादी स्पोडो एन पी भी १०० एलइ - जैविक विषादी बीटीके नोभालुरन १०% इसी (रिमोन) - लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५% इसी (सिल्भाप्लस, कराटे)	- ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - १–३ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५-१ मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा	फुल पारेको देखासाथ
		स्पोडो ल्यूर पासोको प्रयोग गर्ने परजीवी कीरा ट्राइक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने ।		
	सेतो झिंगा/लाही/ लिफ माइनर	- जैविक विषादी भर्टिसिलियम लेकानी १.१५ डब्लुपी (मिलकील, भर्टिजिन) - एजाडिरेक्टीन ०.०३% इसी (मल्टीनीम, निम्बेसिडिन) - इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एसएल (एडमाइर, एटम, चेमिडा) - एसिटामिप्रिड २०% एसपी (एक्का, म्याजिक, मनिक) - थायमेथोक्जाम २५% डब्लुजी (एरेभा, एरो, रेनोभा) - पहेंलो टाँसिने पासो प्रयोग गर्ने	- ५ ग्राम. प्रति लिटर पानीमा - ५ ग्राम..प्रतिलिटर पानीमा - १ मि.लि.प्रति५ लिटर पानीमा - १ ग्राम. प्रति१० लिटर पानीमा - २ ग्राम प्रति५ लिटर पानीमा - १ मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा	
	टुटा पात खन्ने कीरा	- बाली चक्र अपनाउने - प्रतिरोपनी एउटा टिएलएम ल्यूर ओटाटी पासोमा राखी कीराको अनुगमन गर्ने र प्रतिरोपनी ५ वटा राखी व्यवस्थापन गर्ने - स्टीकी टाप प्रयोग गर्ने - संक्रमित बिरुवाका भागहरु संकलन गरी जलाउने		

बाली	किराहरु	किटनासक विषादीहरु	व्यवस्थापन विधिहरु	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		- निममा आधारित विषादीहरु एजाडिरिक्टिन १ प्रतिशत ई सी - मेटाराइजियम एनिसाफि - गहुँत पानी - क्लोरोएन्टानिलिप्रोल १८.५ प्रतिशत एस. सी. - स्पिनोस्याड ४५ प्रतिशत एस. सि. - फ्लुविन्डियामाइड ३९.३५ प्रतिशत एस. सी. - इमामेक्टिन बेन्जोएट ५ प्रतिशत डब्लु डि जी	- ३ एम एल प्रतिलिटरको दरले - ४ के जी प्रति हेक्टर प्रयोग गरी प्यूपाहरुको व्यवस्थापन गर्ने - १:५ को अनुपातमा मिसाई - १ एम एल/लिटर पानीमा मिसाइ - १ एम एल/ ३ लिटर पानी मा मिसाइ - १ एमएल/ ३-५ लिटर पानीमा मिसाइ - १ एमएल/ ३ लिटरपानीमा मिसाई	कीरा देखिएपछि ७/७ दिनको फरकमा छर्ने । ५/५ दिनको अन्तराल १०-१५ दिन फरकमा छर्ने
भन्टा	१) भण्टाको गभारो २) थोप्लेखपटे	- एजाडिरेक्टीन ०.०३५ इ सी (मल्टीनीमनि, म्बेसिडिन) - इमामेक्टीन बेन्जोएट ५% यस जी (किंग स्टार, एन स्टार) - साइपरमेथ्रिन २५% इ सी (नाग साइपर, साइपर हीट, अलसुपर) - लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५% इ सी (ब्राभो, एभोन, कराटे) - फेनभलेरेट २०% इ सी (फेनभल, नागफेन, डेभिफेन)	- ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा - ०.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५-०.७५ मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा - ०.७५ मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा	विरुवा हुर्किसके पछि छर्ने र कीरा लागे पछि पनि छर्ने ।
	अन्य उपायः फुल, लाभ्रे तथा वयस्क अवस्थाका कीराहरू बटुली नष्ट गर्ने । वयस्क खपटे बटुली नष्ट गर्ने । भन्टाको गभारोको पुतली ल्युसिनोडस फेरोमेन ट्र्यापको प्रयोग गरी संकलन गर्ने र नष्ट गर्ने । जुनमा भान्टा रोपाइ गर्ने, गभारो लागेको मुना र फललाई नष्ट गर्ने			
काँक्रो, फर्सी, लौका, घिरौला, करेला, चट्टेल	फर्सीको रातो खपटे	- मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) - निममा आधारित कीटनाशक विषादी छर्ने।	२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा	अन्य उपायः कुहेर झरेको फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरिदिने ।
	२) फर्सीको फल कुहाउने औंसा	- मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन)	२ मि.ली प्रतिलिटर पानीमा	औंसाको माउ झिंगा यता उता उडेको देख्ना साथ
	अन्य उपायः क्युलियर फेरोमोन पासोको प्रयोग गर्ने, औंसा लागी कुहिएर झरेका फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरिदिने । वेक्ट्रोसेरा कम्पोजिटी ल्यूरको प्रयोग गर्ने ।			
	३) थोप्ले खपटे	भन्टामा जस्तै	भन्टामा जस्तै	कीरा लागे पछि
	४) लाही	बन्दा काउलीमा जस्तै	बन्दा काउलीमा जस्तै	बाली टिप्ने बेला नभएमा

काँक्रो फर्सी जातका बालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.पाउडरी मिल्ड्यू (Powdery Mildew)	पातमा सेतो खरानी छरेको जस्तो लक्षण देखा पर्दछ र ज्यादा प्रकोप भएमा डाँठमा समेत सो लक्षण देखापरी पातहरू सुक्न थाल्दछन्।	- खेतबारी सफा राखे रोग लागेको पातहरू र झारहरू नष्ट गर्ने । - दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धुलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने । अथवा डिनोक्याप ४८% इ.सी. ०.५-१ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने । अथवा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लुपी १ ग्राम प्रतिलिटर पानी अथवा सल्फर ८०% २.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लु पी १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा राखी छर्कने ।
२.डाउनी मिल्ड्यू (Downy Mildew)	यो रोगको प्रकोप काँक्रोमा धेरै देखा पर्दछ । पातमा हल्का खैरो रङको कुना परेका थोप्लाहरू देखा पर्दछन्। पातको तल्लो सतहमा ढुसी उम्रेको देखिन्छ । पातहरू छिट्टै सुकाई बोटलाई समेत सुकाउँदछ। फलको आकारमा विकृति देखा पर्दछ।	- रोगरहित क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । उपचारित बीउबाट मात्र उत्पादित बेर्ना रोप्ने। रोगी बोट र अन्य झारपातहरू उचित तरिकाले नष्ट गर्ने । थिराम ७५% डब्लु एस २ ग्राम प्रतिकिलोको दरले बीउ उपचार गर्ने । - फल नलागेको अवस्थामा भए कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी विषादी २(३ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी २ ग्राम अथवा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु १ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । - डाइमेथोमर्फ ५०% डब्लु पी १.५ ग्राम अथवा जिनेव २ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने ।
३.कुकम्बर मोज्याक र स्क्वास मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	पातमा हरियो र फिका पहेलो छिरबिरे लक्षण देखा परी बोट बढ्न सक्दैन । प्रकोप धेरै भएमा बोटका टुप्पाहरूमा गुजमुजिएको लक्षण देखा पर्दछ।	- रोगी बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नाश गर्ने। - स्वस्थ बीउ रोप्ने। - रोग सार्ने खपटे कीरा र लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने।

गोलभेंडा, भाण्टा र खुर्सानी वर्गका बालीमा लाग्ने रोग र किराहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.डढुवा रोग (Blight)	पातमा डढेको जस्तो लक्षण देखिन्छ । सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो हल्का खैरो हुन्छ र गाढा खैरो वा कालो रङमा परिणत हुन्छ । अनुकुल वातावरणमा त्यस्ता थोप्ला हरूको वृद्धि भई बोट लाई डढाइ दिन्छ । ओसिलो अवस्थामा पातको तल्लो सतहमा सेतो ढुसी देखिन्छ र फलमा खैरा काला दागहरू देखा पर्दछन्।	- रोग लागेको बोट, पुराना बोटहरू र झारपात बटुली जलाउने र खेतबारी सफा सुग्घर राखे। - रोग सुरु हुने बेला देखि कपर अक्सिक्लोराइड १.५ ग्राम र मेन्कोजेव ७५% डब्लु पी विषादी १.५ ग्राम मिलाई जम्मा ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर ७-१० दिनको फरकमा ३-४ पटक बोट राम्ररी भिजिने गरी छर्कने । अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल पी १.५ ग्राम अथवा प्रोपिनेव ७०% डब्ल पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने । - डाइमेथोमर्फ ५०% डब्लु पी १.५ ग्राम वा फेनामिडन १०% · म्यानकोजेब ५०% डब्लु जी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने। साइमोक्सानील ८% + म्यानकोजेब ६४% २ ग्राम वा मेटाल्याक्सील ८% · म्यानकोजेब ६४% २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।
२.टोमाटो मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	साधारण पातको हरियोपन भन्दा बेग्लै हरिया र हल्का हरिया भाग हरूमा छिरबिरे लक्षण देखा पर्दछ	- स्वस्थ बोटमा फलेका फलबाट मात्र बीउ छान्ने। - रोगी बोट हटाई नष्ट गर्ने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	। त्यस्ता पातहरूमा खाल्डा खुल्डी परेको समेत देखिन सक्छ। बोट बेर्नाको वृद्धि राम्रो सँग हुँदैन र फल कम लाग्छ।	- रोगीबोट छोएर हात राम्ररी नधोई स्वस्थ बोटलाई नछुने ।
३.लीफ कर्ल भाइरस (पात घुम्रिने रोग) (Leaf Curl Virus)	यो रोग खुर्सानी र गोलभेंडाको लागि महत्त्वपूर्ण छ । रोग लागेको बोटका पातहरू घुम्रिएर माथितिर फर्कन्छ र पातहरू फिका पहेलो र साना साना हुन्छन । खुर्सानीमा पातहरू डुंगाको आकारमा घुम्रिन सक्छ। त्यस्तो रोग लागेको बोटहरूमा कम फुल्ने वा फलै नलाग्ने पनि हुन सक्छ। यस बाहेक पातहरूमा गुजमुजिएको लक्षण पनि देखा पर्दछन्।	- रोग लागेको बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नष्ट गर्ने । - यो रोग सेतो झिँगाबाट सर्ने हुनाले डाईमेथोएट (रोगर ३०% ई.सी.) कीटनाशक विषादी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले प्रयोग गरी त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने ।
४.डढुवा (Phomopsis Blight)	बेर्नामा डाँठ कुहिएको लक्षण देखा पर्छ भने पातमा गोलो खैरा थोप्लाहरू देखिइ बीच भागमा केही फिक्कापन देखिन्छ । मसिना काला काला पिनको टाउको जस्ता दागहरू हुन्छन् । त्यस्तै फलमा चक्का परेको ठूलठूला थोप्लाहरूको विकास भई कालो मसिना गिर्खाहरू देखिइ फल लाई कुहाइ दिन्छ।	- स्वस्थबीउ मात्र प्रयोग गर्ने । - कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी २ ग्राम प्रतिकिलोको दरले बीउ उपचार गरेर मात्र बेर्ना राख्ने। - मेन्कोजेव ७५% डब्लु पी अथवा कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी २-३ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । - घुम्ती बाली लगाउने ।
५.ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटहरू सर्लक्क ओइलाएको देखिन्छ । त्यस्ता बोटलाई काटेर सफा पानीमा डाँठ डुबायो भने सेतो शांकाणु निस्केर पानीमा घोलिन्छ र धमिलो बन्छ।	- सोलानेसी परिवारको बाहेक अन्य बालीसँग घुम्ती बाली लगाउने । - रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।
६.जरामा गाँठा पर्ने रोग (Root Knot Nematode)	बोट सानो र ख्याउटे भई बढ्न सक्दैन र पातहरू पहेंलिएर झर्न थाल्छ । त्यस्ता बोटको जरामा साना गिर्खाहरू बनेका हुन्छन् जसले गर्दा पछि बोट ओइलाउँछ ।	- अन्नबाली सँग घुम्ती बाली अपनाउने । - खेतको खनजोत गहिरो सँग गर्ने । - मुख्य बाली सँग सूर्यमुखी, सयपत्री जस्ता फूलको बोटहरू रोप्ने । - रोगी बोटहरू उचित तरिकाले नष्ट गर्ने ।
७.कोत्रे रोग (Anthracnose)	बोटको टुप्पा माथि बाट सुक्दै आउँछ । यसले गर्दा पूरै हाँगा वा बोट सुकेर मर्दछ। बोटको डाँठहरूमा	- रोगी बोटको फलबाट बीउ नराख्ने। - क्याप्टान ५०% डब्लु पी विषादीले बीउ उपचार गर्ने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	काला काला स-साना गिर्खाहरु देखिन्छन् । खुर्सानीको फलमा खास गरी रातो हुने बेलामा दागहरू देखिई पछि फल कुहिन्छ । त्यस्ता दाग हरूमा थुप्रै काला गिर्खाहरू बन्दछन् ।	- खेतमा सफासुग्घर राख्ने रोग लागेका पुराना बोटहरू र झारपातहरू बटुलेर जलाउने । - रोगको लक्षण देखा पर्ना साथ कपर अक्सीक्लोराइड ५०% डब्लु पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल पी २ ग्राम अथवा क्याप्टन ५०% डब्ल पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।
८. गोलभेंडाको पात खन्ने कीरा Tomato leaf minor Tuta absoluta (Meyrick)	यसले कलिलो फल बढी नष्ट गर्छ । लार्भाले पात, डाँठ, मुना र फलभित्र छेडेर क्षति गर्दछ । क्षतिग्रस्त पात लाई नियालेर हेर्दा सेतो झिल्ली भित्र लार्भा देख्न सकिन्छ । यो कीराको प्रकोप बढी भएमा पूरै पातहरु जलेर नष्ट भएको देख्न सकिन्छ।	- बत्तिको पासोको रूपमा प्रयोग वा टि एल एम ल्यूर फेरोमन ओटाटी ट्र्याप वा स्टीकी ट्र्यापमा प्रति रोपनी एउटा प्रयोग गर्ने । - ब्यासिलस थुरिन्जीनेसीस कुस्टाकी -बीटी) १% डब्लुपी १-२ ग्राम प्रति ली. पानीमा सानो अवस्थाको लार्भा हुँदा साँझ पख छर्कने । - क्लोरएन्ट्रानिलिप्रोल १८.५% एससी ३ मिली प्रति १० लि. पानीमा राखी छर्कने । - स्पिनोसाड ४५% एससी १ मिलि प्रति ३ लि. पानीमा राखी छर्कने ।

सिमी र केराउ बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. सिन्दुरे रोग (Rust)	सुरुमा पातमा मसिना झन्डै सेता फोका हरू देखिन्छन् पछि ती फोकाहरू खैरो रङमा परिणत भई फुटेर धुलो निस्कन्छ । कोसामा पनि यस्ता फोकाहरू देखिन सक्छन् । रोग लागेका पातहरू सुकेर बोट चाँडै मर्छ।	- रोगी बोटका भागहरू, ठुटाहरू अनि झारपातहरू बटुलेर जलाई खेतबारी सफा राख्ने। - बीउ उत्पादन गर्ने बालीमा भए रोग देखा पर्नासाथ गन्धक र चून १/२ भागको अनुपातमा मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर छर्ने । - सल्फर ८०% डब्लु पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।
२. धुले ढुसी / खराने (Powdery mildew)	सुरुमा पातहरूमा फिका रङमा बदलिएको भागहरू देखिन्छन् । त्यस्ता भागहरूमा सेतो धुलो छरेको जस्तो ढुसी उम्रेको देखिई पछिबाट सबै भाग ढाकिन्छन् । त्यस्तो लक्षण जरा बाहेक सबै भागमा लाग्दछ । रोग लागेको कोसा भण्डारणमा छिटो कुहिन्छ।	- रोगी बोटहरू बटुलेर जलाउने र खेतबारी सफा सुग्घर राख्ने। - दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धुलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने । अथवा डिनोक्याप ४८% इ सी ०.५ १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने । अथवा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी ०.५-१ ग्राम अथवा सल्फर ८०% डब्लु पी २.५ ग्राम अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लु पी १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा राखी छर्कने ।
३. मोज्याक भाइरस (Mosaic virus)	पात पहेलो, गुजमुज्ज परेको र सानो हुन्छ।	- सम्भव भए सम्म रोग अवरोधक जात लगाउने। - स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		- रोगी बोट उखलेर नष्ट गर्ने ।
४.एन्थ्र्याकनोज (Anthracnose)	सुरुमा पातमा खैरा थोप्ला देखिन्छन्, पछि गाढा खैरो बन्छ र बीचमा कालो खाल्डो परेको देखिन्छ। यस्ता थोप्लाको चारै तिर खरानी रङको हल्का खैरो देखिन्छ।	- क्याप्टान ५०% डब्लु पी (धानुटान) विषादीले बीउ उपचार गर्ने । - रोगको लक्षण देखा पर्ना साथ कपर अक्सीक्लोराइड वा मेन्कोजेव ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर ७/-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल पी २ ग्राम अथवा क्याप्टन ५०% डब्ल पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।

१६.१.६ फलफूलका किरा तथा रोगहरूको व्यवस्थापन

आँपका कीरा हरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.फड्के कीरा (Hopper)	वयस्क कीरा हल्का हरियोमा खैरो मिसिएको हुन्छ र उफ्रन्छन् ।	यिनी हरूले गर्दा बिरुवामा कालो ढुसी लाग्छ।	- डाइमेथोएट ३०% इ सी १.५ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा वा बुप्रोफेजीन २५% एस सी १-२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% इ सी १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा डेल्टामेथ्रिन २.८% इ सी ०.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एस एल १ मि.लि. प्रति चार लिटर पानीमा वा थायमेथोक्जाम २५% डब्लु जी १ मि.लि. प्रति दश लिटर पानीमा पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल झर्न सुरु हुँदा १/१ पटक छर्ने ।
२.आँप बीज/ कोयाको घुन (Stone weevil)	वयस्क घुन मध्यम आकारको, डल्लो र गाढा खैरो रङको हुन्छ । छोइ दिंदा मरेको जस्तै बहाना गर्दछ।	लाभ्रेहरू आँपको गुदी खाँदै कोया सम्म पस्दछन र फल खान लायक हुँदैन ।	- बोट बाट झरेका फलहरू र कीरा लागेका फलहरूलाई नष्ट गर्ने । - डाइमेथोएट ३०% इ सी १.५ मि. लि. प्रति लिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% ई.सी. १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।
३.आँपको साइलिड (Mango psyllid)	वयस्क कीरा सानो खरानी रङको पखेटा भएको हुन्छ।	यो कीराले कोपिलामा आक्रमण गर्दछ जसको फलस्वरुप यसमा गाँठाहरू निस्कन्छन् ।	- डायमेथोएट ३० प्रतिशत इ सी १.५ मिलिलटर पानी वा डेल्ट्रामेथ्रिव २.५ प्रतिशत इसी ०.५ मिलि लिटर पानी वा थायोमेथवक्जाम २५% डब्लु जी १ मि.लि. प्रति दश लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल झर्न सुरु हुँदा १-१ पटक छर्ने ।

आँपका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कोत्रे (Anthracnose)	पात कमलो डाँठ, फूलको झुप्पा तथा फलमा कालो दागहरू देखा पर्दछन् मुन्टाको टुप्पो बाट सुक्दै जान्छ । फलमा रोग सुरुमै लागेमा फल झर्दछन् ।	- रोग लागेका भागहरू काँटछाँट गरी नष्ट गर्ने । वर्षा सुरु हुनु अगाबै फूल फक्रनु अघि ३ देखि ४ पटक सम्म कपर अक्सीक्लोराइड छर्ने ।
२. सेतो धुले रोग (Powdery mildew)	पात, फूलको कोपिला, फूलको झुप्पो र फलमा फुस्रो सेतो धुलो देखा पर्दछ । पछि ती सुकेर काला हुन्छन् ।	फूल फक्रनु अघि ढुसीनाशक डिनोक्याप ४८% ई.सी. १/२ ग्राम/लिटर पानीमा वा कार्बेन्डाजिम ५० % डब्लु पी ०.५-१ ग्राम/लिटर पानीमा अथवा सल्फर ८० % डब्लु पी ३ ग्राम प्रतिलिट र अथवा हेक्जाकोनाजोल ५ % इ सी १-२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ १ पटक पूर्ण फूल फक्रि सकेपछि र १०-१२ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्कने ।

स्याउका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्राउन गल (Crown gall)	माटोको सतह नजिक बोटको जरा र डाँठको जोर्नी बाट ऐंजेरु जस्तो डल्लो पलाउने गर्दछ । डल्लो केराउको दाना जत्रो देखि ठूलो आकारमा ६ इन्च जति डायमिटर सम्मका हुन्छन् । डल्लो सुरुमा नरम फुस्रो हुने र पछि पुरानो हुँदा कडा र कालो हुन्छ ।	- रोग लागेको थाहा भएको क्षेत्रमा स्याउ लगायत यो रोग लाग्ने कुनै पनि फलफूलको बिरुवा नलगाउने । - रोग देखापरेका बिरुवाहरू नष्ट गर्ने । - बोटबिरुवामा काम गर्दा सकभर घाउ, चोट नलाग्ने गरी काम गर्ने । - रोग नलागेको क्षेत्रमा मात्र नर्सरी तयार गर्ने । - बिरुवा लगाइएको ठाउँमा पानी जम्न नदीने ।
२. दाद (Apple scab)	प्रायः फूलको कोपिलाका पातहरू, डाँठ तथा फलमा हल्का खैरा दागहरू बन्दछन् जुन पछि कालो मखमल जस्तो केही उठेका हुन्छन् । रोग लागेका फलहरूका आकार बिग्रेका, चिरा परेका दाना दाग हरूले गर्दा नराम्रो हुन्छन् ।	- बगैंचा सफा राखे। - बोटमा पात झर्ने बेलामा युरियाको घोल बोटमा छर्कने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी वा क्याप्टन ५०% डब्ल पी ३ ग्राम प्रतिलिटर वा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल पी २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा घोलेर बोटमा फूलका कोपिलाहरूको झुप्पाहरू हरियो बनेका अवस्थामा, फूल फुल्नु अगाडि र फूलको पातहरू झरेपछि फलको चिचिलो अवस्था सम्म १०/११ दिनको फरकमा छर्कने ।
३. धुले ढुसी/खराने (Powdery mildew)	त्यो रोग पात, कमलो डाँठ, फूलका कोपिलाहरू तथा फलमा रोग लाग्दछ। पात सेतो घुम्रिने हुन्छ । कमलो डाँठ नबढ्ने र फलमा जालो जस्तो हुन्छ।	- रोग लागेका डाँठहरू काँटछाँट गरी हटाउने । - फूलको कोपिला बन्न थाले देखि टुप्पोका डाँठहरू आउन्जेल सम्म कार्बेन्डाजिम १/-२ ग्राम प्रति लिटर पानीमा हाली वा केराथेन १-२ ग्राम/लिटर पानीमा हाली छर्कने । आंपको धूले ढुसी जस्तै गर्ने ।
४. गुलाबी रोग (Pink disease)	हाँगा बिगाँका डाँठका सतहमा सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो दाग बन्दछ। पछि फिका गुलाबी रङका ढुसीका रचनाहरू देखा पर्दछन् ।	- हिउँदमा रोग लागेको भागहरू काँटछाँट गरी हटाउने । काँटछाँट पछि कपर अक्सिक्लोराइड ५०५ डब्लु.पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा हाली छर्कने । - बोड्रो पेष्टको लेपले काटिएको सतहमा लेपिदिने ।
५. बोक्रा खुइलिने (Papery	सुरुमा हाँगाहरूमा गोलो दाग देखिन्छ। उक्त दागहरूमा स-साना	- धेरै रोग लागेर बोट नै सुक्न थालेमा बोटलाई नै नष्ट गर्ने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
bark)	खटिराहरू बाहिरी बोक्राको भित्रबाट उठेका देखिन्छन् । रोगको प्रकोप बढी भयो भने उक्त दागहरू मिलेर हाँगा वा बोटलाई वरिपरि घेर्दछ । रोग लागेका बोक्राहरू कागज जस्तो भई च्यातिएर उप्किन्छन् । रोगी हाँगा सुकेर मर्दछ।	- हाँगामा रोग लागेको देखियो भने तुरुन्त बोर्डोपेष्ट वा अन्य ताँवायुक्त विषादीको पेष्ट बनाइ रोग लागेको भागमा लगाउने । - रोग लागेको हाँगा सुकि सकेको भए काट्ने र काटेको भागमा ताँवायुक्त विषादी लगाउने ।

स्याउका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. भुवादार लाही (Wolly aphids)	यो लाहीको शरीर बैजनी रङको र सेतो कपास जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ।	यिनीहरू सयकडौं संख्यामा स्याउ को हाँगा, मूल स्तम्भ र जरामा बसेर रस चुस्दछन् जसले गर्दा गाँठाहरूको विकास भै मसिना जराहरू निस्कन्छन् ।	- जाडो याममा यो कीरा जरामा आई बस्ने हुनाले यसको निम्ति फिप्रोनील कार्टाप हाइड्रोक्लोराइड गेडा जाडो याममा फेदको वरिपरि माटो मुनि पर्ने गरी बोटको उमेर अनुसार १०-३० ग्राम प्रति बोटको हिसाबले राखी सिंचाइ गरि दिने । - कीरा लागेको नर्सरी बोटहरू लाई इमिलाकोलपीट ०।५ एम। एल।१ लिटर पानीको मिश्रणले उपचार गर्ने । - खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने । - परजीवी कीरा एफिलिनस मालीको चैत(वैशाख तिर प्रयोग गर्ने ।
२.गभारो (Borer)	वयस्क खपटे कीरा ठूलो र खैरो रङको हुन्छ। यसका सिँगहरू लामा, पखेटा सेतोमा मसिना थोप्लाहरू मिसिएको हुन्छ। लार्भा घिउ रङको, टाउको ठूलो र खुट्टा नभएको हुन्छ।	लाभ्राहरू कलिलो हाँगा छेडेर काठ खान थाल्दछ जसले गर्दा हाँगा सुकेर मर्दछन् । कीरा पसेको प्वालमा काठको धुलो देखिन्छ।	- जाडोयाममा सुकेका हाँगाहरू र कीरा लागेका हाँगाहरू लाई काँटछाँट गरी जलाइदिने । - कीरा लागेको हाँगामा दुलो पत्ता लगाई डाइमेथोएट ३०% इ सी १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने वा मट्टितेलमा कपास चोपले र प्वाल टाली दिने ।
३.घनटाउके गभारो (Flat headed borer)	वयस्क खपटे कीरा कालो रङको र थेप्चो आकारको हुन्छ।	बोक्रा भित्र पट्टि बसी डाँठमा सानो प्वाल पारी सुरुङ जस्तै खनेर टाउको पसाई बोट लाई नोक्सान गर्दछ।	- वैशाख तिर मालाथियन ५०% ई.सी. १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाइ छर्ने ।
४.गभारो (Short hole borer)	वयस्क खपटे कीरा सानो, कालो रङको र मुख तल तिर फर्केको हुन्छ।	यसले हाँगा भित्र सानो प्वाल बनाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ।	- वैशाखतिर मालाथियन ५०% ई.सी. १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाई छर्ने ।
५. कत्ले कीरा (Sanjose scale)	यो कीरा सानो, एकै ठाउँमा बसिरहने र कत्लाले ढाकिएको हुन्छ।	यो कीराले रुखको मूल स्तम्भ र हाँगाबाट रस चुस्दछ जसले गर्दा बोट फष्टाउन सक्दैन । साथै फलको पनि रस चुसेर खान्छ।	- कीरा लागेका बोटबिरुवाहरू एक ठाउँबाट अर्कोठाउँमा नलैजाने । - डाइमेथोएट ३०% इ सी १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ दुई दुई महिनामा एक पटक छर्ने ।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६.पाल बनाउने लाभ्रे (Tent caterpillar)	लाभ्रेको शरीरमा झुस हुन्छ र कालो खैरो रङको हुन्छ ।	हाँगा फाटिएको ठाउँका पातहरूमा जालोको पाल बनाई बस्दछन ।	- मालाथियन ५०% ई.सी. १.५ मिलि प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाई छर्ने ।
७.रातो सुलसुले (Red Spider Mite)	साना धेरै खुट्टा भएको रातो माउ सुलसुले एक ठाउँमा बस्दैन र हिंडिरहन्छ भने बच्चा भने हाँगा वा रुखका कुना काप्चा पातको फेद आदिमा थुप्रेर बसी रहन्छ। हातले त्यसलाई मिच्यो भने रगत जस्तै रातो हातमा लाग्छ।	बोटको कलिला भागहरूमा (हाँगा, पात) आदि स्थानको रस चुसी नोक्सान पुर्याउँछ । सुलसुले धेरै लागेका पातहरू प्याजी रङमा परिणत हुन्छ र समय अगावै झर्न थाल्दछन् ।	- प्रोपरजाइट ५७% इ सी ३ मिलि प्रतिलिटर पानीमा वा डायमेथोएट ३० प्रतिशत इ सी १ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई नयाँ पालुवा आउन साथ १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्ने ।

भुइँकटहरका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.कत्ले कीरा (Scale insect)	यो सानो कत्लाले ढाकिएको कीरा हो ।	डाँठ र पातमा बसेर रस चुस्दछन् । पातमा कालो ढुसी जमेको देखिन्छ ।	- माथि उल्लेखित कत्ले कीरालाई जस्तै नियन्त्रण विधि अपनाउने ।
२.मिलिबग (Mealy bug)	यो नरम, चेप्टो शरीर भएको कीरा हो ।	कत्ले कीराले जस्तै लक्षण देखाउँछ।	- माथि उल्लेखित जस्तै विधि अपनाउने ।

केरा बालीका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.केराको थाम घुन (Stem weevil)	वयस्क खपटे कालो वा रातो रङको हुन्छ यसको सुड निकै लामो हुन्छ। यसका लाभ्रे सेतो शरीर र रातो टाउको भएको हुन्छ।	लाभ्रे थाम भित्रभित्रै खोतलेर खाने हुनाले थाम भित्र छिया छिया हुन्छ। बिरुवा पहेंलिन थाल्छ । साधारण हुरीबतासले पनि बोटढल्ने हुन्छ ।	- रोगाएका बोटहरूलाई जरै देखि उखेलेर मसिना टुक्रा गरी नष्ट गर्नुपर्छ। - एउटा गाँजमा ३ वटा सम्म मात्र बोट राख्ने। - लत्रेका वा लत्रन लागेका पातहरू केराको थामको सङ्गम बाटै काट्ने गर्नु पर्छ। - एउटा लामो चक्कुले कीरा लागेको थामलाई खोतलेर लार्भाहरू लाई नष्ट गर्ने । - काम नलाग्ने केराका बोटहरू काटेर टुक्राटुक्रा पारी केरा बगैंचामा यताउती राखि दिनाले त्यसमा वयस्क घुनहरू जम्मा हुन्छन् तिन लाई संकलन गरी नष्ट गर्न सकिन्छ।
२.केरा गानुको घुन (Rhizome weevil)	वयस्क खपटे चम्किलो कालो हुन्छ।	यो घुनका लाभ्रेले केराको गानो खाइ दिनाले जराहरू कमजोर हुने गर्दछन् । बोट सजिलै ढल्ने गर्दछ । केरा पसाउन सक्दैन र यदि पसाई हाले पनि फल पुष्ट हुँदैनन् ।	- घुनले आक्रमण गरेको गानु र थामलाई टुक्राटुक्रा पारी नष्ट गर्नुपर्छ । - घुन लागेको गाँजको बिरुवा अन्यत्र रोप्नु हुँदैन । - केराको बोटमा लत्रेका पातहरू हटाई गाँजलाई सफा सुग्घर राख्नु पर्छ । - घुन लाग्ने बारीमा नयाँ केराको बोट रोप्नु अघि सम्पूर्ण पुराना बोटहरूलाई जरै देखि उखेलेर हटाउनुपर्छ । - केराको प्रत्येक गाँजमा क्लोरपाइरिफस ३० ग्रामका दरले बोटको वरिपरि छरेर माटोमा मिलाई दिंदा घुनको नियन्त्रण हुन्छ।

केरा बालीका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पानामा ओइलाउने रोग फ्युजारियम ट्रोपिकल रेस ४ FOC	यो रोग लागेमा सुरुमा पुराना पातको फेद पहेलो हुन्छ। त्यसपछि, पातको किनारा पहेंलिन थाल्छ र पात सुकेर डाँठहरू भाँचिन्छन् । यो रोगको ढुसीले आक्रमण गरेको ४ देखि ५ महिना पछि विरुवामा लक्षण देखाउदछ। रोग संक्रमित विरुवा रोपण गरेमा रोग लागेको दुई महिना भित्र क्षणहरु देखिन सक्छन । सुरुको अवस्थामा पुराना / तलका पातको किनाराहरु पहेलो हुने हुन्छ । पहेंलो हुने क्रम विस्तारै बिच तिर फैलिने र अन्त्यमा पुरै पात पहेलो हुने गर्दछ। बिस्तारै यो लक्षण माथिका पातहरु तिर बढ्दछ। संक्रमित पात विस्तारै मरेर लत्रिने गर्दछन् भने नयाँ पातहरु ठाडो देखिन्छन् । विस्तारै नयाँ पात आउने क्रम रोकिन्छ।	यो रोग माटो पानी कृषि औजार, उपकरण र रोग सक्रमित विरुवा एव विरुवाजन्य वस्तुहरुबाट फैलन सक्न् भएकाले संकास्पद केरा वगैचामा जादा जुत्ता चप्पललाई सुजकभर वा प्लाष्टिकले ढाकेर मात्र जाने र केरा वगैचाबाट निस्कनु पुर्व गहिरो खाडलमा गाडने वा सुरक्षित साथ जलाएर नष्ट गर्ने तथा संक्रमित वगैचाबाट केराका विरुवा तथा विरुवा जन्य उपजहरु जथाभावी अन्यत्र नलैजाने ।
२.बन्चीटप (Bunchy top)	रोगी पातहरूको आकार साना, पहेंला र किनारा माथितिर बटारिएका हुन्छन । रोगी पातमा मसिना हरिया थोप्ला र धब्बा पनि देखिन्छन् ।	- रोगी बिरुवा जम्मा गरेर जलाइदिने । - यो लाही कीराबाट सर्ने रोग भएको डाइमेथोएट ३०% इ सी १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्ने । - बीउको लागि प्रयोग हुने गानाहरू स्वस्थ्य क्षेत्रको बोट बाट मात्र लिने ।
३. कोत्रे (Anthracnose)	रोगी फलहरू पहेलिन्छ र बोक्रामा साना र खैरा थोप्ला देखा पर्दछ । यि थोप्लाहरू जोडिएर केही धस्रेको जस्तो हुन्छन धेरै आक्रमण भएमा फल कालो भई चाउरिन वा सुक्न सक्छ।	- फल र बिरुवालाई चोटपटक लाग्नबाट जोगाउने । - कपर अक्सिक्लोराइड ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले कोसामा छर्ने ।
४. गानो कुहिने (Rhizome rot)	गानामा सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो खैरा धब्बाहरू देखा पर्दछ। पछि ती धब्बाहरू बाट नै कुहिन सुरु हुन्छ।	- स्वस्थ्य ठाउँ बाट गानो ल्याई रोप्ने। - रोगी बोट जलाएर नष्ट गर्ने । - गानालाई स्ट्रेप्टोमाइसिनमा केही समय डुबाएर रोप्ने।

ओखरमा लाग्ने कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.कडलिङ्ग मथ (Codling moth)		वयस्क पुतलीले फलको भेट्नोमा फुल पारी त्यसबाट विकसित लार्भाले फलको कलिलो अवस्थामा नै भेट्नो बाट भित्र छिरी फलको गुदी खाने गर्दछ। यसले क्षति पुर्याएका फलहरुमा स साना प्वालहरु देखिन्छन्।	- नियन्त्रणको लागि मोहिनी पासो (Pheromone trap) राखी त्यसमा भाले पुतलीलाई आकर्षित गरी नष्ट गर्न सकिन्छ । - बगैंचाको सरसफाइमा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ। - दैहिक विषादी प्रयोग गर्ने ।
२.बोक्रे झिंगा (Husk fly)		राता पंहेला पखेटा भएका घरमा हुने झिंगा भन्दा ठूला आकारका झिंगाहरुले फलमा फुल पार्दछन् र त्यसबाट लार्भा निस्किई फलको गुदीखाई नष्ट गर्ने र फल कुहाउने गर्दछ । यसको प्रकोप भएको ठाउँमा फल परिपक्व नभई झर्ने गर्दछ।	- बगैंचा लाई सफा सुग्घर राख्ने। - झरेका फलहरुलाई संकलन गरी गहिरो खाडल खनी गाड्ने । - स्पिनोस्याड विषादी २ मि.लि./लि.पानीमा मिसाई छर्ने ।
३.खपटे कीरा (Weevil)		यसले नयाँ पात आए पश्चात् पालुवा तथा मुनामा बसेर खाई नष्ट गर्दछ । खपटेका प्रजाति अनुसार कुनै काला त कुनै खैरो वर्णका हुन्छन् । हाँगा तथा फलमा कोतरेर फुल पार्ने गर्दछ जसवाट लार्भा विकसित भई प्वाल पारेर क्षति गर्दछ ।	- बगैंचा सरसफाइमा ध्यान दिने । - भुइँमा खसेका संक्रमित फल तथा हाँगाहरुलाई संकलन गरि जलाउने । - दैहिक विषादी जस्तै डायमेथोयट ३० प्रतिशत इसी रोगार २ २ एम एल प्रति लि पानीमा मिसाएर छर्ने ।
४.डाँठमा प्वाल पार्ने कीरा वा गभारो (Stem/shoot borer)		विशेष गरी मुख्य काण्ड र मुनामा पोथी खपटे कीराले फुल पार्दछ । फुलबाट लार्भा विकसित भई उक्त लार्भाले काण्डमा प्वाल पारेर क्षति पुर्याउँछ । यसको प्रकोप धेरै भएमा काण्ड तथा हाँगामा प्वाल धेरै पर्दछ फलस्वरुप सानो हाँगाहरु भाँचिने डर हुन्छ । यसको क्षति थाहा पाउन काण्ड तथा हाँगाबाट काठको धुलो र विष्टाहरु बाहिरै देखिन्छ।	- बगैंचा सफासुग्घर राख्ने। - बोटको फेदको वरिपरि खपटे कीरा देखिएमा टिपेर नष्ट गर्ने । - गभारोले प्वाल पारेको ठाउँमा कपासमा मट्टितेल, पेट्रोल वा मालाथियनमा चोपेर तारको सहायताले भित्र सम्म पुर्याउने र प्वाललाई माटोको लेप बनाई बन्द गरिदिने ।
५.लाहि कीरा (Aplids)		यो चुसुवा कीरा हो । यस्ले पातको तल्लो भागमा बसेर रस चुस्ने गर्दछ। कलिला मुना र कलिला पातवाट रस चुसी बढी क्षति पुर्याएको पाइएको छ । यसले छोडेको गुलियो र्यालमा कालो ढुसी (Shooty mould) पैदा भई मुना तथा पातलाई क्षति पुर्याउँछ।	- बगैंचा सरसफाइमा ध्यान दिने । - दैहिक विषादी जस्तै इमिडाक्लोरोपिड ०.५ मि.लि./लि. पानीमा मिसाई छर्कने । - ढुसी नियन्त्रण गर्न १ प्रतिशतको बोड्रोमिश्रण बनाई १५/१५ दिनको फरकमा छर्कने ।

ओखर बालीका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैरो पात थोप्ले रोग (Anthracnose/ Leaf blotch)	बढी आर्द्रता र गर्मी हुने मौसममा यसको आक्रमण बढी हुने गर्दछ। यो Ganomonia leptostyla भन्ने ढुसीबाट हुने रोग हो । कलिला हाँगाहरुमा एवं स-साना फलहरुमा खैरा धब्बाहरु देखिन्छन् जुन पछि गएर ठूला धब्बाहरुमा परिणत हुन्छन् । रोगको प्रकोप बढ्दै जाँदा पात र फलहरु झर्दछन् ।	- भुईंमा झरेका पात तथा फलहरुलाई सङ्कलन गरेर जलाउने । बगैंचा सफा सुग्घर राखे। - नयाँ पालुवा पलाउन सुरु भए पश्चात् १ प्रतिशतको बोड्रो मिक्चर वा कपर अक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिज्ने गरी छर्कने ।
२. टुप्पा सुक्ने रोग (Die back)	Glomerella cingulata नामक ढुसीबाट लाग्ने यो रोगमा सुरुमा पातमा खैरा थोप्लाहरु देखा पर्दछन् । पछाडि स-साना थोप्लाहरु बढेर पूरै पात ढाक्छ तथा पूरै पातहरु झर्दछन् । कलिला हाँगाहरु टुप्पाबाट कालो हुँदै सुक्दै जान्छन् भने ससाना बोटहरु पूरै सुक्दछन् ।	- बगैंचाको सरसफाइमा ध्यान दिने र पूरा सफासुग्घर राखे। - रोगीपात तथा हाँगाहरुलाई काटेर जलाउने । - एक प्रतिशतको बोड्रोमिक्चर वा कपरअक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा १० -१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिज्ने गरी छर्कने ।
३. डढुवा रोग (Blight)	Xanthomonas arboricola pv. Juglandis भन्ने ब्याक्टेरियाको आक्रमणवाट यो रोग लाग्दछ । पातमा पानीले भिजेको जस्तो दाग र पंहेलो तथा हरियो घेरा लिएको खैरो कालो धब्बा देखिन्छ । कलिला फलहरु झर्दछन् भने छिप्पिएका फलहरु कालो र चाउरिएर जान्छन् । विशेष गरी यस रोगले पात, फूल तथा फलमा आक्रमण गर्दछन् । बढी वर्षा, कुहिरो तथा तुवाँलो भएमा यो रोग छिटो फैलन मद्दत गर्दछ।	- भुईंमा झरेका पात तथा फलहरुलाई सङ्कलन गरेर जलाउने । बगैंचा सफासुग्घर राखे। - नयाँ पालुवा पलाउन सुरु भए पश्चात् १ प्रतिशतको बोड्रो मिक्चर वा कपर अक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिज्ने गरी छर्कने ।
४. फेद तथा जरा कुहिने रोग (Foot and root rot)	यो रोग Phytophthora नामक ढुसीबाट लाग्दछ । फेदमा चोट पटक लागेमा, बढी चिस्यान भएमा तथा संक्रमित बिरुवाहरुको प्रयोग गरेमा यसको जोखिम बढी हुन्छ । यसबाट संक्रमित बोटहरु ओइलाउँदै जाने, एक पट्टिका हाँगाहरु सुक्दै जाने, बोटहरु टुप्पाबाट सुक्दै जाने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छन् र अन्तमा पूरै बोटनै सुकेर नष्ट हुन्छ।	- बगैंचाको सरसफाईमा ध्यान दिने । - बगैंचामा चिस्यान कायम राखे तर बढी चिस्यान हुन नदीने, पानीको निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने । - बगैंचा खनजोत गर्दा जरा तथा काण्डमा चोटपटक लाग्न नदीने । - हिउँदमा काँटछाँट तथा गोडमेल पश्चात् अनिवार्य रूपमा जरा भिज्ने गरी बोड्रो मिश्रणले ड्रेन्चिङ गर्ने र काण्डमा वोर्डोपिष्ट लगाउने ।

अमिला जातका फलफूलका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. हरियो ठूलो पुतली (Lemon butterfly)	वयस्क पुतली ठूलो र रङ्गी बिरङ्गी हुन्छ, पछाडिको पखेटाको तल पुच्छर जस्तो सानो भाग निस्केको हुन्छ । लार्भा सानो हुँदा खैरो रङको हुन्छ र पूर्ण विकसित लाभ्रे हरियो रङको हुन्छ।	लाभ्रेले बिरुवाको पात खाई बिरुवालाई नाङ्गो पारि दिन्छ । वसन्तर शरद ऋतुमा यिनको आक्रमण बढी हुन्छ ।	- पातमा पुतलीको फुल देखिएमा टिपेर नष्ट गर्ने । - प्रकृतीमा पाइने विभिन्न प्रकारका परजिवि वारुलाहरुले कीराको लार्भा अववस्थालाई नियन्त्रण गर्दछन अतः मीत्रु कीरा र तिनिहरुको गतिविधिको पनि अनुगमन गर्दै रहने । - निमजन्य विषादी ३ देखी ५ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने - सूरुका अवस्थाको लार्भालाई व्यवस्थापन गर्न जैविक विषादी विटि १ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने । - डेल्ट्रामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ एम.एल. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।
२. पातको झिँगा (Leaf miner)	वयस्क पुतली सानो सेतो रङको हुन्छ। लाभ्रे हल्का हरियो रङको हुन्छ।	लाभ्रेहरू आफूले बनाएको पातको सुरुङ भित्र पसी हरियो भाग खाँदै जान्छन् । यस्तो पातहरू सेतो र खुम्चिएको देखिन्छ र भित्र पट्टि सुरुङ जस्तो धर्सा देखिन्छ।	- कीरा संक्रमित पातहरुलाई संकलन गरी नष्ट गर्ने । - पालुवा आउना साथ निमजन्य विषादी २ देखी ३ मिलि लिटर पानीमा वा डेल्ट्रामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने वा रोगर ०.०३ प्रतिशत छर्ने । - खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।
३. कत्ले कीरा (Scale insect)	यो धेरै सानो, एकै ठाउँमा बसी रहने कुनै लाम्चिलो र बोक्रा सँग मिल्दो जुल्दो रङको हुन्छ।	यिनीहरू धेरै संख्यामा बसेर बिरुवाबाट रस चुस्दछन् जसले गर्दा बिरुवाहरू रोगाएर जान्छन् ।	- कीरा लागेका बोटहरू नसार्ने । - फागुन र चैत्र महिनामा एक एक पटक डाइमेथोयट ३०% ई.सी. १ एम.एल. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने । - मट्टितेल र साबुनको झोल बनाई छर्ने, मेसिनको तेल कपडामा भिजाई पुछ्ने। - एट्सो १० मिलि प्रतिलिटर मिसाई छर्ने ।
४.लाही कीरा (Aphid)	यो लाही सानो र अलि कालो रङको हुन्छ।	यी कीराले बिरुवाबाट रस चुस्दछन् र यसले आक्रमण गरेका बिरुवाका पातहरूमा कालो ढुसी देखिन्छ।	- यस कीराका धेरै प्रकारका प्राकृतिक सत्रुहरु छन जस्तै स्त्री स्वभावको खपटेको प्रयोगबाट पनि यो कीरा प्राकृतिक रुपमा नियन्त्रण गर्न सकिन्छ । - फूल फुल्नु अगाडि डाइमेथोयट ३०% ई.सी.१ एम. एल. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्कने ।
५. सिट्रस सिल्ला (Psylla)	वयस्क कीरा सानो नरम र खैरो हुन्छ । पखेटा पारदर्शक र तिनमा सेतो थोप्ला हुन्छन् । बच्चाहरू मसिना र पहेलो रङका हुन्छन ।	बिरुवाको कलिलो भागमा बसी रस चुस्दछन् र पातहरूमा ढुसी फैलिएको देखिन्छ।	माथि उल्लेखित लाही कीरालाई जस्तै विधि अपनाउने ।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६.फल कुहाउने औंसा (Fruit fly)	सुन्तला जात फलफूलमा फल कुहाउने झिङ्गाका विभिन्न प्रजातीहरुले आक्रमण गर्न सक्दछन । फल कुहाउने अन्य झिङ्गाहरुको तुलनामा सुन्तला जात फलफूलको फल कुहाउने औंसा पार्ने झिङ्गा चाइनिज सिट्रस फ्लाइ (व्याक्ट्रोसेरा मिन्याक्स) कीराको जीवनीको विभिन्न रुपहरु वयस्क झिङ्गा, फुल, औंसा र प्युपाहरु ठुला आकारका हुन्छन।	औंशा लागेका फलहरु सद्धे फलको तुलनामा हलुका हुन्छ । विग्रेको फल काटेर हेर्दा गुदीमा स ता औंसाहरु देखिन्छन ।	- वैसाख जेठ असार साउन महिनामा विषाक्त प्रोटिन हाइड्रोक्लोराइड ठाँउ ठाँउमा मा उपचार गरेर झिङ्गाहरुलाई मार्न सकिन्छ । एक भाग प्रोटिन वेड ९प्रोटिन हाइड्रोलाइसेट २५ सतिशत र एवामेक्टिन ०.१ प्रतिशत मा २ भाग पानी मिलाइ सुन्तला फलफुलको वोटको ०.५ देखी १ वर्ग मिटर क्षेत्रफल) पातमा तल्लो पट्टि -प्रति रोपनी ७ देखी ८ वोटमा वा प्रत्येक उत्पादनशिल ३ वोट मध्ये १ स्पोट ०.५ देखी १ वर्ग मिटर पातमा पर्ने गरी ७/७ दिनको अन्तरालमा १० पटक छर्कनु पर्दछ । - औंशा कीरा संक्रमित फलहरुलाई जथाभावी नफालेर औंसालाई प्युपा अवस्थामा जान नदिन सरसफाइमा ध्यान दिनु वुद्धिमानी हुन्छ । - फल टिपिसकेपछि वगैंचामा वोट तल तिरको माटोलाइ राम्ररी खनजोत गरी मेटारायजियम एनिसोप्लइ नाम जैविक विषादी १०० देखी १५० ग्राम प्रति रोपनीका दरले माटोलाई राम्री उपचार गरी माटोमा रहेका औंसा र प्यूपाहरुलाई रोग्याएर मार्न सकिन्छ । - चाइनिज सिट्रस फ्लाई वाहेक सुन्तलाजात फलफूलमा लाग्ने अन्य प्रजातीको झिङ्गाहरुको अनुगमन र व्यवस्थापनका लागी मिथायल र युजेनल प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
७.मिलि बग (Mealy bug)	सेता, कपास जस्तै जीउ भरी काँडै काँडा देखिएको नरम कीरा हो।	पात र डाँठको रस चुस्दछ।	- इमिडाकोल पीट ०.२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाई छर्ने ।
८ काठ छेडने डाँठको गवारो (Borer)	माउले वोटको खुकुलो वोक्रा भित्र वा चर्केको स्थानमा फूल पार्ने गर्दछ । लार्भाहरु हाँगामा प्वाल वनाएर भित्र पस्ने र सुरुङ्ग वनाई गुदी खाने गर्दछन । किरा संक्रमित हाँगाहरु पहेलिने र पछि पुरै वोट ओइलाउने हुन्छ ।		- हागा भित्र वा आफैले वनाएको खोल भित्र लुकेर वस्ने भएकाले यी कीरालाई विषादिको प्रयोगबाट नियन्त्रण गर्न मुश्किल पर्दछ । कीरा लागर्को ठाँउ पत्ता लगाई यी कीरालाई किचकाच गरेर मर्नु नै सर्वोतम उपया हो । - हाँगा भित्र वसेको लार्भालाई एउटा लामो तारले घोचेर पनि मर्न सकिन्छ । अथवा यस्ता प्वाल बाट मट्टीतेल वा पेट्रोलमा चोपेरको कपासको टुक्रा घुसाई हिलो वा गोवरले टम्म टाली दिदा पनि निसास्सिएर यी कीराहरु मर्दछन । होसियारी पुर्वक कीटनासक विषादीको झोलमा डुवाई कपमासको टुक्रालाई पनि यस्ता प्वालमा टम्म हाली दिन सकिन्छ । - हागाँमा निकै नै नोक्सानी गरी सकेको पाइएमा त्यस्तो हाँगालाई काटेर चिरेर कीरा मार्नु पर्दछ वा जलाउनु पर्दछ ।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
९ पतेरो (Citrus bug)	पतेरो किराको माउ र वच्च दुवैले सुन्तलाजात फलफूलको कलिला फलबाट रस चुसी हानी गर्दछन । यसो त यसले वोटको सवै भागहरु जस्तै पात, हाँगा फल आदीमा आक्रमण गरी नोक्सानी पुर्याउदछन । पतेरोले चुसेका फलहरु राम्री नछिप्पिदै झर्दछन । यो कीराको प्रकोप मुख्यतः असार, साउन, भदो महिनामा ज्यादा हुन्छ ।		- विहान र वेलुकीको समयमा पतेरोको वयस्क र वच्चाहरु समाइ मार्नु उचित हुन्छ । - यिनिहरुलाई कीरा समाउने जालीको मदतले सजिलै समात्न सकिन्छ । - पतेरोको फुलहरुलाई एक प्रकारको सुक्ष्म वारुलाले परजिविकरण गर्ने, पतेरोको माउ वच्चालाई माकुरा कमिलाहरले नष्ट गर्ने झिङ्गाले पतेरोको माउ र वच्चालाई शिकारीकरण गर्ने हुदा पतेरोका यी प्राकृतिक सत्रुहरुलाई सुन्तलाजात फलफुल वगैचामा रासायनिक विषादीको प्रयोग नगरी यी वारुला झिङ्गा माकुरा र कमिलाहरु संरक्षण गर्ने । - विरुवालाई उचित काटछाँट र मलजलको व्यवस्था गरी स्वस्व विरुवा हुर्काउने - पतेरोको आक्रमण परेको वोटमा विहानी पख पारेर खरानी छर्ने
१० फल चुस्ने सुडे पुतली Fruit piercing Moth	फल चुस्ने कीराको माउ पुतली रातीमा सक्रिय हुन्छ । यसले फलको वोक्रामा सुड गाडेर रस चुस्दछ । जुनार जस्ता सुन्तलाजात फलफूलको फल चुस्ने कीराले चुसेको ठाँउमा सानो प्वाल र गोलाकार धव्वा देखिन्छ । फल नपाक्दै झर्दछ कुहिन्छ ।		- वगैचा तयार वरपर जंगली झारपात झाडीहरु लगायतका आश्रयखाता वनस्पतीहरु नष्ट गर्ने र सरसफाइ गर्ने । - थोरै क्षेत्र भएमा पुतलीलाइ जालीले समातेर मार्ने र नष्ट गर्ने । - कीराले आक्रमित फलहरुमा माउ पुतली आर्कषित हुने हुदा संकलन गरी नष्ट गर्ने । - सुकेको घासपात पातपतिङ्गर जलाएर धुवा निकाली कीरालाई भगाउन सकिन्छ । - मध्य पासो -फलको टुक्रा राखी) प्रयोग गरी माउ पुतली मार्ने । - कीटनासक विषादी मालाथियन २ मिलि प्रति लिटर पानी साथमा सख्खर मिसाइ छर्ने - फललाई व्यागिङ्ग वगर्ने -प्लाष्टिक थैलामा स साना प्वालहरु पारेर फललाइ वेर्ने) आदी विधिहरु एकीकृत एव सामुहिक रुपमा अवल्मवर गर्ने ।
११ सुलसुले Mites	सुन्तलाजात फलफूलमा लाग्ने सुलसुले चार जोडा खुट्टा हुने ज्यादै सानो आकारको हुन्छन । सुलसुलेले विरुवाको विभिन्न भागमा चुसेर नोक्सानी गर्दछ । सुलसुलेले आक्रमण गरेको वोट फुस्रो र निरस देखिन्छ धेरै संख्यामा आक्रमण भएमा सुन्तला र जुनारको फलको वोका खैरो देखिन्छ भने कागती र निवुवाको फल हल्का सेतो रंगमा देखिन्छ ।		- विरुवालाई उचित काँटछाँट र मलजलको व्यवस्था गरी स्वस्थ विरुवा हुर्काउने । - सुलसुलेनाशक विषादी -जस्तै प्रोर्पाजाइट वा अन्य पंजिकृत सिफारिस मात्रामा छर्ने ।

अमिलो जातका फलफूलमा फल टिपिसके पछि विशेष गरी वसन्तयाम सुरु पूर्व या जाडो याममा खनजोत मलजल रोग कीरा लागेका हाँगा या पात हल्का काँटछाँट गर्न कुहेका झरेका फलफूल जलाउने वा गाड्ने तत्पश्चात् आवश्यकता हेरी छिटो नाशवान सुरक्षित/वातावरणमा कम हानिकारक विषादी प्रयोग गर्ने त्यस पछि फल लागि सके पछि बोटबिरुवाको निरीक्षण र आवश्यकता हेरी रोग कीरा व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ ।

अमिलो जातका फलफूलका मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.क्याङ्कर (Canker)	पात, डाँठ र फलमा सुरुमा बाटुलो पछि वेआकारका केही उठेको काठ जस्तो र पहेलो घेरा भएका हाँगाहरू देखा पर्दछन् ।	- बगैंचा सफा राखे। - हिउँदमा बोटका मरेका हाँगा बिंगाहरू काँटछाँट गरी हटाउने । कपर अक्सि क्लोराइड (ब्लाइटक्स ५० डब्लु पी.) ३ ग्राम प्रति लिटर झोल काँटछाँट पछि छर्कने र फेद वरिपरी सफा पारी १ देखि १.५ हात सम्म बोड्रो पेष्टले लिपिदिने । - वर्षासुरु हुनु अगावै नयाँ पालुवा आउन लागेको बेलामा एक पटक र वर्षा याममा २/-३ पटक १ प्रतिशतको बोड्रो मिश्रण स्प्रेगर्ने ।
२.कालो ध्वाँसे (Shooty mould)	पात, डाँठ र फलमा कालो ध्वाँसो जस्तो तहले ढाक्दछ।	- बोटहरू सफा राखे। - कीराको प्रकोपले यो रोग लाग्ने हुँदा सुरुमा ती कीरा नियन्त्रण गर्ने । - अन्यरोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग गरिएको ढुसी नाशकले यसलाई पनि नियन्त्रण गर्दछ।
३.कोत्रे (Anthracnose)	स-साना काला दागहरू डाँठ र पातमा देखा पर्दछन् ।	- रोगी हाँगा बिंगा काटेर नष्ट गर्ने । - वर्षा याममा रोग वढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा र हिउँदमा काँटछाँट पछि १ प्रतिशतको बोड्रो मिश्रण वा कपर अक्सिक्लोराइड (५०% डब्लु.पी) ३ ग्राम प्रतिलिटरको झोल छर्कने ।
४.जरा कुहिने (Root rot)	पातहरू पहेलो भई मर्दै जान्छ र टुप्पाबाट बोट सुक्दै जान्छ ।	- निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने । - तीनपाते (जङ्गली सुन्तला) मा कलमी गरेको बिरुवा लगाउने । - खनजोत गर्दा जरामा चोट नपु(याउने । - माघ महिना तिर रोगी बोटको जरा निरको माटो हटाई कुहिएको जरा हटाउने र करिब १-२ हसा जरालाई खुल्ला छाडी सम्भव भए खरानी र राम्रो पाकेको मल माटोमा मिसाई जरा पुर्ने । रोगी बोटको फेद वरिपरि राम्ररी भिज्ने गरी बोड्रोमिश्रण (१ प्रतिशत) वा म्यान्कोजेव (इन्डोफिल एम-४५,७५% डब्लु । पी) वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स-५०% डब्लु । पी।) या कार्वेन्डाजिम (डेरोसाल) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई ड्रेन्च गर्ने साथै कार्वेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु। पी) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई पुरा बोट भिज्ने गरी छर्ने र १ दिन पछि फेरि एकपटक कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु.पी.) छर्ने । - वर्षात सुरु हुन थालेपछि माथि उल्लेख गरे बमोजिमको विषादी ड्रेन्च गर्ने र बिरुवामा पनि छर्ने ।
५.फेद कुहिने (Stalk rot)	फेद वरिपरि बोक्रा चर्किने कहिले सुक्खा हुने झर्ने र भित्रीडाँठ देखापर्ने गर्दछ । समयमै सावधानी लिइएन भने पात पहेलो भएर हाँगा सुक्दै जाने गर्दछ।	- रोग सहन सक्ने जात लगाउने । - तिनपाते (जङ्गली सुन्तला) मा कलमी गरेको बिरुवा लगाउने । - सडेको भाग हटाई बोड्रो लेप लगाउने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		- तिनपातेको सहायक जरा दिने । - हिउँदको समयमा १ प्रतिशतको युरिया र ४:४:५० को बोर्डो मिश्रण बोटमा स्प्रेगर्ने - फेदमा कृषिचून छर्ने र खरानी थुपार्ने । - पानी जम्न नदीने, निकास राम्रो बनाउने । - जैविक ढुसिनासक विषादी ट्राइकोडर्माको घोल जार भिज्ने गरी माटोमा हाल्नेड्रेञ्चिङ्ग गर्ने साथै ट्राइकोकम्पोष्टको प्रयोग गर्ने ।
६. गुलाबी रोग (Pink disease)	आर्द्रता बढी भए पछी बोक्रा चर्कने, फुट्ने र काठ माथि खटिरा निस्कने र सिंदुर रङको धुलो देखिने, बिरुवा मर्दै जाने ।	- रोग लागेको भागलाई काटेर जलाउने । - रोग लागेको भाग खुर्किएर चौबाटिया पेष्ट वा बोड्रोलेप लगाउने । - कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु।पी।) म्यान्कोजेब (इन्डोफिलएम-४५-७५% डब्लु।पी.) र बोड्रो मिश्रण पालै पालो छर्ने ।
७.ग्रीनीङ (Citrus greening)	सुन्तला जात फलफूल (जुनार) का पातहरू पूरै पहेलो हुने वा पहेलो पातमा हरियो नसाहरू हुनुका साथै हरिया दागहरू पनि देखिन्छन् । छिप्पिएको पातहरूको बीचको मुख्यनशा असामान्य रूपमा प्रष्ट देखिन्छ। यो अवस्था बिस्तारै बिस्तारै पातका अरू नसाहरूमा सर्दै जान्छन् र पात पहेंलिई टुप्पाहरू सुकी अन्तमा बिरुवानै मर्छ । धेरै फूल फुल्नुका साथै बेमौसममा पनि फूल फुल्न सक्छ, दाना सानो हुँदै जाने, दाना एकतर्फी मात्र बढ्ने, असामान्य रूपमा फल झर्ने र कम फल्नेहुन्छ। छिप्पिएका फलहरूमा सूर्य तर्फ भएको भाग मात्र पहेंलो रङको हुन्छ अर्को पट्टि हरियो नै रहन्छ । उपरोक्त लक्षणहरू बोटको कुनै एक भाग वा एउटा हाँगामा पनि हुन सक्छ ।	- तराई र भित्री मधेश र रोगग्रस्त क्षेत्रबाट ल्याई रोपेका बिरुवाहरूमा यस्ता लक्षणहरू देखापर्ना साथ बोटहरू काटी जलाइदिने । - समुद्र सतह देखि १३०० मीटर भन्दा कम उचाइ भएको ठाउँमा बिरुवा उत्पादन गर्नु हुँदैन साथै त्यहाँबाट बिरुवा ल्याउनु हुँदैन । आधुनिक नर्सरी व्यववस्थापन स्क्रिनहाउसमा वेर्ना उत्पादन गर्ने, स्क्रिन हाउस भित्र उत्पादित स्वस्थ विरुवा मात्र रोपण गर्ने । - यो रोग सिट्रस सिल्ला कीराले सार्ने भएको हुँदा वगैचामा संवाहक कीरा सिट्रस सिल्लाको अनुगमन निरिक्षण गर्ने र आवश्यक्ता अनुसार तालिका बनाई डाइमेथोयट ३०% ई सी १ एम एल प्रतिलिटर पानीको दरले प्रयोग गर्नुपर्छ।
टुप्पा सुक्ने रोग (Die back)	Glomerella 162ingulate नामक ढुसीबाट लाग्ने यो रोगमा सुरुमा पातमा खैरा थोप्लाहरु देखा पर्दछन् । पछाडि ससाना थोप्लाहरु बढेर पूरै पात ढाक्छ तथा पूरै पातहरु झर्दछन् । कलिला हाँगाहरु टुप्पाबाट कालो हुँदै सुक्दै जान्छन् भने स साना बोटहरु पूरै सुक्दछन् ।	- बगैंचाको सरसफाइमा ध्यान दिने र पुरा सफा सुग्घर राख्ने। - रोगीपात तथा हाँगाहरुलाई काटेर जलाउने । - एक प्रतिशतको बोड्रोमिक्चर वा कपरअक्सिक्लोराईड २ ग्राम/प्रतिलिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २/-३ पटक बिरुवा पूरै भिज्ने गरी छर्कने ।
९ सिट्रस ट्रिस्टेजा भाइरस	यो रोग सिट्रस ट्रिस्टेला भाइरसले गर्दा लाग्ने भयानक रोग हो । यो रोग विभिन्न प्रजातीको लाही कीरा जस्तै कालो लाही खैरो लाही हरियो लाही कीराले सार्ने गर्दछ । यो रोग जुन वेला वोटलाई पानीको अति आवश्यकता हुन्छ अर्थात गर्मी मौसममा वढी देखिन्छ । लक्षणः स्टेम पिटिङः करीब एक वर्ष मुनीका हाँगाहरुमा बोक्रा छोडायर हेर्दा चाल्नो खोपेको जस्ता खोपहरु देखिन्छ । यी लक्षण देखीएमा टिस्टेजा निदान गर्न सकिन्छ ।	- रोग लागेका वोटलाई तुरुन्त हटाई जलाउने वा नष्ट गर्ने । - रोग प्रतिरोधक रुटस्टकको प्रयोग गर्ने -ट्राइफोलिएट, ट्रोयर सिट्रेस, सिवुमेलो, रंगपुर लाइम आदी । - माउवोटलाई जाली घरमा राम्रो सँग व्यवस्थापन गर्ने । - लाहीको रोकथाम गर्ने, निमजन्य विषादी ३ देखी ५ मिलि लिटर प्रति लिटर पानीमा वा डाइमेथोएट विषादी १ देखी २ मिलिलिटर प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	भेन क्लियरिङ्गः पात टिपेर घामतिर फर्काएर हेर्दा पातका स साना नसा ठाँउ ठाँउमा पहेलिएका हुन्छन । पुरै वोट ओइलाउनेः वोट २ देखी ३ दिन भित्रैमा एकाएक ओइलाउछ । यस्ता लक्षण एकमद कडा स्ट्रेनबाट मात्र हुन्छ ।	

१६.१.७ अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन

वाली तथा रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
अम्बा ओइलाउने रोग (wilt)	रोगी बिरुवाका टुप्पातिरका पातहरु पहेंलिन्छन ओइलाउछन् । ती पातहरु सुकेर झर्दछन । डाँठमा वरि परि खैरो रङले घेरिएर बोट मर्न थाल्दछ।	- रोप्ने र गोड्ने बेलामा जरामा चोटपटक नलगाउने ।बोटको वरिपरि चून छरी सिंचाइ गर्ने । - बेर्ना रोप्नु भन्दा दुई हप्ता अगाडि फर्मालिनले माटो उपचार गर्ने ।
सुपारी मुना कुहिने रोग	बोटको टुप्पोको पातमा पहेलो घेरा भएको खरानी रङको थोप्ला बन्दछ। रोगी पातको नसाहरु कालो भएर जान्छन ।	- रोगीबिरुवा देखिएमा हटाउने । - स्ट्रेप्ट्रोमाइसिन ०.०५ प्रतिशतको झोल बनाएर छर्कने ।
कोले रोग वा महाली रोग (koleroga)	रोगी दानाको बाहिरी सतहमा पानीले भिजेको जस्तो देखा पर्छ र सेता ढुसीले छोप्छ र छिप्पिनु अगाडि नै फलको भेट्ना हुंदै पछि पूरै बोट सडेर मर्दछ।	- सडेका मुना र मरेका भागहरु खुर्केर हटाउने ।कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी ३ ग्राम /लिटर पानीका दरले १ देखि १.५ महिनाको फरकमा छर्कने । बिरुवाको वरि परि पानी जम्न नदीने ।
अदुवा गानो कुहिने (Rhizome rot)	बोटको माथिल्लो पातको टुप्पो पहेंलिदै पातको किनार हुँदै रोग तलतिर बढ्दै जान्छ । पछि तल पातसँग जोडिएको ठाउँमा पानीले भिजेको जस्तो भएर गिलो हुन्छ बिरुवा तान्दा सजिलै पातसँग छुट्टिएर आउँछ।	- रोगी गाना वा पाना बीउको लागि प्रयोग नगर्ने ।माटोमा उचित निकासको व्यवस्था मिलाउने । - घुम्तीबाली चक्र अपनाउने । कार्बान्डाजिम ५०% डब्लु पी. ले बीउ उपचार गर्ने । - ट्राइकोडर्मा भिँरीडी जैविक विषादीले बिउ उपचार र कम्पोष्ट उपचार गर्ने
पातको थोप्ले (Leaf spot)	पातमा साना, गोला अण्डाकार देखि हल्का पहेंला थोप्ला देखा पर्दछ र पछि सुकेर प्वाल पर्नसक्दछ । पात दोब्रिन्छ, लत्रिन्छ र बोट होचो हुन्छ।	- रोगीपात जम्मा पारी जलाइदिने । - कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी ३ ग्राम/लिटर पानीका दरले रोग देखापरे पछि छर्कने ।
बदाम बेर्ना कुहिने (Seedling blight)	ओशिलो ठाँउमा भण्डाण गरेका वीउहरु रोप्दा वोटको फेद कुहिन्छ र मर्दछ ।	- सग्ला र स्वस्थ दाना छानेर सुख्खा ठाँउमा भण्डारण गर्ने । क्याप्टान ५० प्रतिशत डव्वु पि विषादीले २ ग्राम प्रति के.जी. बीउका दरले वीउ उपचार गर्ने ।
टिका रोग (Tikka)	पातमा दुई किसिमको पहेलो रंगको थोप्ला र मसिना गोलाकार गाढा खैरो वा कालो रंगका थोप्लाहरु देखा पर्दछन ।	- रोगी ठुटा जम्मा गरी जलाई दिने । - घुम्ती वाली अपनाउने ।क्याप्टान ५०% डब्लु.पी. विषादी २ ग्राम प्रति के.जी.का दरले वीउ उपचार गर्ने ।पातमा थोप्ला देखा पर्न थाले पछी कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु पि. १ ग्राम प्रति लिटर वा क्लोरोथारिन ७५% डव्लु पी २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने । वा सल्फर ८०% डव्लु पी ३ ग्राम प्रति लिटर अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी ३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।

वाली तथा रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
ठिगुरे (Rossete)	बिरुवा असामान्य रूपमा ठिगुरिन गई बोट ज्यादै होचो र सानो हुन्छ। बिरुवाका पातका नसाहरू फक्रन पातहरू उल्टो दोब्रिएर जान्छन्। बोटमा कोसा लाग्दैन।	- रोगीबोट उखेली जलाउने । - घुम्ती बाली लगाउने । डाइमेथोएट ३०% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
सिंदुरे (Leaf rust)	पातको तल्लो सतहमा सुन्तला रङको पहेंला दानादार थोप्लार माथिल्लो तहमा खैरो थोप्ला देखिन्छन्।	- क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल.पी. २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने वा सल्फर ८० % डब्लु पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी ३ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।

अलैंचीको रोग

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फुर्के (Foorke)	रोगी बिरुवाको फेदमा धेरै स साना काण्डहरू निस्कन्छन् र बोटमा फूल फुल्दैन । बोट होचो हुन्छ।	- रोगी बिरुवा बीउ उत्पादन नगर्ने । रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने । - रोगका विषाणु सार्ने कीरा मार्न डाइमेथोएट ३०% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
२. छिर्के (Chhirke)	सुरुमा पातका मुख्य नशामा पहेला धब्बाहरू देखापरी पातमा फैलिन्छन् पछि पहेंला थोप्लाहरू खैरो रङ भई पात सुकेर जान्छ र बोट होचो भई वृद्धि रोकिन्छ ।	- बीउबाट उत्पादित बेर्ना लगाउने ।रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने । रोगका विषाणु सार्ने कीरा मार्त मालाथिन ५०% ई सी १ मि लि वा डाइमेथोएट ३०% इ सी १ मि लि प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
३. जरा तथा गानो कुहिने (Rhizome rot)	बोटको गानो पानीले भिजेको जस्तो गिलो हुन्छ र कालो भएर कुहिन थाल्दछ । बोटको पातहरू टुप्पोबाट पहेंलिंदै सुकेर जान्छन्।	- स्वस्थ गाना वा बीउबाट बेर्नाबनाई रोप्ने। बोटको गोडमेल गर्दा गानोमा चोटपटक नलाग्ने गरी गर्ने ।ट्राइकोडर्माको प्रयोग गर्ने ।

कफिमा लाग्ने रोग

रोग	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पातको सिन्दुरे	रोग लागेको पातहरुमा तल्लो पट्टी सुन्तले रङ्गका थोप्लाहरु मा धुलो (Powder) जम्मा भएको जस्तो देखिन्छ । फल लागेका पातहरु झर्दै जान्छन । उत्पादनमा कमि आउछ । यो रोग अरविका जातमा वढी लाग्ने गर्दछ ।	- वर्षको दुइपल्ट वर्षा सुरु हुन अघि चैत्र वैशाखमा र वर्षा समाप्त भएपछी भाद्र आश्विनमा साना विरुवामा ०.५ प्रतिशत र ठुलो विरुवामा १ प्रतिशत वोर्डो मिश्रण स्प्रे गर्नुपर्दछ र आक्रमण भएका पातहरु जम्मा गरेर जलाई दिएमा यो रोग लाई नियन्त्रणमा राख्न सकिन्छ ।

कफिमा लाग्ने किरा

किरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कफिको सेतो गवारो	- अन्डाबाट लार्भा वन्ने समयमा काण्डको वरिपरि वोक्रा उठेको र चर्केको हुने, नया वोट भए पातहरु पहेला भई ओइलाउछन र खस्न थाल्दछ भने पुरानो वोटमा गवारो लागेको शुरुको अवस्थामा सुख्खा याममा मात्र पातहरु ओइलाएको देखिन्छ । - जिवनचक्र पुरा गरेको खण्डमा काण्डमा प्वालहरु देखिन्छ । गवारो निस्केको प्वाल खासगरी वोटको फेदतिर देखिन्छ । - हाँगालाइ विस्तारै तान्दा पिटीक भाँचिन्छ, - गवारो लागेको वोट चिरेर हेर्दा यसले खाएको प्वाल आफ्नै विष्टाले पुरेको हुन्छ र भित्रि भाग खाएर छियाछिया परेको हुन्छ । - ७/८ वर्षको बोटमा आक्रमण भएको १ वर्ष भित्रमा वोट मर्न पनि सक्छ तर वुढा बोटहरु केही समय वाँचे पनि उत्पादन घट्दै जान्छ ।	- वयस्क गवारो निस्किनु भन्दा पहिले नै (वैसाख-जेष्ठ) र भदौ असोजमा किरा लागेको वोटहरु काटेर जलाउने वा पानीमा १० दिन सम्म डुवाउने जसले गर्दा काण्डमा रहेको गवारो नष्ट हुन्छन र अन्य वोटमा फैलिन पाउदैनन । - यो किराको वयस्कले पुर्ण पारिलो ठाउमा फुल पार्न मन पराउने हुनाले बाकी वगैचामा उचित छहारी (करिब ६० प्रतिशत) को व्यवस्था मिलाउने, एकै प्रकारको भन्दा मिश्रित २ तहको छहारीको व्यव्थापन गर्ने । - कफिको नियमित काटछाट पछि वा वैशाख जेठतिर जुटको बोराले काण्ड चिल्लो हुने गरी रगडेर भुइमा झार्ने, गहिरो गरी पुर्ने र १० प्रतिशत चुनको झोल छर्ने । - गवारोले फुलपार्नु अगावै सवकी वोराभित्रको प्लाष्टिक वा तन्किने खालको प्लाष्टिकको फेटा वनाई कफीको काण्डमा सम्पुर्ण भाग छोपिने गरी वेर्नाले गवारोको आक्रमण न्यून गर्न सकिन्छ । - कफी वगैचामा पर्याप्त मात्रामा चिश्यान, मलखाद्य र खाद्यतत्वको व्यवस्था गर्ने । - नियमित वगैचाको अनुगमन गर्ने ।

गुलाबमा लाग्ने रोग

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. धुले ढुसी/खराने	गुलाबका पात, मुनाहरूमा खरानीको धुलो झरेको जस्तै गरी रोग देखा पर्दछ र मुना/पातहरू घुम्रिने हुन्छन् ।	- यो रोगको लक्षण सुरु भएको थाहा पाउने डिनोक्याप ४८% ईसी ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई वा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी ०.५ ९१ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ अथवा सल्फर ८० % डब्लु पी ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी ३ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
२. कालो थोप्ले (Black leaf spot)	पातको सतहमा पहेलो घेरा भएका बीचमा कालो रङका बाटुलो आकारका थोप्लाहरू देखा पर्दछन् ।	- रोग सुरु हुन लागेको थाहा पाउने बित्तिकै म्यान्कोजेब डाइथेन एम ४५ (७५डब्लु. पी), ६ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर । प्रत्येक वर्ष बोट काँटछाँट गर्ने र मरेका भागहरू हटाउनाले रोगको स्रोत न्यून हुन्छ।

लिचीको पात गुजमुज्ज पार्ने सुलसुले

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. यो कीरा एकदमै सानो र सेतो रङको हुन्छ	पातको तल्लो सतहमा बसी रस चुस्दछ, पातहरू गुजुमुज्ज भै खैरो रङमा बदलिन्छ	- हेक्जिथियाजोक्स वा फेनपाइरोजीवा प्रोपरजाइट ५७% इ सी ३ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।

१६.२ नेपालमा पञ्जिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरु

१६.२.१ नेपालमा पञ्जिकृत विषादीहरु (२०८०/०२/१२ सम्म)

क्र.स.	विषादीको प्रकार	साधारण नाम	व्यापारिक नाम
१	किटनासक	६६	१९६४
२	ढुसीनासक	४८	९४८
३	व्याक्टेरियानासक	१	११
४	झारनासक	३९	७५२
५	सुलसुलेनासक	५	२४
६	शंखेकिरानासक	१	३
७	मुसानासक	२	३१
८	जैविक विषादी	१५	७४
९	निमाटिसाईड	२	५
	जम्मा	१७९	३८१२

१६.२.२ प्रतिबन्धित विषादीहरू:

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१	क्लोरोडेन	२०५७/१२/२७
२	डी.डी.टी.	२०५७/१२/२७
३	डाइएल्ड्रिन	२०५७/१२/२७
४	इन्ड्रिन	२०५७/१२/२७
५	अल्ड्रिन	२०५७/१२/२७
६	हेप्टाक्लोर	२०५७/१२/२७
७	माइरेक्स	२०५७/१२/२७
८	टोक्साफेन	२०५७/१२/२७
९	वी.एच.सी.	२०५७/१२/२७
१०	लिन्डेन	२०५७/१२/२७
११	फस्फामिडन	२०५७/१२/२७
१२	अर्गानो मर्करी कम्पाउण्ड	२०५७/१२/२७
१३	मिथाइल पाराथियन	२०६४/०९/१६
१४	मोनोक्रोटोफस	२०६४/०९/१६
१५	इण्डोसल्फान	२०६९/०७/२०
१६	फोरेट	२०७२/३/२० को विषदी समितिवाट निर्णय भएको र पुनः मिति २०८१/०७/३० गते विषादी व्यवस्थापन समितिको निर्णय गरी मिति २०८१/०८/२० को राजपत्रमा प्रकाशित ।
१७	कावोफ्युरान	२०७५/०९/१६
१८	कार्वारिल	२०७५/०९/१६
१९	डाइक्लोरोभस	२०७५/०९/१६
२०	ट्राइजोफस	२०७५/०९/१६
२१	बेनोमिल	२०७५/०९/१६
२२	कार्वोसल्फान	२०७६/०४/१९
२३	डाइकोफल	२०७६/०४/१९
२४	एल्मोनियम फस्फाइड ५६% ग्राम टेवलेट	२०७६/०४/१९
२५	पाराक्वाइट/पाराक्वाट डाइक्लोराइड	२०८१/०८/२०
२६	क्लोरोपाइरिफस	२०८१/०८/२०

१६.३ पंजिकृत विषादीको सामान्य नाम तथा विषादी वालीमा प्रयोग गरि सकेपछि वाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागी पर्खनु पर्ने प्रतिक्षा अवधि

क.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)
१.किटनासक					
१	एवोमेक्टिन	१४	२२	फेनभेलेट	७
२	एसिफेट	१५	२३	फेनपाइरोक्सिमेट	३-७
३	एसिटामिप्रिड	१५	२४	फिप्रोनिल	३२
४	अल्फासाइपरमेथ्रिन	१४	२५	फ्लुवेन्डियामाइड	३०
५	अल्फामेथ्रिन	७	२६	इमिडाक्लोरप्रिड	४०
६	एल्मुनियम फोस्फाइड संचित अनाजमा प्रयोग गरिने		२७	इण्डोअक्जाकाव	१४
७	वेटासाइफ्लुरन	४	२८	इटेफेनप्रोक्स	१५
८	बाइफ्नथ्रिन	६	२९	ल्याम्डासाइहालोथ्रिन	१४
९	बुप्रोफेजिन	५	३०	लुफेनुरोन	१४
१०	कार्टाप हाइगोक्लोराइड	२१	३१	मालाथियन	१४
११	क्लोरफ्लुजुरान	७	३२	निटेनपाइराम	१६
१२	क्लोरानट्राअलपोर	७	३३	नोभालुरोन	५
१३	साइफ्लुथ्रिन	७	३४	फेनथोयट	५
१४	साइपरमेथ्रिन	७	३५	प्रोफेनफोस	१४
१५	साइरोमेजिन	७	३६	प्रोपोक्जर	३०
१६	डल्ट्रामेथ्रिन	७	३७	क्वनालफस	४०
१७	डाइफ्लुवेन्जुरोन	७	३८	स्पाइरोमेसिफेन	७
१८	डाइमेथोएरट	१५	३९	टेमेफस	३०
१९	डाइनोटफुरन	३८	४०	थायोमेथोक्साज	१४-२१
२०	इमामेक्टिन वेन्जोएट	१०	४१	थायोडिकार्व	७
२१	इथियन	१४			
२.सुलसुलेनासक					
१	फेनपाइरोक्जिमेट	२	३	प्रोपरजाइट	१४
२	हेक्जिथियाजोक्स	२०			
३.ढुसिनासक					
१	क्याप्टान	३०	१६	कासुगामाइसिन	३०
२	कार्वेन्डाजिम	१४	१७	किरोक्सिममिथाइल	१४
३	कार्वोक्सिन	२१	१८	मेन्कोजेव	१४-२८
४	क्लोरोथालोनिल	१४	१९	मेटालाक्सिन	४९
५	कपर हाइड्रोक्लोराइड	१४	२०	मेटिराम	६
६	कपर हाइड्रोअक्साइड	१४	२१	पेन्सिक्रोन	७९
७	कपर अक्सीक्लोराइड	२१	२२	प्रोविकोनाजोल	१५-३०
८	साइमोक्सानिल	१४	२३	प्रोपिनेव	३०
९	डाइफिनाकोजाजोल	३४	२४	सल्फर	१४
१०	डाइमिथोमोर्फ	१४	२५	थाइफोनेट मिथायल	१४
११	डिनोक्याप	२१	२६	थिराम	१४-३०
१२	फ्लुसल्फामिड	२८	२७	ट्राइसाइक्लाजोल	३०
१३	हेक्जाकोनाजोल	४०	२८	भेलिडामाइसिन	२१
१४	इप्रोभेलिकार्व	३०-९०	२९	जिनेव	१०
१५	इप्रोवेनफस	१४			

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)
४.मुसानासक			**५.मोलुसिसाइड**		
१	ब्रोमाडियोलोन		१	मेटलडिहाइड	
२	जीङ्क फस्फाइड				
६.जैविक विषादी					
१	एजाडिरेक्टिन	३	४	स्युडोमोनास फ्लुरेन्स	३
२	व्युभेरिया वेसिआना	७	५	ट्राइकोडर्मा	७
३	मेटाराइजिम एनिसेपाली	३	६	भर्टिसिलियम लेकानी	७
७.व्याक्टेरियानासक					
१	स्ट्रेप्टोमाइसिन सल्फेन+टेट्रासाइक्लिन	२४ घन्टा			
८. झारपातनासक					
१	२,४ डी सोडियम साल्ट	७	१०	मेटसल्फुरोन मिथाइल	१४
२	२,४ डि इथाइल इस्टर	२१	११	अक्सिडार्जिल	९७
३	एमोनियम साल्ट अफ ग्लाइफोसेट	५६	१२	अक्सीफ्लोरफेन	१५
४	एट्राजिन	६०	१३	पारक्वाट डाइक्लोराइड	९०
५	बिसपर्विक सोडियम		१४	पेन्डिमिथालिन	७५
६	व्युटाक्लोर	९०	१५	पेट्रिलाक्लोर	७५
७	क्यालडिनफोप प्रोपार्जिल		१६	प्रोपाक्विजाफोप	२१
८	ग्लाइफोसेट	९०	१७	पाइराजोसल्फुरान इथायल	७
९	मेट्रिब्युजिम	७	१८	सल्फोसल्फुरोन मिथाइल	६०

नोटः विषादीको प्रतीक्षा अवधिलाई निम्न कुराहरुले असर गर्ने हुदा पर्खनुपर्ने अवधिमा केही फेरवदल हुन सक्दछ ।

१. बालीको प्रकार र यसको फिजियोलोजी।

२. बाली लगाउने स्थानको मोहडा, उचाइ, हावाको गति।

३. विषादीको प्रयोग मात्रा।

४. विषादी प्रयोग गर्दाको मौसम तथा ऋतु आदि।

५. विषादीलाई माटोमा प्रयोग गर्दा प्रतीक्षा अवधि केही लामो हुने ।

१६.४ एकिकृत शत्रुजिव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम.)

एकीकृत शत्रुजी वव्यवस्थापन (Integrated Pest Management)

एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन बाली बिरुवाका शत्रुहरू (रोग, कीरा, झारपात, चरा, मुसा आदि) लाई आर्थिक रूपले न्यायोचित, पर्यावरणीय दृष्टिकोणले दिगो तथा सामाजिक रूपमा स्वीकार्य बाली संरक्षण गर्ने एक विधि हो । यसमा एक भन्दा बढी व्यवस्थापनका विधिहरूको एकीकृत रूपमा प्रयोग गरिन्छ जसले गर्दा रासायनिक विषादीहरूको प्रयोगमा कमी हुन आउँछ।

एकीकृत व्यवस्थापनका मुख्य सिद्धान्तहरूः (१) स्वस्थ बाली उत्पादन, (२) खेतबारीको नियमित अवलोकन, (३) मित्र जीवहरूको संरक्षण (४) कृषकहरू लाई स्वयं दक्ष बनाऔ ।

एकीकृत बाली शत्रु व्यवस्थापनका विधिहरूः

१. रोग कीरा अवरोधक जातको प्रयोग (Resistant Varieties): रोग कीराले नोक्सानी नहुने वा कम हुने जातको प्रयोग गर्ने ।

२. कृषि कर्ममा आधारित तरिका (Cultural Method): बाली चक्र, बिउ छर्ने वा रोपाइँ गर्ने समयको हेरफेर, खेतको सरसफाइ, उचित खनजोत, बाली कटानी पछि अवशेष नष्ट गर्ने ।

३. भौतिक तथा यान्त्रिक तरिका (Physical and Mechanical): हातले टिप्ने, अवरोध राख्ने, पासो थाप्ने, अनाज सुकाउने आदि।

४. जैविक तरिका (Biological Control Method): परजीवी एवं शिकारी कीराका साथै विभिन्न जीवाणु जस्तै ब्याक्टेरिया (विटी.), फंगस, भाइरस (एन.पि.भि.) र निमाटोडको प्रयोग ।

५. आकर्षक रासायनिक पदार्थको प्रयोग (Chemical Atractants): विभिन्न आकर्षक रासायनिक पदार्थ जस्तैः मिथाइल युजिनल, क्युलियर र विभिन्न फेरोमेन जस्तैः हेलील्यूर स्पोडोल्यूर आदिको प्रयोग ।

६. घरेलु व्यवस्थापनका विधिहरु ।

७. हर्मोनको प्रयोगः विभिन्न हर्मोन जस्तै आप्लोरको प्रयोग ।

८. विषादीको प्रयोग (Chemical Control Method): अन्य विधिहरूले नियन्त्रण नभएमा उपयुक्त विषादीको सावधानीपूर्वक प्रयोग गर्ने ।

नेपालमा कृषकहरूले अपनाइसकेका केही आई.पि.एम प्रविधिहरुः

- नीम, टिमुर, बोझो, तितेपाती, ज्वानु, तोरीको तेल प्रयोग गरी अन्न भण्डारणमा रोग कीरा नियन्त्रण।
- काठको धुलो, गहुँत, साबुन पानी, सुर्तीको झोल प्रयोग गरी तरकारी बालीको कीरा नियन्त्रण।
- सुन्तलाजात फलफूल र लहरे तरकारीको औंसा कीरा नियन्त्रणका लागि फेरोमेन ट्रयाप, खेतबारीको सरसफाइ।
- स्थानीय वनस्पतिबाट तयार गरिने झोलमल, गाईको गहुँत, मोही आदिको प्रयोग।
- केही मात्रामा विभिन्न पासोहरूको प्रयोग।
- केही मात्रामा ढुसीजन्य, ब्याक्टेरीया, भाइरस तथा निमाटोड जन्य जैविक विषादीको प्रयोग।
- मित्रजीवहरूको संरक्षण।

फलफूल तथा तरकारी बालीमा फेरोमेन ट्रयापको प्रयोगः

क) लहरे तरकारी बाली (कुकरविट्स) जस्तै काँक्रो, घिरौंला, लौका, आदि कुकरविट्स समुदायका तरकारी बालीमा लाग्ने कीराहरू र तिनबाट हुने हानि नोक्सानी नियन्त्रणको लागि क्युलियर नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ। फेरोमेन ट्रयापको बट्टा भित्र राखिएको कपासमा ५/५ थोपा क्युलियर र मालाथायन ५० को झोल राखी जमिन बाट ५ फिट उचाइमा राख्नुपर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले झिंगाहरू आकर्षित भई मालाथायनको प्रभावले मर्दछन्। पोथीले बतासे फुल पार्दछ । प्रति रोपनी ५ वटा ट्रयाप राख्नुपर्दछ।

ख) फलफूल बालीः फलफूलमा लाग्ने औंसा कीरा नियन्त्रणका लागि मिथायल युजिनल नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ। ट्रयापलाई बलियो हाँगामा झुन्ड्याउनु पर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले झिंग आकर्षित हुने र मर्ने गर्दछन्। पोथी झिंगाले बतासे फुल पार्दछ । यसबाट कीराको संख्यामा कमी भई नियन्त्रण हुन्छ। प्रति ट्रयाप ५/५ थोपाका दरले मिथायल युजिनल र मालाथयन झोल राख्नुपर्दछ। नोटः हरेक १/१ महिनामा मालाथायन झोल ५ थोपा प्रति ट्रयाप थप्ने।

किरा व्यवस्थापनका लागि उपलव्ध हुन सक्ने केही पासोहरु

क्र.स.	पासोको नाम	प्रयोग हुने
१	लाइट ट्रयाप	रातीमा उडने किराहरु
२	एलो स्टीकी ट्रयाप	साना उडने किराहरु जस्तै लाही, सेतो झिङ्गा, लिफमाइनर
३	स्टेनर ट्रयाप	मिथाइल युजिनल, क्युलियर फेरोमन
४	फनेल ट्रयाप	हेलील्यूर, स्पोडो ल्यूर, ल्युसिनोडस ल्यूर, पेक्टिनो ल्यूर, सीप्रोल्यूर
५	डेल्ट्रा ट्रयाप	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्युर
६	ओटा टी ट्रयाप	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्युर, पि.टि. एम १, २ ल्युर
७	म्याकफल ट्रयाप	विभिन्न ल्यूरको लागी
८	पिटफल ट्रयाप	माटोको सतहमा हिडने किराहरु

वजारमा उपलब्ध हुन सक्ने केही फेरोमन/ल्यूर

क्र.स.	पासोको नाम	किरा	वाली
१	मिथाइल युजिनल	फल कुहाउने औसा	सुन्तला जात, आप फलफूल
२	क्यूलियर	फल कुहाउने औसा	काक्रो फर्सि समुहका वाली
३	व्याक्टोसेरा कम्पोजिटिइ	फल कुहाउने औसा	माथिका दुवै वाली
४	हेली ल्यूर	गोलभेडाको फलको गवारो	गोलभेडा, चना, रहर
५	स्पोडो ल्युर	सुतिको पात खाने लार्भा	सुति, काउली वर्ग, आलु गोलभेडा
६	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्यूर	इट वुट्टे पुतली	काउली वन्दा समुहका
७	ल्युसिनोडस ल्युर	फल र डाँठमा लाग्ने गवारो	भाण्टा
८	पि.टि.एस.१,२ ल्यूर	जोताहा पुतलि	आलु
९	सिप्रो ल्यूर	पहेलो गभारो	धान
१०	पेक्टिनो ल्यूर	दानामा लाग्ने गुलावी गभारो	कपास
११	इरमिट र इरमिन ल्यूर	दानामा लाग्ने छिर्के गभारो	कपास
१२	टिएलएम ल्युर	टमाटरको पात खन्ने टुटा किरा	टमाटर

केही प्रचलित जैविक तथा वानस्पतिक विषादी

क्र.स.	नाम	प्रयोग
१	एजाडिरेक्टिन (निममा आधारित)	विभिन्न किराहरुको लागी
२	व्युभेरिया वेसियाना (ढुसिजन्य)	पुतलीका लार्भा, साना चुस्ने किरा
३	मेटाराइजियम एनीसोप्लेई (ढुसिजन्य)	खपटे र पुतलीका लार्भाहरु (माटोमा वस्ने जस्तै खुम्रे)
४	भर्टिसेलियम लेकानी (ढुसिजन्य)	सेतो झिङ्गा, लाही, लिफमाइनर
५	वेसिलस थुरनजेनेसिस कुस्टाकी (व्याक्टेरियान्य)	वभिन्न पुतली समुहका लार्भाहरु
६	न्युक्लियर पोलिहेड्रोसिस भाइरस क.हेली ख.स्पोडो	क.गोलभेडाको फल खाने गभारो (हेलिकोभर्पा आर्मीजेरा) ख.सुर्तिको पात खाने लार्भा (Spodopterea litura)
७	इन्टोमोप्याथोजनीक निमाटोड	माटोमा वस्ने विभिन्न कीराहरु जस्तै खुम्रे
८	ट्राइकोडर्मा भिरिडी र हर्जानियम	ढुसिजन्य रोग विशेष गरी माटोमा रहने
९	स्युडोमोनास फ्लुरेसेन्स	केराको पनामा विल्ट, ड्याम्पिङ अफ, धानको सीथ ब्लाइट, उखुको रेड रट, चना र गोलभेडाको ओइलाउने रोग

जिवनासक विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन

क. जिवनासक विषादीको विषालुपनाको तुलनात्मक वर्गिकरण (WHO, 2009)

खतरोको स्तर	एल.डी. ५० मुसामा (मिलिग्राम प्रति के.जी. शरिरको तौलमा)	
	मौखिक	छालाबाट
अत्यन्त खतरनाक	५ मिलिग्राम भन्दा कम	५० मिलिग्राम भन्दा कम
अति खतरनाक	५-५० मिलिग्राम	५०-२०० मिलिग्राम
मध्यम रुपले खतरनाक	५१-२००० मिलिग्राम	२००-२००० मिलिग्राम
सामान्य रुपले खतरनाक	२०००-५००० मिलिग्राम	२०००-५००० मिलिग्राम
सुरक्षित	५००० मिलिग्राम भन्दा माथी	५००० मिलिग्राम भन्दा माथि

(एल.डि. ५० विषादीको मात्रा जसले परिक्षण गरिएको जनावरको ५० प्रतिशत संख्यालाई मार्दछ।)

ख. जिवनासक विषादीको सुरक्षित प्रयोगः विषादीको उचित रूपमा उपयोग नगरिएमा यसले उपयोग कर्ता, अरू मानिस, घरपालुवा पशुहरू, वन्यजन्तुहरू र लाभकारी कीराहरू लाई समेत हानि पुर्याउनुका साथै वातावरणलाई पनि नोक्सान गर्दछ।

१. सामान्य सिदान्तः

- अनावश्यक रुपमा विषादी प्रयोग नगर्नुहोस ।
- सम्भावित खतराबाट सावधान हुनुहोस् ।
- विषादीको लेबल र अन्यपर्चाहरू पढ्नुहोस् ।
- केटाकेटीलाई विषादीबाट टाढा राख्नुहोस् ।

२. किटनासक विषादी उपयोग गर्नु अगाडीः

- विषादी सुरक्षित ठाउँमा ताला बन्दी गरी राख्नु पर्छ।
- स्प्रेयर/डस्टर राम्रो अवस्थामा हुनु पर्छ।
- उपकरणलाई काम गर्नु अघि र काम सकिए पछि जाँच गर्नु पर्छ।
- कम घातक (प्रति किलोग्राम ५०१ मिलीग्राम भन्दा माथि एल.डी. ५० भएको) सुरक्षित विषादी प्रयोग गर्नुपर्छ ।

३. मिश्रण वनाउदा र छर्दाः

- सुरक्षात्मक पहिरन लगाउनु पर्छ, जस्तैः पुरा बाहुलाको कमीज, लामो पतलुङ्ग, जुत्ता वा बुट, चौडा किनारा भएको टोपी, हातमा रबरको पन्जा, मास्क, कृत्रिम श्वास उपकरण आदि ।
- चुरोट पिउन वा धुम्रपान गर्नु हुँदैन ।
- विषादी अन्य ठाउँमा फैलिन नपाओस् भन्नका लागि विषादीको प्याकेटलाई सावधानी पूर्वक खोल्नु पर्दछ।
- हावाको बहाव कम भएको बेलामा छर्ने गर्नुपर्दछ।
- बन्द भएको नोजल लाई मुखले फुक्नुहुँदैन ।

४. जिवनासक विषादीको प्रयोग पश्चातः

- विषादीको प्रयोग गरेका कागजी पदार्थलाई सुरक्षित स्थानमा जलाएर वा गाडेर नष्ट गर्नुपर्छ ।

- प्रयोग गरिएको भाडा कम्तीमा ३ पटक साबुन पानीले सफा गर्नुपर्दछ ।
- हात मुख राम्ररी साबुन पानीले धुनुपर्दछ ।
- उपकरण लाई राम्ररी सफा गरेर राख्नु पर्दछ ।

५ विष लागेकका लक्षणहरु र प्राथमिक उपचारः

- ओर्गानो फस्फेट र कार्बमेट यौगिकहरू जस्तै मेटासिड, मेटासिस्टक्स, नुभान आदिले कोलिनेष्टेर रोक्दछन्, जसले गर्दा स्नायु प्रणालीमा विकार उत्पन्न हुन जान्छ। टाउको दुख्ने, रिंगटा लाग्नेर वाक वाकी हुने र त्यस पश्चात् जाडो भई पसिना आउने, झाडा लाग्नेर बान्ता हुने लक्षणहरू देखापर्दछन् । मांसपेशीहरू थर्कनु, भीषण कम्पन हुनु र अचेत नहुने अवस्था हरू समेत हुन सक्छ ।

प्राथमिक उपचार

- रोगीलाई आधा झुकेको रुपमा टाउको तल पर्ने गरी राख्नु पर्दछ ।
- वान्ता गराउने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- राम्ररी हावा आउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- छिटो अस्पताल लैजाने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- एट्रोफिन सल्फेटको २ मिलि ग्राम इन्ट्राभेनस सुई दिनुपर्छ ।

द्रष्टव्यः कीटनासक विषादी क्लोरोपाइरीफम र झारपातनास विषादी पाराक्वाट/, पाराक्वाट डाईक्लोराइड नेपाल, सरकार द्धारा मिति २०८१/०८/२० माराजपत्रमा प्रकाशन भइ प्रतवन्ध गरि सिकएको विषादीका राषत्रमा प्राकाशित मति वाट २ वर्षका लागी Grace perid) लागु गरिएको छ ।

श्रोतः प्लान्ट क्वारेन्टिन एवं विषादी व्यवस्थापन केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर २०८२

१७ कृषि औजार/उपकरणहरुको विवरण

१७.१ राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरु

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	मेसिनको प्रकार	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
१	कोदो चुट्ने र फल्ने मेसिन (Millet thresher)	कोदो चुटने र फल्ने मेसिन खुट्टा वा विधुत दुवैले संचालन गरी कोदो चुटन र फल्न सकिन्छ	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ४० देखि ६० के.जी. सम्म कोदो चुट्न र फल्न सकिने	जे.वी. वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८५१०३७११६
			विधुतबाट चलाउने	एकघण्टामा ६० देखि ८० के.जी. सम्म कोदो चुट्न र फल्न सकिने	
२	सिट्रस ग्रेडर (Citrus Grader)	यस मेसिनको प्रयोगले सुन्तला, स्याउ, जुनार जस्ता फलफुललाई ग्रेडिङ्ग गरिन्छ	हातले चलाउने	यसको क्षमता ६०० किलो प्रति घण्टा	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसनन केद्र, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५४२१३०७
३	ए.इ.डी. कफी पल्पर (A.E.D. Coffee Pulper)	यस मेशिनको प्रयोगले कफीका बोक्रा छोडयाउने गर्छ ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा ५० देखी ६० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोडयाउन सकिन्छ	जे.वी. वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८५१०३७११६
			खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा १०० देखी १२० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोडयाउन सकिन्छ	
			विधुतबाट चालउने	एक घण्टामा १२० देखी १५० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोडयाउन सकिन्छ	
४	युरिया मोलासिस मिनरल व्लक (Urea Molasses Mineral Block)	यस मेशिनको प्रयोगले चौपाया गाँई, भैसीहरुका लागी युरिया मोलासिस व्लक वनाईन्छ ।	हातले चलाउने	यस मेशिनले १६*१२*६ सेन्टिमिटरको ५ मिनेटमा एकै पटकमा तिनवटा युरिया मोलासिस व्लक वनाइन्छ ।	
५	मकै छोडयाउने मेसिन (Corn sheller)	मकै छोडाउने मेसिन कुनै काठ वा टेबल जस्तो ठाउँमा जडान गरि मकै छोडयाउन सकिन्छ ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा १३ देखि १५ किलो सम्म छोडाउने सकि न्छ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, नार्क खुमलटार ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७ जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
६	धान र गहुँ चुट्ने थ्रेसर (Rice and Wheat Thresher)	हलुका वजन भएको यस मेसिनको प्रयोगले धान र गहुँ खुट्टाले चलाएर चुटन सकिन्छ	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ५० देखि ६० किलोसम्म गहुँ चुट्न सकिन्छ।	
				एक घण्टामा ७० देखि ८० किलो सम्म धान चुट्न सकिन्छ।	
७	धानको झार गोडने कोनो (Cono Paddy weeder)	यस मेशिनको प्रयोगले लाँइनमा रोपेको धानलाई गोडमेल गरि झारलाई माटोमा नै मिलाउने गर्छ ।	हातले चलाउने कोनो विडर	एक रोपनीको झार ५ देखी ६ घण्टामा गोडन सकिन्छ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, नार्क खुमलटार ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	मेसिनको प्रकार	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
८	धानको झार गोडने (Rotary Paddy Weeder)		हातले चलाउने रोटरी विडर		
९	मकै रोप्ने मेसिन (Jab seeder)	मकैको बीउ र मल एकै पटकमा खनजोत भएको वा खनजोत नभएको खेतमा रोप्न सकिन्छ ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा १ रोपनी जग्गामा मकै रोप्न सकिन्छ ।	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
१०	बीउ सफा गर्ने मेसिन (Seed cleaner)	यस मेसिनको प्रयोगले रायो, मूला, केराउ, भिन्टि, गहु जस्ता अन्य बीउहरुलाई सफा गर्ने गर्दछ ।	हातले चलाउने	बीउको आकार तथा तौल अनुसार एक घण्टामा ६० देखि ८५ के.जी. बिऊ सफा गर्न सकिन्छ	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
११	अदुवा सफा गर्ने मेसिन (Ginger washer)	अदुवा वा वेसारमा टासिएका माटोलाइ पानीको फोहराले सफा गरिन्छ ।	विधुतबाट चलाउने	एक घण्टामा ४०० किलो सम्म अदुवा सफा गर्न सकिन्छ र एक घण्टामा १.५ युनिट विधुतको खपत हुन्छ ।	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
१२	सुधारिएको फलामे हलो (Improved metalic plough)	खेतबारी जोत्ने काम गरिन्छ	गोरुले तान्ने	परम्परागत हलो को तुलनामा टिकाउ हुने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१३	प्लाष्टिक पोखरी (Plastic pond)	वर्षातको पानी संकलन गरी प्रयोग गर्ने सकिन्छ ।	२५० देखि ३५० जी.एस.एम.को रंगीन सिल पोलिनप्लाष्टिकको प्रयोग गरिन्छ ।	६०००० लि. क्षमताको पोखरीको पानी बाट करिब २ देखि ३ रोपनीको जमिनमा तरकारी खेती गर्न सकिन्छ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१४	सोलार टनेल ड्रायर (Solar Tunnel Dryer)	छिटो कुहिने कृषि उपजहरु व्यवसायीक रुपमा कृषि उपज सुकाउन सकिने ठुलो क्षमताको सोलार ड्रायर प्रविधि को प्रयोग गर्न सकिन्छ	सौर्य शक्तीको प्रयोग गरेर ५५ डिग्री सेन्टिग्रेड सम्म तापक्रम पुग्दछ	५x२ मिटर साइजको ड्रायरमा एक पटकमा १५० देखि २०० के.जी. कृषि उपज सुकाउन सकिन्छ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१५	झुसे चुलो (Rice husk Stove)	धानको भुसलाई इन्धनको रुपमा प्रयोग गरी खाना पकाउन सकिन्छ	इन्धन वा दाउरा अभाव भएको ठाँउमा सानो परिबारका घरायसी प्रयोजनको लागी	यसको तापिय क्षमत १३०० वाट पुग्दछ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१६	सुधारिएको प्लाष्टिकको घर	बेमौसमी (बर्षायाम र हिउँदमा पनि	१२० जि.एस.एम	समुद्र सतहबाट ६०० देखि १२०० मिटर सम्मको	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क,

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	मेसिनको प्रकार	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
	(Improved Plastic house)	तरकारी खेती गर्न सकिन्छ	सेतो सिल्पोलिन प्लाष्टिक र बाँसको प्रयोग गर्न सकिन्छ	उचाइमा रहेका ठाउहरुको लागि उपयोगी हुने	खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१७	भुसा काट्ने मेसिन (chaff cutter)	हरियो र सुकेको घास लाइ सजिलै सानो-सानो टुक्रामा काटने गर्दछ ।	हातले चलाउने साना च्याउ खेती तथा पशुपालन किसानका लागी उपयुक्त	एक घण्टामा ३० देखि ३५ किलो सम्म एक जनाले भुस काटन सक्छन ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१८	सरल थ्याप्चो सोलार ड्रायर (Simple Thyapcho Solar Dryer)	सौर्य शक्तीको प्रयोग गरी कृषि उपजहरुः माछा, मासु, स्याउ, च्याउ, कफी, मसला, अदुवा, वेसार, तरकरी इत्यादी सुकाउनको लागी उपयोगी	साना किसान, व्यवसायीक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागी उपयुक्त	१*२ मिटर साइजको ड्रायरको क्षमताः १० किलो कृषि उपज सुकाउन १ देखी २ दिन लाग्ने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१९	हाइब्रिड सोलार ड्रायर (Hybrid Solar Dryer)	सौर्य शक्ती बा दाउराको प्रयोग गरी कृषि उपजहरुः माछा, मासु, स्याउ, कफी, मसला, अदुवा, वेसार, तरकारी इत्यादीको सुकाउन उपयोगी हुने	साना किसान, व्यवसायीक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागी उपयुक्त	१*२ मिटर साइजको ड्रायरको क्षमताः २५ किलो कृषि उपज सुकाउन १ दिन लाग्ने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२०	ड्याङ्ग वनाउने मेशिन (Ridge Maker)	यस मेशिनको प्रयोगले आलु र मकै रोप्नलाई ड्याङ्ग वनाइन्छ	पावर टिलर जडित मेशिन	६० से.मी. चौडाई तथा १३ से.मी. उचाईको ड्याङ्ग ५०० वर्ग मिटर प्रति घण्टामा	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२१	वारीको झार गोडने औजार (Dry Land Weeder)	लाइनमा लगाएको (तरकारी, मकै वाली इत्यादी) वालीको झारपातलाई गोडन सकिन्छ ।	हातले चलाउने	एकजना ज्यामीले १ दिनमा २ देखि २.५ रोपनी खेतबारीको गोडमेल गर्न सकिन्छ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२२	बाँदर धपाउने (Monkey Repeller)	यस मेसिनको प्रयोगले बाँदरहरुलाई ठुलो आवाजको माध्यममले धपाउने गरिन्छ	बाँदरको समस्या भएको ठाँउको लागी उपयुक्त	यस मेसिनले ९० डि.वि. सम्मको आवाजले बाँदरहरुलाई धपाउने काम गर्दछ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२३	मल्टि-याक सोलार ड्रायर (Multi Rack Solar Dryer)	सौर्य शक्तीको प्रयोग गरी कृषि उपजहरुः माछा, मासु, स्याउ, च्याउ, कफी, मसला, अदुवा, वेसार, तरकारी इत्यादी सुकाउनको लागी उपयोऊ	साना किसान, व्यवसायीक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागी उपयुक्त	१*२ मिटर साइजको ड्रायरको क्षमताः २५ किलो कृषि उपज सुकाउन १ देखी १.५ दिन लाग्ने ।	सनवक्स नेपाल. वल्खु, काठमाण्डौ फोन नं. ०१-४३३०८५४ मोवाइल ९८५१०४८९७१

१७.२ कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, विरगञ्ज पर्साबाट विकसित तथा व्यवसायीक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरु

क्र.स.	मेसिन/प्रविधिकको नाम	मेसिनको काम	किसिम/शक्तीको श्रोत	कार्य क्षमता/विशेषता	सो सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध हुने स्थान
१	ड्रम सिडर (Drum Seeder)	हिल्याइएको खेतमा छरुवा धान (टुसाएको) लाइनमा लगाउन	हातले चलाउने	३-४ कठ्ठा प्रति घण्टा अर्थात २ जनाले ८ घण्टामा १ हे. छर्न सकिने	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
२	सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल (seed cum fertilizer Drill)	सुख्खा अवस्थामा विना खनजोत धान, गहुँ, मुङ्ग, मसुरो लगाउने	पावर टिलरबाट सञ्चालित	५-६ कठ्ठा प्रति घन्टा लागउन सकिने	
३	बेलर मेशिन (Round Baler)	कम्बाईन हार्भेष्टरबाट काटिएका बालीका पराल वा नल आदिलाई जम्मा गरेर गोलो बण्डल बनाउने	चार पाङ्ग्रेट्रेक्टरवाट चलने	एक घण्टामा ३० देखि ४० वटा परालको बण्डल तयार गर्ने (परालको घनत्व, चिस्यान तथा कडापनमा आधारित)	
४	लेजेर ल्याण्ड लेभलर (Laser Land Leveler)	लेजेर प्रबिधिबाट जग्गा सम्याउने	चार पाङ्ग्रे ट्रेक्टर वाट चलने	२ देखी ३ हे./दिन (जग्गाको अवस्था नुसार)	
५	टर्वो हेप्पी सिडर (Turbo Happy Seeder) / अवशेष व्यबस्थापन प्रविधि	कम्बाईन हार्भेष्टरबाट बाली काटि ४०-५०cm ठुटो रहेको खेतमा धान र गहुँ छर्ने	चार पाङ्ग्रे ट्रेक्टर वाट चलने	०.३३ हे./घण्टा	
६	जिरो टिल सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल (Zero Till seed cum fertilizer Drill)/ शुन्य खनजोत प्रविधि	सुक्खा अवस्थामा शुन्य खनजोत गरी धान, गहुँ ,मुग, मसुरो लगाउने	चार पाङ्ग्रे ट्रेक्टर वाट चलने	७ देखी १० कठ्ठा/घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा३ ०% खर्चमा बचत भएको	
७	मकै लागउने मेशिन (Precision Maize Planter)	मकै लगाउने	चार पाङ्ग्रेट्रेक्टरवाट चलने	०.३ हे./घण्टा, कृषकको तरका भन्दा४६% मकै लगाउने खर्चमा बचत भएको	
८	खेत हिल्याउने हलो (Field Puddler)	धान रोप्न खेत हिल्याउने	पशु चालित	१.३ हेक्टर प्रति दिन (ठुटो नभएको अवस्थामा)	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
				०.६ हेक्टर प्रति दिन (ठुटो भएको अवस्थामा)	
९	मकै रोप्ने हलो (Maize Planter)	मकै लगाउने	पशु चालित	१०-१२ कठ्ठा प्रति दिन एक जोडा गोरुको प्रयोगले	
१०	धान रोप्ने मेसिन (Rice Transplanter)	धान रोप्ने	हातले चलाउने	९-१२ कठ्ठा प्रति दिन (६ लाइनको)	
				६-९ कठ्ठा प्रति दिन (४ लाइनको)	
११	मकै लगाउने मेसिन (Maize Planter)	मकै लगाउने	पावरटिलर बाट सञ्चालित	१.१ हेक्टर प्रति दिन	

क्र.स.	मेसिन/प्रविधिकको नाम	मेसिनको काम	किसिम/शक्तीको श्रोत	कार्य क्षमता/विशेषता	सो सम्वन्धी जानकारी उपलब्ध हुने स्थान
१२	बुम स्प्रेयर (Boom Sprayer)	विषादी छर्ने	४ पाङ्ग्रे ट्र्याक्टर बाट सञ्चालित	०.१६ हेक्टर प्रति घण्टा १० वटा बुम नोजल भएको	
१३	गोडमेल गर्ने औजार (Manual Bicycle Weeder)	मकै तथा लाइन मा लगाइएको तरकारी बालीमा गोडमेल गर्ने	हातले चलाउने	३ घण्टामा लगभग १.५ कठ्ठाको गोड्मेल गर्ने	
१४	आलु लगाउने मेशिन (Automatic Potato Planter)	आलु लगाउने	चार पाङ्ग्रे ट्रेक्टर वाट चलने	०.२ हे. अर्थात् ६ कट्टा/घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ५७% आलु लगाउने खर्चमा बचत भएको	
१५	उखु लगाउने मेशिन (Semi-Automatic Sugarcane Planter)	उखु लगाउने	चार पाङ्ग्रे ट्रेक्टर वाट चलने	०.१५ हे./घण्टा, कृषकको तरीका भन्दा ५६% उखु लगाउने खर्चमा बचत भएको	
१६	आलु खन्ने मेशिन (Potato Digger)	आलु खन्ने	चार पाङ्ग्रे ट्रेक्टर वाट चलने	०.२३ हे./घण्टा अर्थात ७ कठ्ठा घण्टा	

स्रोतः राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र खुमलटार ललितपुर २०८२

१८. सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयका निकायहरुबाट उपलब्ध हुने सेवाहरुको दररेट (सुदूरपश्चिम प्रदेश आर्थिक ऐन २०८२ मिति २०८२ असार २९ गते प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित)

कृषि सेवा शुल्क तथा दस्तुर

(क) कृषि प्रयोगशाला सेवा

(१) बाली संरक्षण प्रयोगशाला

क्र.सं.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	दस्तुर (रुपैयाँ)
१.१	तयारी ट्राईकोडर्मा विषादी (Vermicompost/Talcbase)	प्रति किलोग्राम	५०।-
१.२	ट्राईको डर्मा कल्चर (Tube/Plate सहित)	प्रति Tube/Plate	४००।-
१.३	विषादी अवशेष द्रुत विश्लेषण सेवा		
१.३.१	कार्वामेट समूह विषादी परीक्षण	प्रति परीक्षण	२५०।-
१.३.२	अर्गानो फोस्फेटस् समूहका विषादी परीक्षण	प्रति परीक्षण	२५०।-
१.४	च्याउको बीउ		
१.४.१	कन्य च्याउ	प्रति ४०० ग्राम	७०।-
१.४.२	गोब्रे च्याउ र सिताके च्याउ	प्रति ४०० ग्राम	९०।-

(२) माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला

क्र.सं.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	दस्तुर (रुपैयाँ)
२.१	प्राङ्गारिक पदार्थ विश्लेषण	प्रति परीक्षण	१००।-
२.२	माटोको पी.एच विश्लेषण	प्रति परीक्षण	१०।-
२.३	टेक्स्चर विश्लेषण	प्रति परीक्षण	३०।-
२.४	नाइट्रोजन विश्लेषण	प्रति परीक्षण	८०।-
२.५	फस्फोरस विश्लेषण	प्रति परीक्षण	१००।-
२.६	पोटास विश्लेषण	प्रति परीक्षण	८०।-
२.७	सूक्ष्मतत्व विश्लेषण बोरन, मोलिब्डेनम	प्रति तत्व	४००।-
२.८	जिङ्क, आईरन, कपर, म्यान्डनिज	प्रति तत्व	२५०।-
२.९	रासायनिक मल विश्लेषण		
२.९.१	कुल नाइट्रोजन विश्लेषण	प्रति परीक्षण	३००।-
२.९.२	नाइट्रेट नाइट्रोजन विश्लेषण	प्रति परीक्षण	३००।-
२.९.३	एमोनियम नाइट्रोजन विश्लेषण	प्रति परीक्षण	१५०।-
२.९.४	कुल फस्फोरस विश्लेषण	प्रति परीक्षण	५००।-
२.९.५	फ्रयाक्सनल फस्फोरस	प्रति विश्लेषण	१,२००।-
२.९.६	पोटास (STPB) तरिका	प्रति परीक्षण	६५०।-
२.९.७	पोटास फ्लेम फोटोमिटर तरिका	प्रति परीक्षण	५००।-
२.१०	प्राङ्गारिक मल विश्लेषण		
२.१०.१	कुल नाइट्रोजन विश्लेषण	प्रति परीक्षण	४५०।-
२.१०.२	कुल फस्फोरस विश्लेषण	प्रति परीक्षण	५००।-
२.१०.३	पोटास फ्लेम फोटोमिटर तरिका	प्रति परीक्षण	४००।-
२.१०.४	चिस्यान विश्लेषण	प्रति परीक्षण	२०।-
२.१०.५	प्राङ्गारिक कार्बन विश्लेषण	प्रति परीक्षण	१२०।-
२.१०.६	पी.एच. विश्लेषण	प्रति परीक्षण	१२।-
२.११	माटो परीक्षण घुम्ती प्रयोगशाला शिविर	प्रति नमुना	निशुल्क
२.१२	डिजिटल माटो परीक्षण सेवा	प्रति परीक्षण	१००।-

(३)बीउ विजन प्रयोगशाला

क्र.सं.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	दस्तुर (रुपैयाँ)
३.१	उमारशक्ति परीक्षण	प्रति परीक्षण	२३०।-
३.२	शुद्धता परीक्षण	प्रति परीक्षण	१८०।-
३.३	चिस्यान परीक्षण	प्रति परीक्षण	१६०।-
३.४	Tetra Zolium परीक्षण	प्रति परीक्षण	२९०।-
३.५	ओजस परीक्षण	प्रति परीक्षण	२३५।-
३.६	बीउको स्वास्थ्य परीक्षण	प्रति परीक्षण	३५५।-
३.७	१००० दानाको तौल परीक्षण	प्रति परीक्षण	११०।-
३.८	बीउ नमुना लिए बापत शुल्क	प्रति परीक्षण	२२०।-
३.९	खेत निरीक्षण/प्रति हेक्टर	प्रति परीक्षण	३२०।-
३.१०	बीउ प्रमाणीकरण/प्रति मेट्रिक टन	प्रति परीक्षण	१००।-

(ख) तरकारी बीउ बेर्ना

क्र.स.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	इकाइ	दस्तर (रुपैया)
१.	रायो मुल बीउ	प्रति के.जी.	१,०००।-
२.	मुला मुल बीउ	प्रति के.जी.	५००।-
३.	केराउ मुल बीउ	प्रति के.जी.	५००।-
४.	स्विसचार्ड मुल बीउ	प्रति के.जी.	५००।-
५.	धनिया मुल बीउ	प्रति के.जी.	५००।-
६.	पालुङ्गो मुल बीउ	प्रति के.जी.	५००।-
७.	प्याज मुल बीउ	प्रति के.जी.	६,०००।-
८.	स्क्वास मुल बीउ	प्रति के.जी.	३,०००।-
९.	सिमि मुल बीउ	प्रति के.जी.	५००।-
१०.	भिंडी मुल बीउ	प्रति के.जी.	१,०००।-
११.	मेथी मुल बीउ	प्रति के.जी.	१,०००।-
१२.	गाजर मुल बीउ	प्रति के.जी.	१,०००।-
१३.	मुला मिनुअर्ली	प्रति के.जी.	५००।-
१४.	रायो (खुमल रातो पात)	प्रति के.जी.	१,०००।-
१५.	केराउ सिक्किम लोकल	प्रति के.जी.	५००।-
१६.	धनिया पन्त १	प्रति के.जी.	५००।-
१७.	सिमि त्रिसुली	प्रति के.जी.	५००।-
१८.	सिमि कन्टेन्डर	प्रति के.जी.	५००।-
१९.	स्विसचार्ड सुसाग	प्रति के.जी.	७३५।-
२०.	स्क्वास ग्रे जुकेनी	प्रति के.जी.	२,०००।-
२१.	प्याज रेड क्रियोल	प्रति के.जी.	३,०००।-
२२.	बेर्ना पोलिब्याग		
२२.१.	काँक्रा	प्रति बोट	१०।-
२२.२.	स्क्वास	प्रति बोट	१०।-
२२.३.	करेला तिते	प्रति बोट	१०।-
२२.४.	लौका	प्रति बोट	१०।-
२२.५.	फर्सी	प्रति बोट	१०।-
२३.	खुल्ला बेर्ना प्रति बोट		
२३.१.	रायो	प्रति १० बोट	५।-
२३.२.	बन्दा	प्रति बोट	२।-
२३.३.	काउली	प्रति बोट	२।-
२३.४.	खुर्सानी	प्रति बोट	२।-
२३.५.	भेडे खुर्सानी	प्रति बोट	२।-

क्र.स.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	इकाइ	दस्तर (रुपैया)
२३.६.	भन्टा	प्रति बोट	२।-
२३.७.	गोलभेंडा	प्रति बोट	२।-
२३.८.	प्याज	प्रति बोट	१।-

(ग) फलफूल विरुवा

(१) विभिन्न फलफूलको कलमी विरुवा तर्फको दररेटः

क्र.सं.	सेवा/उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	विरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दस्तुर (रुपैयाँ)
१.१	स्याउ	प्रति बोट	१-२	२-३	१००।-
१.२	स्याउ एम.पी. मा कलमी	प्रति बोट	१-२	२-३	२००।-
१.३	स्याउ ड्वार्फ जात	प्रति बोट	१-२	२-३	२५०।-
१.४	नासपाती (Pear)	प्रति बोट	१-२	२-३	१००।-
१.५	आरु (Peach)	प्रति बोट	१-२	१.५-३	६०।-
१.६	आरुbaxada (Plum)	प्रति बोट	१-२	१.५-३	६०।-
१.७	खुर्पानी (Apricot)	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	८०।-
१.८	कागजी बदाम (Almond)	प्रति बोट	१-२	१-२	१००।-
१.९	जापानी हलुवावेद (Persimmon)	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	१००।-
१.१०	ठुलो कटुस (Chestnut)	प्रति बोट	१-२	१-२	१५०।-
१.११	दाँते ओखर (Walnut)	प्रति बोट	१-२	१-२	२५०।-
१.१२	चुच्चे ओखर (Picanut)	प्रति बोट	१-२	१-२	२५०।-
१.१३	लप्सी (Monbin)	प्रति बोट	१-२	२-४	१००।-
१.१४	किवीफ्रुट (Kiwifruit)	प्रति बोट	१-२	१-२	१५०।-
१.१५	सुन्तला (Mandarin)	प्रति बोट	१-२	१-२	७५।-
१.१६	जुनार (Sweet Orange)	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	७५।-
१.१७	कागती (Acid Lime)	प्रति बोट	१-२	१	७५।-
१.१८	भोगटे (Pummelo)	प्रति बोट	१-२	१-२	७५।-

(२) विभिन्न फलफूलको कलमीको लागि हाँगा (साइनस्टिक) प्रयोजनार्थ

क्र.सं.	सेवा/उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	विरुवाको उमेर (वर्ष)	दस्तुर (रुपैयाँ)
२.१	सुन्तला, जुनार (संरक्षित जालीघर भित्र)	प्रति बोट	६-१२ महिना	३५।-
२.२	कागती (संरक्षित जालीघर भित्र)	प्रति बोट	६-१२ महिना	३५।-
२.३	सुन्तला, जुनार, भोगटे (खुल्ला)	प्रति बोट	६-१२ महिना	१५।-
२.४	कागती (खुल्ला)	प्रति बोट	६-१२ महिना	३०।-
२.५	स्याउ, नासपाती, आरु, आरुबखडा र किवि	प्रति बोट	६-१२ महिना	१०।-
२.६	हलुवावेद, कागजी वदाम, चेरी, एभोकाडो	प्रति बोट	६-१२ महिना	३५।-
२.७	चुच्चे ओखर	प्रति बोट	६-१२ महिना	६०।-
२.८	लप्सी	प्रति बोट	६-१२ महिना	४०।-
२.९	जैतुन	प्रति बोट	६-१२ महिना	३५।-

(३) विभिन्न फलफूलको जरा भएको कटिङ विरुवा

क्र.सं.	सेवा/उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	विरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दस्तुर (रुपैयाँ)
३.१	अंगुर (Grapes)	प्रति बोट	१	१.५-२.५	४५।-
३.२	अनार (Pomegranate)	प्रति बोट	१	१.५-२.५	१००।-
३.३	जैतुन (Olive)	प्रति बोट	०२-Jan	०२-Jan	६०।-
३.४	हेजलनट (Hazelnut)	प्रति बोट	०२-Jan	१.५-२.५	६०।-

(४) विभिन्न फलफूलको बिजु बेर्ना

क्र.सं.	सेवा/उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	विरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दस्तुर (रुपैयाँ)
४.१	दाँते ओखर (Walnut)	प्रति बोट	१-२	१-२	७५।-
४.२	चुच्चे ओखर (Picanut)	प्रति बोट	१-२	१-२	७५।-
४.३	लप्सी	प्रति बोट			३०।-
४.४	कागजी बदाम (Almond)	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	५०।-
४.५	कटुस (Chest Nut)	प्रति बोट	२	१.५-२.५	६०।-
४.६	सुन्तला	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	४५।-
४.७	जुनार	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	४५।-
४.८	कागती	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	४५।-
४.९	निबुवा (Lemon/Hill Lemon)	प्रति बोट	१-२	१-२	४०।-
४.१०	चाक्सी (Sweet Lime)	प्रति बोट	१-२	१-२	३०।-
४.११	मेकाडेमियानट	प्रति बोट	१-२	१-२	७५।-
४.१२	जैतुन	प्रति बोट	१-२	१-२	३०।-

(५) विभिन्न फलफूलको रुटस्टक विरुवा

क्र.सं.	सेवा/उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	विरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दस्तुर (रुपैयाँ)
५.१	स्याउ	प्रति बोट	१-२	१.५-२.५	५०।-
५.२	स्याउ, कबएपल, इडिमयल, एम. पि	प्रति बोट	१-२	१-२	३५।-
५.३	हाडे ओखर	प्रति बोट	१-२	१-२	३५।-
५.४	हलुवावेद	प्रति बोट	१-२	१-२	३५।-
५.५	जैतुन स्थानिय	प्रति बोट	१-२	१-२	३५।-

(६) हाईटेक नर्सरीमा उत्पादित बेर्ना

क्र.सं.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	दस्तुर (रुपैयाँ)
६.१.	ओखर कलमी पोलिब्याग	प्रति बोट	३५०।-

(७) स्क्रिन हाउस भित्र उत्पादन गरिएको सुन्तलाजात फलफूलको बेर्ना

क्र.सं.	सेवा/उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	विरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दस्तुर (रुपैयाँ)
७.१	सुन्तला पोलिब्याग	प्रति बोट	१.५-२.५	१.५-२.५	१५५।-
७.२	जुनार पोलिब्याग	प्रति बोट	१.५-२.५	१.५-२.५	१५५।-
७.३	कागती पोलिब्याग	प्रति बोट	१.५-२.५	१.५-२	१५५।-

(घ) तरकारी र फलफूल उत्पादन

क्र.सं.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	दस्तुर (रुपैयाँ)
१.	स्याउ हाइडेन्सिटी	प्रति के.जी.	१२०।-
२.	स्याउ C Grade	प्रति के.जी.	८५।-
३.	नासपाती	प्रति के.जी.	२५।-
४.	आरु	प्रति के.जी.	२०।-
५.	आरुबखडा	प्रति के.जी.	१०।-
६.	खुर्पानी	प्रति के.जी.	२५।-
७.	किवी	प्रति के.जी.	१००।-
८.	हलुवावेद	प्रति के.जी.	१००।-
९.	ओखर दाँते बीउ	प्रति के.जी.	१,०००।-
१०.	ओखर हाडे बीउ	प्रति के.जी.	१००।-

क्र.सं.	सेवा तथा उत्पादित वस्तुको नाम	एकाइ	दस्तुर (रुपैयाँ)
११.	आरु काठे बीउ	प्रति के.जी.	१००।-
१२.	कटुस	प्रति के.जी.	५०।-
१३.	इडिमयल बीउ	प्रति के.जी.	१५,०००।-
१०.	कालो मेलको बीउ	प्रति के.जी.	५,०००।-
११.	काउली बेर्ना	प्रति बोट	२।-
१२.	बन्दा बेर्ना	प्रति बोट	२।-
१३.	काउली तरकारी	प्रति के.जी.	४०।-
१४.	बन्दा तरकारी	प्रति के.जी.	२०।-
१५.	मुला	प्रति के.जी.	१५।-
१६.	गड्यौला (भर्मिक बीउ)	प्रति के.जी.	१,२००।-
१७.	गड्यौला (भर्मिक कम्पोष्ट मल)	प्रति के.जी.	१५।-

१९. किसान सुचीकरण कार्यक्रम

किसान सूचिकरण कार्यक्रमले किसानको हक हितको लागी तिनै तहबाट संचालन हुने कृषि विकासका कार्यक्रमलाई वैज्ञानिक,पारदर्शि र प्रभावग्राही वनाई कृषि अनुदानका कार्यक्रमहरुलाई व्यवस्थित गर्न एवंम कृषकहरुको मनोवल उच्च वनाउदै कृषि विकासमा उत्प्रेरित गर्नको निम्ती सहयोग पुयाउछ । यस कार्यक्रमले राष्ट्रिय तथ्याङ्क प्रणालीलाई मजबुत वनाई समग्र कृषि क्षेत्रलाई प्रविधि सँग जोडन र Digital Agriculture System को रुपमा विकास गर्न सहयोग पुर्याउछ । यस प्रणालीबाट वालीनाली, पशपन्छी, जमिन तथा सिचाइको अद्यावधिक विकरण संकलन भई तिनै तहका सरकारका लागी अलग पहिचना सहित कृषकहरुको पहिचान गर्न सकिन्छ । यस प्रणालीमा कृषक स्वयंमले आवेदन दिन सक्ने वा पालीका द्वारा नियुक्त सहजकर्ताहरुद्वारा कृषकहरुको विवरण farmer.moald.gov.np मा सफ्टवेयरमा गई भर्न सक्ने व्यवस्था छ । प्रणालीमा प्रविष्ट कृषकको विवरणको आधारमा वडा समितिद्वारा कृषकको विवरण प्रमाणिकरण गरी खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता नियमावली २०८० वमोजिम कृषकको वर्गिकरण गरिने व्यवस्था छ । कृषकको सेवा सुविधाको लागी किसान सूचिकरण प्रणाली व्यवस्थापन तथा संचालन निर्देशिका २०८१ वमोजिम तोकिएको ढाँचामा कृषकको परिचयपत्र पालिकाबाट जारी गरिनेछ । यस प्रणालीको विकासले कृषि विकास रणनीति (ADS) को अन्तरनिहित आशयलाई पुरा गर्नुका साथै कृषि सम्वन्धि योजना, कार्यक्रम तथा नीति निर्माण गर्न र कृषकहरुले प्राप्त गर्ने सुविधाहरुको दोहोरोपन न्यूनिकरण गरी सम्पुर्ण वर्गिकृत किसानलाई सुविधामा वाध्न सहयोग पुग्दछ ।

किसान सूचिकरण
सम्पर्क व्यक्तिः ९८५१३१०६१६
Farmers.reg@gmail.com

किसान सूचिकरण सम्वन्धि वारम्वार सोधिने केशी प्रश्नहरु (FAQS)

१ किसानको परिभाषा के हो ?

खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्वन्धी ऐन, २०७५ वमोजिम किसान भन्नाले कृषिलाई मुख्य पेशा वा व्यवसाय वनाई न्यसबाट नै आफ्नो जिविकोपार्जन गर्ने नागरिक सम्झनु पर्दछ र सो शव्दले त्यस्तो नागरिकमा आश्रित परिबारका सदस्य वा वर्षको छ मिहना वा सो भन्दा वढी अवधि कृषि कार्यमा श्रम गर्ने वा परम्परागत कृषि औजार निर्माण गर्ने नागरिक वा त्यस्तो नागरिकमा आश्रित परिबारका सदस्यलाई समेत जनाउदछ ।

२ किसान सूचिकरण कार्यक्र के हो ?

किसानको पहिचान गरी सरकारी तवरबाट तथ्यपरक योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गर्न र किसानहरुलाई उपलब्ध गराइने सेवा सुविधाको पारदर्शिता तथा सुशासन अभिवृद्धि गर्न तीनै तहको साझेदारीमा संञ्चालनमा ल्याइएको कार्यक्रम किसान सूचीकरण कार्यक्रम हो ।

२ किसान सूचीकरण प्रणाली भनेको के हो ?

किसानलाई उपलब्ध गराइने सेवा सुविधाको पारदर्शिता तथा सुशासन अभिवृद्धि गर्न तीनै तहको साझेदारीमा किसानहरुको वैयक्तिक तथा कृषि व्यवसाय सम्वन्धी विवरणहरु सङ्कलन गरी किसानको पहिचान तथा वर्गिकरण गर्ने एक विधुतिय प्रणाली हो ।

३ किसान सूचीकरण हुन किन आवश्यक छ ?

किसानलाई किसान हुनुको पहिचान दिन र किसानले प्राप्त गरेका सेवा, सुविधा वा सहुलियत सम्वन्धी विवरण प्रविष्ट भई किसानको खातामा समेत अद्यावधिक गर्न किसान सूचीकरण आवश्यक छ ।

४ किसान सूचीकृत कार्यक्रमबाट किसानले के सुविधा लिन सक्नेछन ?

किसान सूचीकरण प्रणाली मार्फत परिचयपत्र प्राप्त किसानलाई नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानिय तहले दोहोरो नपर्ने गरी कृषि उत्पादन, मल, वीउ, नश्ल, पुर्वाधार निर्माण, उपकरण जस्ता उत्पादन सामग्री वा वीमा प्रिमियममा सहुलियत, छुट, सुविधा तथा अनुदान उपलब्ध गराउन सक्नेछन । साथै किसान परिचय पत्रलाई राष्ट्रिय परिचय पत्र सँग आवद्ध गरिनेछ ।

५ किसान परिचय पत्र भन्नाले के वुझिन्छ ?

सफ्टवेयरमा आधारित किसान सूचीकरण प्रणाली मार्फत किसानको विवरण प्रमाणित गरे पश्चात प्रदान गरिने परिचयपत्र लाई किसान परिचय पत्र (FID-Farmers Identity Card) भनिन्छ । यस परिचयपत्रको प्रमाणीकरण सम्वन्धित स्थानिय तहको प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत वाट हुनेछ ।

६ किसान सूचीकरण हुन काहा सम्पर्क गर्ने ?

आफ्नो कृषि पेशा सञ्चालन भएको गाँउपालिका/नगरपालिका/उप महानगरपालिका/ महानगरपालिकाका वडा कार्यालयमा सम्पर्क गर्नु पर्दछ ।

७ किसान सूचीकरणको लागी के के कागजात आवश्यक पर्दछ ?

नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र तथा राष्ट्रिय परिचयपत्र (उपलब्ध भएमा) , स्थायी वसोवासको प्रमाण वा कृषि कर्म गरेको प्रमाण, जमिनको स्वामित्वको प्रमाण वा करारमा कृषि कर्म गरेको भए सोको प्रमाण आवश्यक पर्दछ ।

८ किसानले सूचीकरण प्रणालीमा प्रविष्ट हुन चाहेमा के गर्नुपर्दछ ?

किसान सूचीकरण प्रणालीमा आवद्ध हुन चाहने किसानले सम्वन्धित वडा कार्यालयमा सो प्रणाली मार्फत आफ्नो विवरण प्रविष्ट गर्नु पर्दछ । एक भन्दा वढी स्थानिय तहमा कृषि कार्य गरेको किसानको हकमा निजले रोजेको कुनै एक स्थानिय तहको वडा कार्यालयमा विवरण प्रविष्ट गर्नु पर्दछ । किसानले आफै पनि सूचिकरण प्रणाली मार्फत सूचीकरण हुन वैयक्तिक तथा कृषि कर्म सम्वन्धित विवरण भर्ने काम गर्न सक्नेछन ।

९ अरुको जग्गा भाडामा/लिजमा वा करारमा लिएर खेती गरेको किसान सूचीकरण प्रकृयामा कसरी समावेश हुन मिल्छ ?

अरुको जग्गा भाडामा/लिजमा वा करारमा लिएको भएमा कृषि कर्म गरेको प्रमाण सम्वन्धी विवरण पेश गरी सूचीकरण प्रकृयामा समावेश हुन सक्दछन ।

किसान सूचीकरण सम्वन्धी थप जानकारी कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्रको वेवपेज www.aitc.gov.np बाट डाउनलोड गरी प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

२०. पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (NAFHA)

आयोजना संक्षेपः

आयोजनाको नामः पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (Nuts and Fruits in Hilly Areas Project-NAFHA)

आयोजनाको केन्द्रिय कार्यालयः किर्तिपुर, काठमाण्डौ

आयोजना सुरु मितिः वि.सं. २०७९/०७/०१

आयोजना अवधिः ७ वर्ष

श्रोत/वजेटः एसियाली विकास वैक (Asian Development Bank-ADB), विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम (Global Agriculture and Food Security Program-GAFSP) र नेपाल सरकार

आयोजनाको कुल लागतः ९३.४५ मिलियन अमेरिकि डलर

परिचयः नेपाल सरकार, एसियाली विकास वैक तथा विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको लगानीमा नेपालका पहाडी क्षेत्रमा १० प्रजातीका फलफूल वालीको विकास तथा विस्तार गर्न नेपाल सरकारले पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना संचालन गर्न लागेको छ । आयोजनाको लगानी ९३.४५ मिलियन अमेरिकि डलर रहेको छ भने दातृ निकाय तथा नेपाल सरकारको देहायअनुसारको सहलगानीमा यो योजना संचालन हुने क्रममा रहेको छ ।

क.स.	लगानीको श्रोत	लगानी रकम (अमेरिकि डलर)
१	एसियाली विकास वैकको सहुलियतपुर्ण ऋण	६ करोड
२	एसियाली विकास वैकको अनुदान	१ करोड
३	विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको अनुदान	९० लाख
४	नेपाल सरकार	१ करोड ४४ लाख पचास हजार
	जम्मा	९ करोड ३४ लाख पचास हजार

नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा फलफूल वालीको वगैचा विस्तार गरी फलफूल तथा काष्ठफलको उत्पादन वृद्धि गर्दै मुल्य शृंखला प्रवर्द्धन मार्फत ग्रामिण रोजगारी सृजना गर्दै कृषकहरुको आयस्तर वृद्धि गर्ने उदेश्यका साथ नेपाल सरकार, एसियाली विकास वैकको सहुलियत ऋण तथा अनुदान सहयोग, विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको अनुदान सहयोग र नेपाल सरकारको सहलगानीमा आ.व. २०७९/०८० देखी २०८६/०८७ सम्म संचालन हुने गरी पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (Nuts and Fruits in Hilly Areas Project-NAFHA) लागु भएको छ । यस आयोजनाको निम्नानुसार तिन वटा प्रतिफल प्राप्त गर्ने लक्ष्य राखी कार्यक्रमहरुको योजना वनाएको छ ।

१. वागवानी क्षेत्र व्यवस्थापन तथा नर्सरी क्षमताका लागी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि

यस लक्ष्य प्राप्तीका लागी आयोजनालार् निम्ननुसारका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने योजना तय गरेको छ ।

- निजि क्षेत्रका नर्सरीहरुको गुणस्तरीय बिरुवा उत्पादन गर्ने क्षमता वृद्धि गर्न अनुदान तथा प्रविधि सहायोग प्रदान गर्ने,
- रोग तथा अन्य जैविक समस्या रहित गुणस्तरीय बिरुवा उत्पादन गर्न निजि क्षेत्रलाई सक्षम तुल्याउने,
- नर्सरी सम्बन्धि मापदण्ड तथा कानुनि व्यवस्था तथा सो को निरीक्षण प्रणालीको विकास गर्ने,
- अन्तराष्ट्रिय स्तरमा स्वीकार्य हुन सक्ने sanitary and phytosanitary मापदण्ड पुरा गर्न सक्ने गरी फार्म केन्द्रहरुको क्षमता विकास गर्न केन्द्र अन्तर्गत कार्यरत प्राविधिकहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- निजि नर्सरीहरुमा नविन तथा उत्कृष्ट जम्प्लाज्मको विस्तार,
- फलफूल बालीहरुमा जलवायु परिवर्तन अनुकुल प्रविधिहरुको विकासका लागी अनुसन्धान गर्ने,
- नर्सरी प्रमाणीकरण प्रणालीको विकास गरी निजि नर्सरीहरुको प्रमाणीकरण गर्ने,
- कृषि सामाग्री तथा सेवा प्रदायक निजि क्षेत्रका सेवा प्रदायक तथा सहकारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि,

२. आयोजनामा संलग्न हुने कृषकहरुको फलफूल तथा काष्ठफल वालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि

यस लक्ष अन्तर्गत आयोजनाले ३४ जिल्लाका १०० वटा स्थानीय तहहरुमा १० वटा फलफूल बालीहरुः सुन्तला, जुनार, कागती, स्याउ, ओखर, किवी, एभोकाड़ो, पिकानट, मेकाडेमिया नट र कागजी बदामका १०००० हेक्टर क्षेत्रफलमा ३०००० कृषकहरुको सहभागितमा बगैंचा विकास गर्ने तथा १००० हेक्टर जमिनमा १०००० कृषक हरुको सहभागितामा फलफूल बगैंचा विस्तारमा सहभागी हुन नसक्ने कृषकहरुलाई तरकारी तथा अन्य रैथाने बालीका फार्म विकास गर्नका लागी निम्नानुसारका कार्यक्रमहरु संचालन गर्नेः

- बालीहरुको खेति पद्दति, समग्र बगैंचा व्यवस्थापन, असल कृषि अभ्यास, एकीकृत रोग तथा कीरा व्यवस्थापन, उत्पादनोपरान्त प्रविधि लगायतको प्रवर्धन गर्ने
- करिब ३०००० कृषकहरुलाई फलफूल बालीहरुको खेति प्रविधि सम्बन्धमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- फलफूल बगैंचा विकास गर्न इच्छुक कृषि उद्यमी, कृषि सहकारी तथा कृषक समूहहरुलाई बगैंचा विकासका लागी कुल लागतको ५०% अनुदान प्रदान गर्ने
- विकसित बगैंचामा लगाईएका फलफूल बिरुवाहरु हुर्काएवापत प्रति बिरुवाका हिसाबले प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गर्ने
- बैंकहरुमा आयोजनाको तर्फबाट ६० मिलियन अमेरिकी डलर बराबरको क्रेडिट ग्यारेन्टी फण्ड स्थापना गरी सोको व्यवस्थापन मार्फत आयोजनाका कृषकहरुको वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने
- बाँझो रहेका पहाडी जमिनमा फलफूल वगैंचा विस्तार गरी सो मार्फत हुन सक्ने कार्बन कारोबारको सम्भावानाका लागी आवश्यक अध्ययन तथा अभिलेखीकरण प्रणाली विकास गर्ने

३. पहाडी क्षेत्रका वागवानीजन्य उत्पादनहरुको मुल्य अभिवृद्धि

- बागवानी मूल्य शृंखलामा कृषकहरुको प्रत्यक्ष सहभागिता मार्फत नाफामुलक बजारीकरण अवसरहरुको उपयोगमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्थानीय तहहरु, कृषि सहकारीहरु तथा स्थानीय सेवा प्रदायकहरु मार्फतः
- बालीहरुको व्यावसायिक योजना तयार गरी बाली विशेष बजारीकरणका लागी संस्थागत क्षमता विकासका लागी सहयोग गर्ने
- कृषक सहकारीहतु तथा स्थानीय कृषक संस्थाहरुलाई असल कृषि अभ्यास, खाद्य स्वच्छता तथा अन्य मान्यताप्राप्त गुणस्तर प्रमाणीकरण पद्दतिहरुका विषयहरुमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- खरिदकर्ता तथा उत्पादक सहकारीहरू विच खरिद सम्बन्धि सम्झौता तथा सो को दिगोपनका लागी सहजीकरण गर्ने

- बागवानीजन्य वस्तुको उत्पादानोपरान्त व्यवस्थापनका लागी आवश्यक प्रविधि, पूर्वाधार तथा औजार उपकरणहरुमा अनुदान सहयोग गर्ने
- फलफूल मूल्य शृंखलामा उपयोगी स्थानीय पूर्वाधार विकासमा सहयोग गर्ने

आयोजना कार्यान्वयन गर्ने निकायहरु

क) केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन एकाइ (Central Project Management Unit)

राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र अन्तर्गत यसै केन्द्रका प्रमुख (सहसचिव) को नेतृत्वमा एक केनद्रिय आयोजना व्यवस्थापन एकाइ रहने छ । आयोजनाको समग्र व्यवस्थापन, वार्षिक कार्यक्रम तथा योजना, ठुला किसिमका अनुदानका कार्यक्रम संचालन, श्रोत केन्द्रको विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि, जर्मप्लाज्म खरीद तथा आयात लगायत आयोजना सम्वन्धि नीतिगत व्यवस्थापन गर्न यस एकाइले कार्य गर्नेछ ।

ख) आयोजना कार्यान्वय एकाइ (Project Implementation Unit)

आयोजना लागु भएका ५ वटा प्रदेशहरु (कोशी, बागमती, गण्डकी, कर्णाली र सुदुरपश्चिम प्रदेश) स्थित कृषि मन्त्रालय अन्तर्गतका कृषि विकास निर्देशानालयका निर्देशकको नेतृत्वमा ५ वटा आयोजना कार्यान्वयन एकाइ रहने छन् । आयोजना लागु भएका स्थानीय तहहरुमा लक्षित बालीका बगैंचा विस्तार गर्न अनुदानका कार्यक्रम संचालन तथा सो को समग्र व्यवस्थापन यी एकाइहरुले गर्नेछन।

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत लक्षित बालीमा आवश्यक प्रविधि विकास समस्यामा आधारित अनुसन्धान तथा प्रमाणीकरण लगायत श्रोत सामाग्रीको व्यवस्थापन गर्न नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत एउटा आयोजना कार्यान्वयन एकाई रहनेछ।

आयोजना अन्तर्गत कुल जम्मा ६ वटा आयोजना कार्यान्वयन एकाई (PIU) हरु रहनेछन।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा आयोजना लागु हुने जिल्ला, स्थानिय तह र कार्यक्रम संचालन हुने वालीहरु

जिल्ला	क्र.स.	स्थानिय तह	वालीहरु	कैफियत
अछाम	१	वान्नीगढी जयगढ गाँउपालीका	Orange, Almond, Lime, Walnut	
	२	कमलवजार नगरपालिका	Pecan, Almond, Orange, Walnut	
	३	मंगलसेन नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Lime	
	४	पञ्चदेवल विनायक नगरपालीका	Pecan, Almond, Orange, Walnut	
	५	तुर्माखाद गाँउपालीका	Orange, Pecan, Almond	
वाजुरा	६	वुढिनन्दा नगरपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
	७	जगन्नाथ गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
	८	स्वामीकार्तिक गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
वैतडी	९	दशरथचन्द नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Orange	
	१०	पाटन नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Orange	
वझाङ्ग	११	छविशपाथिभारा गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Orange	
	१२	मष्टा गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan	
	१३	जयपृथ्वी नगरपालीका	Almond, Pecan, Walnut, Orange	
	१४	वुङ्गल नगरपालीका	Walnut, Almond, Pecan, Orange	
दार्चुला	१५	शैल्यशिखर नगरपालीका	Orange, Pecan, Almond, Walnut	
	१६	लेकम गाँउपालीका	Orange, Lime, Pecan	

श्रोतः राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, किर्तिपुर, काठमाण्डौः www.ncfd.gov.np

२१ उच्च मूल्य कृषिवस्तु उत्थानशील कार्यक्रम (R-HVAP)

नेपाल सरकार र IFAD द्वारा साना किसानमुखी कृषि प्रणालीलाई समावेशी, कृषि–पर्यावरणीय (Agro-ecological) र नाफामुखी कृषि–खाद्य प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने उद्देश्यसहित उच्च मूल्य कृषिवस्तु उत्थानशील कार्यक्रम (R-HVAP) को डिजाइन गरिएको छ। R-HVAP ले गरिब साना किसान, उत्पादक सङ्गठनहरू (POs) तथा सूक्ष्म, साना तथा मध्यम उद्यमहरू (MSMEs) लाई लक्षित गर्दै तहगत (stratified) दृष्टिकोण अपनाउनेछ। R-HVAP कार्यक्रमले आवश्यकतामा आधारित सह–लगानी प्याकेजहरू उपलब्ध गराई व्यावसायिक रूपमा उन्मुख बहु–उत्पादन आपूर्ति शृङ्खलासँग आबद्ध विविधीकृत कृषि–पर्यावरणीय उत्पादन प्रणालीतर्फको सङ्क्रमणलाई सहज बनाउनेछ। यस कार्यक्रमको प्रमुख चालक तथा आकर्षक शक्ति बजारको माग हुनेछ। कृषि–पर्यावरणसम्बन्धी सन् २०२२ को IFAD स्टक–टेक प्रतिवेदन अनुरूप, कृषि–पर्यावरणीय उत्पादनको बजारमुखीकरण, आर्थिक व्यवहार्यता तथा सेवा–सम्बन्धहरूलाई थप सुदृढ बनाइनेछ। साथै, घरेलु तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा सुरक्षित, जैविक तथा दिगो

रूपमा उत्पादन गरिएका कृषि उपजको बढ्दो माग पूरा गर्न उत्पादनको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न कृषि–पर्यावरणीय दृष्टिकोण अवलम्बन गरिनेछ, जसबाट वैदेशिक मुद्राको आम्दानीसमेत सिर्जना हुने अपेक्षा गरिएको छ। कार्यक्रमले सन् २०२४ देखि २०३१ सम्मको आठ वर्षको अवधिलाई समेट्नेछ।

R-HVAP को लक्ष्य र विकास उद्देश्यः

- **कार्यक्रम लक्ष्यः** साना कृषक परिवारहरूमा गरिबी घटाउनु र उत्थानशीलता सुधार गर्नु।
- **कार्यक्रम विकास उद्देश्यः** साना कृषक खेतीलाई दिगो, नाफामूलक, समावेशी र कृषि–पर्यावरणमैत्री खाद्य प्रणालीतर्फ रूपान्तरण गर्नु।

कार्यक्रमको लक्ष्य र विकास उद्देश्यहरूले COSOP का निम्न रणनीतिक उद्देश्यहरूमा योगदान पुर्‍याउँछन्:

- बजार सहभागिता बढाएर समावेशी र दिगो ग्रामीण आर्थिक वृद्धि र पुनरुत्थान तीव्र बनाउनु;
- ग्रामीण समुदायहरूलाई जलवायु परिवर्तन र आर्थिक वा अन्य धक्का/सङ्कटहरूको प्रभाव विरुद्ध प्रतिरोधक क्षमता सुधार गर्नु;
- विकेन्द्रित सङ्घीय प्रणाली अन्तर्गत विकास आवश्यकताहरू प्रभावकारी रूपमा पूरा गर्न ग्रामीण र समुदाय आधारित संस्था सुदृढ बनाउनु।
- **पालिका छनोटः** R-HVAP ले भौगोलिक लक्ष्यीकरणका लागि कृषि-पर्यावरणीय (agro-ecological) क्लस्टर-आधारित दृष्टिकोण अवलम्बन गर्नेछ। कुल ८० वटा लक्षित पालिकाहरू (कर्णाली ३२, लुम्बिनी ३१, सुदूरपश्चिम १७) निम्न छनोट मापदण्डहरू संयोजन गरिएको भौगोलिक लक्ष्यीकरण सूचकाङ्कका आधारमा प्राथमिकतामा राखिएका छन्: (i) लक्षित समूहहरूको उपस्थिति (गरिब तथा जोखिममा रहेका समुदायहरू, महिला र युवा); (ii) उत्पादन सम्भावना; (iii) बजार पहुँच; (iv) हाल सञ्चालनमा रहेका वा हालै सम्पन्न भएका IFAD-वित्तपोषित परियोजनाहरू (ASDP, ASHA र KUBK) को उपस्थिति; र (v) कृषि-पारिस्थितिक सम्भावना। लक्षित पालिकाहरूको सूची कार्यक्रमको सुरुवातमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारहरूसँग परामर्श गरी कार्यान्वयनका लागि प्रमाणीकरण गरिनेछ।

क्र.स	प्रदेश	जिल्ला	पालिका
१	**कर्णाली प्रदेश (८ जिल्ला, ३२ पालिका)**	दैलेख	आठबीस, भगवतीमाई, भैरवी, महाबु
		जाजरकोट	जुनिचाँदे, नलगाड, शिवालय
		जुम्ला	चन्दननाथ, हिमा, कनकासुन्दरी, पातारासी, सिँजा, तिला
		कालिकोट	रास्कोट, सान्नी त्रिवेणी, तिलागुफा
		मुगु	खत्याड
		रुकुम पश्चिम	आठबीसकोट, बाँफीकोट, सानीभेरी
		सल्यान	बागचौर, वनगाड कुपिण्डे, छत्रेश्वरी, दार्मा, कालिमाटी, सिद्ध कुमाख
		सुर्खेत	बराहताल, चौकुने, चिङ्गाड, गुर्भाकोट, लेकबेशी, पञ्चपुरी
२	**लुम्बिनी प्रदेश (८ जिल्ला, ३२ पालिका)**	अर्घाखाँची	भूमिकास्थान, छत्रदेव, मालारानी
		दाङ	बङ्गलाचुली
		गुल्मी	चन्द्रकोट, छत्रकोट, धुर्कोट, इस्मा, मदाने, मुसिकोट, सत्यवती
		पाल्पा	माथागढी, पूर्वखोला, रम्भा, रामपुर
		प्युठान	ऐरावती, गौमुखी, झिमरुक, मल्लरानी, माण्डवी, सरुमारानी
		रोल्पा	लुङ्ग्री, माडी, परिवर्तन, रुन्टीगढी, गङ्गादेव, सुनिलस्मृति, त्रिवेणी
		रुकुम पूर्व	भुमे, पुथा उत्तरगङ्गा, सिस्ने
		रुपन्देही	बुटवल (सेमलार बजार)
३	**सुदूरपश्चिम प्रदेश (५ जिल्ला, १७ पालिका)**	अछाम	ढकारी, कमलबजार, मेल्लेख, तुर्माखाँद
		बैतडी	पुर्चौडी, सिगास
		बझाङ	वित्थडचिर, बुङ्गल, छबिसपाथीभेरा, दुर्गाथली, केदारस्युँ, थलारा

		डडेल्धुरा	अजयमेरु, नवदुर्गा
		डोटी	बडीकेदार, बोगटान फुड्सिल, जोरायल
	जम्मा २१ जिल्ला		**८१ पालिका**

लक्षित बाली तथा वस्तुहरू (Targeted Crops and Commodities) पालिका कृषि-पर्यावरणीय योजना (PAPs) लाई आधार मानी, कार्यक्रमले तुलनात्मक लाभ भएका दुईवटा उच्च मूल्यका कृषिजन्य वस्तुहरूमा कृषक समूह/उत्पादक सङ्गठनहरूको क्षमता विकास तथा कृषि–पारिस्थितिक अभ्यासका लागि सह–लगानी (co-investment) सहयोग प्रदान गर्नेछ। प्रारम्भिक विविधीकृत प्याकेजहरू (संलग्न तालिकामा उल्लेखित) कार्यान्वयनको क्रममा कृषि-पर्यावरणीय क्लस्टर पहिचान अध्ययन तथा घरेलु/निर्यातमुखी उच्च मूल्यका वस्तुहरूको बजार मूल्याङ्कनका आधारमा थप परिमार्जन गरिनेछ।

क.स	सम्भावित उत्पादन प्याकेजहरू
१	वर्षभरि तरकारी उत्पादनः प्लास्टिक टनेल, पानीको प्रभावकारी व्यवस्थापन प्रणाली, गुणस्तरीय बीउ, जैविक मल तथा एकीकृत शत्रुजीव व्यवस्थापन (IPM) अभ्यास
२	बाख्रापालन र दुग्ध उत्पादनलाई सुधारिएको गोठ (मल व्यवस्थापन/कम्पोस्ट) तथा घाँस–दाना उत्पादन र स्थानीय कुखुरा पालनसँग संयोजन
३	स्थानीय बाली तथा उपेक्षित र कम प्रयोगमा आएका बाली (NUS) जस्तैः कोदो, फापर, जौ, कर्णाली सिमी
४	मौरीपालन (व्यावसायिक मह उत्पादन) – चिउरी (Diploknema butyracea) सहित (२० घार मोडेल), परागसेचन तथा पोषणका लागि (२ घार मोडेल)
५	गैर–काष्ठ वन उत्पादन (NTFPs) / औषधीय तथा सुगन्धित बाली (MAPs) जस्तैः टिमुर, रिट्ठा, दालचिनी
६	मसला बालीहरू (अदुवा, बेसार, अलैंची)
७	छायाँमा हुर्काइने कफी तथा कभर क्रपहरु
८	कृषिवन प्रणाली (स्याउ/ ओखर/ कागती जातीय फलफूल/ कभर क्रप सहितका घाँसे विरुवा)
९	बीउ आलु उत्पादन

२२. SOME IMPORTANT FORMULAE

Fertilizer Dose Calculation:

- Kilogram per Hectare = $\frac{R\,x\,L}{N} x100$
    - Kilogram per Ropani = $\frac{R\,x\,L}{N}\left(\frac{100}{20}\right)$
    - Kilogram per Katha = $\frac{R\,x\,L}{N}\left(\frac{100}{30}\right)$

Where R = Recommended dose of fertilizers
L = Land area
N = Nutrient content in fertilizer materials

Seeds Purity and Germination

$$TV = \frac{G \text{ x } P}{100}$$

TV = True value
G = Germination capacity
P = Purity

- Seed Germination % = $\frac{\text{Number of seeds germinated}}{\text{Number of seeds put for germination}} \text{x} 100$
- Amount of seed required (kg) = $\frac{\text{seed rate(kg/ha) x Area in sq.m.}}{\text{\% germination x \% filled grains}}$

- Grain yield (Y) = $\frac{\text{Grain wt.}}{\text{Area}}$

- Adjusted Grain Yield (Weight) = A x Y

  Where A = $\frac{100 - M}{86}$

Where M = moisture contained in percentage of grain weight (usually taken at 14% in rice)

Live Weight Estimation :

- ***Cattle / Buffalo***

  Live weight (lbs) = $\frac{(girth\ \text{inch})^2 \text{ x body length (inch)}}{300}$

  In kg (LW) = 1.74 x body length (cm) + 1.05 x girth (cm) - 71.1

- ***Goat***

  LW (Kg) = $\frac{(girth\ \text{cm})^2 \text{ x body length (cm)}}{10{,}500}$

- ***Sheep***

  LW (Kg) = $\frac{(\text{girth cm})^2 \text{ x body length (cm)}}{12{,}000}$

Dry Matter (Animal Nutrition)

- % DM = $\frac{\text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \text{ x } 100$

- % Moisture = $\frac{\text{Wet weight - Dry weight}}{\text{Wet weight}} \text{ x } 100$

- Digestibility of nutrient = $\frac{\text{Kg nutrient eaten - Kg in faeces}}{\text{Kg nutrient eaten}} \text{ x } 100$

- Protein efficiency ratio (PER) = $\frac{\text{Weight gain (gm)}}{\text{Protein intake (gm)}}$

- Biological value (BV) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Absorbed Nitrogen}} \text{ x } 100$

- Net protein utilization (NPU) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Intake of N}} \text{ x } 100$

Degradability of dietary protein =1- $\frac{\text{Dietary protein entering duodenum}}{\text{Total dietary protein intake}}$

Pesticide Application Formulae

WP required (kg) = $\frac{\text{\% a.i. desired x specified spray volume (liters)}}{\text{\% a.i. in WP}}$

Liters of EC required = $\frac{\text{\% a.i. desired x specified spray volume (liters)}}{\text{\% a.i. in commercial EC}}$

Weight of WP, dust or granules required (Kg) = $\frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (ha) x 100}}{\text{\% a.i. in WP, dust or granules}}$ or

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (sq.m.)}}{\text{\% a.i. in WP, dust or granules x 100}}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (ha) x 100}}{\text{\% a.i. in commerical EC}}$$ or

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (sq m)}}{\text{\% a.i. in commerical EC x 100}}$$

Where, WP = Wettable Powder
EC = Emulsifiable Concentrate
a.i. = Active Ingredient

Valuation of cost and benefits of a project

- Annual Depreciation of Capital Equipment

$$D = \frac{a-b}{c}$$

Where, a = Original cost
b = Junk value
c = Expected life of asset (useful years).

- Depreciation (Sinking Fund Method)

$$D = \frac{R(C-S)}{(1+R)^{N}-1}$$

Where, D = Rate of depreciation per year
R = Rate of interest on accumulated fund
C = Total cost of machine
S = Scrap value
N = No. of years of life of machine

- Discounting Income $PV = \frac{q}{(1+r)^{n}}$

Where, Pv = Present Value of the future amount
q = Amount to be spent at a future date
r = Rate of interest
n = Number of years in future when money is to be spent

$$\text{Net Present Value (NPV)} = \sum_{t_1}^{t_n} \frac{Bt - Ct}{(1+i)^{t}}$$

Where, B_t = Benefits in each year (benefits at year t)
C_t = Costs in each year or at year t
t = 1.2,……n (number of years)
i = Interest rate or discount rate

- Internal Rate of Return (IRR) = $Li + \frac{(Hi - Li) NPVatLi}{NPVatLi - NPVatHi}$

Where Hi = higher discount rate
Li = Lower discount rate.

रुपान्तरण तालिका

नाप

१ से.मी.	= १० मि.मी.	१ फूट	= १२ इन्च
१ मीटर	= १०० से.मी.		= ३०.४८ से.मी.
	= ३९.३७ इञ्च	१ गज	= ३ फूट
१ कि.मी.	= १००० मीटर		= ९१.४४ से.मी.

१ इञ्च	= २.४५ से.मी.	१ माइल	= १७६० गज
			= १.६ कि.मी.
			= ८ फर्लाङ

तौल

१ ग्राम	= १००० मि.ग्रा.	१ मे. टन	= १० क्विन्टल
१ कि.ग्रा.	= १००० ग्राम	१ मन	= ३७.३२ कि.ग्रा.
	= २.२ पाउण्ड		= ४० सेर
१ पाउण्ड	= १६ औंस	१ धार्नी	= २.२७ कि.ग्रा.
१ औंस	= २८.३५ ग्राम		= ५ पाउण्ड
१ क्विन्टल	= १०० कि.ग्रा	१ सेर	= ४ पाउ

आयतन

१ लिटर	= १००० मि.लि.	१ पाथी	= ४५४६ मि.ली.
	= ०.२२ ग्यालन		= ४.५ लिटर
१ मुरी =	२० ग्यालन		= ८ माना
			= ९०.९ लिटर

क्षेत्रफल

१ हेक्टर	=१०,००० व.मी.	१ धुर	= १८२.२५ वर्ग फीट
	= २.४७ एकड	१ कठ्ठा	= २० धुर
	= १.४८ विघा	१ बिघा	= २० कठ्ठा
	= १९.६६ रोपनी		= १३.३१ रोपनी
	= ३० कठ्ठा	१ एकड	= ०.४ हेक्टर
			= ४३५६० वर्ग फीट
१ रोपनी	= ५४७६ बर्ग फिट		= ८ रोपनी
	= ५०८.५ वर्ग मीटर		
	= १६ आना		
१ आना	= ४ पैसा	१ पैसा	= ४ दाम

तापक्रम

१ सेन्टिग्रेड	= (फरेनहाईट —३२)×०.५५५६
फरेनहाइट	= (सेन्टीग्रेड ×१.८) + ३२

मलखादः

१ किलो नाइट्रोजन	= ४.८ किलो चिनी मल	= २.२ किलो यूरिया मल
१ किलो फस्फोरस	= ६.३ किलो सिंगल सुपर फस्फेट	= २.२ किलो ट्रिपल सुपर फस्फेट
१ किलो पोटास	= १.७ किलो म्यूरेट अफ पोटास	= २.१ किलो सल्फेट अफ पोटास

अन्यः

१ पि. पि.एम	= १ मिलिग्राम प्रति लिटर		= १ ग्राम प्रति १००० लिटर = १ पि.पि.एम
	= १ ग्राम प्रति १००० लिटर		= ०.०००१ प्रतिशत
	= ०.०००१ प्रतिशत	१ चिया चम्चा	= ८० थोपा
१ प्रतिशत	= १००० पि. पि.एम		= ५ मिलिलिटर
	= १० ग्राम प्रति लिटर	१ टेवुल (ठुला) चम्चा	=३ चिया चम्चा
१ ग्राम प्रति लिटर	=१००० पि. पि.एम		= १५ मिलिलिटर
	=०.१ प्रतिशत	१ कप	=१६ ठुलो चम्चा
			= ८ औस (१/२ पिन्ट)

टिपोट

रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनबाट प्रसारण हुने कृषि कार्यक्रमको समय तालिका

क्र.सं.	बार/दिन	रेडियो कृषि कार्यक्रम (साँझ ६:४०–६:५५)	टेलिभिजन कृषि कार्यक्रम (साँझ ६:४०–६:५७)
१	आइतबार	साप्ताहिक कृषि गतिविधि	कृषि संवाद
२	सोमबार	पौरखी कृषक	नविन कृषि प्रविधि
३	मंगलबार	नविन कृषि प्रविधि	किसान प्रश्न मञ्च
४	बुधबार	कृषि संवाद	सफल कृषक
५	बिहीबार	किसान प्रश्न मञ्च	कृषिमा महिला
६	शुक्रबार	जे.टि ए र बूढी आमा	कृषि गतिविधि
७	शनिबार	रेडियो पत्रिका तथा कृषि नाटक	कृषि टेलि सिरियल "भरोसा"

प्रकाशक :

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी

फोन: ९८५८४८७३७७, ९८५८४८७३६६

E-mail : adddipayal@gmail.com,

add@sudurpashchim.gov.np

Website: add.sudurpashchim.gov.np